

**Dr SCHLAUCH LÓRINCZ PÜSPÖK
BESZÉDEI.**

Dr SCHLAUCH LŐRINCZ

PÜSPÖK

BESZÉDEI.

MÁSODIK KÖTET

EGYHÁZ-POLITIKAI BESZÉDEK.

*** * ***

**BUDAPEST.
MDCCCXC.**

Dr SCHLAUCH LŐRINCZ

PÜSPÖK

**EGYHÁZ-POLITIKAI
BESZÉDEI.**

KÖZREBOCSÁTJA

BUNYITAY VINCZE

VÁRADI T. KANONOK, A M. T. AKADÉMIA L. TAGJA.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1890.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOM.

(II. KÖTET.)

Az autonomiáról. <i>A magyar kath. egyház autonomiáját szervező gyűlésnek 1871 márcz. 16-iki ülésén</i>	1
A néptanítók nyugdíjáról. <i>A főrendiháznak 1875 ápril 13-iki ülésén</i>	19
A népiskolai hatóságról. <i>A főrendiháznak 1876 május 6-iki ülésén</i>	27
Az uzsora-törvényről. <i>A főrendiháznak 1877 márcz. 2-iki ülésén</i>	45
A büntető törvényjavaslatról. <i>A főrendiháznak 1878 február 18-iki ülésén</i>	61
A kihágásokról. <i>A főrendiháznak 1879 június 7-iki ülésén</i>	87
Szeged ujjaépítéséről. <i>A főrendiháznak 1880 április 21-iki ülésén</i>	97
A közoktatásról. <i>A főrendiháznak 1883 április 30-iki ülésén</i>	103
A polgári házasságról. <i>A főrendiháznak 1883 december 10-iki ülésén</i>	129
Az állandó országháza építéséről. <i>A főrendiháznak 1884 május 15-iki ülésén</i>	157
Üdvözlő beszéd <i>Báró Vay Miklósnak, mint a főrendiház elnökének székfoglalásakor 1888 február 11-én</i>	171
A műveltségről és az autonomiáról. <i>A főrendiháznak 1889 június 12-iki ülésén</i>	179
A Szent-László-Társulat céljai. <i>Elnöki megnyitó beszéd ugyanazon társulatnak 1878 október 17-iki közgyűlésén</i>	203

[VIII]

Katholicismus és hazaszeretet. <i>Elnöki megnyitó beszéd a Szent-László-Társulatnak 1879 nov. 6-iki közgyűlésén</i>	219
Vallásosság és tudományosság. <i>Elnöki megnyitó beszéd a Szent-László-Társulatnak 1880 szept. 30-iki közgyűlésén</i>	233
A magyarok segedelmezése Keleten. <i>Elnöki megnyitó beszéd a Szent-László-Társulatnak 1881 szept. 27-iki közgyűlésén</i>	255
A magyarországi katolikus egyház jogairól. <i>Elnöki megnyitó beszéd a Szent-László-Társulatnak 1882 okt. 5-iki közgyűlésén</i>	269
A bukovinai és csángó magyarok, és a Szent-László-Társulat feladata. <i>Elnöki megnyitó beszéd a Szent-László-Társulatnak 1883 szept. 27-iki közgyűlésén</i>	303
Kibékítése az egyénnek és családnak a vallással, és az államnak az egyházzal. <i>Elnöki megnyitó beszéd a Szent-László-Társulatnak 1884 nov. 27-iki közgyűlésén</i>	325
Eszmék a középkor kulturéletéből. <i>Elnöki megnyitó beszéd a Szent-László-Társulatnak 1886 decz. 6-iki közgyűlésén</i>	371
A rabszolga-kereskedés Afrikában. <i>Elnöki megnyitó beszéd a Szent-László-Társulatnak 1889 decz. 14-iki közgyűlésén</i>	433
Az Erzsébet-kórház megnyitása. <i>Budapesten 1884 okt. 19-én</i>	479
Megnyitó beszéd a szatmármegyei Széchenyi-Társulatnak 1885 szept. 12-ikén Nagy-Károlyban tartott közgyűlésén	487

AZ AUTONOMIÁRÓL.

**MAGYAR KATHOLIKUS EGYHÁZ AUTONOMIÁJÁT SZERVEZŐ
GYŰLÉSNEK 1871 MÁRCZIUS 16-IKÁN TARTOTT ÜLÉSÉN.**

Nem rég mult ideje annak, hogy az országgyűlésen a megyerendezés ügye tárgyalatott. Noha a véleményeltérések lényegesek valának, mégis volt egy pont, melyben minden árnyalat találkozott s ez az: hogy a megyei autonomia oly alapra fektettessék, melyen mind az egyéni s testületi függetlenség megőriztessék, mind pedig az államkormány tevékenysége meg ne zsibbasztassék. Azaz abstracte véve: a rész az egészbe úgy illesztessék be, hogy az egység meg ne zavartassék. Engedjék, hogy ez elvet a szervezendő autonomiára általában, s különösen a Tisztelt Congressus asztalán fekvő 27-es bizottsági s kisebbségi javaslatokra alkalmazhassam.

Politikai autonomicus testületek, protestans egyletek, ujonnan keletkező magán tár-

[4]

sulatok független önkormányzattal bírhatnak. De az elvek, melyek szerint önkormányzatukat létesítik, nem függnék egészen tőlök, hanem ama nagy társulat természete által határozatnak meg, melynek keretei közt támadnak s mozognak. Valamint tehát Magyarország területén nem tűretnék politikai associatio, mely az ország integritását kockáztatná; valamint a protestantismus kebelében keletkező *oly* kisebb autonomicus testület, mely a protestans elvet mellőzván, katholikus formákat öltene, mint természetellenes kiküszöböltetnék: úgy célját tévesztené a magyar katholikus autonomia is, ha az egyháznak szelleme és institutiói ellenére *oly* alapot keresne, melyet az soha magáénak nem ismert, ha *oly* külformákat létesítene, melyek annak beléletét, lényegét megmételyezhetnék.

S ime, itt a kisebbségi javaslatnak ama pontjai tűnnek szemünkbe, melyek a püspökök s plebánosok választásának iniciatíváját a népbe helyezik, mi által, valamint a különböző fokú elnökségek nivellirozása —, sőt a hercegprimásnak s a püspököknek a közvetetten igazgatásból tökéletes kizárása által *oly* széles körű democraticus irányt kez-

[5]

deményeznek, mely a katolikus egyházban idegen. S a következetességtől ragadtatva, a hatalommegosztás sikamlós terén annyira haladtak, hogy a t. kisebbség már nem annak az iránynak ellensúlyozását — mit mindenkor főtürekvésüül jelzett — hanem önbefolyásának növelését a jogmegtagadással inaugurálni látszik.

Uraim! A katolikusnak nem áll érdekében a democraticus elvet megtagadni. — A szabad Amerikában a catholicismus virágzik. Meghajol ő is az emberek közti egyenlőség és testvérülés eszménye előtt. Bámulja az isteni erőt, mely az önző és zsarnok társadalom helyébe az értelmi s erkölcsi társadalmat alkotá. Emelkedik lelke a gondolatnál, hogy annyi viszontagság, fejetlenség, bűn, annyi véres harczok után, melyeket az emberi szenvedély okozott, ma az emberiségnek megtisztult fogalmi — legalább hangzatos szavakban — ismét e nagy igazságokhoz térnek vissza.

Ez eszmék voltak Európa erkölcsi fejlődésének főkútforrása s e fejlődésben azok voltak az emberiségnek legsiralmasabb napjai, melyekben az egyház, vagy a hatalom súlyától elnyomatva, tevékenységében meg-

[6]

zsibbasztatott, vagy a körülményektől kényszerítve, a hatalom szárnyai alá menekülni kényszerült. Már a caesarok korában a szenvedélyek magas hullámokat vetettek. Az erkölcsök tisztasága megromlott s beállott az idő, mikor a szabadság s egyenlőség eszméinek tulhajtása az örvény szélére sodorta az egyházat, megteremtette az eretnekségeket, felidézte a szakadásokat s megingatta az egyház szerkezetének alapját. Beállott az idő, mikor — mint Buttler találóan mondja — népek szintúgy, mint egyesek, a tébolyodás határáig sodortattak. De azért még sincsen a katolikusnak érdekében az első századok magasztos eszméit tagadni. Az 1789-ki forradalom a keresztény elveket codificalni akarta, democraticus deliriumában gyakorlatilag eltorzította, vérrel beszennyezte. Illiades intra muros peccatur et extra.

De ez az éremnek csak egyik oldala. Bátor leszek az éremnek másik oldalát is bemutatni s ez a tekintély.

Nem hiszem, hogy valaki, a ki a katolikus névvel élni kíván, a püspöki intézmény isteni alapítását kétségbe vonná. Ennek meg-támadása az autonomiát oly térre sodorná, melyen az egyetemes catholicismussal való

[7]

összekötetés csakhamar megszűnnék, s megszűnnék vele Magyarországon a katholicismus is. Nincs is példa reá, hogy a püspöki tekintély a nép souverainitásának még csak színezetével is bírt volna. S e példátlanságot még az a merész kísérlet sem képes pótolni, mely az egyházi institutiók kétezredéves természetes, mert szerves fejlődését ignorálván, az újabb kor még készületlen intézményeit az első századok fejletlen, de vallásosságában épp oly mély, mint magasztos állapotával köti össze. A tekintély eme szándékolt negatívója annál kevésbé jogosult, mert a legélesebb, de élességében igazságos ítézet sem képes azt a középkor feudális eszmemenetének folyományául állítani. A mély tudományosság, az elnyomott népek szabadsága iránti igaz érdeklődés és benső vallásosság által hatványozott egyházi tekintély ellensúlyozta a caesarismus nyers hatalmát, de jogosultságát sem ebből, sem a suffrage universelle bármely kihatásaiból nem származtatja.

«*Non vos me elegistis; sed ego elegi vos.*» E mondat figyelemre méltó utbaigazítást tartalmaz azok számára, kik az újabb kor democraticus eszméivel felvértezve, mint a

bűvesszővel járó kincsásók, felkutatni indulnak az egyház democraticus bölcsőjét. «*Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi*» Ime, a megfogyhatatlanság dogmaticus biztosítéka, mely a katolikus egyházat a mustármagban épp úgy, mint a terebélyes fában, az embrióban épp úgy, mint a meglett korban a reáismerés jellegével felruházza. A reá nem ismerés fájdalma nem az egész egyházat, nem annak szervezetét, nem annak szellemét, hanem tán azokat sujthatná, kiknek szétdúlt kebelében a katolikus név üres címmé válhatnék.

A kisebbségi javaslatban feltűnő másik pont az, mely az autonómiát rendeltetése határain túlterjeszti. Az egyházi vagyon nagy mérvű mobilizálása, a fegyelem némely részének érintése, a határozatilag megállapítandó kérvényezési jogban rejlő dogmatikus discussióknak lehetősége, — ezek mind oly tárgyak, melyeket a katolikus öszs-öntudat s törvények oda tartozóknak el nem ismernek. Továbbá a királyi főkegyuri jog által a magyar katolikusoknak adott különleges állásnak oly kihegyezése, hogy az a relativ függetlenség keretéből átsaphat

az absolut függetlenség terére; vagy midőn lehetővé tétetik, hogy az autonomia működésében sértse a «jus communét» melyre nézve gyakran hiányzik a tájékozás s emelkedettebb látkör: akkor, Uraim, fel fog zúdulni ellenünk az összes katolikus egyház, melynek organismusában már nem mint rész, hanem mint egyenjogú határozó s döntő testület fogunk megjelenni; akkor az autonomia oly elvekre lesz alapítva, melyek következetes kifejlődésökben csak feloszlásra vezetnek.

Mennyi küzdelmet idézett elő, például, a «jus circa sacra» értelmezése! Méltóztassanak csak visszaemlékezni az investituralis harcra, mely annak idejében egy egész világrészt szólított fegyverre. Nagy-Constantin egy alkalommal azt találta mondani a püspököknek: «Ti vagytok püspökei az ügyeknek, melyek az egyházban, én is püspöke vagyok azoknak, melyek az egyházon kívül vannak». S e mondat, bizonyára a legjobb szándékkal kiejtve, s a püspökök által örömmel fogadtatva, nem a philológiának ügyetlensége, hanem az elvnek hatalma által századok mulva oda fejlődött, hogy már nem az egyház külügyeiben való részvétről, hanem az egyháznak leigázásáról volt szó. Zeno császár

s a törvényimprovisator Justinian alakjai óriásilag átnyultak a középkorba s a Hohenstaufokban találták hasonmásukat.

A félreértett elveknek az a rettenetes átka, hogy természetszerű fejlődésökben corrosiv hatást gyakorolnak ott, a hol alkalmaztatnak. Minden elvnek van belereje, van logikája, mely bizonyos törvények szerint fejlődik, s egyszer elfogadva, nem áll többé az embernek hatalmában azt kifejlődésében akadályozni. Fogadja el a Tisztelt Congressus a kisebbségi javaslatban lefektetett elveke kiindulási pontul s a tanító-egyház kezében idővel nem maradand egyéb a dogmánál. De még ez sem, mert mindig találkozni fog a metsző criticával, mely ebbeli működését is «vészteljesnek» hirdetendi, s nem kell jósló tehetség hozzá, hogy az így megalakulandó autonomia megszerzi tán a szabadelvűség dicsfényét; de azoknak, kik azt őszintén akarják, maradand a sikertelenség fájdalma.

A kulturtörténészek közt vita tárgyát képezi az, hogy az egyes emberek, vagy kisebb associatiók akarata s tevékenysége az összes társadalom haladása irányában mily állást foglalhat, azaz: bír-e az egyes embernek, vagy egy kisebb associatióknak elhatározása

[11]

annyi befolyással, hogy az emberi nem fejlődését határozottan más irányba terelhesse, vagy inkább nem áll-e az összes haladás szintúgy, mint az egyes akarat egy gondviselésszerűen, titkosan működő kéz vagy elvek hatalma alatt? E kérdést azok ellenében bátorkodom felvetni, kik az autonomiának sikerdús missióját csak annak legtágasabb hatáskörétől várják.

A komoly észlelőre megdöbbentőleg hat a látvány, hogy bizonyos eszmék, bizonyos elvek oly határozott uralmat gyakorolnak, hogy daczára a műveltségi fok változatosságának, daczára az ellenzéki elemek szívós hatalmának, daczára az egyéni lángész ellentörekvéseinek, bizonyos főáramlat minden individualitást elnyel. Nem értem én napjainknak még vajudó, törekvéseiben meghatározatlan szellemét, melyben még a legbölcsebb államférfiak s kulturtörténeti bölcsészek is csak tapogatódzva keresik a vezéreszmét; hanem értem azt a regeneráló áramlatot, mely keblében mindenkor egy nagy közmívelődési eszmét hordván, azt, bár századok küzdelme után, diadalra juttatja, s minden ellentörekvést, mely azt rendeltetésétől elhajlítani, vagy annak

természetét megváltoztatni, vagy annak azt a részét, mely az emberiségnek bizonyos vitális érdekeivel még azonosítva van, lerombolni akarná, — hatástalanul elenyésztek

A catholicismusnak, Uraim! — hogy concrete szóljak — világuralmi regeneráló destinációja van ma, mint volt két évezred előtt, mint lesz *in aeternum, usque ad consummationem saeculi*. S én nem tartok attól, hogy az bármikor is gúny tárgyává lehetne.

Az a catholicismus, mely a fájdalmat, az emberiség kimondhatatlan szenvedéseit a kegyelet tárgyává tette, — mely a gyenge nőnimmel feledteti ifjuságát, családját s a nőnem ezernyi ábrándjait, — mely elszakítja az erőteljes férfiut hazájától, ifjúkori barátjaitól, elvonja őt a harcz, a politika, a dicsőség küzdteréről, hogy idegen világrészekben nem vásári czikkeket, hanem vérét, életét áruba bocsássa, — az a catholicismus, mely a krími háborúban az anglican egyház s az alcoran hívét egyaránt bámulatra ragadta, — mely a véres, négy évi amerikai háborúban szintúgy, mint a két európai óriás világrendítő küzdelmeiben a szeretet nénikéi iránti tiszteletet az imádásig fokozta, — e catholicismus nem leend soha gúny tárgyává.

E katholicismusban van életerő s ez életerőben rejlik az emberiségnek jövője. Szerkezete, kormányformája nem a véletlenben, hanem éppen ebben a világralmi rendeltetésében fekszik. Ha tehát hatni kíván, magában kell egyesítenie a tekintély és szabadság elemeit, s abban a perczen, a melyben vagy az absolutismusnak vagy a democratiának, a közélet e két végletének, kizárólag hódolna, elvesztené e prestige-ét. A történelem nekem szolgáltat igazságot, mikor az egyes akaratnak a katholicismus szelleme ellenében való meddőségét, vagy azoknak az autonom testületi törekvéseknek meghiusulását jelzi, melyek azt említett kétoldalú destinációjától elhajlítani, vagy tulterjeszkedésökkel működését megsibbasztani kívánták. A XII-ik század vala az a nagy forduló pont, mely az európai szellem átalakulását jelzi. A gondolat s tudomány minden rétegében bizonyos nyugtalanság vala észlelhető; a szellemeket lázas feszültség szállotta meg. Sevilla és Cordova felől az arabs bölcs Averroesnek hitetlen s hajthatatlan elvei óriási alakot öltöttek. Elvei, szelleme Averroesnek egész Európára kimondhatatlan hatást gyakoroltak. Aquinoi Szent-Tamás szellemi fegyve-

reinek egész hatályával küzdött ellene. A legbölcsebb emberek közt is találkoztak, kik az Antichristus uralmát elérkezettnek hitték. Magokat a mohamedánokat oly rémület szállotta meg, hogy minden könyvet, mely logicát vagy bölcsészetet tárgyalt, megégettek. Majdnem három századon át köté le ez egy embernek szellemi hatása Európát s Afrikát; de a catholicismusnak hatalmas szellemi áramlata elseperte azt, eltünt s ma — a történelemé! Vagy méltóztassanak egy ismertebb, s jelen munkálatunkkal igen analog tényt tekinteni: a gallicanismust. A francia monarchiának s egyháznak roppant hatalma megszoktatta a püspököket, hogy a pápai szék irányában a függetlenség ama hangját hallassák, mely másutt szokatlan s ismeretlen vala. A francia egyház a világi hatalom aegise alatt fenyegető s különleges állást foglalt s törekvése az ismert négy pontban találta kifejezését. Az állás, melyet ez elvek s érdekek következtében elfoglalt, nem lehetett sokáig kétséges; felzúdult ellene az összes catholicismus, Magyarország püspökei is fölemelték szavokat. A gallicanismus megállott a féluton, mert különleges állásában az állammal szorosán szövetkeztén, benne talált támpontot.

S most bátor vagyok kérdezni: ha e tekintélyes, negyven milliónyi, egy vallású, egynyelvű nagy nemzet különleges autonom állásában a katholicismus ellenállhatatlan hatása alatt meggörnyedett: ha törekvése eredménytelen vala; ha centrifugal állása éppen a nemzet szabadságának növekedésével mindinkább elenyészett s maholnap a történelemé leend: kívánatos vagy kecsegtetőbb-e a magyar katholicus autonomiára, hogy oly térre lépjen, hol az összeütközés valószínű, a bizalmatlanságbizonyos, az eredmény pedig kétes?

Az autonomia a nevelés s társulati közreműködés terén megbecsülhetetlen anyagot nyújtand a közmívelődésnek; de állása sokkal szerényebb, mintsem hivatva volna közjogi változtatások eszközlésére. Nem! A kérvényezési jognak hallgatag mellőzése jogfosztást nem szül; de határozatilag kimondandó jogosultsága a bonyodalmak beláthatatlan láncolatát kezdeményezné. Az e joghoz kötött s eléggé nem méltányolható nyíltsággal bevallott dogmaticus, egyházkormányzati, egyházfegyelmi reformok velleitásai pedig oly tér, melyen a discussiók szabadsága s a szenvedélyek heve romboló árként oda sietend, a hol a katholicismus

zárvonala meghaladva, a decatholisálás problematicus, tán öntudatlan vágyai kísértenek.

S nincs emberi hatalom, mely ez árt medrébe visszaterelje. Feladatához, hatásköréhez tartozhatik-e merész kézzel érinteni a magyar egyház nyolczszázados jogalanyainak birtokjogát? utat nyitni a vagyon tömegesítésére s ez által halomra dönteni a nemzetgazdászati egyik főelvét, melyet már idősb Plinius «lati-fundia perdidere Romam» mondattal kifejezett? vagy jogtalanokká tenni azokat, kiknek közreműködésétől még csak nyerni ohajt létképességet? Nem! az autonomiának nem lehet hivatása a Grachusok emlékét felidézni.

Hatásköréhez tartozhatik-e a királyi főkegyuri jognak oly tág értelmezést adni, hogy az az egyház fegyelmi jogába nyulhasson; hogy a papnövendékeknek nem pusztán világi, hanem egyházi nevelését is határozatának tárgyává tegye? Hazánk törvényei ily értelmezést nem tartalmaznak! A papnöveldekben a Josephinismus nyomorának felujtása, a mint nem kívánatos, épp oly kártékony.

Végre méltóztassanak e következőt tekintetbe venni: a szabadság, az erkölcsi világnak ez a főtényezője, évezredek óta azt a sajtóságos tüneményt nyújtja, hogy

következetes fejlődésében, tán emberi gyengeség következtében, anarchiára vezetett; a tekintély pedig, lassú haladásában a hatalomnak minden szálait egyesítvén, utoljára minden életet kiölt. Volt mindig pont, melyen valamint a szabadság, úgy a tekintély, minden mérsékelt elemet megsemmisítvén, egyaránt átkossá váltak az emberiségre. S az emberi nem szenvedéseinek roppant halmaza nem e két ellentétes küzdelemből származott-e, s Európa mai vajudása nem ez ellentétes tényezők combinatiójára irányul-e?

Meg fog törni itt a lángész hatalma, mert szánandó tehetetlenségében a lehetetlenséggel küzd. Principiis obsta! S a midőn a kisebbségi javaslat a democraticus elem túlsúlyát sürgeti, nem sodorja-e az autonomiát is e folytonos küzdelmek áramlatába? midőn mindkettőt az ősz katholikus egyház szerkezetében egyesítve találjuk, tanácsos-e új alapot keresni? midőn a többségi javaslat tekintettel arra, hogy a mű új, az ösvény töretlen, a kísérlet páratlan, a népnek mégis annyi befolyást biztosít, mennyit a józan előrelátás s a műveltségi viszonyok tanácsolnak: tanácsos-e azonnal a legszélesebb alapra lépni, honnan nincs többé visszatérés,

hol csak a reakcióval vagy a feloszlással találkozhatunk?

A szabadelvűségre hivatkoznak! — De kérdem, szabadelvűség-e, ha a szegény káplánok, a plebánosok, valamint tanítóink, kik a mellett, hogy a nap hevét s terhét hordozzák, nyomorban tengnek: rangjokhoz s állásukhoz méltóan díjaztatnak? Nem! ez nem szabadelvűség, ez kiáltó szükség és igazságosság! Szabadelvűség-e, ha tanodáink a legsötétebb népiskolától kezdve az egyetemig, a kor színvonalára emeltetnek, hogy azokból erkölcsös, okos s a tudományok minden ágaiban kiképzett ifjak kerüljenek ki? nem! ez nem szabadelvűség, ez point d'honneur! E téren, Uraim, mindnyájan fogunk találkozni, s nem a szabadelvűség, hanem az ügyszeretet foka fog tán köztünk különbséget tenni. De legyen szabad helyt adni a reménynek: hogy e téren, hol az egyház s állam közt fennállott nyolczszázados kötelék meglazulása s egy tán évszázadokra kiható mű létesítése forog kérdésben, a szabadelvűség mellett körültekintéssel s államférfiui bölcseséggel is fogunk találkozni.

A NÉPTANÍTÓK NYUGDÍJÁRÓL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1875 ÁPRILIS 13-ÁN TARTOTT ORSZÁGOS
ÜLÉSÉN.

Igaz — mint a miniszter ur ő nagyméltósága említette — hogy a tanítók Magyarországon igen rosszul vannak fizetve, mert alig van Magyarországon osztály, melynél a munka elismerése, compensatiója oly aránytalan volna, mint a néptanítóknál, kik néhány áldott vidék kivételével, mindenütt az élet szükségéivel küzdenek. Hogy ez a körülmény mily akadályokat gördít a jó tanerők megszerzése elé, de mily lehangolón és zsibbasztólag hat magára a népnevelésre is, azok tudják megítélni, kik az ügygyel naponkint foglalkoznak. Noha nem tartozom azok közé, kik bámulói a túlzott aspiratióknak, melyek itt-ott ez osztálynál észlelhetők, és azt hiszem, hogy minden komolyan gondolkozó a kellő mértékre le fogja szállítani becsét az érdemeknek, me-

[22]

lyeket némelyek nemes felhevülésökben ez osztálynak a társadalmi élet fejlesztésében tulajdonítanak: mindamellert nem késem kijelenteni, hogy a hazának vannak kötelességei ez osztály iránt, és csak sajnálni lehet, hogy azok az uralkodó közönyben és az 1868. XXXVIII. t.-cikkben meghatározott, de nagyon szűken kimért fizetési minimumban nem találhattak megfelelő kielégítést.

Jelen törvényjavaslat sem áll e tekintetben az 1868-iki iskolai törvény színvonalánál magasabban, mert valamint én a 300 frtnyi fizetést elégtelennek tartom oly egyénnél, kinek más mellékkeresete nincs: hasonlóképen a 300 vagy 250 frtnyi nyugdíjat egy hosszú fáradságos élet jutalmául még méltányossági szempontból sem tartom kifogástalannak. Annál kevésbbé tartom ezt kielégítőnek, mert a törvényjavaslatban a 300 frtnyi nyugdíj csak a jövőben alkalmazandó tanítóknak adatik; a most alkalmazásban levő tanítók pedig csak 250 forintot kapnának és azt is csak 1870-től számítandó negyven évi szolgálat után, melyet a jelenleg működő tanítóknak alig egy harmada fog elérni. Negyven, nélkülözéssel átküzdött év hosszú idő! s ha még tekintetbe vesz-

szük azt, hogy a befizetett részletek a kényszer jellegével bírnak, még azokra nézve is, kik tán más forrásból biztosították magoknak a nyugdíjat, mint, például, a fővárosi tanítók vagy a szász protestans, vagy a görög-keleti tanítók, kikre tehát a jelen törvény igen nagy terheket fog róni, — ha, mondom, tekintetbe vesszük ezeket, szerény véleményem szerint a jelen törvényjavaslat nem áll sem az igények, sem a hozzá kötött remények magaslatán.

Ezt a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága fájdalommal maga is bevallja, s meg vagyok győződve róla, hogy nemes lelkületénél fogva, ha nem lenne kénytelen a szükség előtt meghajolni, jobbat és előnyösebbet nyújtott volna. Azonban a törvényhozónak számolnia kell a tényekkel; a törvényhozónak nem szabad tekintet nélkül hagynia a jelenleg fennálló állapotokat, nem szabad, eszmények után indulva, oly intézkedéseket léptetni életbe, melyek csak a reményeket vagy igényeket fokozhatnák, de éppen mivel realis alapot nélkülöznek, csak a csalódások keserűségét nevelik. És mi, kik úgy a bizottságban, mint a bizottságon kívül a szakférfiakkal érint-

kezve, e dologgal komolyan foglalkoztunk s róla behatóan tanácskoztunk, — arra a leverő tudatra jutottunk, hogy a jelen körülmények közt, ha a törvényjavaslat időszerűsége kérdésbe nem jöhetne is, jobbat és czélszerűbbet most nem lehet alkotni.

Én a jelen törvényjavaslatot kezdeménynek tekintem, csemetének tartom, mely gondos ápolás mellett terebélyes fává fog növekedni; azért üdvözlöm a törvényjavaslatot, és daczára hézagoss voltának, daczára annak, hogy a részletes tárgyalás alkalmával némely módosításokat leszek bátor indítványozni: a részletes tárgyalás alapjául elfogadom, elfogadom annál fogva is, mert én, Méltóságos Főrendek, a törvényjavaslatból két eszmét látok kimagaslani, melyek a népnevelésre nagyon előnyösen fognak hatni.

Az első: hogy azok, a mik eddig szórványosan, felsőbb rendeletek útján létesítették, itt törvény erejére emeltetnek, névszerint az 1806-iki Ratio Educationis-ban kimondott az az elv, hogy a tanítók kellő nyugdíjazásban részesüljenek, de a mi, mint ő nagyméltósága is említé, írott malaszt volt, — megtört a községek konokságán, s megtört azon a körülményen, hogy az alsóbb

néposztályok érzülete a tanítót a kevesebb fontosságú teendőkkel megbízott községi szolgáltnak jóval utána helyezte, mi éppen nem volt alkalmas a népben a tisztelet, az elismerés érzetét felébreszteni, nem annak öntudatát, hogy a tanítás és az azt teljesítő tanító jutalomra méltó. Ez most megszűnik, törvény alapján levén rendezve az ügy, e mellett a katolikus tanítóknak a Ratio Educationis-ban biztosított jogai is épségben tartatnak.

A másik elv, mely a törvényjavaslat előnyét képezi, az, hogy benne az a szerencsétlen eszme, mely az 1868-iki iskolai törvényben fordul elő, némileg enyhítve van. Méltóztatnak tudni, Méltóságos Főrendek, hogy az 1868-iki iskolai törvényben válaszfal emeltetett az úgynevezett községi és felekezeti tanítók közt, és ez elkülönzés következménye az volt, hogy a midőn az alig kilencszázra menő úgynevezett községi iskolák tanítói némi előnyben részesítettek, addig a tizenkétezernyi felekezeti iskolák tanítói majdnem mostoha gyermekekül tekintettek; pedig köztök csak az a különbség, hogy míg a felekezeti iskolatanító közvetve községi és állami tanító volt, közvetlenül ugyanazon haza és ugyanazon fe-

lékezetű polgárok adájának filléreiből tartatott fenn. Megindult a küzdelem és, fájdalom, most is tart, és a vallás- és közoktatási miniszter ur ő nagyméltósága bizonyosan már régen felismerte, hogy e küzdelem a közoktatás ügyének csak hátrányára van; felismerte, hogy itt a formák melletti küzdelemnél a lényeg, azaz a népnevelés tönkre megy. Jelen törvényjavaslat e különbözetet is megszünteti és a vallás- és közoktatási miniszter ur ama nemes intentióját, melyet egyik köriratában kifejezett, hogy legyen bár az iskola felekezeti vagy községi, csak jó legyen, — a törvényjavaslatban alapelvül proclamálta, kimondotta, hogy a tanító bármely felekezetenél működjék is, e hazának munkása, és hogy a közös haza tartozik róla elaggott napjaiban egyaránt gondoskodni.

Legyen szabad a miniszter ur ő nagyméltósága előtt annak a reménynek adnom kifejezést, hogy a mit nemes bátorsággal kezdeményezett, azt abban a novellaris törvényben, melyet egykor az 1868-iki törvénynek módosítására beadni jónak látand, — azt ugyanazon szellemben, ugyanazon elvek szerint diadalra fogja segíteni.

A NÉPISKOLAI HATÓSÁGRÓL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1876 MÁJUS 6-ÁN TARTOTT ORSZÁGOS ÜLÉSÉN.

A népnevelési politikának sarkpontját tagadhatatlanul a népiskolai hatóságok szervezése, vagyis az oktatásügy vezetése képezi, és ez, valamint a modern állam nehéz problémája, eltérő megítélés alá eshetik a szerint, a mint valaki vagy az állam korlátlan hatalmának, vagy a szélesebb körben működő erők önkormányzatának híve. Nyolcz évi tapasztalásunk bebizonyította, hogy e kérdés mélyen belenyul a magyar államéletbe, de hogy az nem kevésbé visszahat magának az oktatásnak sikerére is. Azért csak elismeréssel kell lennünk a kormány intenciói iránt, a midőn e valóban nehéz kérdésnek megoldását az előttünk fekvő törvényjavaslatban megkísérli, megkísérli oly irányban, mely Magyarországon az egyedül helyes, az egyedül lehető, értem: a szerzett jogok tisztelet-

bentartását, a jelenleg működő erők méltánylását s a létező állapotok megfigyelését.

Igaz, hogy mindezeket illetőleg a képviselőház által elfogadott törvényjavaslat szövege nem megy addig a határig, a melynél tökéletes megnyugvásomat találnám; ez mindazonáltal nem akadályoztat abban, hogy azt, általában véve, mint haladást ne üdvözöljem, — sőt elfogadom azt, annál inkább, mert az a remény kecsegtet, hogy a Méltóságos Főrendek kegyes hozzájárulásával s a közoktatásügyi minister úr ő excellentiájának beleegyezésével sikerülend a részletekben, a hármás bizottság szövegezése szerint, oly jobbítmányokat létesíteni, melyek a kormány intenióját jogos és csakis a tanügy felvirágoztatására irányzott kívánalmainkhoz közelebb hozván, nekem s hitfeleimnek nagyobb megnyugtatást szerzendnek.

Magyarország ugyanis csak 1868-ban jutott először egy népiskolai közoktatási törvény birtokába. Az egy compromissum lévén, magán hordja a sok javító s módosító kéz nyomait. A nemes eszményiség — mint az az első törvényjavaslat szerzője egész valójának sajátja volt — a tényleges, századok óta kifejtett állapotok laza egymás mellé helyezése,

az állam túlsúlyának megkísérlése és a felekezetek szerzett jogai előtt való meghajlás okozták azt, hogy a törvényben hiányzott az egységes eszme, hiányzott az egész haza iskolaügyét átölelő összhangzatosság. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy az egységes vezetést az államnak kellett volna átvennie; azt én jogtalanságnak és szerencsétlenségnek tartottam volna, hanem értem: a létező s törvényesen már működött vagy újabban felállított tanhatóságok — bármily függetlenek legyenek is önkörükben. — concentricus közreműködését.

A törvénynek az egységes eszme hiánya miatt az a hatása volt, hogy a szétágazás mintegy szabálylá, az összhangzatosság csak kivétellé lett. A felállított tanhatóságok, tanfelügyelők, iskolaszékek, megyei tanügyi bizottságok e hiányon nem segíthettek. Mert a midőn a törvény az iskolák közvetlen administratióját a közös iskolákban a minden ellenőrzés nélkül álló, szellemileg még készületlen községi, illetőleg falusi közegekre bízta, felmerült sok helyen az a sajátságos phenomenon, hogy a tanítást tanítatlan, a tanítót tanulatlan emberek igazgatták, — ha még igazgatták, s nem inkább ellenséges

indulatból akadékoskodtak volna. A községi és felekezeti iskoláknak a törvényben eléggé nem körvonalozott, sokszor a rosszakarat s önérdék által kizsákmányolt értelmezése országszerte nem az üdvös versenyt, hanem az enyém és tied közti versengést idézte fel, mely versengés annál szenvedélyesebbé vált, mennél több kedvezményyel kecsegtettek magában a törvényben a közös iskolák.

A felekezeti iskolák jogosultságát elismerte a törvény, de a jóakarató támogatást a felekezeti hatóságoknak nem biztosította; a tanulmányok minimumát meghatározta, a felszerelést mennyiségben és minőségben praecisírozta, de a felekezeti hatóságok ez irányban tett üdvös intézkedéseit nem helyezte a köztörvényhatóságok palladiuma alá, — s így megnehezítette, ha ugyan lehetlenné nem tette a pályázatot s az iskolaügy felvirágoztatására oly szükséges concentricus összműködést. A felekezetek magokra hagyattak, s az önfentartási érzetből kifejlődött küzdelem nem egyszer kényszerítette az államot, hogy nem mint védő, mi méltóságának inkább megfelel, hanem mint a particularismus harczosa jelenjék meg a küzdtéren.

Behozattak a tanfelügyelőket, de ezek, mint a tapasztalás mutatta, vajmi sokszor tétlenségre lettek kárhóztatva. A köztörvényhatóságok közönnyel fogadták, a felekezetek bizalmatlansággal, a tanítók nagy része pedig társadalmi érdemeinek idealismusába elmerülve, «tanquam genus alto a sanguine divum» avatatlan kontároknak nézte őket.

A létező különféle tanügyi közegek egymás irányában mindig a «qui vive» lábán állottak, jogát egyik a másiktól féltette, s gyengéden mondva: a tanügy terén nem építések működtek, hanem harcosok támadtak, kik, midőn tulajdonukat védelmezték, kénytelenek voltak belgazdaságaikat elhanyagolni. Csoda-e tehát, hogy mindezek következtében a tanügy nem mutathatta fel azt az eredményt, melyet a nemzet jogos várakozásában a törvényhez csatolt?

E ziláltságot mindnyájan, kik a tanügy iránt szeretettel viseltetünk, fájdalmasan éreztük, bizonyára velünk együtt érezte maga az igen tisztelt oktatásügyi miniszter úr is. De e ziláltságnak s az ebből származott köznevelési sikertelenségnek okát nem a tanfelügyelői intézményben, hanem annak elszigetelt állásában, eléggé meg nem határozott

[34]

működési körében s általában amaz összhangzás hiányában kell keresni, mely tevékenységének sikerét a köztörvényhatóságokkal s a felekezetekkel való idegenszerű érintkezésében megbénította.

Azért e törvényjavaslat nagy hiányt fog pótolni, mert a tanfelügyelőt a megye közigazgatási apparátusába beilleszti, az elszigeteltséget megszünteti, az ellentéteket kiegyenlíti, a közérdekeltséget fokozza, s így az összhangzatosság felé, melyet én az oktatásügy felvirágzása *conditio sine qua non*jának tekintek, egy hatalmas lépéssel közeledik. A törvényjavaslat e szerint egy fontos elvet állapít meg s ez az: hogy az élet és az iskola közt nem lehet ellentét, hogy tehát a politikai közigazgatás hivatalnokai s az iskolai hatóságok közt az *organicus* összeköttetés és kölcsönhatás épp oly szükséges, mint a szellemnek és anyagnak viszonylagos hatása az életre,

S ez az első indok, a mely engem e törvényjavaslat elfogadására vezet.

Azonban, ha a közigazgatási bizottságok feladata az állami s *autonomicus* közegek közti összhangzatosság, ha a tanügy is ez összhangzatosságnak egy kiegészítő része:

akkor a képviselőház által elfogadott szöveg ez irányban ürt hagyott, melyet az élet nem leendő képes betölteni. Ezelőtt ugyanis a megyei iskolatanácsban a felekezetek képviselői s tanítói helyet foglaltak; e törvényjavaslat s a már szentesített közigazgatási bizottsági törvény szerint a bizottságból ki vannak zárva, hacsak esetleg a megyei közgyűlés egyet-kettőt a tíz megyei tag közé be nem választ. Intézkedni fog tehát sok tekintetben de nobis sine nobis. Az érintkezés a felekezeti iskolák tényezőivel igen lazává, a kölcsönös felvilágosítás majdnem lehetetlenné van téve, s a közigazgatási bizottság sokszor a tanfelügyelőnek előadása után, mely az egyoldalúságot ki nem zárja, fog határozni. Az egyszer hozott határozat ellenében pedig hogy nehéz az orvoslás, azt már valószínűvé teszi az a körülmény, hogy egy testület tévedéseinek helyreigazítása sokszor a testület tekintélyének csorbításával járhat. A felekezeti iskolák megintése alig fog közvetlen szemle után, hanem a tanfelügyelőnek feljelentése nyomán történni. A védelem itt felette megnehezítettik.

A felekezeti tanhatóságok tehát egy testülettel állanak majdnem szemben, mely a tör-

vényben rájuk szabott kötelezettségeket fogja sürgetni, de védelmet adni nem fog. Mely testületnek működési körén kívül van hagyva a felekezeti hatóságokkal való jóakaratu érintkezés, a sikerhez oly igen kívánatos támogatás, s így ezek ismét ott lennének, a hol eddig voltak: önmagokra hagyatva, elszigetelve s a «segíts magadon, és Isten is segít» vigasztalással az uralkodó közönynek kitéve. Pedig a felekezeti iskolák a közös iskolákhoz úgy viszonylanak, mint 13 az 1-hez — felekezeti iskola van 13,903, községi 1542, — mi, bizonyára, sokkal tekintélyesebb arány, mintsem hogy az állam figyelmét kikerülhetnék azok a hátrányok, melyek ez által az oktatásügyre háramlanak.

A törvényjavaslatnak e hiányán csak úgy leend segítve, ha a magyar nevelésügy magasabb szempontok alá vétetik, s nem az a kérdés szellőztetetik: mennyi túlsúlylyal bírjanak az állami iskolák a felekezeti felett? sem az, mennyi akadály gördíttessék a felekezeti iskolák felvirágzása elé? hanem: milyen nevelési reálpolitika követendő, hogy a minden színezetű iskolai tényezők az állam egyforma védelmében és támogatásában részesíttetvén, — mint azt a hármas bi-

zottság jobbítmánya czélozza, — minden erejüket központosítván, a magyar nevelési ügynek oly lendületet adjanak, mely a kor és a haza igényeinek megfelelhesen. A fellengző idealismus vagy féltékenység az állam részéről, a bizalmatlanság és elhagyatottság érzete a felekezetek részéről csak a ziláltságot fogja fokozni; ellenben csak a peripheriában működő erők összesége leend képes egy, erőteljes közoktatási rendszert megállapítani.

Azt a meggyőződést táplálom tehát: hogy Magyarországon az iskolai hatóságok reformja sem sikerülhet a meddő theoremák terén, annál kevésbé a ma igen divatos, ösztönszerű vagy az úgynevezett naturalistica politika útján. A tényleges viszonyok, a mint azok századok óta fejlődtek, s a mint azokat bölcs elődeink mint háladatos anyagot államférfiainknak hagyták, és — a mi szintén számításon kívül nem hagyható, — kedvezőtlen anyagi viszonyaink megmenthetik törvényhozásunkat attól a tévhittől, hogy az állam volt vagy lesz ezután a nevelés és ez által a művelődés egyedüli tényezője. A tények általában, különösen Magyarországon éppen az ellenkezőt bizonyítják. Mert valamint álta-

lában bizonyos az, hogy éppen azok a nemzetek állanak ma legelül, éppen ott bír a tudomány leginkább teremtő erővel, ott éretett el az ismeretek bizonyos átlagos elterjedése, a hol a kormány nyugodtabb, az egyéni és testületi tevékenység szorgalmasabb volt, a hol tehát az állam gyámkodása a szükségszabta korlátok között mozgott: úgy különösen Magyarországot illetőleg nyílt homlokkal állítom, hogy Magyarországnak értelmi és erkölcsi fejlettsége és iskolái nem voltak oly rosszak 1868-ban, mint azt a pártszenvedély vagy az elfogultság bizonyosan csak a nemzet reputatiójának rovására a világgal elhítni akarja; állítom — s ezt különösen hangsúlyozni kívánom — hogy Temes-vidéki katolikus iskoláink, melyeket szerencsém van ismerni, már 1868-ban bátran megnyithatták ajtaikat a szigorú szakvizsgálatnak. Sőt nem hiszem, hogy az igen tisztelt oktatásügyi miniszter úr dementi-jával találkozam, ha azt mondom: hogy katolikus. iskoláink ma is kiállják a versenyt egyéb felekezeti vagy az állam által felállított vagy közvetlenül igazgatott iskolákkal. Köznépünk átlagos műveltségi foka sem tűnik fel oly aránytalannak azok előtt, kik más nemze-

tek köznépet tapasztalásból ismerik. Magyarországon a türelmetlenség, a politikai pártszenvédély, a közélet ellentétei aránylag nem vetettek oly nagy hullámokat, mint másutt, — mi mindenesetre a népben uralkodó, bizonyos józan ítéletet feltételez, pedig éppen nem mondhatni, hogy az állam túlsúlya iskoláinkban oly általános, oly kényszerítő, oly döntő lett volna.

Állam, iskola, elvont fogalmak, melyek csak az individuális erők összműködése által nyernek concret alakot, s ez erőkkel minden államférfiúnak számolnia kell. Ha az állam ellentétbe helyeztetik az államot alkotó tényezőkkel, akkor az elvont fogalom könnyen zsarnokává válik az életnek: mert az egyén nem az állam által lesz azzá. de az egyéni jogok sem az állam által lesznek jogokká.

Ha tehát a törvényhozás Magyarországon az oktatásügyben sikert kíván, le kell mondania, inkább mint másutt, a meddő idealismusról, az összpontosító velleitásokról. Számolván a tényleges viszonyokkal, segítségül kell hívnia a közös célra mindazokat a tényezőket, melyek már eddig is hasznosan működtek; a szent ügy köré kell gyűjtenie

mindazokat az erőket, melyek teremtő képességeket eddig is bebizonyították; fel kell ölelnie a szüléket, kik a gyermekek első s jogosult tanítói, s kiket az iskola csak helyettesíteni van hívatva; fel kell ölelnie minden vallásfelekezetet, melyek a hazaszeretettől vezéreltetve, épp oly lelkesedéssel karolják fel az iskolaügyet, mint a milyennel vallási meggyőződésökön csüggnék.

S ha mindezek készségesen a közös haza szolgálatában, kötelességeiktől áthatva, e hazában keresik a magok s gyermekeik boldogságát, ha kezöket nyujtják az állam kormányának, s azt mondják: nem egy úton, de egy cél felé törekszünk, nem ugyanazon eszközökkel, de becsületes, önelveinkkel összhangzó munkássággal akarjuk a nevelésügyet előmozdítani: lehet-e, szem előtt tartva Magyarország sajátlagos viszonyait, szem előtt tartva a sikert, — lehet-e vagy az államfőnség elvont fogalmával, vagy alaptalan féltékenységből experimentálni ott, hol a tapasztalás oly meggyőzően oda mutat az eredményre, hol az élet oly közel fekvőnek mutatja a siker reményét?

Hozzá kívánom még adni, hogy a katolikus egyház Magyarországon is szorosán, szívé-

nek minden szálával ragaszkodik természetes és hivatásszerű jogaihoz, melyekkel iskolái felett bír. Ezekről le nem mondhat, mert nem mondhat le hivatásáról, melyet neki isteni alapítója az emberi nem nevelésére kijelölt. «*Docete omnes gentes*», ez a mi küldetésünk s azért az iskolát az egyháztól elválaszthatatlannak tartjuk, elválaszthatatlannak még akkor is, ha a korszellem fokozottabb igényekkel lép elénk, tehetségünk, de akaratunk is lévén az ifjú nemzedék nevelésében a kor igényeinek megfelelni. Elválaszthatatlannak tartjuk a vallás-erkölcsi nevelést a tanítástól, mert tapasztalásból tudjuk, hogy ott, a hol a tanítás a vallás rovására vagy vallás nélkül történik, a közerkölcsiség hanyatlak, az ifjúság eldurvul, a becsületézés elhalaványul, a bűnstatistika növekszik. Nem mondhatunk le iskoláinkról éppen szeretett hazánk érdekében, melyet minden áron meg kell óvni az erkölcsi sülyedéstől.

De a «*reddite Caesari quae sunt Caesaris*,» intelemnél fogva az állam jogait sem vonjuk kétségbe; annak főfelügyeleti jogát tanodáink felett elismerjük, s valamint felséges királyi főkegyurunk legmagasabb intézkedéseit a helytartótanács útján mindenkor hó-

doló tisztelettel fogadtuk: úgy a változott politikai viszonyok közt az államkormányának a főfelügyeletből folyó alkotmányos jogait is tiszteletben tartani s tartatni kívánjuk. Tudjuk, hogy bár az állam nem űzhet a tanítással egyedárúságot, mégis joga van az ismeretek minimumát meghatározni, melyet tisztviselőitől s a közélet functionáriusaitól követelhet; joga van, sőt kötelessége alattvalóit a lelkiismeretlen zugtanítók ellen védeni; joga van az önléte elleni alattomos ármánykodást megakadályozni; joga van az iskolák felállításának s szervezésének minimalis feltételeit meghatározni, s ha mindezekben nem lépi át a határvonalt, mely a felügyelet eszméje és áldása —, az egyéni s testületi önkormányzati jog közt létezik: befolyása csak üdvös lehet.

Az állam főfelügyeleti jogában önvédelmünk törvényes biztosítóka fekszik. S ha az állam felekezeti iskoláinkat s tanhatóságainkat törvényes eljárásaikban, a törvény s a közigazgatási hatóságok védelmében s támogatásában részesíti, csak a legnemesebb intentiót: a közmívelődés sikerét biztosítja.

Meggyőződésem szerint tehát Magyarországnak csak egy helyes népnevelési politi-

[43]

kaja lehet: «concentricus működése a létező felekezeti, állami és községi tanhatóságoknak egy közös célra az állam főfelügyelete alatt». Csak így fog az ország megkiméltetni az ábrándos, akár a cosmopolitismus, akár az államfönség nevében teendő kísérletektől, melyekre az országnak sem ideje, sem anyagi ereje nincsen, de melyet jól felfogott érdeke s a concret viszonyok sem javallanak. Ez az elv már le van fektetve a törvényjavaslatban, de határozottabb kifejezést nyer a hármas bizottság jobbítmányában, s ez elv fejlődvén, fejleszteni fogja a köznevelést s oda vezeti a nemzetet, hogy a midőn legjobb tehetségeinket, legnemesebb erőinket a szent célnak felajánljuk, irántunk a nemzet is igazságos leend.

AZ
Uzsora-törvényről.

A FŐRENDIHÁZNAK 1877 MÁRCZIUS 2-ÁN TARTOTT
ORSZÁGOS ÜLÉSÉN

Mikor a magyar törvényhozás a kamatláb maximumát megállapítani készül, két főnehezéssel áll szemben: a rideg teoriával, mely minden ilyenmű kísérlet irányában határozottan visszautasító állást foglal el, úgy tüntetvén fel azt mint káros és erőszakos beavatkozást a nemzetgazdászati bizonyos természetes törvények szerinti fejlődésébe; és a szomorú tapasztalati tényekkel, melyek szerint az országnak némely vidékei az uzsora-üzelmek miatt feltűnően szenvedtek. A kérdés annál nehezebb, mert a törvényhozás a tudománynak nem praesudicálhat, ez nem lévén hivatása; sem pedig a helyes és teljes gyakorlati megoldást nem czélozhatja, ez az élet feladata lévén.

Véleményem szerint a jelen törvényjavaslat nem egyéb, mint az önvédelem megki-

sérlése oly vagyoni pusztítás ellen, mely a teoriát halomra döntötte, a gyakorlati életnek tehetetlenségét pedig erkölcstelen eszközökkel kizsákmányolta. E tekintetben készségesen csatlakozom a javasolt rendszabályokhoz, annál inkább, mert sem azoknak az elveknek, melyek e kérdés megvitatásában a tudomány nevében felállítottak, nem tulajdonítok absolut értéket, sem pedig a nemzetgazdászati úgynevezett természetes törvényeinek oly általános kényszerítő erőt, hogy ezek irányában kivételes esetek képzelhetők sem volnának.

Igaz, hogy bizonyos adott viszonyok közt a tőke és kamat közötti arány ugyanazon szabályok szerint természetszerűen módosul; igaz, hogy a hol ez az arány bármikép megzavartatik, a tőke visszavonul, a termelő, pedig a kölcsönszerzés nehézségeivel küzdvén, vagy csak tengeti lételét, vagy tőkéletesen tönkremegy; igaz, hogy a törvényhozási intézkedések, melyek a pénznek, mint árúnak, a kereslet és kínálat szerinti természetét, forgalmát, expansiv erejét korlátok közé szorítani kívánták, eredményökben nem mutatkoztak oly hatásosaknak, mint az czélozva volt, s hogy azok megkerülve,

alattomban kijátszottak. De mindeme, bármily becses tapasztalatok nem oly kimerítőek, hogy a kereslet és kínálat törvényét oly mereven felállítani lehessen, s e törvénynek oly hatás tulajdoníttassék, mely minden körülmény, minden viszony közt ugyanaz lenne, akár legyen egy nemzet fejletlen, akár a fejlődésnek legmagasabb fokán; ezek a tapasztalatok még nem jogosítanak fel egy bizonyos, nemzetgazdasági fatalismus felállítására, mely kizárja, vagy legalább a lehető legkisebb mértékre leszállítja az erkölcsi momentumot, s a népeknek nem tanácsol egyebet, mint, hogy tompa önmegtadással vessék alá magokat egy törvénynek, mely őket az enyészet lejtőjére viheti.

A pénzviszonyok, a hitel s a nemzetgazdaságra vonatkozó minden jelenség, valamint az ezekből levont szabályok nem minden időben, nem minden nemzetnél voltak ugyanazok. Változtak sokszor a pillanatnyi igények, rendesen a társadalmi intézmények természete szerint. A nemzetgazdaságban nincsen meg az a láncolata az eseményeknek, melyet a phisikai világban észlelhetünk; a statisztikai adatok sem oly teljesekek,

hogy azokból egy általánosan vaskövetkezetességgel működő törvényre lehessen következtetést vonni. Itt a társadalmi viszonyok a döntők, ezek pedig az erkölcsi, a szabad akarat tevékenységének kifolyásai. Meghajolunk a cosmicus törvények előtt, de alkotjuk a társadalmi intézményeket; amazok változhatatlanok, ezek változnak a művelődés színvonala szerint. A szabályosság, mely a nemzetgazdasági viszonyokban észlelhető, okozat és nem ok. Nem a szabályosság teremtette a viszonyokat, hanem a viszonyok a szabályosságot.

Ez áll a kereslet és kínálat szabályaira nézve is. Ezek a tapasztalásban és működésben előhaladt nemzeteknél más természettel bírnak és ismét mással ott, a hol a közgazdasági viszonyok bármi okból még fejletlenek. Ott, a hol az ipar és kereskedelem képezik a keresetnek főforrását, vagy a hol az észszerű földművelés a szerencsés elárúsítási conjuncturákkal, a hosszú tapasztalás az értelmiséggel párosulnak, s ez által a jólétnek bizonyos, általános emelkedettsége létezik; a hol még ezen kívül könnyű közlekedési eszközök, administrationalis és törvénykezési rendezett állapotok a tőkét szint-

úgy, mint az értékkeresetet az állandóság egy bizonyos nemével környezik: ott a kereslet és kínálat épen ez említett szerencsés viszonyok következtében rendes mederben fog folyni, s nem lehet attól tartani, hogy az aberrationnak oly mérve mutatkozik, mely a közgazdaszati viszonyokat tetemesen megzavarhatná; ott a tőke nem lesz a népesség kizsákmányolására fordítható, s valamint az uzsora nem fog tenyészhetni, úgy azt megszorító törvényekre sem leend szükség.

Ellenben, a hol — mint fájdalom Magyarországon — a nép a százados gyámkodás következtében az öntevékenység ruganyosságát csak lassan szerezheti meg; a hol az ipar majdnem semmi, a kisbirtokos pedig a göröngyhöz mereven ragaszkodik, s azonkívül más foglalkozást alig keres; a hol a mostoha gazdálkodási viszonyok, s az idő rövidsége még nem engedték meg a vidéken a kisebb tőkecumulatiót; a hol a jó közlekedés, a gyors jogszolgáltatás, a józan takarékoság még sok kívánni valót hagynak hátra; a hol a kölcsönök nem a jólét emelésére, nem a gazdálkodás intensiv fokozására, nem a beruházások kiegészítésére,

hanem a megélhetés szükségeinek fedezésére, a nyomor enyhítésére kerestetnek: itt a kereslet és kínálat közt nincs, nem lehet meg az az egészséges arány, mely áldásthozóvá lenne; itt inkább az aránytalanság a szabály, mely lehetetlen, hogy rombolólag ne hasson. Itt a tőke, bármily bőségben legyen is, nem arravaló lesz, hogy egy véletlenül szerencsétlenné lett embernek pillanatnyi felsegélésére, vagy egy, csak átmenő zavarban lévő szerény üzletnek fentartására kölcsönöztessék; hanem hogy a tőkepénzest gazdagítsa, gazdagítsa pedig nem az értelmes kereskedő, nem a szorgalmas iparos nyereségyéből vagy feleslegéből, hanem leginkább a földmivelő, vidéki szegény nép élet-tőkéjéből. Hogy itt a kereslet és kínálat törvényét alig lehet alkalmazni, az világos; vagy ha tán még itt is elfogadjuk e végzeteljes törvény működését: az állam erkölcsi kötelessége annak hatását megszorítani úgy, mint megszorítjuk a folyam romboló hatását ott, a hol természetes esésével földeken, kerteken keresztül törve, pusztításokat visz végre.

Tehát a keresletnek és kínálatnak a tudomány nevében sürgetett törvénye nem

tartóztathatja vissza Magyarország törvényhozó testületét, hogy legalább indirecte védelme alá ne vegye a nemzet amaz osztályát, mely e törvény hatása alatt szenved; hogy a maga részéről ki ne jelentse, hogy tekintve a jelen viszonyokat, bizonyos kamatmaximumot — a törvényjavaslatban 8% — megállapítandónak tart arra, hogy a közvagyonosság csorbulást ne szenvedjen, sőt midőn ezt teszi, nem kíván ítéletet mondani a theoria belértéke felett, hanem csak a káros hatást kívánja megakadályozni, megakadályozni annak absolut uralmát a közjó felett. A törvényeknek nemcsak az a céljuk, hogy jogokat alapítsanak, hanem a tapasztalatlan és tehetetlen polgárokat védeniök is kell. Ha tehát bebizonyul, hogy a kamatláb szabadsága ama szabadságok egyike, mely, tekintve a concret viszonyokat, eredményében vészteljes lehet: az állam kötelessége őrködni a felett, hogy a kölcsön vevők akár tudatlanságból, akár könnyelműségből önmagokat tönkre ne tegyék. Egy egész osztálynak romlása könnyen az állam romlását vonhatná maga után.

A kamatláb szabadságának absolut alkalmazása ellen küzdöttek a nemzetek hajdan,

küzdenek ma is ott, a hol azt a közérdek követeli. Angolországban, hol a nemzetgazdaszat a kifejlődésnek legmagasabb fokán áll, a kamatláb szabadsága uralkodik, mégis a zálogra adott kölcsönöknél bizonyos kamatmaximum fenn van tartva. Franciaországban az 1807-iki uszoratörvény ma is fennáll, sőt az 1850-ik évben még szigorúbbá tétetett, a nélkül, hogy Franciaországban ez által akár a kereskedelem, akár az ipar hátrányt szenvedtek volna. Németországban a kamatláb majd kisebb, majd nagyobb megszorításoknak van alávetve, s noha a tudomány szempontjából a törvényes kamatlábnak kevés védője akad, mégis a gyakorlatban igen kevés ország találhatik, mely a theoria absolut ualmát elfogadta volna.

Érdekes volna tanulmányozni a mai nyomor problémáját s annak viszonyát az uszora pusztításához. A statistika, úgy hiszem, meglepő világot vetne a kereslet és kínálat vaskövetkezetességgel működő törvényének belértékére. De Magyarországra nézve bizonyos, hogy az 1868-iki törvény alkotása után az uszora, kiváltkép a felvidéken, iszonyú pusztításokat tett; hogy sok birtokos család, tán nem egyedül az uszora által, de minden-

esetre annak hozzájárulásával jutott tönkre; hogy számtalan szegény földművelőnek van adókönyvecskéje, mely terheket ró rá, de a tőke, melyre az adó kivettetés és a melyből a terheket leróhatna, már csak névleg az övé; hogy tehát, ha a kamatláb szabadsága ezután is fentartatnék és a törvényhozás védő rendszabályaival még soká késik, egész vidékek szomorú jövőnek néznének eléje.

Sokan azt tartják, hogy e törvénynek nem lesz eredménye, vagy oly csekély, mely az eredménytelenséggel határos. Szabad legyen ezt kétségbe vonnom.

Mikor az állam a kamatmaximumot megállapítja, kijelöli a válaszvonalat, melyen túl támogatását a tőkétől megvonja. Ez magában véve is nagy fontosságú. De én nem erre fektetem a főszűlyt, mert a törvényt ki lehet játszani, s daczára az 5. és 6. §§-ok provisiójának, a kamatuzsora helyét a tőkeuzsora foglalhatja el, s az állam ritkán jöhet abba a helyzetbe, hogy vetőjét érvényesítse. Én a főszűlyt arra fektetem, hogy az állam mondja azt: Magyarország jelen viszonyai közt a 8 %-os kamat sem a becsületos tőkét, sem az iparkodó kölcsönvevőt

nem károsítja; de a mi ezen túl van, másnak romlására történik, tehát erkölcsi tekintélyemmel megbélyegzem azokat, kik e választvonalat átlépik. A közvélemény megvetéssel fog azoktól elfordulni, kik mások szegénységét, vagy szorult helyzetét azoknak kifosztására felhasználják. — A kik e rendszabály erkölcsi hatását kicsinylik, azokat bátorkodom figyelmeztetni, hogy daczára a demoralisatióknak, melyet a kamatláb szabadsága, ha nem is teremtett, de elősegített, még sem bírta elfojtani a népben azt a meggyőződést, hogy a kereskedelemben s iparban, s általában a közgazdászatanban mégis fontos tényező a morál, mely, midőn e törvény által a nemzet képviselőjében nyilvános elismerésben részesül, a népnek erkölcsi önérzetét fokozni fogja. Ezt a lelkiismeretlen tőke ignorálhatja ugyan egy időre, de előbb-utóbb kénytelen leendő előtte meghajolni.

S kérdeni lehet: miért nem tett az uzsora oly pusztítást 1868 előtt, s miért lehet nyomról-nyomra kísérni a kamatláb emelkedését éppen ez időtől fogva? Igaz, hogy a legkifejlettebb kereskedelmi s iparviszonyok között, még ott is, a hol a jólét minden

osztály közt aránylag meg van osztva, megtörténik, hogy a kamatláb bizonyos átlagos magaslat felé irányulván, hullámszerűen van kitéve, majd innen marad a vonalon, majd túllépi azt, de utóljára is megállapodik; — de ki képes sújtott vidékeken ennek csak nyomát is találni ? — Nem hullámszerűen a kamatláb, hanem hihetetlen magasságra hágott a nélkül, hogy vagy a vagyoniosság emelkedett, vagy a tőkeuralom az egyensúlyt helyreállíthatta volna. A jelen törvény nem fogja ugyan ezt az egyensúlyt helyreállítani, de meg fogja állítani a válságot; sok birtokot, mely már vesztének indult, megment, s utat fog nyitni, módot fog nyújtani arra, hogy a tőke és kamat közti egészséges viszony lassan bár, de mégis helyreállíttassék.

Hatástalanná látszik tenni e törvényt az a körülmény, hogy nincsen büntetési záradéka. Véleményem szerint a törvényhozás, minthogy a kamatláb maximumát ob utilitatem publicam s a jogbirtok védelmére állapítja meg, az uzsoráról pedig egy szóval sem emlékezik, — nem is adhatott a törvénynek egyéb sanctiót, mint azt, mit minden törvénytelen jogügylet köti, tudniillik: a semmiséget. A büntetés a büntető

törvénybe való, s ha a magas kormány, követve Ausztria példáját — se tekintetben bátor vagyok Br. Eötvös Dénes figyelmét felhívni, — mely a hitelengedélyezésből csinált uzsorát a büntetőtörvénybe helyezni készül, — ha mondom, a magas kormány a most tárgyalás alatt levő büntető törvénykönyv XXXI. fejezetének 363. §-át kiterjesztené mindazokra, kik «azzal a szándékkal, hogy a hitelengedélyezésből túlságos nyeresémet huzzanak, másoknak szegénységét, tapasztalatlanságát, könnyelműségét vagy szorultságát arra használják föl, hogy vagyoni károsodásukat előidézék»: ez által, úgy hiszem, sem a becsületes tőke nem bántalmaztatnék, sem annak expansiv ereje meg nem szorítottatnék, de az uzsora, mint büntény, sanctió alá vonatván, megfelelő repressivumot nyerne. Nem fog ez által az uzsoráskodás megszűnni; virágzik az ott is, a hol kamatláb-szabadság van, mert nincsen semmiféle törvény a világon, mely minden visszaélést megszüntetne vagy a megkerülést lehetetlenné tenné.

Ha végre a kormány gondoskodnék arról, hogy jelenlegi nagyobb — vagy már éppen e törvény alkalmából alapítandó újabb hazai pénzintézeteink a lehető legkisebb

összegekre hitelt nyissanak, mint, például, a francia bank, mely 50 franknyi váltót is honorál: akkor a kisiparost és kereskedőt képessé fogja tenni, hogy kisebb összegeket alacsony kamat mellett szerezhessen s ezek nem lennének kényszerítve az uzorások karjaiba vetni magokat, mint jelenleg, midőn nálunk a hitelnyitás csak nagyobb összegeknél kezdődik, csak nagyobb vállalatok s üzletek szerezhetnek pénzt, a kisebbek pedig ki vannak zárva. Igaz, hogy ez által az ily intézetek munkaköre felette kitágíthatnék, de az ebből folyó haszon jótékony hatással lenne mind magokra az intézetekre, mind a közvagyonosodásra.

Igy kiegészítve a jelen törvényt, lehetetlen, hogy jótékony hatású ne legyen. S ha a kormány a nép erkölcsiségének, józanságának, takarékoságának fokozására erőteljes támogatást nyújt, s alattas közegeinek az ezek feletti szigorú őrökést kötelelességökké teszi, reményleni lehet, hogy e törvény jobb állapotok kezdőpontja leend.

A BÜNTETŐ
TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1878 FEBRUÁR 18-ÁN TARTOTT
ORSZÁGOS ÜLÉSÉN.

A midőn a büntető törvényjavaslat tárgyalásánál szót emelek, érzem a feladat nehézségeit. Mert a büntetőjog az államéletnek s a magánviszonyoknak számtalan, sokszor igen kényes oldalait érintvén, nehéz bírálatot mondani ott, hol a bírálatban az önelíteltetés veszélye rejlik, hol a tévedés oly könnyű, a szakavatatlanság vádja pedig oly közelfekvő, s ez annál inkább, mivel a büntetőjogtudomány az utolsó évtizedekben oly nagymérvű előhaladást tett, az üdvös, részben szomorú tapasztalások oly halmaza gyűjtetett, hogy a bevégzett szaktudós is alig képes döntő ítéletet kockáztatni. A mi engem a felszólalásra indít, az: hogy az egész munkálaton átvonuló alapeszme s a részletekben érvényre juttatott különleges elvek, azok jogosultsága s helyes alkalmazása iránt nyilatkozzam;

hogy az itt-ott előforduló merev államjogi és subjectiv szempontokat a kellő mértékre leszállítva, kiemeljem a magasabb erkölcsi eszméket, melyeknek a keresztény elvek befolyása alatt az újabb criminalisticának is hódolnia kellene ; de másrészt az is, hogy némely büntetések iránt — természetesen csak egyéni — állásomat jelezzem.

A büntető hatalmat az állam gyakorolja mindazokban, a mik az állam természetéből s végcéljából kifolyólag az államhatalom körébe tartoznak, mely, mint Istentől rendelt erkölcsi hatalom, őrködni tartozik mindazok felett, mik az embernek legbecsesebb földi javait képezik, vagy a mik lényegüknél fogva az állam joghatósága alá ugyan nem tartoznak, de külső jelenségükben annak védő karját jogosan vehetik igénybe: a jó erkölcsök, a vallás s annak intézményei.

Azonban az államnak e büntető hatalma sem korlátlan, sem feltétlen. A korlátlanság az állam mindenhatósága volna, ennek minden kinövésével; a feltétlen büntetési jog pedig szentesítené a drákói elvet: «una poena peccati mors». E hatalomnak terjedelmét s korlátait meghatározzák: az örök igazság elvei, a melyeknek épségbentartását

követelik az ész, a morál s az emberiségnek magasabb rendeltetése; meghatározzák azok az érdekek, a melyeket a polgárok rendezett társadalmi viszonyok által magoknak biztosítani kívánnak; meghatározza végre az emberi méltóság, mely az államszervezetbe nem merült el, hanem tekintetet érdemel még akkor is, a mikor az ember siralmas tévedései miatt igazságosan bűnhődik. Az állam tehát a büntetőjogban is nem öncél, hanem eszköz magasabb érdekek szolgálatában, s mihelyt e magasabb érdekek kizáratnak, hiányzik az erkölcsi momentum, a büntetőjog pusztán a «hatalom» kérdésévé tétetik, küzdelem lesz az az egyesek s az állam közt, büntett lesz az, a mit az állam annak minősít, s a megtorlás csak a hatalomkezelők alanyi valószínűségében fogja találni fokát s hatását.

Tehát: az erkölcsi világ törvényeinek, különösen az örök igazságnak (iustitia) sértetlen fentartása, a közérdek megóvása s a büntetésekben a humanitás követelményeinek megfigyelése, ez az a hármas szempont, melyből minden büntető törvénykönyvi codificationának ki kell indulnia, a melyet észszerű lehozásaiban mindenütt fel kell tüntetnie,

úgy azonban, hogy conciliáló műveletében alárendelt tekinteteknek fel ne áldozzon magasabb elveket.

Az újabb európai büntető törvénykönyvek hol az egyik iránynak, hol a másiknak engednek túlsúlyt, a mint vagy egy magasabb erkölcsi rendnek, vagy csupán az állami jogrendnek megőrzése szolgál kiindulási pontul; azonban korunk dicsőségére legyen mondva, a humanitas szempontját egyik sem zárja ki. A magyar büntető törvényjavaslat is ez úton halad. Az egyesítési törekvés szolgálván irányadó alapul, az egyoldalú teoriák meddőségétől távol áll, s felhasználván mindent, a mit a tudomány üdvöset alkotott, lehetőleg megfigyelve, a mit a gyakorlat s hazai viszonyaink javasoltak: oly codexet nyujt, a mely az európai előhaladt nemzeteknek büntető törvénykönyveivel méltán vetekedhetik. Tökéletességet azonban nem igényelhet magának; az egyesített rendszer minden előnyeivel bír, a nélkül, hogy hátrányait egészen elkerülhette volna.

Az állami szempontoknak és a hasznosság elveinek részben túlsúlyt engedvén, — az erkölcsi büntetteknek és vétségeknek veszélyességét némely modern államelméletek ál-

lásponjáról szemlélvén, — és azoknak büntetethőségét kiválólág a közérdek muló igényei szerint mérlegelvén, — itt-ott a subjectivismus lejtőjére jut.

Így, a midőn a vallás elleni vétségnek qualificatióját csak is a szertartási helyiségekre s a ténykedő lelkészre korlátozza, a vallásnak pedig, mint az államélet s az erkölcsiség sarkkövének, s így mindenesetre közérdekű tényezőnek a szertartás helyiségén kívüli, bármi súlyos megsértését büntetlenül hagyja: nem annyira az örök igazság elveit, mint inkább a szűkebb policialis érdekeket védi. Véleményem szerint az államnak minden intézkedésében, de különösen a közerkölcsiség megóvására szánt büntető törvénykönyvben nem lehet eléggé hangsúlyoznia, mennyi fontosságot tulajdonít annak az intézménynek, mely az állampolgár legbecsesebb kincsét képezi. A törvényjavaslat e pontban visszanyult az 1810-ki franczia code pénalra, mely még az 1789-ki elvek hatása alatt készült. Még a legújabb német büntető törvénykönyv is nagyban s egészben a törvény oltalma alá helyezi a vallást, mint ilyent, s a mint az minden, testületi jogot nyert vallási társulat által gyakoroltatik; az

Istennek káromlását (Gotteslästerung), a vallás szokásainak, intézményeinek kigúnyolását s meggyalázását bünteti.

Továbbá a törvényjavaslat bünteti a hamis esküt, mint hazug hivatkozást a legfelsőbb lényre; bünteti az egyéni, a családi élet tisztasága, valamint a házasság elleni merényleteket. Igen helyesen. Mert mindazok alkatrészei az erkölcsi világnak, mely ismét alapját képezi a jól rendezett közéletnek. De minthogy ezek a bűntettek, néhány esetet kivéve, nem hivatalból üldöztetnek, hanem csak a sértett fél kezdeményezésének tartatnak fenn: ismét eltűnik a magasabb szempont, eltűnik a társadalmi jelleg, s e fontos ügyek a magánérdek szűk körébe helyeztetnek át. A kérdés: mikor van helye a hivatalból történő közbelépésnek? ma még nincsen megoldva, s valamint a tudományos körökben mélyen járó vita tárgyát képezi, úgy a büntető törvénykönyvekben igen eltérő alkalmazást nyert. Angolországban majdnem minden a sértett fél kezdeményezésének tartatik fenn, s csak igen ritka kivételes esetekben engedtetik meg a hivatalos beavatkozás. Franciaországban ellenben ez a beavatkozás igen nagymérvű.

Középútat tartott a német büntető codex, s csak a legújabb büntető novella szorította azt meg. Ez utóbbi történik a magyar büntető törvényjavaslatban, mely csak akkor enged nagyobb hivatalos beavatkozást, ha az állam speciális érdeke forog kérdésben. Így bizonyos bűntettekben, melyek idegen állam vagy Magyarországnak állami léte ellen; vagy hatóságok s ezeknek kiküldöttjei, közhivatalnokok, a közös hadsereg, a tengerészet, a honvédség ellen; vagy valamely királyi miniszter, az összes kormány ellen; vagy külföldi uralkodó, államfő, azoknak felhatalmazott követe vagy ügyviselője ellen követtetnek el, — mindezekben a hivatalból való eljárásnak van helye.

Azonban, szerény véleményem szerint, az erkölcsiség elleni bűnös merényletek éppen oly szoros viszonyban vannak a közérdekkel, mint az általam felemlített, mindenesetre fontos ügyek. Nem áll-e az államnak érdekében, hogy a közerkölcsiség minden irányban érintetlenül fentartassék? tanácsos-e a corumpált világnézetek özönében a magánakaratra bízni azt, a minek sértetlen fentartásától az államnak erkölcsi ereje függ? Tudom, Méltóságos Főrendek, mennyi fon-

tos érdek sértetik az állam gyakori hivatkozása által; nem tagadom, hogy a családi élet oly szentély, melybe avatatlan kezekkel nyulni nem lehet, nem szabad a nélkül, hogy az inquisitorius eljárásnak egész gyűlöletessége érezhetővé ne tétetnék; de ki tagadhatja, hogy oly esetek is merülnek fel az erkölcsiség terén a családon kívül, sőt a család kebelében is, melyekkel szemben az állam nem maradhat közömbös. A szülői erőszak útján létre jött házasságok, a megcsonkított s koldulásra kényszerített gyermek, a természet elleni bűntettek, a hamis eskü számtalan esete, melyek ijesztő mérvben szaporodnak, mélyen sértik az erkölcsi közmeggyőződést és ez által a jogrendet is. Itt a törvényhozásnak szigorúbb intézkedése talán mégis indokolva volna.

Eszmetársítás útján bátor vagyok még egy pontot felemlíteni. Átalános felfogás az — s én ezt teljesen jogosultnak tartom — hogy a büntető törvénynek realis alapon kell nyugodnia, s valamint új közjogi alapot nem alkothat, úgy nem szabad büntettnek vagy vétségnek qualificálnia oly cselekményt, melynek tárgya sem a morálban, sem az államtörvényekben nincsen. Ötven év előtt a távirdai

huzaloknak megsértésére büntetést szabni nem lehetett, egyszerűen azért nem, mert ilyenek akkor még nem léteztek. A felállított elvtől azonban a büntető törvényjavaslat IX. fejezete eltért. A miniszteri javaslatban a Magyarországon «elismert» vallások szertartásai s lelkészei helyeztetnek a törvény oltalma alá. Igen helyesen, mert törvénykönyvünk csak elismert vallásokat ismer; de a képviselőház igazságügyi bizottsága tovább ment, s a képviselőház ennek álláspontját tette magáévá. Az elismert vallások helyébe a «nem tiltott» vallásokat tette. De e kifejezés közjogi sérelmet tartalmaz; büntetnek olyasmit minősít, melynek nincsen tárgya, negatív fogalom ellenében pozitív visszatorlást állít. Nagyon tarthatni attól, hogy a törvény e rendelkezése zavarra fog okot szolgáltatni, ha a képviselőház fogalmazványa fentartatnék. A mormonoknál, például, a soknejűség —, a szomszéd Csehországban még egészen ki nem halt adamtáknál meg oly rendszer uralkodik, mely a jó erkölcsökkel homlokegyenest ellenkezik, a nazareusok az állam létalapját támadják meg. Tudtomra e vallási rendszerek irányában Magyarországon tiltó törvény nincsen, s a büntető törvény-

ből mégis azt lehetne következtetni, hogy mindaz vétség, a mi ezeknek eléggé nem ismert szertartásai ellen elkövetetik. A bírónak a XV. fejezet szerint a kettős házasságot büntetnie kell, de a IX. fejezet szerint a felhozott példákban a mormonok nem tiltott vallását tiszteletben kell tartania. Véleményem szerint e tekintetben a balmagyarázatok nem fognának elmaradni.

Ellenben készségesen elismerem, hogy a társadalmi rend s együttlétnek legfontosabb elvei, melyek a szabad emberek önbecsülésében, kölcsönös jogtiszteletében, tiszteletre méltó családi viszonyaiban nyilvánulnak — a törvényjavaslatban kifejezést találnak. A törvényjavaslat elismeri az államnak s a kifejlődött jogviszonyoknak erkölcsi természetét.

Terjedelmes törvénykönyvünkben, százados aspiratióinkban félreismerhetlenül nyilatkozik az a törekvés, hogy Magyarország önálló, független állam legyen. Az ellentörekvések ellenében nem hiányoztak a megtorló sajtó-rendszabályok. A felségsértés büntette mindig határozott megtorlást nyert a Corpus Jurisban, s e tekintetben a jelen törvényjavaslat a már fennálló törvényeket minden nagyobb változtatás nélkül codifi-

cálta. De az országnak, mint önálló államnak léte elleni támadások sok tekintetben homályosan, határozatlanul s hiányosan voltak kifejezve, s a változott nemzetközi viszonyok közt régibb törvényeink már sem igazságosan, sem hatályosan nem voltak alkalmazhatók. Itt tehát az előhaladt államjogi elméletek figyelembevételével szorgalmas átdolgozás történt. A hűtlenség fogalma vagy igen meg volt szorítva, vagy oly tényekre is kiterjesztetett, melyek ma egész más categoriába tartoznak. Itt tehát szétválasztás s új beosztás tétetett. S mindenki, ki büntetőjogi állapotainkat ismerte, kénytelen bevallani, hogy a büntető törvényjavaslat e tekintetben az igények színvonalán áll. A királynak sértetlenségétől kezdve, le az utolsó államhivatalnokig, őrt áll most a törvény, majd védve, majd büntetve, úgy, hogy az önálló állam erkölcsi hatalma mindenütt hathatós kifejezést nyer.

A magánjogi viszonyokban a személyes megtorlás s az önjogszolgáltatás az államok közbenlépése által korlátoztatik. Senki sem tagadhatja, hogy a régibb törvényeinkben kiszabott büntetés nemei ma már nem alkalmazhatók, s a humanus korszellem követel-

ményei iránt fogékony bíráink által nem is alkalmaztattak; nem tagadhatja senki, hogy vannak büntettek, vannak személyes sérelmek, melyekről régibb törvényeinkben említés sincsen. Az újabb társadalmi alakulásokban támadt intézmények s jogok a sérelmek újabb neveit teremtvén, ezekre nézve igazságszolgáltatásunk tájékozás nélkül volt. De az «arbitrium judicis» is a sérelmek megtorlásában majd innen maradt, majd túlment azon a határvonalon, melyet a szigorú igazságosság kijelölt, s így lehetetlen volt, hogy a honpolgároknak itt-ott az elhagyatottság s elégedetlenség érzelme ne támadt volna. — E törvényjavaslat itt határozott javulást fog eszközölni. Bíráink egy határozottan körülírt büntető codexszel állván szemben, már nem a szokásra, nem a bírói gyakorlatra, nem előzetes döntvényekre fognak hivatkozni; lelkiismeretök meg lesz nyugtatva, bátrabban fognak a kijelölt téren mozogni s a joggyakorlat biztossága s a személyes szabadság az egyöntetű eljárás által csak nyerni fognak. Főelve büntető törvénykönyvünknek az levén — természetesen csak állami szempontból — hogy «büntettet vagy vétséget csak az a cselekmény képez, me-

[75]

lyet a törvény annak nyilvánít», a bírói önkénynek többé nincsen helye s bíráinknak nem szabad a skót bírák példájára azt gondolniuk: ha a törvényhozó az esetet tudta volna, azt bizonyosan büntettnek nyilvánította volna. A bíró nem törvényhozó, hanem csak a törvény alkalmazója.

A törvényjavaslat e praecis intézkedése azonban nem korlátozó annyira, hogy a prudens iudicis arbitriumnak helyt ne adna, vagy ama jogi axiómának alkalmaztatását kizárná: «odia restringi, favores ampliari», mert ugyanazon büntetetre a bíró nagyobb vagy kisebb büntetést alkalmazhat, a súlyosbító vagy enyhítő körülmények szerint. A fegyházi büntetésben két és tizenöt év között választhat, az államfogházat tizenöt évre szabhatja meg, de leszállíthatja egy napra is, tehát a büntetést több, mint ötezerszeresen fokozhatja. Így a maximum és minimum közt meglehetősen nagy a tér. A bíró új büntetteket, új büntetéseket nem állapíthat meg s ez könnyíti eljárását; de választhat a maximum és minimum közt s az súlyosan nehezedik lelkiismeretére. A büntett minősítésével szemben az enyhítő és súlyosbító körülmények subjectiv meghatározását,

tekintettel a megzavart erkölcsi s jogrendre, a bíró jogérzelmére, műveltségére s becsületére bízza.

A személyes szabadság a törvényjavaslatban hathatós védelmet talál. A hivatalnok, a ki valakit törvényellenesen elfog, letartóztat: büntetetik; a házi tűzhely, a levéltitok, a sürgönyök biztos kézbesítése a közvédelem paizsa alá helyeztetnek; az ember élete elleni merényletek szigorú megtorlásnak vettetnek alá. És itt el nem mulaszthatom megnyugvásomat kifejezni a 283. §. felett, mely az úgynevezett amerikai párbajnak, e minden emberi érzést felháborító, a vak sors undorító hatalmát proclamáló, az emberi méltóságot olyannyira lealacsonyító vakmerő játéknak gátot emelni kíván, s az életben maradt szívtelen, bár csak közvetett, de mindenesetre bűnös gyilkost, öt évtől tíz évig terjedhető államfogházzal bünteti. Szerettem volna az emberiség érdekében a büntetést fegyházzal felcserélni, mert ha a rendes párbajban az ököljog a lovagiasság fogalmával takarható is: itt, hol a gyávaság a szívtelenséggel egyesül, hol a lovagiasságnak még árnyéka sincsen, — a boszú, sokszor évekig tartó boszú nagyobb megtorlást érdemelne

Hasonló súlyosbítását a büntetésnek óhajtottam volna a párbajnál. Noha legczélszerűbb volna ezt a társadalmi fekete pontot speciális vétséggé nem minősíteni, mert emberölés emberölés marad, bármi szabályok szerint hajtatik is végre; mégis elfogadom a törvényjavaslatnak álláspontját, mely a párbajt az élet s testi épség ellen intézett de-lictumnak veszi. De mikor ezt elfogadom, óhajtottam volna, hogy azok a büntetések alkalmaztassanak, melyeket a törvényjavaslat az emberölésre, a bűntett előkészítésére s a bűnrészességre általában alkalmaz, s nem tudok megnyugodni abban a felfogásban, a mely az előítéletet, az eddig alkotott törvények sikertelenségét, vagy némely társadalmi köröknek a becsületről, a lovagiasságról táplált túlzott felfogását enyhítő körülményül veszi. A midőn a törvényjavaslat a párbaj szabályait mintegy magáévá teszi, s csak meg — vagy meg nem tartása szerint szab kisebb-nagyobb büntetést: következtelenségbe esik, s vagy a párviadalban történt emberölést nem kellene büntetni, hanem azt a becsületsértés igazságos megtorlásául vennie; vagy ha bünteti, mint emberölést kellene büntetnie s nem a custodia honestával megtisztelni.

Az egész törvényjavaslaton átvonul, mint uralkodó eszme, hogy az egyéni bírászkodás megszűnjék, az egyéni visszahatás a sérelem ellen az egyesek kezéből kivéssék, s az állam, mint felsőbb erkölcsi hatalom, gyakorolja a büntető hatalmat; mégis a 299. §-ban a párviadal conventionalis, — tehát magán úton létrejött szabályait jogosultaknak elismervén, a magán megtorlást mintegy szentesíti. Ha az emberölés megsérti nemcsak az erkölcsi világrendet, hanem az állam jogrendét is: kevesebb sérelem fekszik-e abban, ha ez a rend párviadal által sértetik meg? Az ember élete ellen irányzott merényletet lehet különféleképen minősíteni, lehet enyhítő vagy súlyosbító körülményeket gondolni; de objective a bűntény ugyanaz. Nem változtat a dolgon, hogy a szándék nincs mindig a legvégsőre irányozva. Ezt kipuhatolni a lélektanra nézve is igen nehéz feladat; a jog itt csak ez axioma szerint ítélni: «qui est causa causae est etiam causa causati».

A párviadal megszűnését a kultúra előhaladásától várni, szerintem öncsalódás, sőt vád a társadalom amaz osztálya ellen, melytől sem az értelmi műveltséget, sem a szív nemességét, sem a nevelés előnyét meg-

tagadni nem lehet, s a melynél épen tapasztalás szerint a legtöbb párviadal szokott előfordulni. A párviadatok statistikája egészen más tényezőket tüntet elő, mint a műveltség hiányát. Ez inkább az ifjúkori szenvedélynek, a balul értelmezett becsületértésnek, a nagy mérvben fokozott önértetnek, tán a hiúságnak is folyománya. Itt pedig csak a legislatio szilárd következetessége, határozott akarata s a kivitelben a bíróság részéről a törvényeknek szilárd kezelése hozhat orvoslást.

Minden büntető törvénynek elméletileg úgy, mint gyakorlatilag legnehezebb részét ama benső viszony meghatározása képezi, a mely a büntett és a büntetés közt létezik: valamint az arány kiszabása, melyben a bűnös az elkövetett büntettért sujtassék, a nélkül, hogy akár az igazságosság fogalma kizárassék, akár a túlszigor által a cél egészen eltévesztessék. Még eddig nem sikerült a büntetésnek absolut fogalmat adni. Grotiustól, ki a büntetést *malum passionis*nak nevezte, propter *malum actionis*, a mai *materialisticus* felfogásig, mely csakis az emberi *subjectiv*, akár állami, akár egyéni érdekből indul ki, — e tekintetben ingadozást

látunk, mely megállapodásra jutni nem tud s véleményem szerint nem jutand soha.

És mivel ez oly nehéz, s mivel csalhatatlanságot egy vélemény sem vindicálhat magának, nincsen jogunk a multat elítélni, nincsen jogunk pálczát törni a nemzetek felett — s így Magyarország felett sem, ha koruknak felfogását követvén, tán túlszigorú büntetéseket is alkalmaztak. Carsczow egyike a *criminalistica* tekintélyeinek Némethonban, kortársa Grotiusnak, tudomány tekintetében koránál magasabban állott s mégis boszorkánybíró volt. Angolország bizonyára mindig egyike volt az előhaladtabb nemzeteknek s mégis VI. Henrik király főbírája dicsekvésképen elmondotta s mint előnyt tüntette fel azt, hogy Angolországban egy év alatt több akasztás történik, mint Franciaországban hét év alatt; VIII. Henrik korában egy év alatt kétezeren végeztettek ki. Magyarország törvénykönyvében ma is szigorú halálbüntetés van szabva oly bűntényekre, melyeket gyakorlatban alig büntettünk börtönnel vagy fogházzal.

Nem csoda. A büntetés alapja a *retorsio* volt, ennek mértéke pedig mindenkor a kor műveltségi színvonalához volt viszonyítva,

miért is a rendszeresség hiánya miatt az eljárásnak s a büntetéseknek oly változatosságával találkozunk, melytől korunk visszaborzad. De voltak enyhébb felfogások is: az egyháznak vezeklési rendszere, mely a bűnös javítására irányult, sok tekintetben jótékonyan hatott vissza az államéletre; a canonok, melyek az inquisitorius eljárás mellett az accusatorius rendszert is megállapították; az asylumok, melyek a magán s nyilvános boszú elől elvonták az áldozatokat, — mindezek tanúsítják, hogy a megtorlás eszméje mellett a javítás célja is virágzott; tanúságot tesznek arról, hogy a büntetési eljárás, noha átgondolt, tudományosan kifejtett rendszeren nem alapult is, mégis realis téren mozgott, visszatükrözvén a különféle áramlatokat, melyek az akkori társadalomban egymás mellett léteztek.

Meg kell még jegyezni, hogy még akkor is, a mikor a büntetőjog a tudomány által rendszerbe öntetett, a mikor már bizonyos elvek állapították meg, — a visszatörlési rendszer nem tünt el végkép a büntető jogból. De a tudomány formulázta határozottabban az «igazság» teoriáját s kényszerítette a törvényhozókat s bírákat, hogy

gondosabban figyeljék meg az arányt, mely a büntetés s a büntetés közt létezik, s lezorítván a büntető jog teréről a megtorlásnak ijesztő mérvben felburjánzott kinövéseit, humanusabb felfogásnak engedett helyet.

Én az «igazság» fogalmát, mely az indokolásban említették, elfogadom, de midőn ezt teszem, nem választom el azt a «jog» fogalmától. És ez odavezet engem, hogy a mikor a büntetés arányosságát követelem, egyszersmind a büntetés jogosságát ott keresem, a hol az valóban van: az «örök igazságban», mely az erkölcsi világ rendíthetetlen és sérthetetlen fentartását absolute követeli, mint azt legújabbán Stahl s Link hathatósan védik, nem zárván ki ez által a momentumokat, a midőn a társadalmi érdekek a justitia humana közbelépését kívánják. Ezen felfogásban rejlik a keresztény büntető elv, a mely a bűntényt az emberi szabad akaratból eredőnek mondja, a büntetést pedig egy magasabb hatalom nevében szabja ki, szem előtt tartván az isteni vagy emberi törvény rehabilitációját, a sérelem megszűnését, de szem előtt tartván azt is: *nolo mortem peccatoris sed ut convertatur et vivat.*

Ez elvből kifolyólag az újabb büntető

codexek a legnagyobb óvatossággal járnak el, s szorgalmasan osztályozzák, mint a jelen törvényjavaslat is, a bűnös cselekvényeket: büntettekre, vétségekre s kihágásokra ; s noha az európai codexekben e hármass felosztás majdnem általánosan elfogadva látszik, mégis magára az alosztályozásra nézve eltérések léteznek. Bizonyos criterionnal egy büntetendő cselekmény sem bír, olyannyira, hogy a midőn a katonai büntető codex a párbajban történt emberölés alatt büntettet lát, a törvényjavaslat csak vétséget; amaz börtönnel, emez a custodia honestával bünteti. De általában a törvény oda irányul, hogy a büntetési arány kiszabásában a büntetés inkább innen maradjon, mint túllépjen azon a határon, melyet talán az igazság parancsol.

Az igazságot a humanitással kiegyeztetni, ez az újabb büntető codificatióknak törekvése; azért, midőn a törvénynek szentségét megőrizni kívánja, egyszersmind az emberi gyarlóságot is tekinti, igyekezőn oda hatni, hogy a bűnössel éreztesse a törvény szigorát, de el ne zárja előle a javulás lehetőségét. «Civis romanus sum» mondák büszkén a rómaiak; «homo sum», ez a mai

kor törekvéseinek s e büntető törvényjavaslatnak kiinduló pontja. Ezt tartja szem előtt, midőn a bűnösség arányosságához képest majd fegyházat, majd államfogházat, majd börtönt, majd fogházat rendel; ezt tartja szem előtt, midőn a börtönrendszer eddigi tapasztalatait felhasználva, sem a philadelphiai, sem az auburni rendszert nem fogadja el, hanem kísérletet kíván tenni az irhoni rendszerrel. — Hogy vajjon sikeresen alkalmazható-e e rendszer? csak a tapasztalás fogja igazolhatni, mely az iránt is tájékozást nyujtand, vajjon fejletlen viszonyaink közt a «nitimur in vetitum» nem hatalmasabb-e a törvényhozás jóakarató intentióinál? En ezt, természetesen, elfogadom, mert a keresztény felfogáshoz legközelebb áll, elfogadom egészen úgy, a mint az Irhonban életbe van léptetve ; sikert azonban csak akkor várok, ha e javítási intentióval mindaz összekötetik, a mi e rendszernek *conditio sine qua non*-ja, tudniillik: hogy a vallás-erkölcsi befolyásnak az a mérve biztosíttassék, a mely egyedül képes nemesebb érzelmeket gerjeszteni és javítani.

A törvényjavaslat amaz elvek hatása alatt készült, a melyek kétszáz év óta félreismer-

hetetlenül szelidebb irányba igyekezzenek terelni az egész büntető politikát. Hogy pedig nehéz megjelölni a határvonalat: hol szűnjék meg az engedékenység s hol lépjen hatályba a sértett jogrend szigorú megtorlása? azt érzi mindenki, a ki tudja, mennyi kárt okozhat az úgynevezett humanitásnak tévesztett negélyezése; de egyúttal mennyi igazságtalanságot rejthet magában a túlszigorú büntetés! Itt a subjectiv érzelem rossz tanácsadó. Az államélet fejlettségének foka, a jogállapot biztossága, az államkormány szilárdsága, s általában a műveltség színvonala lehetnek egyedül mérvadók akkor, mikor arról van szó: mennyire óhajtandó, hogy a megrendült erkölcsök közepette magasan és szilárd kézzel tartassék fenn az örök igazság elve, mely egyedül képes kiegyeztetni a szigort az engedékenységgel.

Fogja-e ezt a jelen törvény elérni? ez oly kérdés, melyre ismét csak a jövő felelhet. Tagadhatatlan, hogy e törvényjavaslat a jelen legislatióknak egyik legszebb művét képezendi. S ha társadalmi viszonyaink irányában igen előhaladt, részben tán azokat túlhaladó álláspontot foglal is el, mégis — kivált ha az általam jelzett magasabb szempontok a rész-

[86]

letes tárgyalás alatt érvényre jutnának — a jövőre kiható intézkedéseiben hálás emléket biztosítand azoknak, kik annak létesítésére oly kiváló szakavatottsággal, oly fáradhatatlan szorgalommal közreműködtek.

A KIHÁGÁSOKRÓL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1879 JUNIUS 7-IKÉN TARTOTT
ORSZÁGOS ÜLÉSÉN.

Valahányszor az állam intézkedéseiben a vallás terét csak érinti is, nem lehet aggodalom nélkül kísérni lépteit; részint mivel reá nézve idegen sphaerában mozog, részint mivel igen nehéz megvonni a választó vonalat az állam jogos kívánalmai, s az egyéni és családi jog érinthetetlen, mert szent követelményei között. Áll ez különösen ott, a hol az állam a büntetés sanctiójával, az önvédelem látszata mellett, belenyul az atyai s anyai hatalomkörbe. Ha a morál, mint ilyen, s mint a polgári jólétnek elengedhetetlen postulatuma, az állam részéről védelemben részesül, ha ennek tisztasága felett még a kényszer segítségül hívása mellett is őrökdi: ez ellen nem lehet kifogás, sőt ez az intéző kormányának szigorú kötelessége; de veszélyessé válhatik e hatalomnak gya-

korlata ott, a hol a vallás és a lelkiismeret szabadsága sem a morált nem veszélyezteti, sem az állam biztosságát nem érinti, de a hol egy harmadiknak joga sem sértetik, a hol tehát a megszorítás sem állami, sem köz-, sem magánjogi szempontból nem igazolható. E tekintetben áll, a mi egyébaránt a büntető jognak egyik axiomája, hogy csak azok a cselekvények eshetnek a büntető jog alá, a melyek a jogrendet megzavarják vagy veszélyeztetik, s a melyek megakadályozására a köztörvényhatóságok intézkedései elégtelenek. A kihágásokról szóló törvény sem nélkülözheti ez elvet, mert a rendőri büntetések itt qualitative azonosok a büntetésnek más nemeivel, melyeket a büntető törvénykönyv alkalmaz.

Az 1868-ik évben keletkezett nálunk az a törvény, mely a gyermekek vallási neveltetését tárgyalja, s mely megszorítván a szülék e szent jogát, azt részben az állam hatalomkörébe vonja. Én e törvényt mindenkor megtartottam s megtartattam, noha egyéni meggyőződésemnél fogva azt legalább is következetlennek tartottam.

A 12. §-ban a szüléktől elveszi a jogot, hogy közakarattalug mindkét nembeli gyer-

mekeik lelki jövője felett megegyeznének, s mégis a 14. §-ban meghajol az állam a szülei jog előtt, mert elismeri, hogy «ha a szülék valamelyike más vallásra tér át, mint a melyet eddig követett, hetedik évet még be nem töltött gyermekek nemök szerint követik az áttértet», tehát elismeri a szülék jogait, hogy gyermekök vallása felett intézkedhessenek, s azoknak lelki sorsát önsorsukhoz kössék.

Bármily vallású legyen valaki, kénytelen elismerni, hogy ez intézkedés jogi s kiváltkép lelkiismeret-szabadsági tekintetből sok kifogás alá esik, mert a családi jognak negatíóját foglalja magában, s a ratio legis itt legfeljebb az opportunításban, tán a mult keserúségek emlékében vagy ama körök kívánalmaiban keresendő, melyek a szülék szabad rendelkezési joga által magukat némileg feszélyezve érezték.

Nem kívánok soká időzni e kérdésnél, csak azt akarom megjegyezni, hogy az akkori törvényhozás megadta ez intézkedésnek a polgári sanctiót is az által, hogy e törvénnyel ellenkező bármely szerződést, térítvényt vagy rendelkezést érvénytelennek jelentett ki, úgy, hogy az jogerővel semmi esetben sem bírhat. De a jelen törvény-

javaslat tovább megy. Egy vallási ténykedést kihágásnak qualificál, ahhoz büntetőjogi sanctiót csatol, mely mint egy kisebb fokú bűntény, szabadságvesztéssel vagy pénzbírsággal sújtatik; a büntetés sphaerájába von olyan cselekvényt, a melynek elegendő repressivuma abban van, ha attól a polgári jog következményei megvonatnak. S ezt én sem a büntetőjog eszméjével, sem a viszonyok követelményeivel megegyeztetni nem tudom.

Mert miben culminál az államnak önvédelmi joga? Abban: hogy a társadalomnak, az alkotmánynak, a közjogrendnek alapelve, s az állam- s jogbiztosság ne veszélyeztessék. De ebben sem járhat el az állam korlátlanul önkényesen. Tiszteletben kell tartania azokat a természeti jogokat, melyek nem az államtól adattak, hanem az államban védelmet keresnek, milyenek a szülék jogai gyermekeik irányában; tiszteletben kell tartania azokat a vallási jogokat, melyek mint az individualis meggyőződés vagy a lelkiismeret kifolyása — ha egyébként a morál ellen nem vétének — minden állami rendelkezés alól kivonják magukat. Itt a határ, melynél az államnak meg kell állania. Védeni az erkölcsi szempontot, csak a jogi határon

belül büntetni a jogsértést, és csak ott, hol az a büntető jog elméletével találkozik; de a tisztán polgárjogi tényhez, egy eminenter vallási cselekvényhez büntetési sanctiót csatolni igen megfontolandó dolog. Ha a törvényhozás a polgári jog külalakját, a szerződések formáit s kellékeit, vagy a tények pragmaticumát meghatározza: ehhez joga van; de a polgári jogtalanságot a büntetési sanctióval ellátni, igen veszélyes, mert a polgári joggal ellenkező tény lehet semmis, de abból nem következik, hogy az egyszersmind bűnös is.

Igaz, hogy az egyház s állam közti viszony megoldása, a vallások közötti modus vivendi meghatározása nem kevés nehézséggel jár; de e kérdések más téren fognak megoldatni, nem a büntető, sem a rendőri törvényhozás útján, legkevésbbé pedig úgy mellékesen, egyes büntetési szabványok által.

A magyar törvény a vallásváltoztatást a 7—18 évek közötti időszakban tiltja. Ez, úgy hiszem, hogy széles e hazában meg is tartatott; legalább részünkről mi sem történt, mi törvénysértési kísérletre okot szolgáltatott vagy arra bátorított volna. De lehettek esetek, a hol e törvényt megtartani lehetet-

len volt, például, ha valaki önkényt, szabad akaratból, ép lélekkel s tiszta lelkiismerettel halálos ágyán, a 18-ik évnek betöltése előtt más vallásra akart áttérni és ebben meghalni. — Bátor vagyok a kérdést felvetni: van-e, a ki arra a lelkészre követ dobott volna, a kiben nem volt annyi szívtelenség, hogy a felvételt megtagadja? A 15, 16, 17 éves embernek nem volna annyi szabadsága, hogy életének utolsó perczében azt a vallást választhassa, a melyet lelkére nézve üdvösnek tart; midőn más részről a törvény a 14 éves leánynak, ha férjhez megy, azokat a polgári jogokat adja, a melyek csak a 24 éves embert illetik meg? Történhetek ily, esetek, de bizonyára senki sem találkozott, a ki meg ne hajolt volna az emberi jogok e legfönségesbike előtt, vagy törvénysértésről panaszkodott volna.

De a törvényjavaslatnak e szakasza ezt most büntetendő cselekménynek qualificálván, a summum jus-t summa injuriává teszi. Ha az illető áttérő meggyógyult, a törvény semmisnek tartotta cselekvényét; ma az illetőnek lelkiismeretére fog nehezedni a tudat, hogy szerencsétlenné fogja tenni az illető papot, a ki szabadságával lakol, mert egy

elidegeníthetetlen joggyakorlatnál jelen volt. A törvény tehát itt nem a védő, hanem az elnyomó szerepét játszsza; nem a lelkiismeret szabadságát, hanem annak üldöztetését proclamálja.

Csak egy esetet voltam bátor fölemlíteni, de ez elég illustrációjául szolgálhat ama vexatióknak, melyeknek a bona fide eddig egy vagy más vallásban nevelt gyermekek sorsa felett intézkedő lelkész vagy szülék avagy intézetek, melyekben más vallású gyermekek neveltetnek, folytonosan kitéve lehetnek; szóval e törvény számtalan rosszakaratú üldözésekre, beláthatatlan zavarokra fog alkalmat szolgáltatni.

Végre felemlíteni kívánom azt, hogy ha a törvényhozás a nyilvános törvényszék foruma elé idézi a gonosztevőt, hogy bűnhődjék, — ehhez tagadhatatlan joga van; ha egy vallási ténynek polgári következményeit megsemmisíti, mert így akarja a törvény, — ez a szigorú joggal szemben tán eltérő megbírálás alá jöhet; de belenyulni a család szentélyébe, meghatározni akarni a szellemet, a mely a családban uralkodjék, kényszeríteni akarni a szüléket, kik bár egyénekenként, tán pietásból régi vallásukhoz ra-

gaszkodnak, gyermekeiket azonban egy vallásban kívánják neveltetni, hogy a szeretetnek s gyöngédségnek egy viszonya, egy rokonérzelme uralkodjék köztök, — kényszeríteni akarni, hogy számot adjanak az államnak oly dologról, melyért csak Istennek felelősek: ez szerény véleményem szerint a törvényhozás körén túl van.

Pedig e törvény directe a lelkeseket ugyan, de indirecte a szüléket érinti. A lelkész saját lelkiismeretével számol, a következmény kizárólag őt sújtja a világ szemében ; de százszorta inkább nehezedik a családra, mely egy idegen vaskezet fog kebelében dúlni érezni, mely megfagyasztja a legmelegebb érzelmeket. A szüléknek nevelési jogát a természet joga védi s Európa törvényhozásai előtt ez még tiszteletben tartatott; én azt hiszem, Magyarországon sem a vallási villongások nem voltak eddig oly nagyok, sem a törvénytételek oly flagrások, sem a kormányzások kellemetlenségei oly terhesek, hogy a büntető jog karját kelljen igénybe venni arra, hogy a lelkiismereti szabadság, a családok joga ily módon megsértessék.

SZEGED UJJÁÉPÍTÉSÉRŐL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1880 ÁPRILIS 21-IKÉN TARTOTT
ORSZÁGOS ÜLÉSÉN.

A mű, melynek létesítését az előttünk fekvő törvényjavaslatok czélozzák, oly nemes, hogy indokolásuknak szükségessége a lelkesedés mellett, mely az egész országban oly melegen, s az érdekeltség mellett, mely a művelt külföldön oly meghatóan nyilvánult, elesik. Távol is van tőlem a gondolat, hogy szavazatomat okadatoljam. Ha mégis felszólalok, teszem azt, hogy kifejezést adjak a készségnek, mely e magas házban mindenkor visszhangra talált, valahányszor a hazának szellemi s anyagi felvirágoztatása szóba jött; teszem azt egyénileg, mintegy a hálaadó lerovásául, melylyel tartozom egy városnak, hol szellemi életem kezdetét vette.

Szeged, mig állott, az Alföld dél-vidéki magyar elemének gyúpontja volt, s a ki azt vallásos életében, tanodáiban, iparában, kereskedelmében s a néhány év óta hatványozott mérvben megindult szellemi hala-

dásában megfigyelte, meggyőződhetett arról, hogy e város a nemzeti életnek kiváló tényezője, hogy földrajzi fekvésénél fogva ma is oly nemzetgazdászati s politikai szükség, mint volt hajdan védfal a törökök pusztításai ellen. Szegedről kormányozták lelkiileg, szegény Ferencz-rendű magyar szerzetesek a Bánságot s tartották ébren az anyaországhoz való tartozandóság érzékét: s később visszaadatván ez ország rész Magyarországnak, ismét Szeged lett a központ, a hová özönlöttek mindazok, a kik a tudományal együtt a magyar nyelvet s vele a magyar haza szeretetét családi körükbe vitték. 1848-ig Torontál, Temes, Krassó megyék tisztikara legnagyobb részben Szeged városának tanodáiból került ki, s a vésznapok előtt e város szülőanyja volt a bánsági magyar falvaknak s terjesztője annak a hazafias szellemnek, mely a magyar nyelvvel együtt a német falvakba hatolt. A csanádi püspök ide helyezte át a tanítóképezdét, mely a nem-magyar községeknek magyar tanítókat nevelt. Felemlíteni kívánom még a néhány év előtti kiállítás, mely valamint e nemben úttörő volt: úgy feltüntette a kincset, mely e város józan, munkás s értelmes polgárságának tevékeny-

ségében rejlik, de feltüntette a vonzó erőt is, melyet ez környezetére gyakorol.

Hogy pedig Szeged s nem más tiszaparti város lett e vidéknek, úgyszólván, góczpontja, úgy, hogy az ipar s kereskedelemnek fejlődése mindinkább ide hajolt; hogy inkább itt, mint másutt fejlődtek ki hatalmasabban a nyugati civilizáció alkotó erői, az bizonyosan nem a véletlennek tulajdonítható. Az emberek sokszor ösztönszerűleg találják el az utat, melyen fennállásuknak s fentartásuknak létfeltételei fekszenek; az idő is gyakran szentesíti azt, mit a jó geniusz sugallt; de ma, midőn már nemzetünk gyakorlati irányban kezd számítani: az ország tudja, hogy hetvenezer embernek eltünése egy földrajzilag és sok más tekintetben is fontos helyről, a hol két folyam s két vasút e nagy várost mintegy üterévé tették az egész vidéknek, — hogy az nem egy város szerencsétlensége, hanem veszélyeztetett nemzeti érdek, mert helyébe egy vacuum lépne, mely betöltetlenül hagyva, könnyen kártékonyan hatna vissza az egészre.

És a kormány, midőn átérezte parancsoló szükségét annak, hogy e város ugyanazon a helyen, a hol állott, minden kellékével

felruháztassék egy vidéki nagy városnak; hogy a tudománynak ismét nyitassék tér s tán fokozottabb mérvben, egy harmadik egyetem felállítása által is; hogy ott az iparnak s kereskedelemnek új emporiuma alakíttassék: a nemzet óhajának felelt meg, de örök hátlára is kötelezte a nemzet iránt e szerencsétlen városnak polgárait, kik midőn a honvágnak szívós, de minden körülménye közt nemes érzetével az őseik emléke által megszentelt göröngyhöz visszatérve, ehhez kötik ismét egy jobb jövőnek reményét, — mindig kalapot emelve fogják említeni ama férfiak neveit, kik a feltámadást lehetővé tették.

«*Szebb lesz, mint volt*», mondá felséges urunk s királyunk, midőn könyeket hullatott Szeged romjai felett. A nemzet e könyeket mint drága gyémántokat felszedte s ma a Méltóságos Főrendiház azokat beilleszteni készül Szent-István koronájába, hogy ott egy nemes s magyar nemzetét hőn szerető Fejedelemnek dicső emlékére örökké tündököljenek. Szavazatával a Méltóságos Főrendiház visszhangoztatni fogja ma a nemzet részéről urunk s királyunk magasztos szavait: «*Szebb lesz, mint volt!*»

A KÖZOKTATÁSRÓL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1883 ÁPRILIS 30-IKÁN TARTOTT
ORSZÁGOS ÜLÉSÉN.

Ha van kérdés, melyet erőszakos kézzel érinteni nem szabad, az a közoktatás.

Gyengéd szálakkal nyul az be a családok szentélyébe éppen úgy, mint elágazásaiban érinti a vallás és erkölcsi élet érdekeit. Az egyház, mely az erkölcsi életnek par excellence képviselője, erről, mint hivatásához tartozóról le nem mondhat. Az állam meg fel van jogosítva azokat a számtalan művelődési és haladási tényezőket, melyek a vallás körén kívül állanak, de mégis a társadalmi és politikai életbe mélyen belevágnak, ellenőrizni, esetleg igazgatni és vezetni.

Nem lehet tehát csodálkozni, hogy valahányszor e kérdés megoldása napirendre kerül, a társadalom minden osztálya mozgásba jön. — A kérdés régi, oly régi, mint az öntudatos művelődési törekvés. Megoldását

már számtalanszor megkísérlették majd az egyház, majd a közérdek, majd az individuális jogok szempontjából. De a nyert tapasztalatok daczára ma is még a legnagyobb szellemek haboznak; a kérdés ma is a kísérletek stádiumában van. A közélet szálai oly szövevényesen bonyolultak, alkatrészei oly különbözők, történelem, fejlődés, traditio és haladás oly mélyen össze vannak nőve az eltérő érdekekkel, hogy nagy ovatosság, nagy államférfiui bölcsesség kívántatik ahhoz, hogy a közoktatás kérdése oly megoldást nyerjen, mely a meglevő viszonyoknak leginkább megfelel.

A határozott nyilatkozatok, melyek az előttünk fekvő törvényjavaslat tárgyalása alkalmával a kormány részéről történtek, tanusítják, hogy a kormány számot vetett a nem kismérvű akadályokkal, melyeket legyőznie kell; hogy teljes tudatával bír a nagy céloknak, melyeket elérni kíván, átérti és átérzi azokat az igényeket, melyeket Magyarország haladó művelődése a kormány irányában támaszt.

Hogy a közoktatást rendező törvény nem lehet pusztán paedagogicus mű, az magától értetik, mert sem az állam, sem az azt

képviselő kormány nem bír tanítói tekintéllyel; de nem is lehet pusztán politikai rendszabály, mert, bárha igaz, hogy a kié az iskola, azé a jövő nemzedék: mégis senki sem fogja állítani, hogy az iskola politikai intézmény. Ez eszközzé alacsonyítaná le azt, a minek, eltekintve minden politikától, magának van önjogosultsága.

E törvényjavaslat szerintem visszatükrözi a kormánynak, mint az állam és a magánjogok őrének, tanügyi politikáját. Azaz, a törvényjavaslat feltünteti azokat a módokat, melyekkel a nemzet bizalmával megtisztelt kormány a humanisticus és realisticus tanintézeteket akár közvetlen, akár közvetett befolyással értékesíti, úgy, hogy a nemzet közművelődése emeltessék, és arra a színvonalra állíttassék, melyen a legelőhaladottabb nemzetek vannak.

E tekintetben két út állott nyitva kormányunk előtt: vagy az állam kezében összpontosítani az egész középiskolai tanügyet és így magára venni az egész felelősséget a jó- és balszerencséről, mely a jól vagy rosszul nevelt ifjabb nemzedék miatt a nemzetet a jövőben érheti, — vagy elfogadván a szabadság elvét, felhasználni a századokon

át üdvösen működő tanerőket, érintetlenül hagyni jogokat, verseny által hatványozni kötelességeket, és latba vetvén az állam tekintélyét, súlyt kölcsönözni azoknak, kik eddig becsületes munkássággal, mint majdnem kizárólagos hordnokai a nemzeti művelődésnek, fényt kölcsönöztek a magyar nemzetnek.

A kormány szerencsésen ez utóbbit választá. Szerencsésen, mondom, mert szerintem : *a művelődésnek egysége, a művelődési tényezőknek szabad tevékenysége, és bölcs törvények és intézkedések arra, hogy a művelődési tényezők concentrice működjenek*, — ez képezi minden bölcs tanügyi politikának célját.

Értem és teljesen méltánylom a küzdelem nagyságát, mely a közoktatást ez időben vezető miniszter lelkére nehezült, a midőn a központosítást mintegy imperative követelő nemzeti érdek, és a szabadabb mozgást parancsoló tradíciónak fentartása közt választania kellett. — Nem is zárkozhatom el a nehézségek méltánylása elől, melyek közt a több, mint tíz évi kísérletek e tekintetben vergődtek. Mert kockára tenni egy nemzetnek jövőjét, vagy egyetlen tollvonással eltörölni egy nagy multat, hogy nagyobb,

de mindenesetre problematicus jövőt teremtsen: ez oly feladat, mely a legerősebb akarató jellemet is gondolkodóvá teheti. A felelősség nagy, ettől visszajed mindenki.

Senki sem fogja tagadni, hogy az állami szempont Magyarországon a tanodákra nézve is jogosult. A magyar állam nem lehet közönyös ama küldetése iránt, melynek terhe, a közmívelődésnek előmozdítását illetőleg, vállaira nehezedik, valamint az iránt sem lehet közönyös, vajjon ez a közmívelődés cosmopoliticus, tehát esetleg nemzetellenes irányban vezetetik-e, vagy pedig felkarolván a tudományok összeségét, felemelkedvén a legelőhaladottabb nemzetek művelődésének magaslatára, — assimilatióra törekszik-e oly módon, hogy individualizálván a közkincset, azt magyar zománczczal vonja be, azaz hogy röviden mondjam: magyar nemzeti kulturát teremt-e?

A cosmopolitismus megölné Magyarországot; az az elmélet, mely a magokra hagyott erők küzdelmében az erősebbnek ítéli oda a jogot, folytonos harcok színhelyévé tenné Magyarországot. A magyar államnak tehát garantiát kell kívánnia az álművelődés terjesztése, az importált elméletek divagatiója

ellen; az államnak garantiát kell kívánnia nem önfiai, hanem az ellenséges behatások ellen.

A tanoda fontosabb erkölcsi tényező a nemzetek életében, mint a fegyveres erő. A nyíltan támadó ellenséget fegyveres erővel vissza lehet verni; de hol van oly erő, mely egy alattomban terjedő mételyt ellensúlyozhasson, ha az *a tanítás és nevelés* leple alá rejtődzik? Ha az állam e tekintetben közönyös volna, nem annyit tenne-e ez, mint kiszolgáltatni a közoktatást oly elemeknek, melyek céljok teljes tudatával, be nem vallható érdekek szolgálatában küzdvén, magát az államot veszélyeztetnék?

A kultúra eszméje Magyarországon nem pusztán *czél*, melynek elérését az emberiség magasabb érdekei parancsolják, nemcsak *eszköz* arra, hogy a nyugat-európai nemzetekkel versenyezessen: hanem *garantiája a nemzeti erőnek, garantiája az állam fennállásának.* A szabadság jótékonyága nem bizonyult be oly kapocsnak, mely a szétágazó elemeket egy erős Magyarországba erősíthette volna; csak a műveltség suprematiája biztosíthatja a politikai suprematiát, a mi ismét csak akkor lehetséges, ha a köz-

oktatás haladása és felvirágozása a magyar állam eszméjébe convergnak.

A magyar faj, mely századokon át nevéhez kötötte a politikai suprematiát, mely éppen e hivatásában teremtette ez országban a tudománynak és művészetnek nevéhez tapadó országos intézeteit, mely kiküzdötte a maga számára a művelt Európa elismerését: jogosítva van arra, hogy e zászló alatt civilizáló missiójával szellemi hódításokat tegyen benn és künn. Benn, hogy magyar polgárnak érezze magát mindenki, bármely nyelven beszél vagy tanul, bármely vallást kövessen is; künn, hogy nem mint foederatív és éppen e miatt életképtelen, hanem mint egységes és azért erős állam álljon fenn.

E szempontokat Magyarország tanügyi politikája nem tévesztheti el szem elől.

Azonban bár jogosultnak tartom Magyarországon az állami szempontnak hangsúlyozását, mégsem hiszem, hogy szüksége volna arra a gőgös philosophiára, mely egyszersmind szabadelvűnek is nevezi magát, *mely felemészti az individuumot, hogy az állam legyen minden.* Erre az elvre tán szükségök van oly államoknak, melyeknél nincsen oly hosszú hagyománya a politikai szabadság

szeretetének, mint a magyarnál; a hol az öntevékenységnek még csak fel kell ébrednie, hol tehát mindent az államtól várnak: ott az újjáalkotások közelfekvőnek mutatják az ingert az államélet minden szárait egy kézbe összepontosítani. — Az állammindenhatóság lehet béke idején az erőltetett nyugalomnak álczája, de zavar esetében lehet forradalmi elv is; szerencsés conjecturákban nagyokká teheti az államokat és népeket, de könnyen okozhatja azoknak gyors hanyatlását és bukását. Nagyon érdekes és tanulságos ez elvnek következményeit és hatását megfigyelni más nemzeteken; de igen bölcs dolog bizalmatlansággal viseltetni irányában itthon.

Az egy, a minek Magyarországon érintetlennek, minden alanyi appretiatio felett állónak kell maradnia : az a magyar állam eszméje. Hogy miképen csoportosíttassanak azután a nemzetben létező erkölcsi tényezők, hogy az állam eszméjét támogassák, erősítsék és diadalra segítsék: ez a bölcs, ez az előrelátó tanügyi politika feladata. — Még akkor is, ha Magyarországon egy vallás, egy nyelv volna, hogy az egyéni, a társulati, a testületi törekvések a nemzet törekvéseivel

találkozhatnának, — még akkor is nagy kérdés maradna: vajjon az állam, vagy az azt képviselő kormány bír-e annyi erővel, hogy az egyéni erők működését megszüntetvén, mindent önvállaira halmozzon: pénzt, szervezést, berendezést, tanítást, igazgatást, ellenőrzést? A teher oly óriási volna, hogy éppen nagyságánál fogva megakadályozna minden mozgást, minden haladást.

Nálunk a nemzet megszokta, hogy tisztelettel tekintsen a vallásokra, melyeknek aegise alatt keletkeztek és virágzottak a középtanodák, melyek körül csoportosultak fejedelmeink és a nemzetnek legjelesbjei, mentorok és tanítók, bőkezű alapítók és adományozók, kik kivánták, hogy e tanodák az ősi vallás szellemét megőrizték, óhajtották, hogy azok a *nemzeti nagy eszmék szolgálatában* álljanak, és arra igyekeztek, hogy a tudományosság, az erkölcsiségnek, a hazafiságnak példányai kerüljenek ki a tanodákból. — Gondolható-e most egy államhatalom, mely az állammindenhatóság illúzióitól vezettetvén, helyettesíthetni hiszi a százados, a kipróbált erőket, vagy hátrány nélkül magához ragadhatni hiszi azoknak örökségét, kik még életképesek, kik nem kívánnak egye-

bet, mint az államnak támogatásával kettőztetett buzgalommal az állam czéljait szolgálni ?

A katolikus középtanodák *nem-állami tanerők* által vezetettvén, apostoli királyunknak, mint az egyház és iskolák főkegyurának bőkezűségére — az államra, mint kezdettől fogva mindenkor hű és jószándéku védőre támaszkodván, becsületesen feleltek meg hivatásuknak; megajándékozták e hazát nagy tudósokkal, európai műveltségű férfiakkal, államférfiakkal, kik a nemzetnek dísze, támasza és ha kellett, meggyőződésöknek vértanuivá is lettek. A protestáns középtanodák kevesebb anyagi erővel, de lankadatlan küzdelmekkel ápolták, mert védelmi állásuknál fogva arra nagy súlyt fektettek, az értelmi fejlesztést, buzgalommal ápolták a hazafiság szent tüzét.

Ezt szívesen elismerem, méltánylom, — és ha az önbecsérzetnek túlzása itt-ott egyesek nyilatkozataiban ma érdesebben nyilvánul is, és a hazafiság és tudományosság egyedáruságának eltulajdonítása tán magasabbra is dagasztja az illetők kebelét: ezt jóindulatú önhizelgésnek vagyok hajlandó tekinteni.

Az érdem: a multnak dicsősége és a jelen-

nek büszkesége, a különféle vallások által fentartott ez intézeteké. Felhalmoztak századokon át annyi áldozatot Magyarországon, melyet más országban az állam felmutatni nem képes. Teremtették a közoktatást, a milyennek azt ma látjuk.

Nem volna tehát kockázatosabb kísérlet, mint egy országban, hol részint törvények, részint felsőbb királyi rendeletek, részint szokás szentesítették az egyes erkölcsi testületek tanerőinek szabad működését, — elvonni a tanítást és nevelést e különböző érzelmek, eltérő vallási meggyőződések, nem egyforma nevelési szempontokból kiinduló, de mégis a művelődést, a hazaszeretetet, az állam eszméjét ápoló testületek kezéből. Az állam itt csak azt követelheti: hogy az eltérés a szellemi eszközökben ne hajtassék ama szélsőségekig, melyek hátrányosak lehetnének az egységre, mely a magyar állam fennállását biztosítja; hogy ez eltérés ne akadályozza a működésnek harmoniáját, mely különféle nyelvű és vallásu országban egyedüli feltétele a haladásnak; hogy ne terelje az ifjúi szellemeket oda, hol szellemileg és erkölcsileg megrontatván, idővel a haza érdekeit ellenséges értelemben magyarázzák,

azaz röviden: hogy az eltérő eszközökben legyen vetélkedés, de ne legyen harcz sem az állam, sem egymás ellen.

A kormánynak tanügyi politikája, mint az a törvényjavaslatban nyilvánul, elkerülni igyekezett a szélsőségeket, és ez által oly útra terelni a középtanodai oktatást, mely fennálló viszonyaink közt az egyedül helyes; a törvényjavaslaton átvonul a jóakarátú törekvés: *a magyar állami szempontot összhangzásba hozni az egyéni és testületi szabadság elveivel.*

Hogy mennyire sikerült e törekvés, és vajjon az állam felé hajlik-e a mérleg nyelve, vagy a particularis igények kielégítésére van-e túlsúlyban? az egyéni felfogástól függ. *Annyi bizonyos, hogy a katolikus iskolákra nézve a megoldás nem oly kielégítő, mint azt hinni és reményleni tán jogosítva lettiünk volna.*

A hazánkban levő többi hitfelekezetekre nézve a törvényjavaslat a tényleges állapotokat vevén kiindulási pontul, a jogfolytonosság elvét fogadta el, az állam befolyását pedig csak annyiban érvényesíti, a mennyiben az elkerülhetetlenül szükségesnek látszott. Így, például, senkinek nyelvét nem bántja, de az állam nyelvét, mint elengedhetetlen

postulatumot állítja oda; nem alacsonyítja le az iskolát az állam szolgálojává, de kívánja, hogy az állam jólétére működjék; nem fogadja el egész terjedelmében az oktatás szabadságát és mind a tanítókra, mind a tanulókra bizonyos megszorításokat alkalmaz, de szabadságot ad mindenkinek tulajdon vallása elveit érvényesíteni, tulajdon nyelvén elsajátítani az ismereteket.

Meghatározza a középtanodák alakját, de e keretben az illető felekezeti főhatóság állapítja meg a tanrendszert, a tantervet és tan-könyveket; megállapítja a tantárgyakat számszerint, de a tanczélrt illetőleg csak a minimum meghatározására jogosítja fel a minisz-teriumot; az állam tulajdon tanodáinak tiszta magyar jellegét fentartja, a hitfelekezetektől pedig csak kettőt kíván: hogy a magyar nyelv és irodalmának története köteles tantárgy legyen, és másodsor: hogy legalább a 7. és 8-ik osztályban taníttassék ugyanaz a tantárgy magyar nyelven; fegyelmi szabályokat alkot, a felekezeti főhatóságoknak mégis megengedi, hogy ilyeneket magok állapítsanak meg, sőt az erkölcstelen és államellenes iránynak megszüntetését első sorban a felekezeti főhatóságoknak engedi át; köz-

belép az érettségi vizsgálatoknál tulajdon meghatalmazottja által, de itt befolyását oly csekély mérvben érvényesíti, hogy az inkább látszat, mint valóság ; szóval, a törvényjavaslat vezéreszméje, — mint a hármass bizottság mondja, — hogy az állami érdekek mellett a hitfelekezetek által eddig élvezett jogok lehető épségben maradjanak.

Sokkal határozottabban lép előtérbe az állami szempont a tanárképesítésben, melyet a törvényjavaslat tisztán állami intézménynek minősít.

Meghagyja ugyan mindenkinek a jogot, hogy valamely főiskola vagy — mint a hármass bizottság jobbítványa helyesebben mondja — «felsőbb iskolai» tanfolyam mellé egy *tanárképző intézetet* felállíthassanak, és azt hiszem, a leendő törvény jótekonyságából a katolikusok sem lesznek kizárva; de az okmányoknak kiállítását, mely valakit képessé tesz, hogy akár állami, akár nemállami középtanodákban tanár lehessen, egyenesen magának tartja fenn.

A kormánynak ezt az elvi álláspontját határozottan és minden utógondolat nélkül magamévá teszem.

Helyes, hogy az állam nem kívánja a ta-

nárképző intézetek monopoliumát. A monopolium e tekintetben a legnagyobb ellensége volna e sikeres reformoknak; a verseny legjobban feltünteteti valamely rendszernek előnyeit vagy hátrányait. Helyes, hogy ez intézetekben a módszertant, a beosztást, a berendezést, a szellemet nem kívánja chablonszerűleg előírni; a szabadság itt csak buzdítólag fog hatni.

Épp oly helyesnek tartom, hogy az állam tekintélyével koronázza meg azokat, kik, mint a közmívelődés terjesztői, mint tanítók működésökben az állam érdekeit oly közelről érintik; mint az ifjúság oktatói, nevelői, vezetői, annyi szent ügyet képviselnek, — hogy ezek oly forrásból nyerjék tekintélyüket, melyet mindenki egyformán elismer, hogy ugyanazon értéke legyen a diplomának, akár állami, akár nem-állami tanár bírja azt.

Ez igen fontos intézkedés, tán a legfontosabb az egész törvényben. A katolikusok hódolni fognak a törvénynek és bár itt — legalább a mai gyakorlat szerint — a túlterheltség panasza jogosultabb, mint bárhol, mégsem fognak visszajedni a feladat nehézségeitől és mindig versenyezni fognak

tudni az állami intézetek tanárjelöltjeivel, feltéve, hogy a vizsgáló-bizottságban ne legyenek, a kiket a vallási ellentét, vagy jobban mondva, a vallástalanság ingere igazságtalanságra ragadjon. Azonban megnyugtat a remény, hogy ha valahol, itt fog a kormány tanügyi politikája bölcseségben, részrehajlatlanságban és concilians eljárásban nyilvánulni.

Egyet fájlok, és ez az: hogy miután a középtanodai tárgyak közt a *hit- és erkölcstan* is előfordul, és így a *vallásra súly van fektetve*, ez pedig, — bárha első sorban a hittanár hatáskörébe tartozik, — nem annyira a tanításban, mint *abban a finom érzékben és eljárásban nyer gyakorlati kifejezést, melyet a tanár tanítványai irányában tanusít*, — fájlok azt, hogy a tanároknak, hogy úgy mondjam vallási individualitása nem lép a törvényjavaslatban eléggé előtérbe, és általában a szülék egy vallástalan tanár gyászos befolyása ellen nem nyernek eléggé határozott biztosítékot.

Intézkedik ugyan a törvény az erkölcstelen tanár ellen; de az «*erkölc*s» fogalma a keresztény vallástól elszakítva, igen tág értelmezést nyer. Tanítani lehet könnyen,

de a nevelésről már régen el volt mondva, hogy az: «ars artium». Egy tanár, kiből a vallás-erkölcsi érzék nincsen egy magaslaton szent hivatásával, nem lehet nemesítő befolyással az ifjura.

A magyar nép conservatív nép, hosszú, dicső történelme van; erkölcsi érzéke, vallási érzelmei tartották fenn benne az ősi erényeket, és azért reformtörekvéseiben, haladásában inkább a multak kegyeletére van utalva, mint a cosmopoliták csábításaira. Hogy el ne veszítse politikai fölényét, szükséges, hogy ősi erényeit ne veszítse el; hogy el ne merüljön az áramlatban, mely nyugatról az oceánon át az éjszak őrjöngéseivel, feje felett, kezét fogva, végpusztulással fenyegeti: teljes erkölcsi individualitását kell megtartania. Oroszországban a felforgató eszméket a középtanodák és egyetemek teremtették. Tanították ott is a természettant, de mely abban a refrainben végződött: itt (a földön) minden, ott (a túlvilágon) semmi; tanítottak etikát, melynek alapja az önzés, az altruismus (kölcsonös érdek); tanítottak természettörténetet, és a zoológiában első helyen pompázott a «roi des animaux» (az állatok királya), az ember.

A mi ma a társadalmat legmélyebb alapjaiban megrázkódtatja, az már nemcsak a munka elmélete, nem a polgári házasság kérdése, nem a nevelés conservatív vagy liberalis rendszere, nem a vallás jogosultsága vagy jogosulatlansága, nem a bölcsészet eme vagy ama formája, — ezek már mind túlhaladott álláspontot képeznek a nyers materialismus mellett, mely ma dicsőíttetik; hanem megrázkódtatja a társadalmat az a tan, mely mindezeknek negatiója, és e negatióknak nagymesterei a kathedrákon ülnek.

Magyarországnak ezekre szüksége nincsen, és azért szerettem volna, hogy a hittan és erkölcsstan akadémikus tanítása mellett a *vallási gyakorlat* is érvényesült volna, kiváltképen pedig, hogy a vallásos szempontok a tanárképesítésnél is tekintetbe vétettek volna.

Azonban, minthogy a jelen törvény csak keret, úgy szólván, csak cadre, melynek kitöltése azokra hármlik, a kiknek kezeibe a törvény kivitele lesz letéve: legyen szabad hinnem, hogy a kormány rendelkezési úton fog gondoskodni arról, hogy az erkölcsi és szellemi kinövésnek Magyarországon talajt ne találjanak.

Még egy szempontot kívánok kiemelni, és ez a *katholikus középtanodák állására vonatkozik.*

A törvényjavaslatban a hitfelekezetek iskoláitól külön csoportban állanak a vallás-és közoktatásügyi miniszter közvetlen vezetése alatt levő középtanodák, és ezek között katolikus iskoláink, melyekről a 71. §. külön nyilatkozik.

Nem lehet észre nem venni, hogy mialatt a kormány tanügyi politikája az egész törvényjavaslaton át következetesen abban nyilvánul, hogy az állami szempontot összhangzásba hozza a fennálló közoktatási tényezők jogaival és aspirációival, itt a katolikus iskolákra nézve ez a következetesség megszakad. Itt az állami szempont az uralkodó. A katolikus középtanodák jogi természetét fentartja ugyan, de a rendelkezési jog az államkormány kezében marad; jellegüket megóvja, de nem zárja ki a lehetőséget, hogy esetleg nem katolikus kezekben is legyen az intézkedés hatalma; míg a többi vallásfelekezeteknek engedményeket tesz, a katolikus iskolákra nézve fentartja a törvény egész szigorát, — a katolikus gyermek felnevelése tehát majdnem egészen a kormány kezében van

és iskoláinkra éppen úgy fog alkalmaztatni a jelen törvény, mint alkalmaztatott a «Ratio educationis», csakhogy más viszonyok között, más közegek által.

Elismerem a kérdés nehézségét. A féltékenység irányunkban itt nem volna helyén, a bizalmatlanság nem volna indokolt, — ezt meg nem érdemeltük. Én tehát a megoldás nehézségét reánk katolikusokra nézve abban a viszonyban keresem, mely a magyarországi katolikus egyház és a koronázott fejedelem, mint főkegyúr közt egyrészt, és másrészt az egyház és az állam közt nyolcz századon át fennállott. E viszonynak megbolygatása nagy felelősséggel jár, tehát rendkívüli óvatosságot kíván. Nem akarok e pontba mélyebben bocsátkozni, csak jelezni kívánom álláspontomat és ez az:

Katholikus tanodáinknak vallási jellegét védi Ő Felségének Főkegyúri joga, — azt tehát kétségbe vonni nem lehet.

A királyi jogokat a katolikus iskolákra nézve fenn kívánja tartatni az 1790/1-iki 15-ik törvényczikk is: «*Deputatio regnicolaris, sys-tema generalium principiorum, nationalis educationis comitiis... regni... praesentatura, salvis juribus regiis denominetur*». És én örü-

lök, hogy e tekintetben felfogásom a közoktatásügyi miniszter felfogásával találkozik, midőn az első törvényjavaslathoz beadott indokolásában mondja: *hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt álló és a tanulmányi alapból fentartott nem-állami iskolák Ő Felsége kegyurasága alatt állanak.*

E királyi jogban gyökeredzik a kormány viszonya a mi iskoláinkhoz és valamint a kormány nem szándékozik e királyi jogot megsérteni, úgy mi sem óhajtunk oly rendszabályokat létesíttetni, vagy oly viszonyokat teremteni, melyek a fejedelmi alapítványokból fentartott, vagy a főkegyúri jog czímen kezelt közéletanodáinkat a királyi kézből vagy a kormány felügyelete alól kivonnák.

A katolikus egyház elve: az állammal karöltve járni és vele együttesen működni a polgárok szellemi és erkölcsi fejlődésére. Ez elvet szem előtt tartva, mi sem kívánjuk megszakítani a viszonyt, mely bennünket, iskoláinkat illetőleg is, a magyar államhoz, mint édes hazánkhoz köt; és alakuljanak egyházpolitikai viszonyaink bármiként, jőjjön iskoláinkra bármily administratív rendszer: mi mindamellett, hogy katolikus közép-

tanodáinkat, mint tulajdonunkat, mindig védeni fogjuk és azokról le nem mondunk, sem az államhatalom törvényes felügyeletét nem perhorrescáljuk, sőt óhajtjuk, sem tevékenységünkben hazánk jólétét, nagyságát szem elől téveszteni nem fogjuk.

Azonban a törvényjavaslatban egy elv van lefektetve és ez: *az állam jogosultsága mellett az egyéni és testületi tevékenység szabadsága*. Ez elv fontos és nagy horderejű hazánk katolikusaira nézve is. Minden elvnek hatalma abban nyilvánul, hogy egyszer megállapítva, önmagától működik és következményeit önmaga teremti. Legyen szabad e körülményből azt a következtetést vonnom, hogy valamint ez elv protestáns polgártársaink buzgalmát fokozni fogja, hogy vallási érdekeik szemmel tartása mellett középtanodáikat a törvény és művelődés igényelte színvonalra emelvén, azokat a közös haza javára értékesítsék: *úgy a hű és egyházukat őszintén szerető katolikus szülék is, nem ignorálhatván többé, hogy a jövő nemzedék vallás-erkölcsi nevelése mindinkább kisikamlík kezeik közül, a nekik e törvény által nem controvertált öntevékenységeköt arra fogják használni, hogy püspökeik köré*

[127]

tömörülvén, megvédjék azt, amihez joguk van, szót kívánjanak magoknak ott, a hol gyermekeik neveléséről van szó, azaz hogy befolyást nyerjenek azokra a nagyfontosságú ügyekre, melyek nemcsak a püspökök kötelesség körébe esnek, hanem leginkább a családokat érintik és érdeklik.

Legyen szabad reményemet kifejezni az iránt is, hogy lehető lesz éppen e törvény következtében a királyi jogok megőrzésével és a kormány jogosult befolyásának fentartásával az önrendelkezésnek oly formáját találni, mely iskoláinkat illetőleg is biztosítsa továbbra is a vallási és állami érdekek szükséges átszövődését, biztosítsa újabb, eddig távol álló erők bevonásával katolikus tanodáink felvirágzását, és ezáltal biztosítsa közös hazánk jólétének előmozdítását.

A POLGÁRI HÁZASSÁGRÓL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1883 DECEMBER 10-IKÉN TARTOTT
ORSZÁGOS ÜLÉSÉN.

Az emberi társas életnek alig van kényesebb intézménye, mely kevesebb beavatkozást tűrne, mint a házasság. A kedélyélet mélyében, a hova emberi kéz nem hathat, az erkölcsi élet terén, a hol egy magas czélnak öntudata az ösztönt nemesíti, támadván, a két nemnek a házasságban való egyesítése egyikét képezi a lelki élet legszebb, legszabadabb, az emberi önjogosultság legsajátosabb nyilvánulásainak. Nyilvánulásaiban azonban kihat az államéletre, azt a család által megalapítja, módosítja, nemesíti vagy megmérgezi, a mint a családban az erkölcsi szempontok uralkodnak vagy hiányoznak; kihat a nélkül, hogy az állam olynemű ingerentiáját kihívná vagy tűrné, mely azt eredeti természetétől vagy kútforrásától elvonhatná. A házasság által közvetetten meg-

alapított családot közönségesen szentélynek nevezik, melynek küszöbén kalapot emelve kénytelen megállni a legmesszebbre menő államhatalom, melybe behatolni bűnnek tartatik, s mely ha megsértetik, nincsen a megtorlásnak az a mértéke, melyet a sértett önértet elég szigorúnak találna.

Ily gyöngéd természete lévén a házasságnak, igen természetes, hogy mindazok, a kik azt a maga tisztaságában megóvni kívánják, aggódnak, midőn azt polgári házasság czímén, legyen annak általános kötelezettségű, vagy facultativ, vagy mint a jelen törvényjavaslatban, felekezeti jellege, — parlamentarista vita és a merev számarány, vagy a szavazat esetlegességeinek kitéve lenni látják.

Körülbelül kilenczven éve annak, hogy az eszme, mely az előttünk fekvő törvényjavaslatnak is alap gondolatja és mely a múlt és jelen közt oly mély szakadást okozott,— felvetetett; felvetetett akkor és oly körülmények között, a midőn az egyéni, a vallási, a politikai és a társadalmi viszonyok véghetetlen zavarában a szenvedélyek az állami életet alapelemeire szétforgácsolták; felvetetett és létesített, midőn az ily nagy tár-

sadalmi actióra a komoly megfontolás majdnem teljesen lehetlenné volt téve. Ez eszme körútját teszi Európában és ma egy részletes intézkedés alakjában kerül Magyarország törvényhozása elé, nem ugyan a felkorbácsolt politikai szenvedélyek közepette, hanem oly időben, midőn alig consolidált államéletünkben, a fentartó elemek laza összefüggése mellett alkalmas arra, hogy a bizalmatlanságot fokozza és a házasság szentségébe helyezett hitét megingassa sok milliónak, kik azt eddig a vallás kiegészítő részéül tekintették.

Indokoltatik a törvényjavaslat előterjesztése azzal, hogy Magyarországon némely fennálló társadalmi, állami és erkölcsiségi visszasságok megszüntessenek az által, hogy lehetővé tétessék a keresztény és izraelita polgároknak házasságban egyesülni, s így ledöntetvén a válaszfal, mely eddig fennállott, az assimilatio megkönnyítettessék; ennek eszközeül a polgári házasság javasoltatik, mindezek mellett pedig sokkal magasabb és fontosabb politikai érdekek is forognak szóban, mintsem hogy e törvénynek megalkotását továbbra is halasztani lehetne.

A humanus szándék tisztaságát nincs okom

kétségbevonni; az opportunus érveinek jelentősége az alanyi appreciációtól függ; a magas politikai érdekeket, a melyeknek itt mintegy kényszerhatás tulajdoníttatik, inkább gyanítom, mint ismerem. Azonban legyen szabad mindezek mögött azokat az örök elveket keresni, melyek nélkül állam el nem lehet, melyek meghatározzák az irányt, melyet valamennyi nemzetnek követnie kell. Mert egy államnak lehet tévesztett, lehet szerencsétlen, de nem lehet elvtelen politikája, és a mely politika reformtörekvéseiben oly térre lép, a melyen nagy társadalmi elvek uralkodnak, az az elvek hatása alatt kénytelen ezeknek logikáját is elfogadni.

Az a kérdés: a házasság lényegében polgári szerződés-e és így állami intézmény, mely éppen ezért az állam kizárólagos joghatósága alá tartozik, vagy ethikai természetű-e, mely a vallás és az egyház teréről el nem vonható? és ismét, a keresztények és izraeliták közt kötendő házasságokban, mint azokat a jelen törvényjavaslat czélozza, az állami törvényhozás jogi elve juttassék-e érvényre és a multak hagyományai mellőztessenek-e? ez szerintem nem tisztán politikai vagy opportunus, hanem elvi kérdés.

Mert semmi kétség, hogy e törvényjavaslat azoknak álláspontját fogadja el, kik a házasságot pusztán polgári szerződésnek tartják, és az egységes házassági jog alkotását az állam souverain jogának állítják, egyesek magánügyének tekintvén azt a magok részéről összeköttetésbe hozni a vallással vagy nem. A kötelező polgári házasság barátjai e törvényjavaslatban látják az archimedesi pontot, melyre támaszkodván, kiforgathatni vélik az egyházi szempontokat, és ha ők nem, tehát az élet fogja levonni a következtetéseket, melyeknek természete, a mai könnyed felfogásokból ítélve, nem lehet kétes. A kedélyek hozzá fognak szokni a külső legalitáshoz, az erkölcsi szempontok elhalványulnak, a mozgás szabadabb lesz, az intézmény gyengülni fog és a polgári kötelező házasság, mint szabadelvű, tehát szabadabb kötelék, mint érett gyümölcs önként fogja magát kínálni.

A dolog háttere tehát sokkal komolyabb, következményei sokkal mélyebbre hatók, mintsem első tekintetre látszik, és a midőn a törvényjavaslat csak részletes intézkedést tesz, érinti magát az intézménynek gyökerét, annak természetét és lényegét. A házas-

ság létezett minden politikai törvényhozás előtt, azt nem az állam teremtette, létezett a természet jogánál fogva, létezett és nemesbítettett amaz erkölcsi momentumok hozzájárulásával, melyek az embert, mint erkölcsi személyt jellemzik. Ő alkotja az államokat, és nem viszont. Es ha bármely állam alkatrészeire feloszlik, lehet, hogy elvesz minden, de a házasság, mint társadalmi intézmény, fenn fog maradni függetlenül az államtól, és ha az állam önmagát ismét rekonstruálja, a házasság által alapított családok fogják azt tenni első sorban. A házasság tehát társadalmi és nem állami intézmény.

Hogy pedig a társadalom nem politikai, hanem kizárólag erkölcsi természetű, azt hiszem, alig lehet tagadni. A polgári törvényhozás teljes joggal ellenőrzi a házasság érvényét, ellenőrzi a házasság által megalapított család egységét, mert ezekre alapítja intézkedéseit a házasság polgári jogviszonyairól; de magát a házasságot, mint intézményt, nem vonhatja kizárólagos hatalmi körébe, hogy annak természetes vagy erkölcsi jogtulajdonságait megváltoztassa, azaz nem teheti pusztán állami intézménynyé. Nem gyengítik e felfogást a különféle, úgy-

nevezett modern teoriák. Mert teoriák ellenében más teoriák állanak, melyeknek tekintélye és súlya az érvek ereje szerint módosul, és mivel az állam alulról fölfelé épül, hasznavehetőségek is kétes értékű az állami nagy actiókban. Doctrinair elvekkal államot kormányozni nem lehet; a polgári házasság pedig theoria marad, mely az életben gyökeret verni nem fog.

Nem gyengítik az analogiák, melyek a házasságkötésben oly szerződést látnak, mely hasonló minden egyéb szerződéshez, mert a punctum differentiae itt a lényegben és nem a külszínben fekszik. Már Savigny megjegyezte: hogy a házasság lényegében a jogi oldal a gyengébb, a csekélyebb; ellenben a fontosabb oldal oly sphaerába esik, mely nem a jogtér, és szerinte Kant is igen hibázott, midőn pusztán a nem-erkölcsi tekinteteket tette a házassági jogviszonyok alapjává, és így a házasságot lealacsonyította. Savigny határozottan azok ellen fordul, kik a pusztá kötjogot kívánják a házasságra alkalmazni, oda utalván, hogy Rómában is, annak erkölcsi és hatalmi fénykorában, az a jognézet uralkodott, mely azután a római házasságjog alapelve is lett: hogy a házasság az is-

teni és emberi jogok összeforrása (*communicatio iuris divini et humani*).

Es csakugyan tárgy, cél, következmény, mindezek már magában az intézményben meg vannak adva. A házasság inkább intézmény, mint szerződés. A szerződés csak létesítő ok (*causa efficiens*), de ez az ok az intézményhez tapad és tőle elválaszthatatlan. A szerződés módosul az intézmény természetéhez képest, de magát az intézményt nem módosíthatja. A házasság az egész ember személyiségét, jelenét, jövőjét karolja át: mélyen gyökeredzik a társadalmi élet talajában, egész valója az állandóság természetével bír, tehát a szerződésjog önkényes, változó és mulandó tulajdonságaival nem bírhat.

Ha tekintetbe vesszük mindazokat a megszámlálhatatlan gyengéd szálakat, melyek a házasságban, a legbensőbb életközösségben egyesült egyének életviszonyait átszövik; ha tekintjük a házasság fentartására és boldogságára közreműködő és ettől elválaszthatatlan tényezőket: a hűséget, az önfeláldozást, a gyermek-nevelést, az atyai tekintélynek megfelelő tiszteletet, melyek, mint megannyi erkölcsi mozzanatok, kényszerrel nem tűr-

nek; ha végre tekintetbe vesszük, hogy az anya hivatása sokkal magasztosabb, az atya hatásköre sokkal önérzetesb, semhogy idegen beavatkozást tűrne: akkor világos lesz előttünk, hogy itt a rideg jog, a szerződésjog szabályainak alkalmazása csak az intézmény természetének félreismerésével történhetnék.

A hol ily fontos erkölcsi tekintetek jönnek kérdésbe; a hol oly viszony forog fenn, melyről számolni nem köteles senki, és a mely mégis a legmesszebbre menő hatással bír az egész társadalomra; a hol a formák emberi megítélés alá esnek ugyan, de a lényeg mindig egyéni jog körébe esik, — és viszont, a hol az önjogosult egyén nem vonhatja ki magát a kölcsönhatásból, melyet reá, mint egy nagy család tagjára a társadalmi élet gyakorol; a hol ily tekintetek uralkodnak: ott pusztán polgári szerződésről, tisztán és egyoldalú államintézkedésről szólni nem lehet.

Ha mindezek daczára a polgári házasság sürgettetik, ha az erkölcsi világrend legjogosabb képviselőjének, az egyháznak kizárása követeltetik, nem hiszem, hogy tévednék, ha azt mondom: hogy mindez, valamint

az előttünk fekvő törvényjavaslat is a kor signaturáját viseli homlokán és ez: az állami hatalom túlterjeszkedése a haladás, a szabadelvűség, a jogegyenlőség jelszavai alatt. A souverain állam lassankint kiterjeszti hatalmát oly életnyilvánulásokra is, melyek eddig hatáskörén kívül állottak, követvén azt az elvet: az állam önczél és vele szemben az egyéni jog csak feltételes.

Az állam jogának e merev odaállítása gyengítvén a jognak ethikai attributumait, következetesen letörli a házasságról is a zománczot, melylyel azt a kegyelet bevonta; ennek pedig következménye, a mit tapasztalunk is: az életbensőség apadása és a pusztá legalitásnak előtérbe állítása.

Hogy mennyiben van a jogtudománynak ez áramlatra, melynek tanúi vagyunk, befolyása; vajjon a kilenczven év előtt inaugurált áramlat szülte-e a jogelméletet, vagy megfordítva? nem kívánom fejtegetni.

Annyit azonban meg akarok jegyezni, hogy ezelőtt a jogphilosophia elismerte, hogy vannak a teremttől adott természeti jogok, melyek elidegeníthetetlenek; ma ugyanaz a jogphilosophia mindinkább szűkebbre szorítván a természeti jogkört, az elidegenít-

hetetlen államjogok körét tágítja, természetesen az egyéni jogok rovására.

Az állam, mely ezelőtt szűkebb határok közt működött és a család, az egyleti élet, az egyház által korlátozva volt, — e jogfelfogás szerint fejlődésében hivatva van ezeket lassankint absorbeálni; majd midőn mindezek arra az érettségi fokra jutnak, hogy a burkot, melyben még zárva vannak, megrepeszszék, bele fognak olvadni az egyedüli jogosult, az egyedül önczélal bíró hatalomba, mely az állam. Mi volt az oktatás ezelőtt? magánügy! és azután? szerzetesi egyházügy! és ma? államügy! Mi volt a szegényápolás ezelőtt? Magánügy! azután? egyházi ügy! és jövőben? államügy! Mi volt a házasság ezelőtt? Magán vagy patriarchális ügy! azután? egyházi ügy! és ma? államügy! Tehát: egyén, egylet, egyház, állam — ezek a lépcsőzetek az emberiség czéltörekvéseiben. És mi következik mindezekből? az, hogy az államnak joga van minden hatalmat magához ragadni, annyira, hogy az államterületen semmi más hatalom ne létezzék, mint az állam hatalma, mely a korlátlan úr!

Ne méltóztassanak hinni, hogy túlozok. E jogelméletek ma nem egy kathedrán ta-

níttatnak. Ihering és Bluntschli és utánok a jogászvilág nagy része, mind megannyi udvari jogászai a modern államnak; az állam souverain jogából és hatalmából származtatják a jogot, hogy a házasságjog egy kézben egyesíttessék, egyforma elvek, egyforma törvények, egyforma judicatura alá essék. Csakis ily jogelméletek mellett lehet a családot az államhatalom körébe vonni, ily jogelméleteknek a házasság saecularisatioja a természetes következménye; csak ily jogcímen lehet két felekezet fölé állami és oly házassági jogot emelni, mely mindkettőnek vallási elveit hátrányosan érinti, mint ezt maga e törvényjavaslat indokolása is elismeri, midőn mondja: «hogy a nemzet legnagyobb részének» «ma is meggyőződése, vallási érzülete» az, hogy a házasság érvényes megkötéséhez szükséges az egyházi összeadás.

Hogy mennyire terjedhet az állam souverain joga, az lehet akadémikus discussio tárgya, mely nem ide tartozik; de legyen szabad megjegyezni, hogy ha az állam souverainitása a házassági intézménnyel hozatik kapcsolatba, ha az a tétel fogadtatik el: hogy a jogrend és az erkölcsi világrend

között eddig fennállott határvonal lerontatik és az állam ezután souverain lesz itt is, amott is: akkor a házasságjog rendezése nem jogi, hanem hatalmi kérdés lesz; az állam tudniillik hatalmának öntudatára jutván, elég erősnek érzi magát, hogy azokra a tényezőkre is kiterjessze hatalmát, melyek eddig hatalmi illetékességén kívül állottak és a lelkiismeret jogaival szoros kapcsolatban vannak.

Az államfenségnek e mértékentúli kitágítása mellett igen kétes értékkel bírnak az eszmék, melyekkel a polgári házasság behozatalának szükségessége indokoltatik, mintha tudniillik a haladás, a szabadelvűség, a jogegyenlőség elengedhetetlen postulatuma volna.

A polgári házasság és a haladás közti okozati összefüggésnek felállítása igen önkéntes, mert a ki Európa kulturtörténelmét ismeri, tudja, hogy Európa csak lassan, fokról-fokra haladt, a mint az minden észszerű fejlődésnek természete; haladt azon elvek és institutiók alapján, melyeket a kereszténység magáénak vall; de lehet-e oly időpontot megjelölni, hol ezt a haladást a keresztény házasság akadályozta? és melyek ma a ke-

keresztény házasságban ama momentumok, melyek a haladásra kártékonyan hathatnának? és melyek a polgári házasságban ama potenciák, melyek a haladást elősegítik? Bensőbb lesz a polgári, mint a keresztény házasság, szilárdabb, tartósabb? Vagy miben akadályozta a keresztény házasság a jogtudomány vagy a jogélet haladását, és ismét, miben fogja a polgári házasság intézménye azt hatványozni?

Justinianak ma is értékes institutióit, a digestákat, a jogtudósok tanulmányozták, fejlesztették, Európa majdnem minden törvénykönyvébe bevitték, alkalmazták, és a jogtudomány e szép útjában sehol sem talált a keresztény házasságban akadályt.

Az örökösödési jog, hogy ezt az egy példát felhozzam, mert úgy látom, ezt kiválólag hangsúlyozzák, — mely a házasság által alapított családi joggal a legszorosabb összeköttetésben áll, Justinian alatt a VI-ik században, tehát akkor, mikor a keresztény házasság már a római birodalomban fennállott, 543-ban nyerte teljes betetőzését. Nemcsak fennállott a keresztény házasság, hanem a zsinatok által felállított jogszabályokat recipiálta az állam is. Tizenhárom század folyt le,

az alatt egész Európában a keresztény házasságjog uralkodott, és az állam a házasságból folyó polgári jogviszonyokról, a családi, az örökösödési jogról intézkedett, a nélkül, hogy ez intézkedéseiben a keresztény házasság által feszélyeztetett volna. Miben van feszélyezve ma? Németországban kevés kivétellel ez a római családi és örökösödési jog, némi változtatással, a jus commune tekintélyével bír, és nem hallottam — meglehet, hogy kikerülte figyelmemet — hogy a polgári házasság behozatala után annak átdolgozása szükségessé vált volna. Nem hiszem tehát, hogy ama jogviszonyok rendezése, melyek a házasságnak polgári következményeire vonatkoznak, és melyekhez az államnak kétségtelen jogai vannak, akadályt találna a ma Magyarországon fennálló keresztény házassági jogokban. Ezek nem egyebet kívánnak, mint hogy a házasság érvényessége ne tétessék függővé a polgári szerződéstől vagy az államnak oly intézkedéseitől, melyek a házasságok lényegére vonatkoznak.

E jogok rendezése csak egyet tételez fel, és ez: a családnak jogos és törvényes egysége; ezt pedig a polgári törvényhozás nem lesz képes szilárdabb biztosítékokkal körül-

bástyázni, mint ezt a keresztény egyházjog teszi.

Tehát itt sem képez a keresztény házasság akadályt a jogrendezés haladásában. Egyben képez akadályt: a jogok nivellirozásában.

Hogy vajjon e törekvés az államok részéről oly haladási jelenség-e, melynek következményeit a többi élettényezőkre is a szabad, az önérzetes ember örömmel üdvözölné? feleljenek azok, kik a lelkiismeret szabadságát velünk együtt védelmezik.

Igaz, hogy a művelődésben igen előhaladt európai nemzetek közt a polgári házasság újabb időkben közjogi hatálylyal van felruházva ; de azért igen merész állításnak tartom e tényt a művelődéssel oly okozati kapcsolatba hozni, hogy ebből a másoknak műveletlenségére való következtetés jogos volna. A magas műveltségben is rejtve lehetnek a romlottságnak és így a hanyatlásnak magvai.

Ha a család ismertetik el a civilizált állam alapjának, miért igyekeztek azt megfosztani attól az erkölcsi és vallásos fénykörtől, mely a hatalmas és művelt Rómában és a nem kevésbé művelt Görögországban csak akkor

halaványult el, mikor ezek már hanyatlásnak indultak?

Engedjék meg a Méltóságos Főrendek, hogy egy bizonyára nem vallásos elfogultságáról ismert férfiúnak — Proudhonnak — szavait idézhessem: «Rómában, úgymond, a házasságnak vallási alakja (confarreatio) kiment a szokásból, és miután a vallásnélküli coemptio (vásárlás) és azután az usucapio (használat) a külső forumra nézve ugyanazon jogeredménnyel ruháztatott fel, Ulpiannal arra a következtetésre jutottak, hogy a szerződés minden, a szertartás semmi. A családot e szerint kétes alapra fektetvén, — mert annak vallási oldalát fel nem fogták, és távol attól, hogy azt megértették volna, elhanyagolták, — könnyen felfoghatni, hogy azt később másnemű összeköttetésektől megkülönböztetni nem lehetett».

«Itt igaznak bizonyult a régi mondás: forma dat esse rei. A megvetett vallási forma nem késett maga után vonni a vallásos érzelmeknek száműzetését a családból».

«E percztől kezdve felülkerekedett a vérmérséklet (temperamentum). Az eszmék és érzelmek összeférhetlensége, a czívódás és végre a botrány behatoltak a családba. Az

atyai hatalom, melyet már nem mérsékelt a szeretet, zsarnoksággá vált annyira, hogy a törvényhozó szükségesnek látta azt fékezni. A nő támpontot nyervén rokonaiban, érezni kezdte erejét, túlszigázta igényeit, jogait, insolenssé vált és az egyenjoguságot követelte. A gyermek, alig hogy felnőtt, emancipáltatott; a család a veszekedés iskolája lett. A hűség ígérete nem volt más, mint reservált gondolata annak, hogy a felbontás a törvény által lehetővé van téve.»

«Ekkor, daczára a pompás phrasisoknak, melyekkel a jogászok a házasságot az isteni és emberi jogok közösségének nevezték, az egész világ előtt tisztán állott, hogy e közösség nem egyéb, mint szövetkezés a birtokok és nyereségek végett, mint a nyereség és veszteség közössége, melynek kiválóbb árúzikke a gyermek. Az ilyenmű szerződésben, melyeknek létrejöttére elegendő volt a tabellió közbelépése. az érdek lett a fő, a szeretet a bizonytalanság esélyeinek dobatott oda.»

«A régi Róma azt a csodát mutatta, hogy Dionisus Halicarnassus és Aulius Gellius bizonyosága szerint, 520 év alatt egyetlenegy házasság sem bontatott fel. Egy ilyen nem-

zedék — kiált fel Proudhon — alkalmas volt arra, hogy meghódítsa a világot! De íme, a vallásos házasság eltüntével elrepült a tisztesség is, és ugyanazon férfiak és ugyanazon nők, kik bámulatra ragadták a világot erényes életökkel, később csodálatra ragadták azt romlottságukkal.»*

Azok a jogelvek, melyek kétezer év előtt a társadalmi viszonyok ily sérülését okozták, elvesztették-e ma logikájokat? És vajjon a mai társadalmi viszonyokban nagyobb ellenállási képesség fekszik-e, mint hajdan a hatalmas Rómában? Erre, természetesen, csak a jövő felelhetne; én jóslatokba a jövőt illetőleg bocsátkozni annál kevésbé kívánok, mert az ilyenmű jóslatok értéke mindig az egyéni hiszékenység fokától függ.

A történetírás azonban e tekintetben is sajátos ismétlődéseket mutat. Mihelyest Franciaországban a polgári házasság behozatott, a családi kötelék saecularisatiója maga után vonta annak meglazulását és a szülei kötelességek elhanyagolását. Ha ez az első pillanatra természetesnek látszott is, minthogy, tapasztalás szerint, a szabadság minden elfajulása a szellemek féktelenségét szokta

*Proudhon, De la justice dans la rev. et dans l'église.

maga után vonni; azonban itt nem a pillanatnyi szenvedélyesség, hanem az elvnek feloszlató ereje uralkodott. 1797-ki január 20-án, tehát a polgári házasság behozatala után jóval később, a hivatalos Moniteur constatálta, hogy a polgári házasság egy évben 27,000 családot zúzott szét a megkönnyített elválások következtében; a belügyministerium pedig megrémülve fordult tanácsért a departemente-ok delegált hatóságaihoz. Es e feloszlató irány, mely a polgári házasságok természetében fekszik, nem szűnt meg, míg Franciaországban vissza nem tértek a szigorúbb felfogáshoz és oly szigorú házasságjogot nem állapítottak meg, mely elválaszthatatlansága miatt alig leend mintaképe a polgári házasság barátainak. S a midőn bennünket nagy előszeretettel Franciaországra utalnak, hol a polgári törvény védelme alatt a család tisztán, tisztelve és szilárdan fennáll ma is: akkor kérjük, sziveskedjenek kettőt tekintetbe venni. Először: a francia polgári házasság csak akkor vesztette el bontó hatását, mikor a katolikus felfogáshoz közeledett, és másodsor: hogy a még mindig fennálló keresztény házasság akadályozta meg a hanyatlást.

S csakugyan alig van ott polgári házasság, mely egyházilag is meg ne lenne áldva. De ez a körülmény ismét a mi felfogásunk helyessége mellett szólt. Mert ha a francia közvélemény, a közlelkiismeret nem találja megnyugvását a polgári szerződésben; ha azt accessoriumnak tekinti, mely az egyházi áldás nélkül a lelkiismeret előtt elégtelen: akkor az állam oly törvényt alkotott, mely elégtelenségét, tökéletlenségét önmagában foglalja. És ha a polgár az állam által kényszerítve, aláveti is magát egy cselekménynek, melynek szívében nem tulajdonít teljes fontosságot; és ha másrészt ugyanaz a polgár, mint szabad ember, szabad elhatározás által egy másik, nem állami hatalomtól kéri szövetségének megerősítését: akkor ez eljárásban gyakorlati czáfolata fekszik annak a theoreticus állításnak: hogy az állam az egyedüli jogosult a házassági ügyekben való intézkedésre.

A monogamia a kereszténység által nyerte szentesítését és változatlan jellegét, és azért egész valójában conservativ.

Ha tehát ennek reformatiója a szabadelvűség nevében követeltetik, annak nem lehet más értelme, mint hogy az szabadabbá, hogy

úgy mondjam, kötetlenebbé tétessék, de akkor ismét lehetetlen, hogy az individuális és sokszor változó felfogásoknak és érzelmeknek befolyás ne engedjék, a szerint, a mint a szabadelvűség értelmezése és alkalmazása a szabadság mértékét kisebbre vagy nagyobbra szabja. Lehet a szabadelvűség nemes, igazságos, méltányos, ha a kölcsönös tisztelet körében mozog; de lehet gyűjtő név is, mely a rejtett absolutizmus kétszínűségét szintúgy, mint a legszélsőbb fejtelenséget felölelheti. Ki fogja tehát a szabadelvűség fokát meghatározni oly intézményben, melyet a széthullástól megmenteni, melynek magasztosságát fentartani egyház és állam egyaránt köteleztetik? Két ellentétes elv alkalmazása ugyanegy intézményben lehetetlen a nélkül, hogy ne kockáztassa annak egységét. A szabadelvűség a házasságra alkalmazva pusztán szó, szerintem veszedelmes szó; de nem érv, mely a kötelező polgári házasság szükségét bizonyíthatná.

Az előttünk fekvő törvényjavaslat polgári házasságot tervez, de nem viszi az általam fejtegetett elveket a szélsőségig; egyszerűen egy problema megfejtését kísérli meg. A jogegyenlőséget igyekszik életbe léptetni ke-

resztények és izraeliták közt az által, hogy a házasságot köztök lehetővé tegye. Én bizonyára a legutolsó volnék, a ki izraelita polgártársaimtól megtagadnám a jogegyenlőséget; de az emberi ideális törekvéseket az emberi tehetségek és eszközök gyarlóságaihoz mérvén, nem hiszem, hogy annak panacaeája a polgári házasságban rejlenek. A vegyes házasságokban általában van bizonyos idegenszerű elem, mely a vallásos embereknél a teljes összhangzatot néha könnyen veszélyezteti, pedig a keresztények vegyes házasságai mindig bizonyos laza vagy szorosabb összeköttetésben maradtak egyházaikkal: de itt a polgári jog terén tétetik kísérlet annak kiegyeztetésére, a mit még eddig kiegyeztetni nem sikerült más törvényhozásoknak, nem sikerült a társadalomnak.

Itt a házasulandók egyenesen elszállítatnak vallásuktól, mivel még a lehetőség is ki van zárva, hogy illető papjaik áldását kikérhessék. Az állam ugyan megadta a jogegyenlőséget, de nem amaz ideális javak kockáztatása nélkül, melyek a házassági frigyét oly bensővé teszik. A vallás éltető ereje hiányozni fog.

Egyébaránt vannak helyzetek, kérdések,

melyeket az élet sem képes megoldani és ha megoldásuk erőszakoltatik, a legszerencsésebb esetben is a törekvés meddő lesz. Az ellentét a keresztények és izraeliták közt, ezeknek életnézeteiben, eszméiben, gondolataiban, szokásaiban, a múltak emlékében, a jövőnek reményében sokkal nagyobb, sokkal mélyebb, mintsem azt e törvényjavaslat útján megszüntetni lehessen.

A törvényjavaslat azonban tovább megyen. Nemcsak a keresztények és izraeliták közt teszi lehetővé a házasságot, hanem magát a polgári házasságot keresztények és keresztények közt is tényleg átülteti Magyarországra, mi által különösen a katolikus vallás hitelveit sérti. Vannak esetek, midőn künn lévő hazánkfiak nem vonhatták ki magokat a kényszerhelyzetből, hogy ott polgári hatóság előtt ne kössenek házasságot. Mindenki tudta hazájának törvényeit és sietett azoknak utólagosan eleget is tenni, és így egyikök sem vonatott el illetékes bírójától. Most e törvényjavaslat szabad kezét ad az ily polgári házasságok megkötésére nemcsak künn lakó, de honos —, hanem pusztán e tény végett kimenő hazánkfiainak is, s ez elv szerint: locus regit actum, elismeri házassá-

guk érvényességét; de egyuttal egy új bíróságot, új jogszabályokat alkot számukra, melyek a katolikus, lehet ártatlan félre esetleg, a katolikus jogelvekre nézve pedig határozottan sérelmesek. Esetleg két katolikus ember házassága oly bíróság és oly elvek szerint fog tárgyalatni, melyekkel szemben millióknak jogérzelme szenvedni fog.

Ezeket tekintve, lehetetlen, hogy mély aggodalmaiknak ne adjanak kifejezést mindazok, kik a cosmopolitikus elvek terjedésében hazánkra nézve komoly veszélyt látnak. A problema, mely e törvényjavaslatban felállítatik, nem úgy és nem azzal az eredménnyel fog megoldatni, mint az tervezve van; ezt tenni fogja következetesen az elv, mely e törvényben fekszik. És a kik a történelmet megfigyelték, tudják, hogy be fog állani a csalódás, melyet az élet készít mindazoknak, kik egy pusztán legalis tényező, egy külső kötelék által az érzelmek egybeforrását és ez által a közérzelem erősbülését reménylették.

A házasság vallásos jellege ma vonatik legelőször a törvényhozás által kétségbe; tartok tőle, hogy ez által megtámadtatik az az erkölcsi tőke, melyet őseinktől öröklöttünk,

és a mely nemzetünknek eddig is fentartó erejét képezte.

E törvényjavaslat a népnek vallásos érzelmeit hátrányosan érinti, mely a házasságot a vallás szárnyai alá helyezte, még oly országokban is, a hol az államot onnan elszakította; belenyul az individualis jogok körébe, mert kényszeríti a lelkiismeretet, hogy ismerje el oly hatalomnak intézkedési jogát, mely praetori jellegénél fogva, csak a külső tetteket vonhatja ítélszéke elé; érinti az egyház és állam közti viszonyt, mert a hol eddig két nagy társadalmi tényező együttes és összhangzatos működésben szabályozta az államélet legbecsesebb alapintézményét, ott azt ma az állam kizárólagos hatalomkörébe vonja; deposedálja a vallást, vagy megmásítván a házasság lényeges jellegét, az egyháznak befolyását oly szűk határok közé szorítja, hol az esetlegesség azt könnyen egészen megbéníthatja: mindezeknél fogva én e törvényjavaslatot sem általában, sem részleteiben el nem fogadhatom.

AZ ÁLLANDÓ ORSZÁGHÁZA ÉPÍTÉSÉRŐL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1884 MÁJUS 15-IKÉN TARTOTT
ORSZÁGOS ÜLÉSÉN.

Midőn az országháza építéséről szóló törvényjavaslathoz hozzá szólni bátorkodom, előre kijelentem, hogy a benyújtott határozati javaslathoz* hozzá nem járulok és kénytelen vagyok annak ellenében állást foglalni.

Mindenekelőtt azokat a pontokat kívánom kiemelni, melyekre nézve a véleményekben vagy nincsen eltérés, vagy oly csekély, hogy az alapgondolatot nem vitiálja.

Az első pont, a melyre nézve eltérés nincsen, az, hogy a nemzet méltóságához illő országháznak felépítése szükséges. E gondolat az alkotmány visszaállításának első perczeiben megvolt, megvolt mindenkiiben, senkit sem vétén ki. Nem enyészett el e gon-

* Mely alkalmasabb időben, viszonyainknak megfelelőbb terv bemutatását kívánta.

dolat amaz ideiglenes alkotással szemben, melyben a képviselőház tizenhét év óta tartja üléseit, s mely azzal a határozott kijelentéssel létesített, hogy mielőbb egy diszesebb, illőbb mű váltsa fel. Nemcsak élt e gondolat, hanem a dolgok kényszerű szüksége által neveltetve, mindinkább általános meggyőződéssé vált, és a kormány csak a nemzet akaratát teljesíti, csak egy már hozott törvényt hajt végre, midőn ma törvényjavaslatot terjeszt elő abból a célból, hogy a régen megfogamzott eszme testté és vérré váljék.

A második pont az: hogy az országháza a főváros oly helyén építtessék, mely a nagy eszmét a maga egész teljében visszatükrözze. Az 1880: VIII. t.-cikk erre a Tömő-tért rendeli. E pontra nézve lehetnek, vannak is véleményelágazások; de ugyanezen elágazások minden más helyiségre nézve is nyilvánultak volna. Az alanyi felfogás, az ízlés, a phantasia oly sokféle, hogy lehetetlen általános szabályt felállítani, vagy a meggyőző okokat úgy csoportosítani, hogy mindenkit kielégítsenek. De egy mégis döntőnek látszik előttem, és ez az, hogy bármely architectonicus mű állíttassék fel, sehol a hatást, melyet az

hivatva lesz tenni, nem fognák kevésbé zavarni a számtalan kisszerű mellékalkotások vagy szűkkörű láttávlatok, melyek közt magának Budapest városának némely valóban szép épületei mintegy elvesznek, — mint épen a Tömő-téren. És épen ez az, a mi az országházának közvetlen a Duna partjára való előretolását is javasolja. Európának vannak szebb városai, de egy sincsen, melyet oly hatalmas folyam szelne ketté, mint a Duna.

Tervszerűleg, mint Genfben a hasonnevű tó partjára, vonzódnak a Dunapartra a vagyon, az ízlés, a kényelem, és alkotják a főváros legszebb részét, fénypontját, büszkeségét. Szerény véleményem szerint, ha valahol, ez az a hely, mely a czélnak legjobban megfelel.

Némi csekélyebb eltérések vannak a stylt illetőleg. Itt a subjectivismusnak tág tere van. Vajjon a gothica, annak minden változatával, eltéréseivel, vegyülékével, mint az eszményi lelkesültségnek symboluma, mint a multnak építészeti műremeke, mely a szellemnek magas röptét a mai alantjáró realisticus, vagy hogy úgy mondjam, anyagi irányával szemben mintegy képviseli, melyről egy ünnepezt angol kulturtörténetíró meg-

jegyzí: hogy ha ez valamikor ismét divatba jön, az egy komolyabb, magasabb iránynak leendő előhírnöke: — vagy vajjon más részíről a renaissance a maga vidor, lakályos, inkább az egyéniséget, mint az eszményt visszatüköző, inkább a kényelemre, mint a komolyságra emlékeztető hatásával, mely azonban a nagyszerűséget sem nélkülözi ; — vajjon, mondom, a gothica vagy a renaissance vagy más műforma fogadtassék-e el? ez ismét az ízlés és tán hozzátehetem, a kedélyképzés, és a temperamentum dolga. Azonban alig lehet tekinteten kívül hagyni, hogy a műépítészet ma nagy szorgalommal tanulmányozza a gothicát, mintha az ősök nagy gondolatait akarná fürkészní; hogy az ízlés azonnal és túlnyomóan a gothica felé veti tekintetét, mihelyest nagyszerű építkezésről vagy monumentalis emlékről van szó; hogy végre alig van ember, kire a gothica bizonyos mélyen járó hatást ne gyakorolna. Szerény véleményem szerint, magyar történelmi szempontból, multunknak nagyságát alig fogná valamely műépítkezés megfelelőbben kifejezní, mint a gót styl. Mert a gothica 1225-től egészen 1500-ig virágzott legjobban, ez időközbe esik pedig Nagy-Lajos király

országglása, ki alatt a magyar birodalom Kelet felé a Fekete-tengerig terjedt; ebbe esik Mátyás király korszaka, a midőn a nyugati civilizatio nagy alakjai e nagy király udvarát oly fényessé tették.

A legnagyobb eltérés azonban, mely az általános óhaj létesítését még további időkre elodázhhatja vagy esetleg egészen meghiúsíthatja: a költség kérdésében van, mely csak hozzávetőleg lévén megállapítva, oly magasra rughat, hogy azt a nemzet vállalai meg nem bírhatják. A kiszámítás csak az analogiára, jelesen a bécsi városháza számadataira lévén fektetve, megtörténhetik, hogy a 9¹/₂ millió tán sokkal magasabbra emelkednék és így a nemzet egy bizonytalan és felette nagy kiadással áll szemben, mely aggodalomra nyujt alkalmat.

Nem vagyok szakértő és így nem vagyok képes a kiszámítás helyességéről vagy helytelenségéről bírálatot mondani, valamint arról sem, vajjon e nemű vagy más nemű alkotás kevesebb vagy több költségbe kerül-e? a kiadás így is, amúgy is tetemes lesz. Arra sem fektetek súlyt: vajjon az analogia a bécsi városháza és az építendő országháza közt találó-e: hacsak nem abban az érte-

lemben, bogy éppen ez analogiából ne merítsem a különbséget, mely egy város és egy ország áldozatképessége közt van? Súlyt fektetek azonban a félelemre, mely nehéz pénzügyi helyzetünket tekintve, tartózkodásra int egy oly kiadással szemben, mely elviselhetetlen és azért elodázható volna, míg az ország vagyoni helyzete javulásnak nem indult.

Véleményem szerint e pontra nézve a subjectivismus az, mely könnyen tévútra vezethet; ellenben a szoros tárgyilagosság és a magasabb nézponatok azok, melyek tán megnyugtathatnák, vagy tán eloszlatni is képesek a sok oldalról nyilvánuló aggodalmat. Engedjék meg a Méltóságos Főrendek, hogy mellőzve a részleteket, csak néhány általános szempontot felemlíthessek.

Nagy tényező az államéletben a pénz, de nem az egyedüli; nagy concussiókat idézhet fel a pénzzavar, de az államok hanyatlásának és bukásának ez nem az egyedüli, sőt nem is főoka. Ennek mélyebb forrásai vannak: a nagy eszmék kihalása, az idealismus elhalványulása, a képtelenség a nagy conceptiókra, a vallás és erkölcs mellőzésével egy bizonyos materialisticus, mindent az ér-

dekre, a száraz számokra alapító szellemi és kedélyi sivárság, a pessimismus, mely az alsó rétegeket is elfogván, felidézi a reménytelenséget, és hatványozva, teremti a politikai és társadalmi elfajulást. Nem az a nemzet hanyatlik, mely lételének és reményének monumentumot kíván állítani, hanem az, mely reményt veszítve, tulajdon jövőjét csak elijesztő, sötét színekben látja.

Érezzük mindnyájan az idők súlyát, tudjuk, hogy sok helyen nagy a szegénység: de vajjon önkormányzatunk, önrendelkezésünknek tizenhét éve elég hosszú időszak-e, hogy jogot adjon arra, hogy e szegénység mindenesetre szomorító jelensége a tönkremenés előhírnöke gyanánt vétessék? és vajjon nem inkább ama fluctuációknak egyike-e az, mely — a nemzet hibája miatt lett-e oly aggasztóvá, vagy nem inkább egy általános, Magyarországon túl is terjedő vagy épen Magyarországra visszaható áramlat következménye-e? nem kívánom most vizsgálni, — de a mely tagadhatatlanul más consolidált államokban is észlelhető volt és észlelhető ma is.

Midőn Wellington 1827-ben a ministeriumot átvette, Cobbet a többi közt arról in-

terpellálta őt hozzá intézett leveleiben: vajjon a nemes herczeg hallott-e valaha egy országról, a melyben a szegények száma oly nagy, hogy más nemzetek kényszerítve érezték magokat azoknak bevándorlását szigorú törvények által megtiltani? Továbbá, tudja-e a herczeg, hogy Angolországban a munkás csak száraz kenyéren és burgonyán tengődik? — van-e tudomása, hogy már a gyermekek mint kitanult tolvajok lopnak, és pedig oly mértékben, hogy a bírák már az esküdtsékek felfüggesztését kérték, hogy e bajnak vége vessék? — tudja-e, hogy a szegénységek rémítő összegei elégtelenek arra, hogy az elszegényedett szerencsétleneket élvezhető táplálékkal ellátni lehessen?

Es Cobbetnek igaza volt; de a nemzetben volt annyi életképesség, hogy e mulandó hullámzásokból kimenekülvén, ifjú erővel folytatta pályafutását.

Korunknak éppen az a legszomorúbb jelensége, hogy a hol a civilisatio növekszik, ott azt a szegénység, mint árny, követi, és a megoldásnak még eddig lel nem talált titka éppen abban van: hogy miképen kellene a szegénységet enyhíteni vagy megszüntetni

a nélkül, hogy a civilisatio fejlődése — a miről egy nemzet sem mondhat le — ne gátoltassék? E problémát Magyarország egymaga nem fogja megoldani; európai, társadalmi baj ez, még oly hatalmas nemzeteknél is, a hol a szegényügy teljesen rendezettnek mondható.

De legyenek a nép szegénységének ephemer vagy mélyebben rejlő okai, a tény maga elég fontos és kényszerítő, hogy az országgyűlésnek és a végrehajtó hatalomnak, a kormánynak különös és beható gondoskodását kihívja; és én a magyar nemzetet bölcs kormányzat mellett elég életképesnek tartom arra, hogy a mutatkozó kóranyagot organismusából kidobván, legyőzhesse bajait.

Ha oly állami kiadás, mint egy országháza építése, idegenek gazdagítására történnék a belföldi szegény osztály rovására, akkor ez, improductiv természeténél fogva, a megengedhetetlen luxus színét viselné; de midőn az állam szegény polgárainak évek sorára munkát és kerestet nyújt; midőn a tőke, mely az országházába befektettetik, nem vesz el, hanem a diffussio által csak áthelyezést nyer; midőn az ország a mit egyik

kézzel kiad, a másikkal beveszi; midőn tehát a közvagyonból semmit le nem von: akkor ezt improductiv kiadásnak nevezni nem lehet.

Egy nemzet jóléte nem egyesek gazdagságának vagy szegénységének hullámozása szerint ítélendő meg, hanem a közvagyon összege szerint, mely az országban van.

Soroljuk mindezekhez mindazokat a nyereségeket, melyekkel a tudomány, a művészet, az ízlés, a munkások értelmi fejlődése, az architectonikában nyert újabbkori vívmányoknak hazánkba való átültetése vagy éppen állandó meghonosítása által magok az iparosok gazdagíthatni fognak: akkor tán az aggodalmak sötét színezetökből sokat fognak veszíteni.

Ha a magyar nemzethez méltó országháza építésének gondolata fel nem vettetett volna, akkor az a magánvélemények, az akadémikus discussio tárgya maradhatott volna tovább is; de egyszer felvetve, azt többé elejteni, kivált a képviselőház határozata után e magas házban nem lehetne a nélkül, hogy az balmagyarázatokra ne adna okot, vagy éppen némi visszahatással ne volna magára a nemzeti büszkeségre.

Nem ismerem tehát félre a nehézségeket, érzem az időknek nehézségét, nem zárkózom el az aggodalmak elől, azokat teljesen méltányolom, és ha pusztán a pénzkérdés lenne hivatva a fenforgó ügyben dönteni, vagy ez oly parancsolólag lépne elő, hogy minden más tekintetet hallgatásra kényszerítene; ha a helyzet oly aggasztó volna, a jövő pedig oly sötét, hogy a lemondás erény, a lelkesedés pedig könnyelműség volna: akkor nem haboznám egy perczig sem az ellenvélemények érveinek hatása előtt meghajolni. De meggyőződésem az — és e meggyőződés vezet engem arra, hogy a törvényjavaslatot elfogadjam — hogy a nemzeti nagy és nemes aspirációkban a matematikai, különben sem mindig találó számítás nem lehet az egyedüli irányadó, kivált akkor, a mikor oly mű felállításáról van szó, mely mintegy zárkövét képezze az ezredéves, viszontagságteljes, sokszor kérdésbe helyezett, de mindannyiszor fényesen kivívott multnak; — és jelzőjeként álljon az erős bizalomnak, melyet a nemzet a jövő iránt táplál, és a melylyel a baljóslatú, akár nyílt, akár titkos ellentörekvésekkel szemben documentálja életképességét, mint

[170]

egy törzs, melynek gyökerei e hazában egy évezred alatt megerősödtek, melynek ágai, ég felé törvén, hirdessék azt a szilárd akaratot, hogy a nemzet itt, és másutt sehol — önállóan élni, növekedni és haladni kíván.

ÜDVÖZLŐ BESZÉD

BÁRÓ VAY MIKLÓSNAK, MINT A FŐRENDIHÁZ
ELNÖKÉNEK SZÉKFOGLALÁSAKOR.

A FŐRENDIHÁZNAK 1888 FEBRUÁR 11-ÉN TARTOTT ORSZÁGOS
ÜLÉSÉN.

Nekem jutott a megtisztelő feladat Nagyméltóságodat díszes elnöki székének elfoglalása alkalmával üdvözölhetni. Teszem ezt annál készségesebben, mert tolmácsa lehetek az osztatlan tiszteletnek, mely Nagyméltóságodat e magas házban környezi; tolmácsa az őszinte örömnök, melylyel a magas ház a legkegyelmesebb királyi kinevezést fogadta.

Még érezzük utórezgéseit a fájdalmas hangoknak, melyekkel Nagyméltóságod nemes lelke azt a nagy veszteséget kísérte, melyet Báró Sennyey Pál országbíró és elnök kora elhunytában szenvedtünk. Sennyey emléke tisztelőinek és barátainak szívébe mélyen bevésve, a főrendiház jegyzőkönyvében megörökítve, élni fog a nemzet évlapjain és nevezetesen ott, a hol a nemzet válságos,

hogy ne mondjam, reménytelen perczeiben a hazájok érdekében fáradozó jeles férfiakkal, a jogfentartás jeles küzdőinek a nemzeti elismerés adaja le fog rovatni.

Nem vélek azonban a kegyelet ellen véteni, ha a halál gondolatától az élet felé fordulok, és számolván ennek követelményeivel: ez órában felkeresem az érintkezési pontokat, melyekben a boldogult iránti kegyelet és az élő, Nagyméltóságod iránti mély tisztelet találkoznak.

Nagyméltóságod is politikai pályájának egy nevezetes időszakában ott állott egy letűnő kornak és egy fakadó új korszaknak mesgyéjén; Nagyméltóságod is látta az új eszmék igényei és az ősök hagyományai közti versenyt; érintette a százados békés fejlődés és az események hatalma által siettetett átalakulás phasisait; tanúja volt a viharoknak, mely a nemzet feje felett elzúgott. És a midőn a jövőnek kínos bizonytalansága a nemzet legjobbjait is mintegy elnyomta, Nagyméltóságod ott állott azok sorában, a kik a legmagasabb trón iránti hűségben, de hitőkben, odaadásukban is a hazaszeretet által vezéreltetve, békés és tapintatos előmunkásai lettek az újjászületésnek.

Közel harmincz év mult el azóta.

A nemzet az 1848-iki törvényes alapra lépván, a haladó irányt tette magáévá, a parlamentaris kormányzat elvei szerint kívánta nemzeti életét fejleszteni, de anélkül, hogy az által lerontani kívánta volna azt az alapot, melyre az ősök bölcsesége e hazát felépítette.

Mint minden népnek, melyet Isten fentartani kíván, gondviselészerű rendeltetés szabja meg a határozott irányt, melyet politikai életében követnie kell, melytől el nem térhet, hacsak létfeltételét veszélyeztetni nem akarja: úgy nemzetünkben is mindig élt bizonyos — ha szabad mondanom — magyar politikai atticismus, mely inkább ösztönszerű, de helyes érzékben nyilvánult, nem pedig szavakban vagy codifikált elvekben; mely minden idegenszerűnek veszélyes voltát a nemzet életére azonnal felismerte, mely mint a mindig éber lelkiismeret, megóvta a magyar nemzetet, annak ősi magyar családait és intézményeit a nemzetellenes behatásoktól. E politikai érzék mellett a nemzet assimilálhatja a kulturát, de nem vetheti el eredeti magyar jellemét; átalakíthatja e kor kívánalma szerint intéz-

ményeit, de sohasem válhat kosmopolitikussá.

Bárha tehát jogosult is vala, hogy Magyarország haladó irányban fejleszse államéletét, mindamélt a nyolczszázados impulsus, melyet a Gondviselés a nemzetnek adott, sarkköve volt politikájának, és kell, hogy az maradjon. Érezték ezt mindig leghiggadtabb államférfiaink, érezték, hogy a nemzet ez alapon szerzett a multban kincseket, melyeket megőrizni minden magyarnak legszentebb kötelessége.

És e kincsek?

A trónt minden áron védő, megtörhetetlen hűség; a *pragmatica sanctio*, mely a magyart az őt körülövedző népekbe való elmerüléstől megóvjá; az ország integritása, mely Szent-István birodalmát független nemzettestté tömörítette; a magyarnak suprematiája az ország kormányzatában ; — mindezek éppen olyan változhatatlan axiomák a nemzet életében, mint constitutiv a társadalomban: a vallás, a család, a tulajdonjog szentsége.

Az életnek fejlődnie kell, mert a pangás a halál előhírnöke, de magát az élet alapját, gyökerét megtámadni nem szabad; nemzetünk a haladó kor eszméit felölelheti, azokat

assimilálhatja, fejlődhetik, sőt fejlődnie szükséges; de veszély nélkül nem térhet le az alapról, melyen létének tradíciói nyugszanak.

E magas házat a nemzet bízta meg első sorban e tradíciók megőrzésével, hogy figyelmeztető szavát mindig felemelje, valahányszor az ifjú, nemesen előretörő hév ezeket érinti; hogy befolyását mindig latba vesse ott, a hol a jogosult és a nemzet érdekében s művelődési hivatásában fekvő haladás a létalap ingatlan voltát fenyegeti.

Nagyméltóságod hosszú politikai működésében mindezeket átérezte, átértette, és részben mint tényező átélte, azért a kötelék, mely e magas házhoz fűzte, és a mely ma még szorosabbá lőn, épp oly régi, mint benső. Politikai multja a nemzet hagyományaiból táplálkozott, és a mit az ifjú lelke mint elidegeníthetetlen ereklyét kapott, azt a felvilágosodott és a haladó eszmék szolgálatában álló, de mindig higgadt államférfiú ugyanezekkel a haladó eszmékkel bölcsen meg egyeztetni tudta.

Azért mély alattvalói hódolattal üdvözli e magas ház legkegyelmesebb Urunknak legmagasabb elhatározását, mert Nagyméltóságodban egy vele politikai feladataival, szel-

[178]

lemével és érzelmeivel rokonszenvező férfiút nyert elnökül.

Adja a Mindenható, hogy ifjú lelke aggkorában se érezze az elnöki teendők súlyát; adja, hogy e magas ház Nagyméltóságodat még hosszú éveken át magáénak nevezhesse.

A MŰVELTSÉGRŐL ÉS AZ AUTONOMIÁRÓL.

A FŐRENDIHÁZNAK 1889 JUNIUS 12-IKÉN TARTOTT
ORSZÁGOS ÜLÉSÉN.

Midőn Magyarország önmagának visszaadatott, midőn a passiv ellenállást az önrendelkezési jog és a teremtő tevékenység váltotta fel, mindenki ösztönszerűleg érezte, hogy az első teendők közé tartozik: a magyar államot politikai tekintetben szilárdítani, a fokozódó műveltség által pedig haladását biztosítani.

Magyarország nem új állam, a «*regnum independens*» nem mai keletű, államalkotó elemeit nem a dualizmus szolgáltatta legelőször.

Van történelme, mely állami individualitását s ennek magyar jellegét minden lapján kellő világosságba helyezi. Nem vesztette el ezt még akkor sem, mikor a nemzetet a sok viszontagság után az önfentartási ösztön és a politikai eszély éppen állami individualitá-

sának megmentése czéljából, — művelődési szempontból amúgy is a nyugatra támaszkodván, — politikai tekintetben egy szomszéd államhoz ugyanazon fejedelem alatt «indivisibiliter ac inseparabiliter, invicem et in simul» való csatlakozásra utalták.

E csatlakozás által biztosította magának az erőt, mely valamint a keleti barbárság elleni küzdelemben támogatta, úgy képessé is tette, hogy kedvezőbb körülmények közt közvetítő civilisatorius küldetését teljesítse. Ma is e csatlakozásban, mint nagyhatalmi coefficientens egyenjogú és döntő tényező, találja fel államjogi létfeltételeit, nem ugyan absolut függetlenséggel, de mégis az önállóság annyi attributumaival, hogy állami individualitását érvényre juttathatja.

A mi tehát a történelmen mint aranyfonál átvonul; a mi becses hagyományként őseinktől reánk maradt; a mit sem a *pragmatica sanctio*, sem az 1867-iki kiegyezés nem semmisített meg, sőt a mi ezekben találja fel önállóságának legbecsesebb, legerősebb biztosítékát: az a magyar állam egysége, a mint ez a nemzetnek jogara alatt fejlődött, mely azt alkotta; az az állambölcsesség által sugalmazott ama viszony, mely azt az örö-

kös tartományokhoz fűzi; és a mi a nemzetnek kegyelettel párosult jogérzete szerint e kettőnek létfeltétele, szeglet- és zárköve: az a király.

És e mult, az eszmék és tradíciók ez öszszessége, megizmosodva, úgyszólván, megtestesülve annyi nemzedéken át, megszentelve annyi emlék, fentartva és ápoltatva annyi remény által, — ezek képezik Magyarország összes népeinek elválaszthatatlan, osztatlan örökségét, melyet fentartani és megőrizni minden előrelátó magyar államférfinak feladata; de feladata egyszersmind visszautasítani mindazt, a mi a multat leronthatná, vagy az örökséget veszélyeztethetné.

Legyen hazánkban valamely államférfi szabadelvű, vagy conservatív; nevezze magát a közösügyek barátjának vagy ellenének; ha Magyarország kormányát kezében tartja: nem térhet le arról az alapról, melyet a nemzetnek nyolczszázados tapasztalása, helyes jogérzéke, a súlyos viszontagságok hatása alatt megérlelt bölcsesége mint változatlan irányt megjelölt. Mert minden nemzetnek politikai multjában vannak lefektetve az irányelvek, melyektől ha eltér, súlyosan bűnhődik.

Ezek az irányelvek és az ezekre alapított politikai egység képezik fennállásának és fejlődésének előfeltételeit

Bátor voltam ez alapelvekre rámutatni, melyeken a magyar állam felépült, s melyek mellett, vagy éppen azok kölcsönös hatása alatt, politikai és nemzeti egyéniségét fentartotta. A politikai viszontagságok nem voltak képesek a nemzetet eszményi felfogásában megzavarni; magyarnak érezte magát mindig és nincs ma senki, a ki becületkérésnek ne tekintse oda törekedni, hogy a magyar politika oly irányban érvényesíttessék, mely a nemzetet fentartván, eredeti jellemét erőssé és nagygyá tehesse.

De midőn e politikai alapelvekre mutatok, nem tehetem, hogy egy új tényezőre ne mutassak, mely éppen oly hathatós visszahatással lehet állami létünkre, mint voltak egykor a még ki nem forrt politikai viszonyok, — értem: az újabb sokszorosan felemlített kulturát.

Ismerem az eszmék hatalmát; tudom, hogy valamely nemzetnek politikai érettsége és hatalma annak műveltségi fokához mindig bizonyos okozati viszonyban áll; de tudom azt is, hogy a kultura kétélű fegyver, mely

valamint erőssé tehet egy már szilárd alapon álló népet, úgy más részről bizonytalanná teheti annak jövőjét, ha azt eredeti nemzeti jelleméből kivetkőztetni képes lenne.

Autodidaktikusok nem vagyunk, tanítóink ott a nyugaton vannak. A mivel bírunk, tőlök sajátítottuk el; a civilisatio vámsorompókat nem tűr és mi, éppen úgy, mint más nemzetek, a tudományok kozmopolitikus haladása alatt állunk. Előny ez, melyet méltányolni kell; de az előnynek van hátlapja, mint minden dolognak van fény- és árnyoldala.

Az előny abban van, hogy nem töretlen úton haladván, közmívelődési intézeteinket más európai művelt nemzetek mintaintézetei szerint szervezhetjük, hogy minden irányban művelődhetünk, fejlődhetünk, haladhatunk; az árny és így a veszedelem abban van, hogy nemzeti individualitásunk a kozmopolitismus hatása alatt szenvedhet, és én teljesen értem és méltányolom azoknak törekvését, kik ennek mintegy ellensúlyozására magyar nemzeti kulturát kívánnak létesíteni.

A «*nemzeti kultúra*» fogalma, alkalmazzuk azt bármely élő nemzetre, tág fogalom, melynek definitiója iránt igen nehéz tisztába jönni. Ma alig létezhetik nemzet, mely

önerejéből képes volna sajátlagos, Európa többi nemzeteitől különböző új kulturát teremteni. A tudomány, a művészet, az ipar s általában a művelődés oly magas fokon áll, eszközei oly sokszorosak, eredményei oly fényesek, elterjedése oly általános, hogy annak egyes nemzetek adhatnak új impulsust, de újat teremteni alig leendnek képesek.

Ha tehát «magyar kultura» létesítéséről van szó: én azt csak úgy értelmezhetem, hogy nemzetünk az általános európai kulturát assimilálván, azt eredeti magyar jelleméhez, nemzeti eszményéhez, költői sajátságaihoz, ősi szokásaihoz, nyelve eredetiségeihez, szóval ahhoz, mit nemzeti geniusznak neveznek, idomítsa, — mindenben pedig a politikai nemzet jellegét tüntesse fel.

Ha ez az értelme a magyar nemzet törekvésének: akkor én szívemből üdvözlöm az eszmét, mert akkor az európai kultura mit sem vesztvén magasztosságából, de nemzetünkben megtestesülvén, Magyarországot a művelődésnek ama magaslatára fogja emelni, hogy nemcsak méltó helyet foglal el Európában, hanem nyugot és kelet közt levén elhelyezve, közvetítő szerepét kelet felé sikerrel fogja teljesíteni, — bölcs körültekintéssel

távol tartva egy részről a kozmopolitizmus kinövéseit, és más részről összpontosítván a hazában már eddig is létezett közmívelődési tényezőket, új centrumát fogja teremteni a civilisatióknak. Teremteni fog gyúponot, mely szétlöveli világosságát oda, a hol ma kis népek és országok alakulóban vannak, melyekre nemzetgazdaság, kereskedelem, ipar és tudomány tekintetében, mint delej, vonzó erővel fog bírni és lehetővé teendi a morális terjeszkedést; a magyar nemzet szellemi hatalom lesz, mely midőn hódít, nem alacsonyít le; mely a szomszéd nemzetek önérzetét nem sérti, de megszünteti az előítéleteket és közös érdekeket teremtvén, elhárítja a féltékenységet. Ez az a felvilágosodott érdek, mely jóakarattal párosulva barátokat szerez.

De ez hosszú, hosszú út, melyet más nemzetek csak nagy fáradsággal tettek meg. Az út annál nehezebb, mert a mai haladás abban különbözik a mult idők haladásától, hogy az értelmi és erkölcsi tényezőkre, a kik nemzeteket vezetni akarnak, nagyobb feladatot szabott, mint azelőtt. Azelőtt egy-egy lángész teremtette a társadalmi nagy alkotásokat, teremtette sokszor a tudatlan tömegnek

felhasználásával, és támogattatva a durva erkölcsök ős ereje által; ma ez alkotások ritka készülséget tételeznek fel. A társadalmi problémák megoldása ma nemcsak politikai, hanem tudományos kérdés is, mely készülséget követel, annál mélyebbet, mert éppen a kosmopolitismus az államok összetartó erejét elforgácsolván, egy államférfi sem nélkülözheti az összes tényezőknak közreműködését, melyek a nemzetnek értelmi és erkölcsi súlyát növelhetik. — A mai kultúra tehát nagy észbeli műveltséget, de más részről, és, a mire én még különösen nagy súlyt fektetek, nagy erkölcsi öntudatot is igényel.

Sok ész, komoly munkásság és tiszta erkölcsök képezik quintessentiáját az állami létnek, melyek ha bármely nemzetnél hiányoznak, azokat a külső kultúrának fénye nem fogja erősekké tenni, sőt megmenteni sem fogja a hanyatlástól. A példák a történelemben nem hiányoznak.

És erre nézve legyen szabad közoktatásunk szellemére, mely művelődésünknek s így nemzeti kultúránknak is tagadhatatlanul kiindulási pontul szolgál, néhány rövid, tárgyilagos észrevételt tennem.

Egyetemeken a tanszabadság, középta-

nodáinkban a szakoktatás van bevezetve és e tekintetben a nyugatra támaszkodtunk.

De itt úgy látszik, valósul az, hogy «dum duo faciunt idem, non est idem»; legalább az eredményből ítélve, jogosultnak látszik e föltevés. Nem akarok e kijelentéssel a tanszabadság vagy a szakoktatás theoriája ellen szólani. Hiszen sehol sem lehet inkább vitatkozni, mint e körül. Általában a közoktatási kérdésekben mindent controverssszé lehet tenni, elkezdve a kérdésektől, melyek a szenvedélyek fellazítására szolgálhatnak, mindazon kérdésekig, melyek tisztán paedagogiai jellegűek.

De minthogy az okozatról az okra jogos a következtetés: kénytelen vagyok konstatálni, hogy közéletünk soknemű jelenségei, melyek azoknál mutatkoznak, kik az általam jelzett rendszer mellett növekedtek fel, oly hiányra engednek következtetni, mely mindnyájunk és különösen a kormány gondos figyelmét kihívja; értem a tudomány terén: a felületességet, — az erkölcsi téren: a nagy visszaesést.

A készületlenség, melyet a középtanodákból kilépő sok ifjú a felsőbb tanintézetekbe magával hoz, oly gyakori, hogy — kivéve a szellemileg gazdagabban megajándékozottakat, — az egyetemre való készültségök,

illetőleg képességek joggal kérdésessé tétethetnék; de nem csekélyebb a bizalmatlanság, melylyel a kormányzésekénél, a közhivatalokban, intézeteknél, ügyvédekénél az illető ifjak képzettsége iránt viseltetnek. A ki ezeket tapasztalja, s a ki tanúja annak, miként kénytelen sok ifjú tizenkét vagy tizenhárom évi tanulás után újra kezdeni önművelődését, hogy logikai gondolkozásra, tiszta észjárásra, szellemi és jellem-harmoniára szert tegyen: az, természetesen, következtetést fog vonni magára a rendszerre, vagy legalább is annak ferde alkalmazására.

Vallás-erkölcsi tekintetben is nem csekélyebb a visszaesés, mely azért is nagy fontosságú, mivel megrontja a nemzet morális erejét és értékét. Az agnosticizmusnak nevezett világnézet ifjaink közé dobatik.

Az agnosticizmus jellege pedig: a vallási érzéknek tetemes elhalványulása, hogy ne mondjam: kihalása, a morál tekintélyének teljes megvetése, a minden szép- és nemesnek alapját képező idealizmus eltűnése, a kedélyéletnek az a teljes eltompulása, mely az «inconnaisable» nyomása alatt a pessimizmus karjaiba vezet. A morális pessimizmus-tól a politikai pessimizmusig csak egy lépés

[191]

van és ez a nemzetnek belerejét nem fogja fokozni: e világnézettel — mely eredeténél fogva kosmopolitikus, — nemzeti kulturát nem lehet teremteni.

Távol legyen tőlem a mondottakat individualizálni; számtalan kivételt magam is ismerek és tisztetek; de hogy az irány és a jelenség olyan, a mint röviden érintettem, az tagadhatatlan.

Azért örömmel üdvözöltem a vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak azt a kezdeményezését, hogy Budapestnek budai oldalán egy felsőbb katolikus nevelőintézetet kíván létesíteni, mely a fővárosnak erkölcsi veszélyei közepette mintegy menedéket képezzen a terjedő corruptió ellenében.

Ez a körülmény egymaga igazolja ily intézet felállításának szükségességét, s a támadások, melyek az eszme ellen intéztettek, az érvek, melyek ezzel szemben felhozattak, csak viszonylagos értékkel bírnak, a mint az egyéni felfogás és szempontok változnak.

Elvi szempontból azonban kívánatos lett volna, ha az intézet kérdése ott nyert volna elintézetést, a hol az kezdeményeztetett és a hová az jogszerűleg tartozik; kívánatos lett volna, hogy az eszme oly kérdések közzé-

keverése által ne vitiáltassék, melyeket jogosultaknak alig lehet tartani.

Ha a tanulmányi alapból fentartott, — egyébként a törvény minden követelményeinek megfelelő — katolikus intézeteink a magyar királyban, mint főkegyurban tisztelik fentartójukat: úgy hiszem, a tervezett intézet belügyeinek rendezési jogától sem lehet ugyanezt a jelleget megtagadni. És constatálnom kell, hogy legalább eddig a magyar törvényhozás a királyi főkegyuri jogok gyakorlását nem vonta hatalomkörébe, sőt azt minden alkalommal a királynak föntartani kívánta és egyszer annak védelmére is kelt.

Nem kívánok inszistálni, vajjon szükséges volt-e mintegy pressim kimondani, hogy e katolikus nevelőintézetbe más felekezetűek is fölvétessenek; de nem hallgathatom el azt, hogy a katolikus papoknak, mint tanároknak kizárása oly merev módon mondatott ki, mely az illetőkre nézve megszegyenítő, de sérelmes is.

Törvényeink a tanári képességet bizonyos feltételekhez kötötték. E feltételek a tudomány mérvét és az erkölcsi élet minőségét érintik; de az példátlan, hogy a tanári képesség valakinek társadalmi állásához lett

volna kötve és valaki csak azért szorítottassák le e magasztos térről, mert talárt hord.

Magyarország katolikus papsága minden tekintetben mérkőzhetik bárkivel a tudomány terén; intézeteink, melyekben katolikus papok vannak alkalmazva, bátran versenyre kelhetnek, s e paptanárok egy vonallal sem állanak hátrább a világi tudósoknál. Nem lehet fel nem szólalnom és tiszteletteljes, de határozott óvást nem tennem a kijelentéssel szemben, hogy bármely katolikus tanintézetben katolikus pap, mint tanár ne lehessen alkalmazva.

Még egy kérdést kívánnék érinteni, mely újabban igen tiszteletreméltó oldalról komolysággal, más részről azonban némi szenvedélyességgel tárgyaltatott. S ez az úgynevezett katolikus autonomia.

Indíttatva érzem magamat felszólalni, nehogy téves nézetek és nem eléggé jogosult aspirációk a közvéleményt oly térre sodorják, a hol valószínűleg veszély, de mindenesetre sok csalódás várhatná az illetőket.

Kijelentem azonban, hogy a mit mondani fogok, azt csak is kizárólagosan a magam nevében mondom.

A katolikus egyház Magyarországon is az,

a mi bárhol a világon: ugyanazon hitelvek alapján, ugyanazon kormányalakban, ugyanazon szervezettel és ugyanazon szellemi hivatással működik és teljesíti kötelességeit, mint a katholicismus mindenütt. Püspökei Szent-István decretuma alapján is a magyar egyházi ügyeket gondozzák, kormányozzák és intézik a kánonok szerint,* tehát sem több, sem kevesebb hatalommal nincsenek felruházva, mint az összegyház püspökei. Az alpapság viszonya is a püspöki hatóság irányában ugyanaz, mint mindenütt.

Eltér azonban, a mennyiben az egyház történelmi fejlődés útján az állammal oly viszonyba jutott, mint sehol másutt. A királysággal együtt és egy időben alapíttatván meg, az állammal együtt növekedett, és a királyi főkegyuri jog által mintegy individualizálva, az állammal ma is szoros összeköttetésben áll.

Szent-István püspökségeket, apátságokat, prépostságokat, plébániákat alapítván és javadalmazván, ez egy tette által kegyuri jogokat szerzett, és erre, az akkor egyházjogilag már kifejlett kegyuri rendszer szerint, teljesen jogosítva is volt. Így értelmezendő

* Lib. II. C. 2.

Verbőczynek az a mondata: «jus patronatus sibi ipse acquisivit», a mit egyébaránt ma mindenki tehet, a ki javadalmat alapít.

De Szent-István és utódai nemcsak egyszerű kegyuri jogot gyakoroltak, hanem a magyar katolikus egyházban oly terjedelmű intézkedéseket is tettek, melyek az egyszerű kegyuri jogrendszerből ki nem magyarázhatók. És e nagy mérvű jogok alapja II. Sylvester pápának bullája, melynek kifejezései szerint: Szent-István utódai azzal a kiváltsággal bírtak, hogy «a miképen őt és őket az isteni kegyelem oktatni fogja, országuknak jelen és jövőendő egyházait helyette és utódai helyett intézhessék és rendelhessék.»

Azóta a királyi főkegyuri jog a magyar koronához volt kötve, és a jogfejlődés folytán is elválaszthatatlan előjogát képezte annak, hogy közjogunk egyik sarkalatos czikkelyévé vált, és a közjogi helyzet megváltoztatása nélkül attól el nem szakítható.

Gyakorolták is e jogot királyaink, gyakorolta Hunyady János is, mindig a koronához kötött eme jognál fogva; de másrészt midőn gyakorolták, tették ezt mindig contactusban az egyházzal és ennek törvényei értelmében; gyakorolták személyesen,

[196]

a mennyiben az uralkodó személyéhez van kötve, s történelmünk nem mutat esetet, hogy ezt az országgyűlés gyakorolta volna; gyakorolták majd abszolút módon, majd a káptalanok választására támaszkodva, majd az ország egyik vagy másik egyházfejedelmének közbejöttével. A mióta a királyi helytartótanács szervezve lön, gyakorolták e kormányzék útján; ma az 1848: III. t.-cz. rendeleténél fogva gyakorolja azt urunk és királyunk ő felsége a vallás- és közoktatásügyi miniszter által.

A magyarországi katolikus egyháznak világi vonatkozású ügyeit tehát a magyar király ma a törvény erejénél fogva a kormány egyik közege által intézi. Ha most egy oly katolikus autonomikus testület felállítása szándékoltatik, mely ugyanazon világi vonatkozású, de a katolikus egyházat érintő ügyeket kezelni lesz hivatva: szükségképen egy részről a királyi kegyuri jog, más részről alkotmányunk és közjogunk egyik sarkalatos pontja esik kérdés alá; és ez teszi e kérdést kimondhatatlanul fontossá, mely mind a püspöki karnak, mind a kormánynak egész figyelmét kihívja és mély megfontolást igényel.

[197]

Nekem mindig az volt a meggyőződés, — s e meggyőződésnek mindenkor nyílt kifejezést is adtam, — hogy egyházi törvényeink értelmében, — a mit egyébként a történelem is bizonyít, — a jogok, melyeket a magyar király egyházunk ügyeiben gyakorol, az egyházból veszik eredetüket s hogy azok az egyházi törvények értelmében és szellemében s az adott kiváltságok alapján és korlátai közt voltak mindig gyakorlandók; hogy azokat az egyház beleegyezése nélkül más hatalomra átruházni nem lehet, s végre, hogy e jogok az önállóság vagy elkülönzés oly fokáig nem fejleszthetők, a hol származásuk jellegét vagy korlátait elveszítenék.

Ha tehát oly autonomikus testület felállítása szerveztetik, mely demokratikus színezettel bírván, parlamentáris formákban mozog; melyekben a legfelsőbb tanácskozási és végrehajtó köröktől kezdve, le a falusi tanácsig a számarány dönt, tehát a legszentebb ügyek a többség esélyeinek tételnek ki; melyekben nemcsak vagyoni és alapítványi, hanem fontos, az egyház beléletébe mélyen belevágó ügyek tárgyaltnak, melyekből a szenvedélyesség nincs kizárva, melyekben lehetetlen meghúzni a határvonalat, hol az

egyházi tekintély végződik és a demagogia kezdődik; felmerül a kérdés: vajjon a királyi főkegyuri jog ily módon, bárcsak részben való gyakorlása, hogy ne mondjam, korlátozása nem érinti-e, és miben annak lényegét?

A római Szentszéknél korlátozva a megerősítés —, itthon korlátozva az autonomikus hatóságok határozatai által, mi marad még a királynak? Nem szenvednek-e gyökeres változást ama jogok, melyek kiváltságképen a koronás fejedelemnek adattak? s vajjon ugyanazon Szentszék, mely egy nagy ország hatalmas fejedelmének adott hálából oly előjogokat, milyenek a katolikus egyházban hazánkon kívül széles e világon nem léteznek, — hajlandó lesz-e ezeknek ily tetemes részét egy változó, a parlamentarismus minden kinövéseinek kitett testületnek kiszolgáltatni? — mindezek oly kérdések, melyekre felelni nem kívánok, de melyeket megfontolásra ajánlok mindazoknak, kik akár az 1869—70-iki katolikus congressus határozatainak végrehajtását, akár egy új, széles alapon nyugvó autonomiának felállítatását oly könnyűnek hiszik. De Magyarországnak állami érdekei, a köz- és magánjogi tekintetek is nem csekélyebb körültekintést igényelnek.

A főkegyuri jogot, mely a király kezében oly hatalmas összpontosítási kapocs az országban létező divergáló érdekekre és aspirációkra nézve, átruházni, s az által, hogy azt egy mobil testület átruházott körben, bár kisebb mérvben gyakorolja, gyengíteni, — ez talán nem áll a magyar állam érdekében. Én azt, hogy a magyar király egyszersmind főkegyur is, az államra nézve nagy fontosságú körülménynek tartom, melynek nagy értékét csak akkor méltányolhatjuk, ha azt megbolygatni kezdjük. Az egyházi vagyon, mely katolikus jelleggel bír, külön jogalanyok birtokában van, és azok kezében a magánjogi természetnek minden attribútumaival bír, — bír pedig törvényeink erejénél fogva. Én azt hiszem, hogy valamint e jogviszonyt nem lehet egyszerű statutummal megváltoztatni, úgy a törvényhozás sem nyulhat erőszakkal oda, a hol 1848-tól fogva annyi törvényes biztosíték védi az erkölcsi, a jogi személyek birtokjogát; ha csak e kérdést hatalmi kérdéssé nem kívánja tenni. A magánkegyuri jog mélyen belevág a magyarországi nagy családok jogaiba; de más tekintetben érzékenyen érinti az egyházi köz- és magánjogi szabályokat is, —

[200]

annak megoldása a legnehezebb feladatok közé tartozik.

Csak néhány pontot kívántam érinteni, de minthogy jogintézményeink még ma is figyelemre méltó átszövődését mutatják az egyházi és világi vonatkozásoknak, lesznek kétségkívül kérdések, melyek csak akkor fognak egész fontosságukban feltűnni, mikor a régi épület bontásához hozzáfogunk.

Azonban nem lehet szem elől téveszteni azt a körülményt, hogy ezelőtt a katolikus vallás Magyarországon államvallás volt, ma — legalább in theoria, az lenni megszűnt, és igen természetes, hogy a katolikus közönség, a változott viszonyokhoz képest, bizonyos változtatásokat a katolikus ügyek elintézésének módozatában jogosultaknak tart; minélfogva az az óhaj nyilvánul, hogy katolikus világi férfiak is bevonassanak oda, a hol saját vallási ügyeik elintézéséről, a hol gyermekeik vallás-erkölcsi neveléséről van szó.

Én sohasem csináltam titkot abból, hogy igen óhajtom, hogy katolikus világi férfiaink világi vonatkozású egyházi ügyekben befolyást nyerjenek, — de óhajtottam mindig azzal a fentartással, hogy egy részről a ki-

[201]

rályi főkegyuri jog ne szenvedjen oly változást, mely annak természetét érintse, mert «privilegia sunt strictissimae interpretationis»; de más részről éppen mivel a királyi főkegyuri jog a magyar koronához van elválaszthatatlanul kötve, az onnan el ne szakíttassék.

E kettős szempontot szem előtt tartván, — szem előtt tartván a magyar egyházi fejlődés ama stádiumát, hogy ma a főkegyur és király e jogait törvényeink értelmében a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter által gyakorolja; szem előtt tartván, hogy egyházi szempontból egy, a protestáns autonomiához hasonló katolikus autonomia absolute lehetetlen: szerény véleményem szerint a katolikus autonomia csakis e határok közt volna lehetséges. És ha akár az 1869—70-diki congressus munkálata, akár egy újabb szerkezet megállapítása kerülne szóba, én ezeket a szempontokat fogom érvényesíteni.

Ehhez még hozzáadnám azt, hogy minden eszme, mely elvettetik, csak lassan érik meg; azért a katolikus autonomiát pusztá statutumok alapján létesíthetőnek nem hiszem, és azért ott kell kezdeni, a hol az eszmének lassú megérlelését remélhetjük, — kezdeni kell a hitközségekben. Hadd ismerjék meg

ott egyházuk szerkezetét és szellemét; hadd éljék bele előbb magokat az egyházi életbe azok, a kik azt hiszik, hogy az autonómiát kormány- vagy más rendelettel meg lehet alkotni, vagy azt az egyház egész szervezetével és természetével ellenkező parlamentarismusra lehet építeni; lássák és tanulják meg ott, hogy a püspökök nem autokraták, a papok nem automaták, a hívők nem szolga nép: hanem hogy bennünket egy mélyebb solidaritás köt nemcsak egymáshoz, hanem az egyetemes egyházhoz is, mely solidaritás éppen a papok és hívők erkölcsi erejében bírja legszilárdabb alapját, biztosítékát és gyümölcseit; hadd lássák, hogy bár az autonómia nem «conditio sine qua non»-ja a hitéletnek, mert különben nem léteznék hitélet más országokban sem, a hol pedig autonómia nincs; hanem hogy az a leghatalmasabb tényezője és fejlesztője lehet az egyházi jogéletnek, mely a midőn a maga jogait tiszteletben kívánja tartatni, megadja az államnak, a mi az államé, de tiszteletben tartja a felekezetek jogait is, és ez által megszilárdítani kívánja a közbékét, melyre az országnak annyira szüksége van.

A SZENT-LÁSZLÓ-TÁRSULAT CZÉLJAI.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD BUDAPESTEN, A SZENT-LÁSZLÓ
TÁRSULATNAK 1878 OKTÓBER 17-IKI KÖZGYŰLÉSÉN.

Az állami életnek emelkedettebb nyilvánulásai, a fegyverzaj közepette, a midőn a szenvedélyek magasabb hullámokat vernek s az izgatott kedélyek elvonatva a csendes és nyugalmas elmélkedéstől, kinoztatva a hírek szomjától, a nyilvánosság terén keresnek tápot s nem találnak békét, — tartjuk e csend-ülte magányban a Szent-László-Társulatnak ez idei közgyűlését. A helyzet természetszerűen nem kedvez a nyugodt tanácskozmánynak s annak elodázását látszik javallani. Azonban Önöknek ily nagy számban való megjelenése, az a buzgalom, melyet szerény felhívásomra tanusítani méltóztattak, bizonyítja: hogy bárha *inter arma sileant musae*, bárha az ipar s anyagi törekvések remegve számítják a jövő óra esélyeit; bármikép forrjanak a társadalmi elemek, bár-

[206]

mily elkeseredéssel korbácsoltassanak is fel a közélet hullámai: egy az, a mi nem remeg, egy az, a mi csendesen halad, működik s boldogít: — a szeretet.

A szeretet cselekedetei sohasem szünetelnek, sőt inkább ott ragyognak legmagasztosabban, a hol a veszély leginkább dühöng. A szeretet műveinek a szenvedés mellett van helyök, s ha az emberi szenvedély a humanitas ürügye alatt, sőt nevében sebeket ejt, a keresztény szeretet hivatva van e sebeket gyógyítani, önfeláldozással s nevében *Annak*, a ki a szeretetet állította oda ismertető jeléül az ő követőinek s tanítványainak.

A Szent-László-Társulat természeténél, céljainál, egész lényegénél fogva ama nagy elvek alapján áll, melyeket az anyaszentegyház két évezred óta hirdet s a gyakorlatban érvényesíteni törekszik, mely elvek változatlanok, mint az örök igazság, boldogítók, mint az isteni Gondviselés, s melyek örök időkre mindannak alapját s kiindulási pontját képezendik, a mi nagy, nemes s üdvös az emberiség javára történik. Pangás az anyaszentegyházban nincsen; élő szervezet az s éltető ereje átmegy mindazon törekvésekre, melyek az ő neve alatt megindulnak, de a siker is

[207]

csak úgy biztos, ha a zászló az anyaszentegyház megmásíthatatlan elveit lengeti.

Azért a vallástalan humanizmus nevében támadt intézmények, egyetek, társulatok az állandóság s tartósság garantiáit nélkülözik. A vallástalanságban nincsen életerő, negatív természeténél fogva pozitív alkotásokra nem képes, nincsen élete, tehát életet nem is adhat, s azért minden, a mi a vallástalanság bélyegét hordja magán, korai senyvedésnek megy elé. — Silhouettekhez hasonlítanám hol hiányzik az életadó meleg, az elevenítő színezet. Üres raktárhoz hasonlítanám, mely felett arany felírás pompáz. S ha mégis itt-ott a vallás nélküli intézmények némi sikernek örvendenek, ez a bennök öntudatlanul működő keresztény elveknek tulajdonítható. Keresztény módon nem hisznek, de keresztény módon cselekszenek, — azért élnek. A siker az elvben s nem az emberi erőben fekszik, s a keresztény elvek hatalma s hatása oly nagy, hogy beteg testbe is képesek életet önteni. Nem én mondom ezt, a történelem szózata ez; a mindennapi tapasztalás is mellettem bizonyít.

Örökké igaz marad a Megváltó mondata: «*Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad*

meipsum»* — Omnia! — az észet, a mely gondolkozik, a szivet, a mely szeret, az akaratot, a mely választ, a vágyat, a mely boldogítani törekszik, a kételyt, a mely bizonyosságot kíván, a kétségbeesést, a mely balzsamért esedezik, a jótékonytságot, mely a szeretet csodálatos, óriási műveit létesíti, az embert, az egész emberiséget. — Omnia !

A Szent-László-Társulat ez alapon áll. Első nagy szellemű alapítója (Lonovics) az anyaszentegyház talajába ültette azt, tehát életképességének öntudatával nyugodtan szállhatott sírjába; dicsőült, szent lelkű Pius pápa áldásával gazdagította, tehát az Isten gyümölcsöző malasztja biztosította a sikert; buzgó tagok áldozatkészsége s az Önök arczáról visszasugárzó lelkesedés biztos kezesség arra, hogy támogatni fogják mindenkor az egyesült erőket, melyek nagy czélok elérésére szövetkeztek.

Ha az anyaszentegyház érdekeinek támogatása, ha a mindenéből kifosztott Szentatyának filléreinkkel való támogatása egyik célja társulatunknak: ez nem egyéb mint nyílt bevallása a katholicitás jellegének; de be-

* *Joan. XII. 32.*

vallása egyszersmind egy más, nem kisebb jelentőségű ténynek, s ez az: hogy a katholicismus él; él öntudatosan, tevékenyen, áldáshozólag.

A polgári intézmények letörülni készülnek a vallásosság zománczát s az egyéni érzelmek körébe utasítják a vallást, a nyilvánosságból száműzni akarják azt, a mi fentartó eleme, közfontosságú tényezője a rendezett államéletnek. De mi a száműzöttet felkeressük, s gyakorlati téren, szűkebb társulati működésben pótolni akarjuk azt, a mit a modern állam hatáskörén kívül esőnek vél. Megjelenünk a hitnek mindenható erejével, megjelenünk a szeretet zászlajával, az önfeláldozással, s önvéreink, családunk csorbítatlan fentartásán fáradozunk. Nem töprenkedünk, nem panaszkodunk, tunya emberek módjára nem rakjuk ölbe kezeinket, nem nézzük közönnyel a rombolást. Az anyaszentegyház élete a mi életünk, szenvedései a mi szenvedéseink, nélkülözései a mi nélkülözéseink.

Ime, ez az állása a Szent-László-Társulatnak a közös anya irányában. Az összetartozandóság szüksége kiáltóbb ma, mint valaha; a veszély közössége tömörülésre int.

Mint rész, az egésztől nyerünk életet; mint örökös társak a szeretet nagy tőkéjében, melyet a Megváltó az anyaszentegyház tárházába lerakott, csak kamataiból adózunk viszont az anyának, az atyának. Nem ajándék az, a mivel az egyház szükségleteinek fedezésére s a Szentatya nélkülözéseinek enyhítésére járulunk. Kötelesség ez, melynek teljesítése annál édesebb, mennél önkéntesebb s mennél tisztább a forrás, a melyből az áldozatkészség csergedezik.

Tevékenységünk e magasztos eszméktől átszellemülve, magához ölel mindent, a mi szép, nemes és jó, s e tekintetben társulatunk hazánk erkölcsi fejlesztésében — mely egy másiknak célja — oly emelkedett helyet kíván elfoglalni, mely azt a nemes keblek támogatására kitűnőleg méltóvá teszi. A közélet szenvedélyei által nem érintetvén, a pártviszályoktól távol állván, senkinek ellensége nem lévén, támadó fegyverekkel sem él. *A hazai művelődés terén* kíván mint tényező megjelenni, ott, a hol a kezdet nehézségei, az erők elégtelensége támogatásra hívják fel azt.

Távol legyen tőlünk minden túlbecsülés! Tudjuk, hogy korlátolt eszközökkel, szűk

[211]

körben csak szerényen lehet működni. Hiszen a közmívelődés tere oly megmérhetetlen, a feladat, mely az emberiség elé tüzetett, oly óriási, a terv, mely szerint az emberi nem fejlődése és nevelése eszközöltetik, oly nagyszerű, hogy itt az egyes nemzetek, társulatok, egyletek csak annyiban bírnak némi jelentőséggel, a mennyiben hozzájárulnak a szellemi s erkölcsi tőke növeléséhez, melyet az emberi nem lassan bár, de folytonosan gyűjt, halmoz és gyümölcsöztet. Szerény munkások vagyunk, a vezérszerep az isteni gondviselésé, mely bölcsen intézi az emberi nem sorsát, s ha egyesek tán nagyobb zajjal, mint igazsággal, a műveltség egyedüli hordnokai gyanánt akarnak tartatni, vagy ebben a tényezők lenezésével különösen kiváltságoltaknak hiszik magokat: azok a szellemi s erkölcsi világ syntheticus fejlődését nem ismerik. Általános összesítése a művelődés tényezőinek, áttekintése hosszú időszakoknak, történelmi megfigyelése ama viszonyoknak, melyek a nemzeteket összekötik s kellő és igazságos méltatása annak az isteni intézménynek, mely egyetemes jellegénél, nyíltan kimondott s beigazolt világművelődésénél fogva az ész hatalmával, a tudományok

vivmányaiival, az erkölcsi elvek tisztaságával már kétezer év óta hatványozza a közmíve-lődést, — mindezek összevéve megtaníthatnak mindenkit: mily korlátolt hatású az egyesek tevékenysége, mily szerény az állás, melyet a nagy munkakörben elfoglalnak.

Hogy hazánk kulturális állapota mint viszonylik az összes európai kulturához, azt kideríteni csak az önzetlen igazságszeretettel s kettőztetett szorgalommal üzött történelmi kulturbölcsészet leend képes. Annyit azonban ma is bátran el lehet mondani, hogy ha a multban pangás mutatkozott, ennek okai nagy részben a nemzet akaratán kívül estek, a nemzet ezekért nem tétethetik felelőssé. A mult idők viszontagságai mély barázdákat vágtak, s ha a gondos kéz után kutatunk, mely a viszontagságok közepette és a hazaszeretet melegével a vetést előkészíté, melynek gyümölcsét ma élvezzük: akkor mi büszkén tekintünk katholikus elődeinkre, kiknek művelődési tevékenységéről Magyarországon mindenki tanubizonyyságot teszen. S ha ma, midőn az önsorsával szabadon rendelkező nemzetre nézve a felelősség súlyos perczei beállottak, mi bár korlátoltabb körrel, de nem kevesebb buzgalom-

mal magunkéivá teszszük elődeink eszméit, tovább szőjjük terveiket: nem akarunk egyebet, mint részeseivé lenni a művelődési missiónak, melylyel Magyarország regenerációjában a katolikus egyház bír.

Segélyezünk szegény templomokat, mert a templomot a keresztény kultúra előcsarnokának tekintjük; ápolunk tanintézeteket, mert a szellemi műveltséget a kereszténység előharczosának tartjuk; támogatunk egyéb művelődési s jótékonyági intézeteket, mert a kereszténység szelleme kifejezést ezekben nyer. S ha e téren még mindig szerényen jelenünk meg, ha egy évtized s — valljuk meg — ha anyagi kedvezőtlen viszonyaink nem engedték meg, hogy hivatásunk magaslatára emelkedjünk: nem szabad a jövő iránt kétségbe esnünk. Az állandó válaszmány már az év folytán is gondoskodott újabb segélyforrásokról. Kérelmet intézett a megyék főpásztoraihoz, testvérileg fordult a káptalanokhoz, Magyarországnak egyéb dignitariusaihoz s a lelkes papsághoz, érdekkörünkbe igyekezett vonni hazánk főurait s hölgyeit, s noha ebbeli fáradozásait még nem fejezhette be, máris az összes papság a nagyméltóságú főpásztorokkal egyesülve, támo-

gatólag nyujtották felénk jóltevő kezeiket, s örömmel jelenthetem, hogy tőkéink újabb adományozások által egy rövid év alatt 3986 frt 50 krral szaporodtak. Gondoskodott arról, hogy az eszme, melyet képviselünk, a fő- s vidéki városok művelt köreibe hasson. Egy bizottságot küldött ki, melynek feladata legyen felolvasások, zeneestélyek s egyéb a társadalmi téren közhasznuaknak bebizonyult tényezők igénybevételel fokozni az érdeklődést, hatványozni az áldozatkészséget, nevelni a társulat munkaképességét. Végül határozatilag elrendelte, hogy népszerű nyelven a társulat összes céljai egy röpiratban megmagyaráztatván, a köznépnek oly könyv nyujtassék, mely azt felvilágosítván, öntudatára ébreszsze annak: hogy e társulat intentiói úgy művelődési, mint emberszerető irányban haladnak, s nem kevesebbet czéloznak, mint ez iránynak szentelni idejét, tevékenységét, áldozatait.

Sikert ez irányban annál alaposabban remélhetünk, mert katolikus érzelmeink s jellegünk mellett eminenter hazai irányban működünk.

Mint emberek s polgárok már természeti hajlamunknál s annál a kiirthatatlan ösztön-

[215]

nél fogva, melyet a költő oly egyszerűen, de híven kifejezett:

«Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos
Detinet, immemores nec sinit esse sui;»

szeretjük magyar hazánkat, magyar fajunkat. — Katholikusok, de magyarok is vagyunk, vagy éppen mivel katolikusok vagyunk, lángolóbban szeretjük hazánkat. Isteni Megváltónk látván népének hanyatlását, sírt Jeruzsálem felett. A hazaszeretet-sajtolta eme könyök drága gyöngyök maradandnak s mi ezeket lelkünk legszebb ékességének tartandjuk mindenkor. Nemzetünkkel élni, vele együtt érezni, mindig legfőbb kötelességünknek ismerjük; örömeiben osztozni, fájdalmaiban vele együtt sírni megszoktuk s azért legszebb feladatunk: annak dicsőségét lehetőleg előmozdítani. Maroknyi nemzet vagyunk, melynek minden egyes fiának karjára szüksége van; csak egyet is elvonni tőle, bűn volna. S mivel az egész nemzet így gondolkozik, szemeink messze túlszárnyalják e hazának bérceit, hogy felkeressük ott fajunk elmaradt, elszakadt részét, hogy véreinket hitőkben, nyelvökben, magyar szokásaikban megtartván, szellemileg magunkhoz kössük, kiket a politikai viszonyok az idegen

göröngyhöz lebilincselnek. A bukovinai s moldvai csángó magyarok azok, a kiket szeretetünk a távol vidéken felkeres. Papokat nevelni, tanítókat képezni számukra, templomokat építeni, hogy ott az Isten szentélyében hitők s vele nemzetiségek megerősíttessék, — ez társulatunknak harmadik célja, s megelégedéssel említhetem fel, hogy ez irányban nem minden siker nélkül működtünk.

Két nagy indok, nagyszerű az egyik, édes a másik, uralkodnak ebbeli működésünkben: a *hit* és a *hazaszeretet*. Szeretném, hogy Önök olvashatnák azokat a fogalmazásukban éppen *oly* egyszerű, mint kifejezésökben megindító leveleket, melyek a hála érzetétől túláradozva, hozzánk érkeznek; szeretném, hogy az utolsó szalmakunyhóba is elhatnának távoli testvéreink szavai, s meg vagyok győződve, hogy e minden nemesre oly könnyen fellángoló nemzet hévvel karolná fel az ügyet, mely bennünket oly közlről érint.

De működésünk itt sem találja határát. Az egyetemesség elve nem feledteti velünk azokat a keleti testvéreinket sem, kiket sem nyelv, sem szokás, sem származás nem köt hozzánk, de a kik egy hitben élnek velünk

[217]

s a kiket éppen e hit tesz az üldöztetés tárgyává. Nem kutatjuk a politika czélzatait, nem vizsgáljuk az állami érdekeket vagy a messzelátó diplomatia számításait; elég nekünk, hogy ott katolikus testvéreink helyzetét szomorúnak tudjuk. A szeretet s kötelesség az egyedüli útmutató, melyet követünk.

Egyébaránt a titkári jelentés teljes képét adandja annak, a mit itt csak futólag jelezni volt szerencsém.

Egy éve, hogy Önök csekélységemet az elnöki teendőkkal megbízni szíveskedtek. — Nagy eredményeket felmutatni képes nem vagyok, oka ennek nem az akarat hiányában, hanem a mostoha körülményekben keresendő. Buzgó elnöki elődöm nyomdokain haladtam, s a mit tán ma eredménykép felmutathatok, az ő kezdeményezése volt; de kecsegtetem magamat azzal az édes reménnyel, hogy a Mindenható áldása s az Önök áldozatkészsége és szellemi támogatása lehetőségessé teendik, hogy egy jobb jövőnek vessük meg alapjait s sikeresebben működhessünk egyházunk s hazánk szolgálatában.

Zárólag örömmel kell még megemlítenem, hogy az állandó választmány s a buzgó

[218]

tisztikar szíves támogatásában részesültem mindenkor, s nem mulaszthatom el ez alkalommal mélyen érzett hálámat kifejezni, s ha sikeresebben működhünk a jövőben, az, Isten után, az ő érdemök.

KATHOLICISMUS ÉS HAZASZERETET.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD BUDAPESTEN, A SZENT-LÁSZLÓ
TÁRSULATNAK 1879 NOVEMBER 6-IKI KÖZGYŰLÉSÉN.

Minden becsületes keresztény katolikus ember tevékenységének a közéletben két iránya s végcélja van: anyaszentegyházának dicsőisége s hazájának boldogsága. Az elsőhöz lelkének minden ereje, az utóbbihoz szívének egész telje vonja; vonja a hamisíthatatlan érzelem tisztaságával; vonja ellenállhatatlanul s önfeláldozással. E két fogalom olyannyira nem zárja ki egymást, hogy egyik a másika nélkül nem is képzelhető, s a kik vagy tévedésből, vagy rosszakaratból az egyiknek a másik ellenében kizáró értelmet vagy bénító hatást tulajdonítanak: azok épp oly igazságtalanok, mint a kik katolikus meggyőződésünket nem osztván, nagyobb önteltséggel, mint történelmi hűséggel, a hazafiui erények kiváltságával kérkedni nem szünek.

Őseink a hazaszeretet nevével s érzetével mindent összefoglaltak: a népénekekben, az irodalomban, a politikában, a nemes gerje-delmekben, a magasztos gondolkozásban, a népies ösztönökben, a hősie önfeláldozásban a jóért, némelykor a szenvedélyes aberrációkban is mindenütt ez tünt elő. E mellett a szavak egyszerűségében, a szív nyíltságában, a tettek őszinteségében, a becsületességben oly őszhangzás uralkodott, mely őseink emlékét ma is annyira tiszteletreméltóvá teszi előttünk.

Ma, úgy látszik, ez irányban sok változott. Mert, a ki az idők jeleire figyel s a szellemi és erkölcsi áramlatot alapjában vizsgálja, nem fog elzárkozhatni annak észlelésétől, hogy a szavakban és tettekben bizonyos sajnálatraméltó kétszínűség uralkodik.

Ma a hazafiúi és polgári erényekben nagy a farizeizmus. A hazaszeretetről szónokolnak, de kosmopolitikus velleitásokat táplálnak; közjót emlegetnek és párt- vagy személyérdeket követnek ; felekezeti békét hirdetnek, de minduntalan a harci kürtbe fujnak; nyilvánosan az igazságot hangoztatják, alattomban pedig az igazság rovására vétkeznek; a jog szentségét in thesi magasz-

talják, a gyakorlatban mellékutakon jogfosztogatásra törnek; szeretetet hirdetnek, de csak azért, hogy mások elaludjanak.

Tán túlzott e kép? — A színpalak mögött talán még sötétebb volna.

E tünemény nem esetleges, és nemzetünknek dicsőségére legyen mondva, nem Szent-István birodalmának talajában növekedett. A baj társadalmi baj, socialis betegség, melynek csirái az erkölcsi világrend örök törvényei ellen való lázadásban —, elterjedése pedig abban keresendő, hogy eszmék, melyek még a hypothesis magaslatát sem érték el, mint dönthetetlen igazságok a még fejletlen elmék közé dobatnak s népszerűsítetnek. A decomponáló eszmék gyorsabban terjedvén, mint a teremtő erejűek, a gyakorlati ügyesség hamar értékesíti az elméletet. A skepsis, mely a tudományos kutatásokban és fölfedezésekben tán hasznos lehet, a vallási, az erkölcsi s a köz-életnek valódi átkává válik. A vigyázatlan sajtó, a közönség könnyen hívőségét s tanulatlanságát kiaknázó vándortudós, és — a mit tagadni nem lehet — a sok lelkiismeretlen tanár ez eszméknek buzgó apostolaivá szegődnek. A réginek meggondolatlan lerombolása s azoknak az eszméknek

elforgácsolása, melyek az eddigi társadalmat egy compact egészzé tették, maga után vonja az elméknek ingadozását s az érzelmek megmételtyezését. A hazafiui erények, a hit, az igazság, a jog, az áldozatkészség csak alkalomszerű tényezőkké sülyednek.

A materialisticus irányú kulturbölcsészet s a természettudomány elméletei, melyek kizárva minden magasabb befolyást, az erőben s anyagban keresik a létnek kutforrását, a létért való küzdelemben pedig minden létezőnek fejlődését, — ez irányban mint a választóvíz hatottak. Nagyszámú közönség olvassa az e tárgyakra vonatkozó munkákat. Éretlen része nem érti, de utánimádkozza; az érettebbek könnyen assimilálják, mert a rendszer tetszetős és új, magasabb színvonalra állít, tágasabb látkört nyit, szikrázó érveket nyújt, mindent általánosít, s ezzel lerontja a korlátokat, melyeket hagyomány, hit, vallásfelekezet, nemzetiség, hazaszeretet évszázadokon át emeltek. Analytice szétszed mindent, a mit a kegyelet együttesen megőrzött; synthetice összefoglal mindent, a mi egy szívfagyasztó nyers erőre visszavezethető.

Ez a kulturbölcsészet!

S ha ma e kulturnézet alapján az ősi erények mindinkább tűnedeznek; ha az a kegyelet, melylyel a magyar ezelőtt minden dicső, minden nemes, minden nagy iránt viseltetett, a szívekből tán kihalna: mondjátok meg a nemzetnek, hogy egy vas, egy kérlelhetetlenül szigorú természettörvény kényszerítette őt ez útra, s hogy nincs egyéb teendője, mint tompa egykedvűséggel meghajolni e törvény előtt; mondjátok meg a nemzetnek, hogy nem az isteni Gondviselés az, mely őt a veszélynek, melyben forog, tudatára ébreszti, mely őt felhívja, hogy ősi erényeihez visszatérve, a vallásosság, a régi becsületesség, a tiszta hazafiui önfeláldozás s lelkesedés zászlaja alá gyűljön; hanem hogy egy természeti kényszerítő törvénnyel áll szemben, s nincsen más feladata, mint ölbetett kezekkel nyugalommal bevárni: mint teljesül egy borzasztó törvény azon a nemzeten, melyet Isten annyi szép, annyi nemes tulajdonnal megáldott.

Ez a materialisticus kulturnézet szigorú logikája!

Hogy milyenek lehetnek az erő s anyag, vagy a létért való küzdelem szülte hazafiui erények? meggyőződhetik mindenki, a ki

valamely felállított elvből a következtetéseket levonni képes. — Ha ugyanis az erkölcsi törvények létalapja az állati socialis ösztönben van; ha az erkölcsi törvény pusztán anyagi fejlemény, mely a természetes kiválás és tenyésztésen (Zuchtwahl) épült; ha szemérem, szerénység, nagylelkűség, önmérséklet (Selbstbeherrschung) a kutyáétól csak fokozatban különbözik; ha a méhnek kis gyarmata iránti ösztöne az embernek idealis hon- s emberszeretetétől csak egy korlát által választatik el; ha a hazaszeretet csak rokonszenv, mely ugyanegy nemzetnek tagjait, bár egymás közt ismeretlenek legyenek is, összetartja; s ha ez a rokonszenv ismét csak arra való, hogy természetes kiválás s tenyésztés által általános ember- és világszeretetre küzdje fel magát: akkor a hazaszeretet és minden nemes érzelem, mely hozzá fűződik, nem egyéb szükkeblűségnél, mely még nem volt képes felemelkedni arra a magaslatra, a hol a felvilágosodott kosmopoliták állanak; nem egyéb hiúságnál, mely csak kiskorú nemzetekben menthető, egészben véve azonban vak ösztön, mely fokozatosan kiművelve, általános ember- és világszeretetté lesz.

Ez elméletek s eszmék mozdították elő azt a határozottan gyakorlati anyagi irányt, mely a nemzetek érdeksolidaritását tűzte ki jelszóul. Ez az érdekközösség, mely az anyagi jólétet helyezi mindennek föléje, csak a szabad forgalom által mozdíttathatik elő; leront minden korlátot; a vagyonosodás és élvezet utáni törekvés nála a főczél; hazát ott keres, ubi bene; elhamvasztja az összetartozandósági érzetet, közönyössé teszi a polgárt tulajdon hazája iránt, úgy, hogy ha szegény a haza, kész azt odahagyni, ha gazdag, kizsákmányolja, ha absolut kormánya van, oda szegődik, ha alkotmányos, kiaknázza, ha anarchicus, a zajongásban is önérdékét, önmagát keresi; így szülemlik azután a vallásnélküli kosmopolitismus, mely mindenkor ellentétben álland a hazaszeretettel.

Mily hasonlíthatatlanul magasabban áll mindezeknél a katolikus felfogás!

Krisztus nem akarta az egész emberi nemet egy politikai nemzetté tömöríteni, a nemzetek jogait nem bántotta, az országok határait nem rontotta le; hanem alapított egy életrendet, mely távol minden politikai vagy államgazdászati hullámzástól, a nem-

zetek legszentebb javait átszellemítse; a hazafiságot nem teremtette, — megvolt ez a görögöknél és rómaiaknál, — de könyeivel megszentelte. Ő nem volt monarchista, sem democratá, de kimutatta az erkölcsi alapot, melyen a monarchia vagy democratia nyugodjék; a nemzetközi jogokat nem határozta meg, a forgalmat, a kereskedelmet nem szabályozta, de odamutatott a törvényre, mely az embernek embertársai iránti viszonyaiban határozó legyen; a munkának theoriáját nem magyarázta, — de az «ora et labora» parancscsal kijelentette, mily magasztos a munka, mily tiszteletreméltó a munkás.

A kereszténység tehát egy általános szellemi törvény, mely mindenütt az embert mint embert tartja szem előtt, hogy lelkét, szívét, érzelmeit nemesítse; hogy az államférfi, a katona, a magasra törő ész, a fenségesre irányzott szív legnemesebb sugallataikat belőle merítsék.

Az anyaszentegyház küldetésénél s általános (katholikus) jellegénél fogva, eredetéhez, nevéhez híven, mint egy nagyszerű eszme, mint az erkölcsi világrend hordnoka úgy hatott isteni erejével a társadalmi fejlődésben, mint a természetnek általános törvényei az

emberi nem physikai életében. Áthatotta erejével az egészet, nem nyomta el az egyént; társadalmi s nem politikai elv lévén, befolyásolta az erkölcsöket s képezte a jellemeket. Szellemi élettörvény ez, mely nem akadályozza a szabad akarat tevékenységét. A civilisatióra reányomja bélyegét, de a népek kormányzatában theokraticus szerepre nem tör. Átalakítja a népeket, de nem alapít országokat; odaállítja a nagy társadalmi elveket, de ezeknek valósítását a nemzetekre bízza, kik területi, éghajlati befolyás szerint, a műveltségben fokról-fokra haladván, valósítani hivatvák a jog és igazság eszméit. A haladás elvét soha sem tagadja meg; fejlődött ő s fejlődtek vele a népek.

De azért a katholicismus nem kosmopolitismus. Vak hatalom emez; éltető, erkölcsi törvény amaz. A kosmopolitismus nem eszme; az vak törekvés, mely a fokozott szerzési ösztönt általánosítja. A nyers erőknek szövetezete s egyensúlya: a kosmopolitismus végczélja; a testvéri szeretet nála nem ideál, hanem útlevel, hogy a meztelen érdek ellepleztetvén, lerontassanak a korlátok, melyek nemzetet nemzettől elválasztanak, s a hazaszeretet megsemmisíttessék. A népek ál-

talános szövetkezése csak ürügy, az anyagi érdekek s az élvezetek közössége a valódi cél. A létért való küzdelem az erősebbnek adja a jogot, s ha majdan nem az egyén lépend sorompóba az egyén ellen, hanem nemzet küzdend nemzet ellen: a kimenetel nem lehet kétes, — az erősebb s tán nem a legműveltebb győzni fog. Brasiliát soha sem lehet a civilisatio ama magaslatára emelni, a hol ma Európa áll; mert — azt mondják a kulturbölcsészek — ott a természet oly hatalmas, hogy az embernek lehetetlen vele megküzdenie, a természet nyers ereje hatalmasabb, mint az embernek akár physikai, akár szellemi tehetsége; — s a kosmopolitismus nivellirozó hatása ellen van-e óvszer?

A katolikusnak a hazaszeretet nem pusztán természeti ösztön, nem pusztán polgári erény, nem külső díszítmény, mely különleges érdekeket takar; nem nagyhangzású szójárás, mely a nagy semminek leplezése; hanem Istentől s az anyaszentegyháztól megszentelt érzelem, mely mindennel össze van forrva, a mi a haza szent érdekeivel azonos; nem geographicus fogalom, nem ethnographicus ábránd; hanem szent kötelesség, mely az Isten akaratában gyökeredzik. A katho-

likusoknak hazaszeretetét hite védi s erősíti, s ez képezi amannak legerősebb panaceáját; mert a vallás nélküli hazafiság non sens, hiányozván benne a kötelesség érzete s a magasabb sanctio.

A Szent-László-Társulat nagyszellemű alapítója az egyháznak s hazának szeretetét egybekapcsolván, mindkettőnek szellemi érdekeit tüzte ki működési célul: mi intentióihoz híven e kettős alapon folytatjuk — eddigelé még szerény — tevékenységünket. S ha alapítónk szellemén kívül még a multat is felidézzük emlékünke, tiszta lélekkel mondhatjuk, hogy a nemzeti traditiók ösvényén haladunk. Mert valamint nemzetünkben mindenkor erősen kifejlett önérzet honolt: úgy csak a rosszakarat tagadhatja, hogy nemzeti önállóságunkban, függetlenségünkben, fennállásunkban a katolikus egyház mindig hatalmas tényező volt, annyira, hogy ősi hitünk s hazaszeretetünk mindig egy vonalon állottak.

Ismerjük azért kötelességünket ma is. Megerősíteni a köteléket, mely bennünket s hit-sorsosainkat az egyházhoz fűz; megszilárdítani a kapcsolatot, mely bennünket s polgártársainkat a hazához köt. Hódolat az anya-

[232]

szentegyház magasztos feje iránt; törhetetlen hűség a magas uralkodó család iránt; a hazaszeretet tiszta érzete, teremtve, fentartva, szentesítve, megkoszoruzva szent és változatlan hitünk által; hazánkban a nevelés s művelődés előmozdítása, hazánk határain túl szegény vérrokonainknak vallásukban, nemzeti öntudatukban és sajátságaikban való fentartása: ezek képezik törekvéseinknek czélját, s így rójuk le egyházunk s hazánk iránti kötelességünket.

VALLÁSOSSÁG ÉS TUDOMÁNYOSSÁG.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD BUDAPESTEN A SZENT-LÁSZLÓ-
TÁRSULATNAK 1880 SZEPTEMBER 30-IKI KÖZGYŰLÉSÉN.

A szellemi irány, mely ma mindkét világrészben észlelhető, abban különbözik a letűnt évezredekétől, hogy míg azelőtt a haladást a tudományok fejlesztésében s a valláserkölcsi élet fokozásában keresték: ma ez utóbbira semmi súlyt sem fektetnek, vagy legfeljebb alárendelt s az ész fönségétől függő tényezőnek tekintik azt. Positív tudás, a pusztá tényekből s ezek csoportosításából levont valóságos meggyőződés, kizárván e mellett minden metaphysikai mozzanatot, — ez az egyedüli tér, melyen, a mai felfogás szerint, a műveltség utáni törekvésnek mozognia kell, — ez az egyedüli kör, melyben az feltalálható. Az erkölcsi életet a tudomány fogja szabályozni s tökéletességre vinni — a vallás kizárásával.

A világnézet is e felfogás szerint mó-

dosul. Ezelőtt az *eszményi* legmagasztosabb röptében a túlvilágon kereste valósítását s visszahatólag termékenyítette mindazt, a mi nemes, szép és jó volt; ma az eszményiségnek kútforrása és határa az istenített természet, mint hajdan Görögországban, azzal a különbséggel, hogy míg ott a szép iránti érzékhez a tiszta erkölcs is járult, *nálunk a corruptio mételyezi az ízlést*, az eszményi pedig az önérdéknek s a hasznosnak szolgálatába állott.

Ez az irány, mely egyedül a tudományban keresi a haladásnak s így a művelődésnek tényezőjét is, csak akkor volna jogosult, ha az eszmét el lehetne szakítani a gondolkozó személytől; ha a tudós akár az elvont elméletek, akár az exact kutatások terén megszűnhetnék ember lenni; ha lehetséges volna a tudományt a szívélettől elválasztani. De mivel lélektanilag az emberben, mint egészben, az ész a szívtől, a gondolatot az érzelemtől, a lelket a lelkiismerettől függetlenné tenni nem lehet; mivel a vallás egy egész életrend, melynek keretében mozog a tudósnak tudománya is, a vallástalan embernél pedig maga a tudomány foglalja el a vallás helyét, vagy tán éppen a vallástalanság az

ő vallása: azért meddő törekvés a művelődést elszakítani akarni a vallástól.

Tudomány és vallás, s alanyilag véve, tudományosság és vallásosság a két sarkpont, mely körül a művelődés forog. A vallásnak vezető, megnyugtató és emelő áldásaira, mely az erkölcsöket nemesíti s finomítja, éppen oly szüksége van az emberi nemnek, mint a tudománynak kutató, felvilágosító s oktató tevékenységére, mely a jellemeket teremti s az embert büszke öntudattal eltölti. A nemzedék, mely e kettőt szétválasztja, s a legfőbb két erkölcsi tényezőnek kölcsönös hatását ignorálja, — haladni fog ismeretekben, de hanyatlani fog közerkölcsiségben. A skepsis, mely a tudomány terén uralkodik, átcsap az élet minden viszonyaira, s bontó természeténél fogva bizonytalanná teszi mindazt, mit évezredek gyűjtöttek; a tudomány tanít, de nem nevel, s így az emberiség életében csak féltényező, mely a vallás segedelme nélkül, a művelődés magasztos munkájában önmagára hagyatva, tehetetlen.

S ezt annál inkább lehet állítani, mert a vallásosságnak s tudományosságnak coexistentiája az emberben s így az emberiségben nemcsak lehetséges, hanem okvetetlenül

szükséges. A történelem, a lélektan, a mai állapotok ez iránt semmi kétséget sem hagynak fenn.

Tudós mindenki lehet, a ki olvas, tanul, ismereteket gyűjt, s elmélkedve, összehasonlítva, ezeket megemészti s értékesíti. Tudományt szerezhethet mindenki, a kinek tehetsége, kedve s alkalmja van hozzá. A tudományosság tehát sem nem kiváltság, sem nem egyedárúság.

A tudás vágya már az első emberrel, mint emberrel, született; de oly veleszületett attribútuma a vallás érzelme is, s ez képezte az összhangzatot az emberben, mely összhangzat akkor bomlott meg, mikor az egyik vágy a másik hanyatlott. A tudás vágya gyengült vagy tévutakra vetődött, a mint egy felsőbb világosság elvesztésével vallásilag és erkölcsileg süllyedt; feléledt s fokozódott, a mint az isteni kinyilatkoztatás, mint haladási tényező, az emberiség előtt tüzes oszlopként haladott.

Ez képezte az eredeti ősboldogság állapotát, melyet az emberi nem legrégebb, legtiszteltebb okmánya, a szentírás, oly egyszerű fenséggel rajzol, s melyben az emberiségnek kitűnő szellemei mindig hittek. Maga Rous-

seau, a skepsis nagy apostola, az elsatnyult emberiség ujjászületését csak abban véli feltalálhatni, ha az az eredeti — szerinte a természetes — állapotra tér vissza. A hagyomány az elvadult népekben is fentartotta, daczára az elborult léleknek, egy eredetileg jobb s boldogabb állapotnak emlékét.

Csak az ujabb kor tagadja meg e hagyományt s inkább a hypothesisek merészségével, mint az igazság látszatával állítja: hogy a tudás vágya elejétől fogva nem volt az emberben, hanem csak megszámlálhatatlan korszakok után, midőn az állati evolutio s a természet szolgálai imádása minden stadiumait meghaladta: midőn már a vallási tévedezések nem elégítették ki, — lépett föl az emberi öntudatban a gondolat, hogy a vallás büvköréből ki kell lépnie, s azt tökéletesen mellőzván, elhagyván, egyedül a tudománnyal kell foglalkoznia.

Igy ellentétbe helyezte egymással a két művelődési tényezőt, a vallás érzetét s a tudás vágyát, mely emberemlékezet óta mindig együtt járt.

A vallás piedestálja lett a metaphysikai kutatásoknak; ezek ismét nem szolgáltak másra, mint előkészíteni a positiv bölcsésze-

tet, mely ma az összes tanulmányok felett uralkodni van hivatva.

A katolikus felfogás abban különbözik az új positivismustól, hogy az embert egész nemes valójában, az ész és szív minden tulajdonával felruházva gondolja kezdetétől fogva; míg a positivizmus a szellemi fejlődést úgy gondolja, mint Häckl a testi fejlődést: előbb monas, azután állat, azután ember; — előbb mámoros állapot, azután öntudatos haladás; — előbb vallás, azután tudomány. Egy irányban halad mindkettő, s e végcélban találkoznak, t. i. a vallásnak s így minden természetfölöttinek kizárásában a tudományos törekvésből.

Pedig jogosultan vethetjük fel a kérdést: ha a vallás ellentétben áll a tudománynyal, mikor és hol szünt meg amaz s kezdődött ez? s e kérdés nemcsak ott jogosult, hol az egyes ember lelki életéről, fejlődéséről s hanyatlásáról, hanem s főképp ott, hol az egész emberiségről van szó. — Hol van az egyes emberben a válpont, a midőn megszűnik vallásos lenni s kezdődik vallástalanná válni? Vajjon a metamorphosis a tudomány hatása alatt megyen véghez?

Lélektanilag s tapasztalatilag bizonyos,

[241]

hogy a vallásosság s tudományosság megállhatnak s megvannak az emberben egymás mellett. Vagy — más szerve van a reflexiónak a vallásban, más a tudományban? s nem mindkettő az emberi léleknek tevékenységében nyilvánul-e? A vallás sem a szívnek émelgős ömledezése, sem az észnek ridegen számító productuma. — A vallás életrend, melyben az ész s a szív egyaránt megtalálják helyöket. A tudomány pedig, mely az észt a kedély életétől elszakítja, gyakorlatilag meddő. A vallás és tudomány szövetséges társak, melyek, daczára különböző utaiknak, egy végczél felé törekednek, s ez: az *örök igazság*. Hogy a két út két táborra osztja az embereket, kik egymás ellen törnek, nem változtat a dolgon. A valódi nagy szellemek mindig tartózkodni fognak alanyi benyomásaikat általános törvénynyé emelni, tudván, hogy az alanyi eltérések és tévedések az igazságot nem ronthatják le. A hit, mely nem az igazságon alapul, tévely, babonaság; a tudomány, mely nem az igazságot keresi, üres kutatás.

Megfigyelendő jelenség ma, hogy a kik a vallást ellentétbe állítják a tudmánynyal, a metaphysikának tudományos jogosultságát

is tagadják: pedig nem kellene feledniök, hogy vallás, metaphysika s az exact tudományok is mindig együttesen jelentkeztek az emberi művelődés haladásában; de a vallástalanság sem hiányzott; azonban mindig mint abnormis tünemény, mely fel- s letűnt a nélkül, hogy valaha a műveltség tényezője lett volna.

Ime, a primitiv vallások közé sorolt indiai s perzsa vallási könyvekben valóságos encyclopaediája foglaltatik a metaphysikának, pszichológiának, természettannak s a morálnak; igaz, az akkori fejletlen felfogáshoz mérten, de tagadhatatlanul sokszor oly mélyen átgondolva, hogy az újabb kor pozitivistái s materialistái, midőn a Vedák könyveiből átvett elveket az újabb találmányokkal s merész hypothesisokkal felékesítik, valóságban eltörpülnek az alakok mellett, melyeket az őskor történelme dicsőít.

Valóban, alig van a XIX-ik század bölcsészetében elv, melynek rudimentái feltalálhatók nem volnának az indiai, a görög s más régi népek könyveiben vagy költészetében. Tudósaink ássák Egyiptom, ássák Babilon, az egyiptomi, perzsa s egyéb régi városok romjait. Sok műkincset találnak ott, díszítik

velők a palotákat, gazdagítják a muzeumokat, utánozzák azokat iparosaink s művészeink, s csodáljuk mindnyájan, hogy az emberi szellem már akkor annyira haladt légyen, úgy, hogy a XIX-ik század finomított ízlése sokban kénytelen előnyt adni az ezelőtt otrombának tartott, de ma divatos régiségeknek. De e romokból tudósaink kiássák a régi, elfeledt Fetischeket is, melyek nem voltak más, mint a régiek által is gyanított vagy ismert természet erejének vagy erőinek személyesítése, — eldobják a Fetischt, meztelenre vetkőztetik a rideg elvet, s «hevreka!» — bemutatják mint új találmányt és imádják. Mi tehát a különbség a buddhista s a XIX-ik századbeli materialista bölcsész között?

Tanulmányozza bárki a bölcsészeti rendszereket a Vedák könyveitől kezdve Hartmanig, vagy Empedoclestől Herbert-Spencerig, s meggyőződik, hogy mindazok a kérdések, melyek ma a kutató szellemeket foglalkoztatják, — az elmélet, mely mindent az erőre s anyagra vezet vissza, a cosmikus tünemények problémái, a molecularis rendszer, a monismus, a vitalismus és mecha-nismus, a végmegsemmisülés (Nirwana) tana,

hogy mindezek a kérdések egy vagy más alakban, legalább embryóban már léteztek s tárgyalattak: tárgyalattak akkor, mikor a vallás mélyen belenyult a népek bel- s küléletébe, tárgyalattak az emberiség őskorában; tárgyalattak a szellemi fejlődés minden stadiumaiban, s ezek mellett állott, virágzott vagy hanyatlott a vallás. A tudományosság nem akadályozta a vallás virágzását, nem akadályozta annak hanyatlását sem, világos bizonyságául annak, hogy a tudomány s vallás megállhatnak egymás mellett, hogy egymást ki nem zárják, hogy mindketten, együtt járva, eszközölhetik az egyes ember boldogságát, eszközölhetik az emberi nem haladását.

A skepsis, — mely, közbevetőleg mondva, nem lehet rendszer, hanem legfeljebb kiindulási pont a tudományos kutatásban, — ma a tudományok sorából kidobja a metaphysikát, s csak positiv tényekre kívánja alapítani a tudományt; számokkal, statistikai adatokkal akarja bebizonyítani az inductio helyes voltát, alulról fölfelé épít, követ kőre rak, mint a kőműves, s mindinkább leszorítja a tudomány teréről a deductiv rendszert, mely magasztos eszmékből, nagy-

[245]

szerű elvekből indul ki. Ennek aztán logikai következménye, hogy a metaphysika meddő speculatio, a vallás üres ábránd; következménye, hogy a szellemi életnek évezredekken át az emberiség kimondhatatlan fáradságával szerzett eszméi, melyek eddig, mint tömör egész, megvédték a tudományt az ellapulás ellen: lassankint elforgácsoltatnak, a nagy metaphysikai elvek hitelvesztettekké tételnek; tudományos rendszerek, melyek fenkölt szellemeknek köszönik nevöket, halomra döntetnek, a kimagasló tudós alakok erővel leszoríttatnak, s helyökbe a tudományos közepszerűségek és charlatánok lépnek. Mi tagadás benne, a kihívó s vállalkozó tudományos charlatanismus soha fényesebb napokat nem élt, mint ma!

Nem kívánom itt a tudományosság criteriumát felállítani; annyit azonban bátran megjegyzek, hogy magasabb felfogású, nemesebb gondolkozású, de éppen úgy mély s széles tudományú férfiak már irtózáttal tekintik azokat a siralmas tévedéseket, azokat a monstruosus elfajulásokat, melyekre a mai positiv tudomány vetemedett. Igen nehéz tekintélyekre hivatkozni, mert az ellenfél előtt igen kétes becsű lehet az, a mit egy vagy

[246]

más ember mond; azonban tán nem minden érdek nélküli s emlékeztetésre méltó Du Bois-Raymond felkiáltása, melyet a féktelen természetbölcsészet merényei elé dobott: «Ignorabimus», s az, a mit Virchov 1877-ben a természettudósoknak javasolt: «Restringamur». Mindkét tudós az újabb materialistikus iránynak bajnoka, de átlátta, hogy minden képzelhető, sokszor nevetséges hypothesiseknek önkényes felállítása éppen úgy árt a tudomány magasztosságának, mint a realistikus törekvés az erkölcsök szentségének. Vacherot pedig dönthetetlenül bebizonyította, hogy a positiv bölcsészeinek egyik főtétele, melyet Comte Ágost után a kulturbölcsészek egész serege követett s arra hosszú lélekzetű rendszereket alapított, tökéletesen hamis. Hamis t. i. az: hogy az emberiség szellemi életében előbb a vallás, azután a metaphysika, végre a positiv tudományok következtek egymásra, egymásból fejlődve, egymást felváltva, s valamint a fokozatos haladásban mindinkább az ész jutott uralomra, úgy az előbbeni átmeneti fokozatok elvesztették ma minden jelentőségüket s jogosultságukat.

A tudomány, úgy a vallás is, önmagok-

ban hordják jogosultságuknak criteriumát, s valamint a tudomány sohasem leendő képes lerontani a vallást, úgy a vallás soha sem fog akadályul szolgálni a tudománynak. Tévedések, túlhajtások mindkét téren lehetségesek, de a tévedések sokáig nem tarthatók, a túlhajtások pedig bizalmatlanságot gerjesztvén, önmagoktól elenyésznek. A vallás rectificálja a tudománynak a természetfölötti téren gyakorolt túlkapasait: de a tudomány, mely pusztán a tapasztalati tényeken alapúl, nem lehet tanú, nem lehet bíró a vallás dolgaiban. Az atheus Littré tán érezte ezt, midőn írja: A positiv bölcészet oly rendszer, mely átölel mindent, mit a világról, mit az emberről s a társadalomról *tudunk*; de egyszersmind oly általános módszer, mely magában foglalja mindazon utakat, melyeken mindezen dolgokat *tanultuk*. A mi ezeken túl van, legyen az, anyagilag véve, a megmérhetetlen ürnek végpontja, vagy, szellemileg véve, a végnélküli okok lánczolata, mindez az emberi szellemre nézve teljesen elérhetetlen. Azonban az, a mi elérhetetlen, nem mondható nem létezőnek. Mind az anyagi, mind az értelmi vég-
hetetlen szoros köteléssel van ismereteink-

hez fűzve, s épen e kapcsolat (alliance) által válik positiv eszmévé, — azt akarom mondani: hogy a midőn ezeket érintjük, a midőn nekik határt szabunk, ez a véghetetlen nekünk kettős jellegben tűnik elő: valósága s elérhetetlensége által. Ez egy Oczeán, melynek hullámai partjainkat csapdossák, de melyhez nincsen sem bárkánk, sem vitorlánk; de melynek tiszta látása (clairvision) éppen oly üdvös, mint félelmes.

Ilyenek a nagy szellemek, kik, nagyságuk daczára, mindig emberek maradnak! A sejtelmek országát ha érintik, megdöbbennek, de a kevélység nem engedi, hogy meghajoljanak a vallás előtt, ha tán jóltevő befolyása előtt nem is zárkozhatnak el. Csak a felületesség s a ledér hetykeség, vagy tán a tagadásban megrögzött fanatizmus fog követ dobni a vallásra, mely nemes magasztosságában évezredekig állott a tudomány mellett az emberiség életében, s ismét évezredekig álland, daczára minden felfedezéseknek s rendszereknek, általok nem sértve, annál kevésbbé ledöntve, mint a közmívelődés magasztos tényezője. Az ész gazdagodni fog, de a szív sem leend szegényebb; mert az emberiségnek mindig szüksége leend

[249]

oltárra, «Isten ellen, mondja Lamartine, csak Isten lehet elég erős.»

Az időnkint felmerülő kórtünetek, a midőn az ember megtagadja a vallást, nem lehetnek mérvadók a művelődés menetének megítélésében. Átmenetiek ezek, mint a ragályos testi betegségek korszakai. Tán az isteni Gondviselés tervében szükségesnek látott fejlődési feltételek. *Necesse est ut veniant scandala.* De az egészséges organismns kilöki a kóranyagot, s az emberiség, a vallásra támaszkodva, ismét tovább halad. Baillet szerint 1623-ban csak magában Parisban 50,000 bevallott atheus volt; pedig ekkor Bacon alig lehetett ismeretes Franciaországban, Descartes csak 1630-ban tünt fel, Spinoza pedig majdnem harmincz évvel később lépett fel. Miért nem tartott azóta lépést az atheismns a tudományos haladással? Miért regisztrál azóta a történelem a lefolyt 250 évben annyi vallási s tudományos tekintetben kitűnő nagy szellemeket? az atheismns orgiái után miért növekedett éppen a catholicismusnak ereje s befolyása?

A vallásnak van saját élete, a tudománynak is van saját fejlődési törvénye; egyik sem akadályozza a másikat, az életben mind-

untalan találkoznak, egymást támogatva, legnemesebb nyilvánulásaikban képezik az embernek s általában az emberiségnek legszebb kiváltságát, a műveltséget. Mennél inkább van valamely nemzetben kifejlődve a tudomány, s mennél bensőbben nyilatkozik, azzal karöltve, a vallásosság: annál magasabban áll a közmívelődés. Az erkölcsök elvadulását maga a tudomány nem képes feltartóztatni. Bizonyosság erre Róma a caesarok korában, s jelenségei mutatkoznak ma a vallásos nevelést elhanyagoló iskolákban, a vallást megvető socialismusban és a vallás tökéletes kiirtására törő communardoknál. Az érzelmek finomságát csak a vallás képes teremteni, s mennél magasabb az eszmény, melyet a vallás kitűz, mennél inkább képes ez a szívét az eszményi felé emelni, azaz mennél szorosabb viszonyba hozza az ésszel s a szívvel: annál tökéletesebb, annál hathatósabb annak befolyása a közmívelődésre. Ellenkezőleg, mennél ridegebben zárkózik valamely vallás az ész és philosophemák korlátai közé, s mennél parlagabban hagyja a szívvel: annál csekélyebb annak befolyása a művelődésre.

Ezt szem előtt tartva, könnyű megítélni, mily viszonyban áll a katolikus vallás az

általános műveltséghez; de ehhez szükséges hogy a pártatlan bíró ismerje alaposan az anyaszentegyházat s annak beléletét, ismerje s tanulmányozza a történelmet, be legyen avatva az európai s az oczeánontúli államok belviszonyaiba és népéletébe, s a mi fő: legyen fogékonysága s érzéke magasabb szempontból ítélni meg a jót, a szépet, a nemest. S e tekintetben mi katolikusok nyílt homlokkal állhatunk a világ s a kor ítélőszéke elé. Nem szükséges lármáznunk, nem legkisebb dolgainkból reclamot csinálnunk, nem tolakodnunk, nem megtagadnunk mástól a tudományos haladás lehetőségét, nem kell tóga alá rejtenünk gyengéinket, nem előkelő öntetszelgéssel lenéznünk másokat, nem kell meghamisítanunk a történelmet, hogy dicsőséget kovácsoljunk;— elég oda mutatnunk Európa legműveltebb államainak civilisatiójára, s minden túlbecsülés nélkül mondhatjuk: ez a katholicismus műve!

A hatalmas Róma leigázta a kis Görögországot politikailag, — szellemileg soha; mert nem volt képes soha tulajdon műveltségét e kis nemzetre rá erőszakolni. A görögök sohasem tanultak meg latinul; ellenben a rómaiak büszkék voltak arra, hogy Homer s

Demosthenes nyelvén beszélhettek s írhattak. Általában elismert történelmi tény, hogy a midőn a népvándorlás okozta visszaesés után a XII-ik században Európa tudományos ujjászületése eszközöltetett, azt az anyaszentegyház ültette Európa szívébe. Maga a protestans Buckle állítja, hogy a XII-ik században tünt fel minden, most művelt népnél a világosság hajnala.

A katolikus egyház, ennek pápái, ennek tudósai karolták fel a keletről átszivárgó görög műveltséget, s míg a classicus tudományokban a görög szerzők vétettek mintául, addig a theológiában Plato s Aristoteles bölcsészete szolgált segédeszközül. Így volt századokon át a katholicismus a műveltségnek, a finom ízlésnek hordnoka, mit tőle csak a történelem meghamisításával lehet eltagadni, s ma is Olaszország, Franciaország, a kis Belgium a tudomány, a művészet, a finom ízlés s az ipar élén állanak, — s ez országok katolikusok.

Hazánkban is a tudósok akadémiájában, a művészet, a festészet, a szobrászat csarnokaiban, a törvényhozásban helyt foglalnak az elsők között katolikus egyházi és világi férfaink, s tán némi önérzettel mondhatjuk:

jelen közmívelődési munkálkodásunk sem csekélyebb multunk dicsőségénél. Lehetséges volna-e ez, ha a katolikus vallás ellentétben állana a művelődés haladásával, vagy ha retrograd irányban működnék, mialatt a világ óriási léptekkel halad? A szerencsés szövetség, mely a katolikus meggyőződés s a tudományszeretet közt van, mindenkorra biztosítani fogja neki a kedélyélet bensőségét s azt a finomító hatást, melyet tizenhatszázadon át soha meg nem tagadott. Nagy dolgokról kicsinylőleg csak azok szoktak szólani, kik azoknak magaslatára nem emelkedhetnek.

A Szent-László-Társulat is, az anyaszentegyháznak szintén, mint a magyar hazának hű gyermeke, bár szerényen, de közreműködni kíván a közművelődés terjesztésében, s abban a meggyőződésben vagyunk mindnyájan, hogy a midőn keleti rokonainknak iskolákat állítunk s templomokat építünk, meghozzuk nekik a művelődés kettős eszközét, s hogy a midőn őket megnyerjük a civilizációnak, egyszersmind megmentjük őket az egyháznak, a hazának.

A
MAGYAROK SEGEDELMEZÉSE
KELETEN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD BUDAPESTEN A SZENT-LÁSZLÓ-
TÁRSULATNAK 1881 SZEPTEMBER 27-IKI KÖZGYŰLÉSÉN.

A nemzet, mely észszerűen haladni kíván, köteles saját multját tiszteletben tartani és abból tanúságot meríteni; megérteni a jelent, dolgozni és a percz játékonyságával élni, melylyel ha nem él, azt örökre elveszti; végre bízni a jövőben és azt gondos körültekintéssel előkészíteni, mert a bizalmatlanság egyenlő a nemzeti hanyatlással.

A Szent-László-Társulat e meggyőződés alapján alakult, és alapítói e szempontból indultak ki, a midőn a társulatnak szerény közreműködését nemzeti nagy céljainkra felajánlották.

Hervadhatatlan koszorukkal díszített, tudományossága miatt mindenki által bámult, bölcseségéért nagy tiszteletben tartott első elnöke e társulatnak, Lonovics József, kiemelt a multból egy magasztos alakot, és

azt a társulatnak homlokára tűzvén, ez által kifejezte a kegyeletet, melylyel minden, akár egyes katolikus, akár az ország területén működő katolikus egylet — a nemzetnek dicső multjához ragaszkodik; feltüntette azt a nagy gondolatot, melyet minden katolikus magyar szíve rejtekében buzgón ápol, hogy tudniillik a haza szeretetét soha el nem választja az anyaszentegyház szeretetétől, mert e kettő volt a nemzetnek fénycsillaga az ország alkotásában, védelmében, műveltsége fejlesztésében és virágzásában; oda mutatott arra a kősziklára, melyhez lán-czolták nagy királyaink az irányelveket, melyeket a nemzetnek fejlődésében, átalakulásában és önállóságának biztosításában követnie kell, hogy a körülötte élő, más vallású és nemzetiségű népek között el ne merüljön.

Lonovics szerette egyházát, szerette nemzetét és hazáját. Mint katolikus püspök örömmel üdvözölte a Balkán félszigeten az ötvenes években fejlődő katolikus mozgalmat, mely annyi bolgár szakadárt vezetett vissza az anyaszentegyház kebelébe; mint magyar államférfi nem vonhatta ki magát a hatás alól, mely alatt minden magyar áll, midőn nemzete nagy multjának emlé-

keit, melyek Nikápoly és Várna körül, valamint a Feketetengerig elterülő vidéken oly bőven találhatnak, lelkében felidézi. «Tudhatják ők, — így szól a nagynevű érsek az alakító gyűlésen mondott remek beszédében — tudhatják ők, a bolgárok, és *mi sem feledjük*, hogy országuk hajdan a magyar birodalom területéhez tartozván, *ma is* királyaink elévülhetetlen jogú címeknek és szent koronánk legszebb boglárainak egyikét teszi, hogy a nikápolyi és várnai gyászos emlékű csatákban elesett ezernyi ezer, minden rendű magyarok csontjait, a hitért és szabadságért elvérzett e keresztény hősök ereklyéit az ő sírjaiknak hantjai fedik.»

A Szent-László-Társulat tehát működésének két irányt tűzött ki :

Először: fennen hirdetni és ápolni azokat a nagy katolikus eszméket, melyek a művelődésnek és hazaszeretetnek leghatalmasabb tényezői voltak őseinknél és hazánk történelmében;

Másodszor: ápolni és gyenge tehetségéhez képest támogatni a nemzetnek legkedvesebb eszményét, tudniillik Magyarország nagyságának gondolatát, és e célból felkeresni azokat a magyarokat, kiket a nemzet vándor-

utjában visszahagyott, vagy a kik a nemzeti nagy katasztrófák következtében tőlünk elszakadtak, vagy a kik újabb időben életfentartási szükségből hazájokból távozni kényszerültek, — ezeket szellemileg és anyagilag segíyezni, a katholicismussal a távoli hazának emlékét bennök fentartani, és így oda hatni, hogy a kötelék köztünk és közöttök soha meg ne szakadjon.

E kettős irányt követte a társulat kezdetben, ezt követi ma is. Mi katolikusok azt a meggyőződést tápláljuk, hogy valamint Európában általában a nagy sociális kérdések megoldása, — úgy a civilisatiónek Kelet felé való terjesztése a nagy katolikus elvek segítségül hívása nélkül alig lehetséges.

Népek, melyek a haladásban megállottak, csak a multak emlékeiben élnek, ezekből táplálkoznak, ezeket őrzik dallamaikban, szokásaikban, erkölcsökben; — ha van reájok nézve feltámadás, azt csak ez emlékek alapján érhetik el.

Kísértsük meg Keleten a nyugati civilisatiót a szabadelvűség alapján meghonosítani, és tapasztalni fogjuk, hogy törekvésünk vagy meddő lesz, vagy a mi veszedel-

mesebb, a szabadelvűség nyomain a nihilis-mus fog felburjánozni.

Nem zavar bennünket az ember- és államboldogítók ellenmondása, kik a vallástól és különösen a katholicismustól megtagadják az államalkotó és államfentartó erőt. Mert valamint a régi társadalmak alkatrésze a *vallás* volt, úgy az európai civilizációnak alkatrésze, sőt megteremtője a *katholicismus* volt; ez két olyan igazság, melyet semmi történelembuvár el nem tagadhat.

Európa tesz mellettünk tanúságot. Róma és Görögország hanyatlottak, midőn vallástalanokká lettek; Európában pedig a művelődés mérlege emelkedett vagy hanyatlott, a mint a katholicismus nagy eszméi latba vettek vagy eldobattak,

Comte, Draper, Buckle, Lecky és utánok az újabb kulturtörténet-írók e tekintetben valahára igazságot szolgáltatnak a katholicismusnak. Mindnyájan a positiv bölcsészetnek hívei, tehát a par excellence positiv katholicismusnak ellenségei, mindemellett nem tartózkodnak nyílt őszinteséggel véget vetni annak a szégyenletes kétszínűségnek, mely a szabadelvűség leple alatt előtérbe állítja az egyes korszakokban vagy az egyes katholi-

kusoknál előfordult, s az embertől, mint embertől, soha el nem választható visszaéléseket, hogy magának a katholicismusnak és nagy eszméinek hatását kisebbítse; ellenben egekig magasztalja saját műveit, melyeknek kétes becséről a világ mindinkább meggyőződik.

A szabadelvűségnek nincsen termékenyítő; üdvös gondolata, *mely eredetileg sajátja volna*; ál, vagy kölcsönzött fény az, mint a bolygónak fénye, melyet a naptól nyer. Avagy mondjanak nekünk egyetlenegy nagy erkölcsi eszmét, melyet a katholicismus már kétezer év előtt magáénak nem vallott volna, vagy melyet ma megtagadna. Összeesküvések, forradalmak, és mindazon elvek, eszmék, politikai túlzások, socialis őrrjögések, melyek ma Európát rettegésben tartják, távol állanak a katholicismustól. A szó legnemesebb értelmében conservatív lévén, magában foglalja mindazon elemeket, melyek midőn az észszerű haladást előmozdítják, egyuttal megvédik a társadalmat a széthullástól. A kik pedig e nagyszerű szellemi és erkölcsi tényezőnek hatalmát ma kicsinylik, utasítjuk őket amaz államok szomorú tapasztalataira, melyek midőn ennek hatását gyengítették, a szétfoszlató elemek erejét növelték.

Ez lévén meggyőződésünk, azt hisszük, hogy ha Magyarországnak küldetése, hogy a művelődést Nyugat és Kelet között közvetítse: ez a katholicismus nagy elveivel és intézményeivel történhetik legsikeresebben, és a Szent-László-Társulat csak mint szerény napszámos áll ama nagyszerű törekvések és czélok szolgálatában, melyek Keletet a civilisatióknak visszahódítani akarják.

Egy másik meggyőződésünk az: *A ki kívánja, hogy Magyarország erősödjék benn, és hogy barátságos népek vegyék körül künn, annak nem szabad kicsinylenie a katholicismust.*

A Szent-László-Társulat nem bír politikai küldetéssel, de tudja, hogy erkölcsi téren nagy szolgálatot tehet hazája érdekeinek az által, hogy mindazon erkölcsi erőket és szellemi tényezőket tömöríteni igyekszik, melyek egy, nemzetiségére nézve Európában elszigetelten álló nemzetet erőssé és tettképessé tehetnek. Ezeket az erőket, ezeket a tényezőket a *Szent-László-Társulat nemzetünk ősi hagyományaiban véli feltalálhatni*; ellenben azokban a kosmopolitikus velleitásokban, melyek mindinkább terjednek: nemzetünk legfélelmesebb elleneit kénytelen látni.

Minden nemzetnek vannak hagyományai,

melyeknek mélyében rejlenek azok a nagy elvek és eszmék, melyek államalkotási munkálatának alapul és kiindulási pontul szolgáltak.

Egy nemzet sem mellőzheti ezeket fejlődési processusában, mert az államalkotó eszme államfentartó eszme is marad mindenkor. Kosmopolitikus elvek mellett Magyarország el fog veszni, mert Magyarország csak amaz erők által tartható fenn, melyek azt alkották.

A katholicismus Magyarországon Szent-István és Szent-László óta a nemzeti egység jelképe, a nyugateurópai kultúra hordnoka, a finom műveltség ápolója, a legjelesebb tudományos intézetek alapítója, nagy magyar államférfiak anyja volt. Ma sem szűnt meg az lenni. Ma is igyekszünk érzelmeinkben és áldozatkészségben hasonlók lenni őseinkhez mert ezeknek erényeit írjuk zászlónkra. A katholicismus iskolájában tanulunk, dolgozunk, ápoljuk a tudományt, támogatjuk a művészetet és nincsen honfiúi erény, nincsen magasztos eszme, melyet buzgalommal fel ne karolnánk, mindenben nemzetünk nagysága lebegvén szemünk előtt.

De midőn így az őseink által kijelölt ösvényen járunk és fentartani és fentartatni kívánjuk azt, a mi e nemzetet nyolczszáza-

dos útjában fentartotta: nem nézhetjük fájdalom nélkül, mint foszlanak szét hazánkban a nemzeti tradíciók és engednek helyet oly iránynak, melyben sok honfiainknál több a könnyelműség, mint a komoly megfontolás, több a szenvedély, mint az államférfiúi higgadság, több a fatalismus, mint a nemes tevékenység. A helyett, hogy ébren őrködnénk és gondos kézzel távol tartanok a befolyásokat, melyek gyengítésünkre szolgálhatnak: bizonyos közönnyel szabad tért engedünk a kosmopolitikus áramlatnak, mely midőn európai műveltséget hoz, megmételjezi nemzeti sajtáságaink öntudatát; midőn az embert világpolgárrá teszi, elenyészteti a hazafit; midőn a nemzetközi sorompókat ledönti, elsodorhatja magával a nemzetet. Ha az erkölcsi tőke, melyet az atyák gyűjtöttek, elpazaroltatik, beáll az élet, mely a jövővel nem számol. Megfoghatalan egykedvűséggel kaput nyitunk oly feloszlító elveknek, melyeknek veszélyes hatását más, megszilárdult nemzetek elbírhatalják, de melyek az átalakulásban vajudó magyar nemzetet megölhetik. A nemzet élő fa, mely természetszerűen lassan fejlődik; a kertész csak akkor biztosíthatja a fejlődést, ha a fa

természetét megfigyeli és követi. A világosság — mondotta a minap a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur — «felülről jön». Igaza van: de ott fenn, a hol világosságot hirdetnek, nem szabad corrosiv elveket terjeszteni. Az alulról jövő világosság pedig mily természetű, kimondották a közös és állami elemi tanítók: «Nem kell vallás-erkölcsi nevelés.»

Az erős Németország megrendült ez elvek hatása alatt, melyeket mi dédelgetünk; több, mint ábránd, hinni, hogy ugyanezen, szabadnak nevezett elvek alapján Magyarország meg fog erősödni. Azután — más a társadalmi, más a nemzeti fejlődés. Ott az ember, mint ember, itt az ember, mint hazafi áll előtérben; ott az emberiség általános javai, itt a nemzeti igények követelik kielégítetéseket. Az egész emberiségnek lehetnek általános fejlődési törvényei, de egyes nemzeteknek ősi hagyományaik szabják meg azösvényt, melyen haladniok kell.

Az «exigentiák tudománya» Magyarországon nem indulhat ki theoriákból, hanem gondosan fel kell keresnie azokat az elemeket, melyek hajdan Magyarországot erőssé, nagygyá tették, és rá fog jönni, hogy a katolikus elvekben oly segéd társa van, melyre még

[267]

ma is rá építheti terveit benn és künn: benn a decomponáló kosmopolitismus ellen, künn a vesztünkre törő nemzetiségi aspiratiók ellen.

Erősíteni határaink mellett a vallás- és fajszerinti rokonokat, hogy erkölcsi alapon gyengíttessenek az ellenséges erők; nem hódítani, hanem jó barátokat és rokonszenves szomszédokat teremteni ez az előrelátó és számító hazafiság feladata Magyarországon. Ha van a nemzetiségi ellentétekben kiegyenlítés, az csak ama hatalmas tényező által lehetséges, mely Keleten a nemzetiségi érzelemmel karöltve jár, némely esetekben elsőbbséggel is bír, és ez: a vallás, — és a vallások közt a katholicismus.

A Szent-László-Társulat bölcs megalapítója ezt jóslatszerűen érezte, tudta. S mi évek óta támogatjuk Bukovinában és az egyesített Romániában katholicus magyarjainkat, hogy ne veszzen el vallásuk, ne veszzen el magyar nemzetiségök; — bennök biztos barátokkal bírunk. Katholicus iskolákat tartunk és segedelmezünk Brailában és Belgrádban, támogatjuk a katholicusokat Boszniában és Herczegovinában, sehol politikai czélokot nem követvén, de teljesítvén köte-

lességünket úgy is mint katolikusok, úgy is mint hazafiak. Hogy ezt eddig csak szerény eszközökkel tehattük, nem mi vagyunk az okai. Szegények vagyunk!

És ezzel befejezhetném beszédemet. Nem tehetem azonban, hogy az elnöki székől katolikus érzületeinknek fájó kifejezést ne adjak azon siralmas merénylet felett, mely Rómában jul. 13-án az egész művelt világ vallásos érzelmeinek megsértésével egy dicső pápa földi maradványai ellen elkövetett. IX. Pius pápát a történelem mindenkor e század nagy alakjai közé fogja sorozni, és legyen a történészi kritika bármily szigorú, legyenek a szenvedélyek bármily részrehajlók; a sírnál el kellene némulnia a szenvedélynek és helyt foglalnia az emberbaráti érzelemnek. Milliók kegyeletét sértették meg. A katolikusok legnemesebb érzelmei ellen intéztek támadást. És mi csak gyenge visszhangja vagyunk az általános felháborodásnak, midőn fájalmunkat kifejezve, egyszersmind törhetetlen ragaszkodásunkat jelentjük ki a római Szentszék iránt.

A
MAGYARORSZÁGI KATHOLIKUS
EGYHÁZ JOGAI RÓL.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD BUDAPESTEN A SZENT-LÁSZLÓ-
TÁRSULATNAK 1882 OKTÓBER 5-IKI KÖZGYŰLÉSÉN.

A Szent-László-Társulat közgyűlésén október 5-én tartott beszédem — melynek teljes szövegét a tisztelt olvasó alább veszi — félreértésekre és balmagyarázatokra adott alkalmat. Némelyek abban elszakadási vágyat az államtól vagy éppen kihívást véltek rejteni az úgynevezett kulturharczra, míg mások e mellett támadást, illetőleg gúnyt láttak hazánk egyik vallásfelekezete ellen.

A szellemek jelen dispositiójában e téves felfogás menthető; de lehetetlen fájdalomosan nem érezni, hogy ez a katolikus részről tett, egészen tárgyilagos felszólalás és jogvédelem mingyárt jogsérelemnek vétetik, és a hol sem a betű, sem a szándék nem nyujthat fegyvert, ott a gyanúsítás szolgál eszközül arra, hogy a kedélyek nyugtalaníttassanak.

Ellenséges érzület az állam ellen, vagy más felekezetek bántalmazása határozottan ki voltak zárva a beszédből; csak az eszmék tisztázása és a támadások elleni védelem voltak a beszéd céljai. Alkalmi beszéd lévén, magyarázata is a helyzetben keresendő.

Tagadhatatlan ugyanis, hogy a katolikus öntudat országszerte ébredezni kezd. Vajjon a térvesztésnek és a jogveszélyeztetésnek észlelése és hatása-e ez? nem ide tartozik vizsgálni ; de bizonyos, hogy ma már nem egy katolikus elmében meggyőződésé kezd válni az egyházzal való érdekközösségnek érzete és a tömörülésnek szükségessége. Ez érzetnek és meggyőződésnek következtében a komolyabb szellemek, kikhez az ellenzékeskedésnek vagy tisztátalan érdeknek gyanúja sem fér, formát keresnek, mely a katolikus egyház változatlan alkotmányának sérelme nélkül, lehetővé tegye az egyházi és világi elemek csatlakozását és a közös jogoknak közös támogatás által való védelmét.

A törekvés nem új. Az első kísérlet 1870-ben történt. De mivel maga az eszme, mely akkor heves küzdelmek után formulázott is, a katolikus egyházban szokatlan volt, és mivel a tapasztalás sem nyújthatott biztos tájé-

koztatást: nem csoda, hogy az eszme új fölelevenítése alkalmával az aspirációk oly irányban kezdettek nyilvánulni, melyek ha valósulnának, a katolikus egyház szerkezetét gyökerében támadnák meg. Több-kevesebb jóakarattal és őszinteséggel utalás történt a hazánkban levő vallásfelekezetek előnyös helyzetére, s a sikerre, melyet kivívtak. És elkezdődött a szellemek indoctrinálása azzal a felfogással, hogy ha a katolikusok jogaikat biztosítani kívánják, azt csak úgy tehetik, ha oly önkormányzatot létesítenek, mint az, melylyel protestans honfitársaink bírnak.

E felfogás annál tetszetősebbnek látszott, mert találkoztak, a kik megtagadták a katolikus egyháztól Magyarországon eddig élvezett jogait azért, mert az állam felekezetnélkülivé válván, a katolikusoknak nincsen oly autonómiájuk, mint a protestansoknak; ennek következtében el akarták vitatni a közéletnek eddigi katolikus jellegét és ezzel kapcsolatosan kétséssé tenni törvények által biztosított alapítványait, az azokhoz való szólási jogot pedig egészen kizárni. Az autonomia hiánya tehát a jogtalansággal hozatott kapcsolatba. Sőt tovább mentek.

Azt mondták, hogy mivel a magyarországi episcopatus sem öntörvényhozásban, sem kormányzatában nem független, még a hivekkel egyesülve sem képezhet autonomiát, és azért a katolikus egyház maga által kezelendő és kormányzandó iskoláiban az állam érdekeinek megóvására nem nyújtja, nem is nyújthatja az államnak ugyanazokat a garantiákat, melyeket az autonóm (protestans és görög keleti) egyházak nyújtanak. E garantiákat annál kevésbé nyújthatja, mert a katolikus egyház egy, az államon kívül álló hatalomtól függ.

Ha valaki a hazai sajtót a jelen év lefolyása alatt figyelemmel kísérte és annak enunciacióit az országgyűlési bizottságokban, sőt magában a törvényhozás termében tett egyes nyilatkozatokkal összehasonlította, meggyőződhetett arról, hogy az időnkint megújuló támadások alkalmasak voltak arra, hogy a katolikus lelkiismeretek nyugtalaníttassanak. Ennélfogva természetesnek láthatta, hogy elérkezettnek tartottam az időt, ez eszmezavarban jóakarató honfitársaink tájékoztatására feltüntetni némely részletben a katolikus egyház szervezetét, melyben az ezredéves autonóm, a független öntörvény-

[275]

hozás és önkormányzás éppen oly, sőt erősebb, mert nyolczszázados törvényeinkből folyó, jogi kihatással bírt Magyarországon és bír ma is, mint a protestans autonomia, — és ismét kimutatni vagy legalább jelezni annak az állításnak alaptalanságát: hogy a katolikusoknak nincsen joguk saját alapítványaikat kezelni, iskoláikat igazgatni csupán azért, mert egyházuk autonomiája lényegben és alakban különbözik a protestans autonomiától.

A felszólalás szükségesnek látszott, mert az eszmét az illetéktelen beavatkozás és avatatlan érvelések következtében némely katolikusok is tetszetősnek találván, jóakarattal, de egyházuk szervezete iránt nem eléggé tájékozottva, azt valósíthatónak hitték. Nem a felekezetek ellen szólottam, mert határozottan kijelentettem: «hogy nem azért hozom ezt fel, mintha bármi nemű célzást akarnék tenni protestans honfitársaink egyházi életére, vagy bár legcsekélyebb részben is gáncsolni vagy csak bírálni autonomiájokat. Sőt meg vagyok győződve, hogy az ő jogaik sértetlenségében biztosíték van mások jogainak sértetlenségére nézve is. Tisztelem önrendelkezési jogaikat, és azokat oly csor-

bíttatlanul kívánom fenttartatni, mint kívánom, hogy a mi jogaink is tiszteletben tartassanak».

Nem a felekezetek ellen szóltam tehát!

Szóltam azok ellen, kik a közvéleményt a katolikusokra nézve ellenséges irányban befolyásolni, — magokat a katolikusokat egy parlamentaris természetű autonomia danaosi ajándékának kecsegtetésével tévútra vezetni kívánták: kik egyházat állammal, episcopatumot kormányval ellentétes állásban tüntetvén fel, lassankint oda terelték volna a döntő tényezőket: hogy a katolikus ügyeket illetőleg oly felfogásnak adván helyt, mely a katolikus egyházra nézve épp annyira igazságtalan, mint iskoláinkra és alapítványainkra nézve veszélyes, — oly nemű rendszabályokat fogantatosítsanak, a melyek logikai következetességgel oda vezettek volna, a mitől minden becsületes katolikus irtózik — a kulturharczra.

A protestans egyházszerkezet nem tűr meg katolikus irányzatot; sérelem-e az protestans polgártársainkra, ha katolikus püspök megmondja híveinek, hogy a katolikus egyház sem tűr meg protestans természetű autonomiát? És ismét, mondható-e államellenes

merényletnek az, ha egy mesterségesen szított és hazánkra nézve veszélyt rejtő irányszat ellen történik felszólalás? — Nagyon kevesen gondolhattak még arra: hogy a kulturharczot nem emberek csinálják, hanem az ellentétes elvek, melyek egymásra pattannak abban a perczben, a midőn az illető egyház fel nem adható elvei iránt tájékozatlan emberek meghódolást vagy éppen unificatiót akarnak erőszakolni ott, a hol a kölcsönös jogtisztelet képezi a béke garantiáit.

Akkor, mikor a Szent-László-Társulatban felszólaltam, a középtanodai törvényjavaslat alkalmával kifejlődött mozgalom nem csillapodott még le. Még nem-katholikus részről is elismertetett, hogy «a törvényjavaslat formulázoinak a miniszteriumban és a bizottságokban még nem sikerült oly formulát találni, mely a tanulmányi alap jogi természete iránti vitás kérdés eldöntésének igazán ne praejudikáljon» A katolikus körök le voltak hangolva és végzetes elhatározásoktól tartottak, mert nem élhettek csalódásban az iránt, hogy a törvényjavaslat, mely a katolikus jellemmel bíró középtanodáknak ebbeli tulajdonságukat kétesse teszi, tulajdonjogi háramlást involvál, mely meg-

fosztaná a katolikus köröket minden befolyástól katolikus gyermekeik nevelésére; nem élhettek csalódásban az iránt, hogy ha a tanárok képezésébe, az iskolai könyvek megválasztásába semmi beleszólásuk nincsen, és általában az iskolák az egyháztól elszakíttatnak, a katolikus szellemben vezetendő tanítás és nevelés lehetetlenné lesz téve.

De más részről minden részrehajlatlan előtt világos volt, hogy sem nem jogos, sem meg nem engedhető, hogy százados jogok ellen, még abban az esetben is, ha érvnyességök felett némelyek kétkednek, iskolai törvényben per tangentem elővélemény, praejudicium alkottassék. Iskolai törvény alig lehet hivatva jogtulajdoni kérdések eldöntésére. — Tanodákat országos törvény által lehet javítani, berendezni, a korigények színvonalára helyezni, lehet az állam kivánalmainak súlyt szerezni, tanczélt kitüzni, a tanerők minősítését körülírni, szóval, lehet az állam nevében intézkedni — és a katolikus egyház bizonyosan igyekezni fog az állam méltányos kivánalmait teljesíteni, valamint eddig is tette; de ez mind megtörténhetik a nélkül, hogy a tulajdonjog kér-

désessé tétetnék. Ezek voltak az indokok, melyek a felszólalást kívánatossá tették; de azt hiszem, hogy az igazságos jogvédelem nem képezhet sérelmet másokra, a kiknek jogaiba nem avatkozunk.

Kulturharczot Magyarországon senki sem akar, és csak gyanúsítás az, midőn azt katolikus részről feltételezik. A magyarországi katolikus egyház püspökei mindenkor készek az államkormányval egyetértőleg megoldani a politikai vagy társadalmi szükség által feladott kérdéseket, a mennyiben tudniillik azok az egyház érdekkörét érintik, soha édes hazájok nyugalmát, érdekeit, boldogságát nem tévesztvén szem elől. De midőn ezt teszik, midőn teszik loyalian, teszik minden utógondolat nélkül, — bizonyára nem kívánhatja senki, hogy elévülhetlen elveket, melyeken a katolikus egyház egész valójában sarkallik, és melyek sem az állammal, sem a társadalommal, sem a műveltséggel, sem a hazájok érdekeivel ellentétben nincsenek, nem is lehetnek, — megtagadjanak; nem kívánhatja senki, hogy a nevelést és az ezzel szoros kapcsolatban álló, századokon át bírt, a legújabb időkig nem controvertált katolikus jellemű iskoláikat vagy

alapítványait, melyekhez törvények, diplomák, adományozások, magán adakozások, legfelsőbb rendeletek révén jogos, százados igényeik vannak, — feladják. És én meg vagyok győződve, hogy államférfiúi bölcsesség a kormányhatalom kezelői részéről, más részről meg a katolikus egyház főpásztorainak forró óhaja, hogy a kezeikben levő eszközökkel hazájokat boldoggá, nemzeteiket nagygyá tegyék az által, hogy annak valláserkölcsei erejét szilárdítsák, — mindez, kölcsönös jogtisztelet és jóakarattal mellett, kellő mértékre le fogja szállítani azokat a túlzásokat és gyanúsításokat, melyek mindkét rész ellen felhangzanak.

A magyarországi katolikus egyház jogállásának védői nemcsak külső kötelességet teljesítenek, midőn megtámadott vagy kétségbe vont jogok védelmére kelnek; hanem abból a bensőleg átértzett meggyőződésből indulnak ki: hogy a katholicismus, eltekintve a magasztos küldetéstől, melyet valláserkölcsei irányban teljesít, Magyarországon ma is fontos politikai és társadalmi tényező; hogy ennek erősítése Magyarországon politikai és nemzeti szükség, ennek gyengítése pedig politikai hiba. Nagy kulturális érdeke

ket bolygat, a ki a katolikus jogtulajdont megingatván, az «államfölség» nevében az államnak tekintélyét egy becsületes, nyolczszázados hű vándortársa — a katolikus egyház — felett a mindenhatóság kétes világ-latába helyezni kívánná.

Erre egyébaránt szükség sincsen; nem lévén a katolikus magyarok közt senki, a ki az államkormányt az ő kulturmissiójának teljesítésében akadályozni kívánná; nem lévén senki, a ki az államtól valamit elvenni, annak jogait vagy jogos tulajdonát elsajátítani, vagy azt jogaiban megtámadni ohajtaná; nem lévén senki, a ki a katolikus egyházat Magyarországon az államtól elszakítani, vagy a katolikus egyház számára oly helyzetet teremteni kívánná, mint például Amerikában. Ezt senki, sehol és soha sem mondotta.

A katolikus egyház Magyarországon az állameszmének hű hordnoka volt mindig, — ma is az; az utolsó falusi iskolától kezdve a legfelsőbb tanintézetekig mindenütt ez eszmét képviseli és hirdeti. A püspökök éppen úgy, mint elődjeik, az alapítványok százezreit *hazai kulturcélokra* fordítják, e kulturcélók elérésében fáradoznak, az állam-

kormányt ez irányban támogatják, rendeleteinek érvényt szereznek, és nem hozható fel eset, hogy ne kivánták volna intézeteiket arra a magaslatra emelni, a melyet a törvény vagy kormányrendeletek kijelelnek.

Kettős örökséget nyertünk őseinktől: katolikus tanodáinkat a fentartásukra rendelt alapítványokkal, és édes hazánk szeretetét. Az elsőről le nem mondunk, — védelmezni fogjuk azokat férfiasan, tisztelettel, loyalsan; a másodikat, őseink és elődeink nyomdokain haladván, éppen úgy vindikáljuk magunknak, mint bárki e hazában.

Szent-István király, midőn a magyar nemzettel a katolikus anyaszentegyházba lépett és országát királyságra emelni akarta, Rómából koronát kért.

Két hatalom tartá akkor kezében Európa egyensúlyát: a pápa és a császár. Mindegyik egy eszmének volt képviselője. Az egyik az egyház függetlenségének, a másik az állam önállóságának volt előharczosa. A római szentszék nem türt beavatkozást az egyház ügyeibe; a birodalom császára az állami ügyek saecularisatiója mellett küzdött. És mivel a két, egymástól különböző, saját önállósággal bíró hatalom közt szigorú választóvonalat húzni nem lehetett, mert a keresztény ember egyszersmind polgár is volt: sok, részben elkeseredett harcz után az egyház jogokat engedett a polgári hatalomnak,

melyek, természetöket tekintve, egyházi jogok; viszont az állam jogokat biztosított az egyháznak, melyek lényegeikben világi természetűek. És noha a kölcsönös engedmények által megállapított egyensúly nem egyszer megzavartatott, mégis, a dolog természeténél fogva, a két hatalom mindig külön való állást foglalt el egymás irányában. Autonomnak ismerte el egyik a másikat, és valamint egyrészt, midőn a római pápák az akkori európai államviszonyok és a hívek félre nem érthető, sőt gyakran hangosan nyilatkozó akarata következtében hatalmuk tetőpontján állottak, — az állam nem vesztette el autonomiáját: úgy másrészt, midőn későbbben ez elv szerint: «*cujus regio, illius religio*» a fejedelmek, különösen protestans tartományokban, magukhoz akarták ragadni az egyházi hatalmat, de különben is, midőn a hatalom saecularisatiója mindenütt folyamatba tétetett, sőt keresztül is vitetett, — a katholikus egyház sohasem adta fel önállóságát, függetlenségét saját törvényhozásában, törvénykezésében, a fegyelemben, a nevelésben és saját javainak kezelésében.

Az államok kül- és belviszonyai, az akkori felfogás szerint, s az akkori szellemi állapo-

toknak megfelelőleg, nem voltak democraticus jelleműek; a törvényhozó és végrehajtó hatalom túlnyomólag egy kézben összpontosult; de azért senki sem gondolta, senki sem tagadta, hogy az állam a maga körében nem volna önálló, nem volna, mint ma mondani szokták — autonom. Sem népfelség, sem parlamentaris forma, sem népgyűlések nem tartattak elengedhetetlen attributumaként az autonom államhatalomnak.

A fogalom független volt a formától.

Az egyház sem a néptől kapta kormányzási formáját. Megadta azt a Megváltó e szavaival: «*Sicut misit me Páter, et ego mitto vos*» * és «Non vos me eligistis; sed ego elegi vos».** — Kormányformája az egyháznak mingyárt elejétől fogva ez alapon indult meg. A római pápában mint Péter utódában, a püspökökben mint az apostolok utódaiban, és a püspökök által tartott zsinatokban pontosult össze a törvényhozói hatalom. A püspökök kormányzása alatt fejlődött az egyház. És a midőn az egyház terjedve, szellemi hatalmával országokat és népeket meg-

* János XX. 21.

** János XV. 16.

hódított, ott is az egyháznak eredeti kormányformáját találjuk. A törvényhozó és végrehajtó hatalom a püspökök kezeiben nyugodott, és királyok és az országok kormányai ezt elismerve, velük léptek érintkezésbe, a midőn az egyház és az állam közös viszonyait rendezni kellett. Autonomiát, mely csak a nép akaratának lett volna kifolyása, az országok és kormányok nem ismertek; de ismertek egyházat, melynek autonomiája isteni törvényeken nyugodott, és az intelem: «Az Istennek inkább kell engedelmeskedni, mint az embereknek»* az apostolok és nem a nép szájából származott.

Szent-István korában csak egy egyház létezett, melylyel a fejedelmek és kormányok komolyan számoltak, és ez az egyház a római katolikus anyaszentegyház volt.

Szerkezete ennek oly befejezett, oly tökéletes volt, hogy éppen compact jelleménél fogva imponált a fejedelmeknek és népeknek, és nem annyira az volt a kérdés: befogadják-e az országok vagy nem; hanem inkább az: védelme alá veszi-e a római szentszék a fejedelmeket és népeket?

* Apost. Cselek. V. 29.

Nem önállóságának csorbításával alkudozott az egyház, melyet a pápa képviselt, hanem önjogainak biztosítása végett; sőt még ott is, a hol jogainak valamelyikét átruházta a fejedelmekre vagy az állam főnökeire, vagy a hol államvallássá lett: függetlenségéről annyira nem mondott le, hogy inkább az egyház elvei voltak döntők, mint az államéi. Államvallás annyit jelentett, hogy uralkodó vallás volt; uralkodó vallás: hitével, moráljával, egyházkormányzati elveivel. Intézményeinek szelleme áthatotta az állam egész életét; törvényhozás, igazságszolgáltatás, büntető jog, az egyházjog szabványai szerint módosultak, mely maga ismét a római jog elveit sajátította el. Az egyház autonomiáját fel nem adta, sőt mondhatni, hogy inkább ő bírt az állam felett túlsúlylyal.

Jól tudta ezt Szent-István. Tudta, hogy az egyház nemcsak teljesen önálló, minden részleteiben tökéletesen bevezett szervezet, mely létföltételeiben semmi más hatalomtól nem függ; hanem ezredéves fejlődése következtében oly szellemi hatalom is, melylyel az államoknak számolniok kellett. Oltár és trón, kereszt és kard voltak jelvényei az

egymást támogató és egymástól mégis független hatalmaknak.

De Szent-István bölcsesége még tovább is látott.

Tudta, hogy csak kettő között választhat: vagy támogatást keresni a császárnál, és így annak idővel hűbérese lenni, vagy országát felajánlani a pápának, és így ennek szellemi felsőbbségét ugyan elismerni, de állami souverainitásában függetlennek maradni. — Függni Rómától vallásilag, de mindenkitől függetlennek maradni államilag: ez volt Szent-István törekvése és ebben rejlett előrelátó állambölcsesége. Mert, ha a katholicismus akkor ki nem terjeszti hazánk fölé védő karjait, ma Magyarország alig szerepelne a térképen mint független ország. Beolvadt volna az általános népcsoportokba, hogy bennök elmerüljön ; vagy tán függelékét képezné egy nagy közép-európai államnak, vagy Konstantinápolyival osztaná a Balkán népeinek sorsát. Szent-István megőrizte az országot e sorstól. Szövetségese, a katholicismus fejének védő karja, fentartotta a magyar államot függetlenségében. «VII. Gergely — írja egy mult századbéli jogtudós — noha az apostoli szentszék jogainak legbuzgóbb vé-

döje volt, őszintén bevallá, hogy a magyar királyok meghódolása nem jelent mást, mint gyermeki engedelmisséget, melylyel semmi le nem vonatik az országnak legfőbb és legmagasabb jogaiból, miután a királyok, kik az ország fényéről és a legvirágzóbb nemességről gondoskodnak, mit sem veszítenek az által, hogy az egyháznak és a római egyháznak fiai. Hallgasd meg magát Gergelyt egy magyar főnemeshez intézett levelében, mint nyilatkozik: «Ugy hiszszük, tudod, hogy Magyarországnak szintugy, mint más kitűnő országoknak, tulajdon szabadsága birtokában kell maradnia, és semmi más ország fejedelmének alávetve nincsen, hanem csak a szent és általános római anyaszentegyháznak, mely alárendeltjeit nem szolgáknak, hanem gyermekeinek tekinti.»*

Nincs itt helye, hogy e történelmi ténynek és joghelyzetnek megvilágítására több idézettel fáraszzam a tisztelt közgyűlést; elég legyen megjegyeznem azt, hogy a későbbi pápák minden tétovázás nélkül hatalmas védői voltak a magyar állam függetlenségének, kivált a német császárok ellen,

* THOMASSINUS : *Vetus et nova Ecclesiae disciplina*. III. 83.

és a vatikáni okmányok kiadására vállalkozó férfiak feladata leend kitüntetni azt, hogy mennyit köszönhet Magyarország a katolicismusnak és a római pápáknak.

De ha áll a magyar állam függetlenségének ténye; ha áll az, hogy a katolikus egyház azt nem csorbította, hanem inkább támogatta: úgy áll az is, hogy az egyház az által, hogy Magyarországon államvallás lett, mit sem adott fel abból, a mi önállóságát, függetlenségét, önrendelkezési jogát (autonomia) biztosította. A «do ut des» elvei szerint az egyház a királynak, mint a magyar korona hordnokának oly előjogokat adott, melyeknek sehol Európában sem a fejedelmeknek, sem az államoknak nem adattak; és viszont a király, mint az állam feje, adott az egyháznak, illetőleg a püspököknek, szerzeteseknek, intézeteknek polgári előjogokat, a nélkül, hogy ezek által bármely résznek belélete, szerkezete vagy különállása áldozatul esett volna. Szent-István, «ki legelőször alapított az országban püspökségeket, apátságokat és prépostságokat, és ez egyházak méltóságait (praelaturas) és javadalmait egyedül maga (solus ipse) a pápa akaratából, a kiknek akarta, de alkalmas és erényekben

kitűnő férfiaknak adományozta,»* és mivel Isten igéjének hirdetésével, jó cselekedeteivel és példaadásával kitűnt, mint az apostolok: «méltán megérdemelte, hogy szentsége jeléül a pápa ajándékából kettős kereszt legyen czímere, hogy királynak és apostolnak igazsággal mondassék».
**

Hogy mennyire tartotta a nagy király tiszteletben a katolikus anyaszentegyházat; mennyire nem kívánta annak tekintélyét, állását, függetlenségét csorbítani, vagy az állam- vagy különösen királyi hatalom alá igázni: bizonyítják intelmei, melyeket fiának, Imre herczegnek adott, melyeket elég olvasni, hogy a kételynek utolsó szikrája is eltűnjék. Rendeleteinek II-ik könyvében világosan kimondja: «hogy a püspököknek legyen hatalmok az egyház ügyeit igazgatni, kormányozni és elintézni a kánonok tekintélye (vagy ereje) szerint.»

Egy testület, mely saját törvényei szerint igazgat, kormányoz, intézkedik, az nem lehet jogfosztott az által, hogy bensőbb összekötésbe lépett egy más organicus testülettel.

* Decretum juris consvetudinarii R. Hung. Pars I. Tit. XI. §. 2.

** U. o. §. 3.

Saját törvények, öngazgatás, önkormányzat, — ha valaki még ezeken kívül más attributumait is keresi az autonómiának, az nem az autonómiának fogalmát, vagy eszméjét, vagy lételét keresi, hogy azt elismerje, hanem keres más valamit, mit saját nevén megnevezni nem akar.

És a katolikus egyház ilyen, saját autonomikus szerkezetének megfelelő értelemben és szellemben járt el Magyarországon Szent-Istvántól fogva mai napig, és senki sem képes oly időpontot kijelölni, melyben e függetlenségét feladta, vagy ettől törvények vagy királyi rendeletek által megfosztatott volna.

Sőt ellenkezőleg.

«Teljes szabadsággal jószágot bírhattak ... az egyház nagyjai, egyházak és egyéb kegyes vagy nyilvános alapítványok»;^{*} a nemesi birtoklás előnyeivel felruháztattak, sőt egyházi javak, ha a koronára visszaszállottak, azzal a kiváltsággal bírtak, hogy más, mint egyházi célokra, nemis fordíthatottak;^{**} szóval, az egyház Magyarországon birtoklási

* Frank I. : A közigazgatás törvénye Magyarhonban. I. 204. 1.

** U. o. 208—209. II.

joggal bírt, tehát jogalannak elismertetett. A püspökségek, apátságok, prépostságok, zárdák alapítványokat elfogadhattak, azokat szabadon kezelték, a bíróságok előtt törvényes képvisellel bírtak, hozzájárulásuk nélkül semmi szerződés, semmi kötvény, adás-vevés, adomány, alapítvány nem volt érvényes. Iskolákat alapítottak, ezeket kormányozták, dotálták, és senkinek sem jutott eszébe felvetni a kérdést: vajjon mindezekre jogosított volt-e a katolikus egyház Magyarországon, valamint azt sem kérdezte senki, van-e autonómiája, hogy mindezeket tehesse? Annyira tisztán állott minden jogtudós előtt, hogy a katolikus egyház Magyarországon az államtól külön álló jogalany. Legpraegnansabb bizonyítéka ennek egy dicső, nyolcz-százados mult, legvilágosabb magyarázója az egész «Corpus Juris».

Igaz, hogy nincsen a katolikus egyháznak Magyarországon olyan autonómiája, mint a protestans egyháznak; de nem hisszük, hogy találkoznék jogász, a ki az autonómia jogi fogalmát csakis és kizárólag egyedül abban az alakban találja fel, melyet a magyar protestans autonómia mutat, vagy hogy csak egy ily módon alkotott testület jelenhet meg

a jog terén mint jogalany, és minden egyéb más szerkezettel bíró testület, éppen szerkezeténél fogva, e jogok szerzésétől el lenne tiltva. — Vagy ha igen, akkor széles e világon csak egy autonomia létezik, és ez a magyar protestans autonomia; a többi, függetlenségnek örvendő birodalmak, országok, vallási vagy más testületek mind csalódásban élnek; csak egy kormányformában volna a népek részére üdv; csak egy eszköz volna testületi autonomikus czélok elérésére alkalmas; csak az az intézet bírna az autonomia kellékeivel és nevével, a mely a magyarországi protestansok autonomiájának mintájára készült. Én azt hiszem, erre még a komoly Montesquieu is satyrát írt volna.

Nem azért hozom ezt fel, mintha bárminemű czélzást akarnék tenni protestans honfitársaink egyházi életére, vagy bár legcsekélyebb részben is gáncsolni, vagy csak bírálni is kívánnám autonomiájokat. Sőt meg vagyok győződve, hogy az ő jogaik sértetlenségében biztosíték van mások jogainak sértetlenségére nézve is. Tisztelem önrendelkezési jogukat és azokat oly csorbíttatlanul kívánom fentartatni, mint kívánom, hogy a mi jogaink is tiszteletben tartassanak.

Felhozom ezeket azok miatt, a kik a közvéleményt ránk nézve éppen nem barátságos irányban előkészíteni, illetőleg félrevezetni kívánván, Magyarországon a katolikus egyház autonomikus jellemét tagadják és ezzel megtagadni indulnak századokon át szerzett és bírt jogokat és úgy tüntetni fel az egyházat, mint a mely csak az állammal és az államban bírván eddigi létjogosultságát, ma, midőn az állam magát felekezetnélkülinek állítja, iskoláira nézve jogfosztottá lett. És még tettetik magokat, hogy ma — nyolcz század mulva! keresik Magyarországon azt a katolikus egyházat, mely biztosítékot nyújtson az állam érdekeinek megóvására, de nem találják sehol; nem találják sehol azt az egyházat, mely a nemzetet nevelte, tanította, kiművelte; mely hazafias volt utolsó ízében is, mely assimilálván magát a nemzettel, önügyeit attól elválasztani, attól elszakítani sohasem akarta, nem fogja akarni soha; mely előharczosa volt a pápákkal és a püspökökkel a nemzet szabadságának és függetlenségének; mely soha kifelé nem gravitált, hanem a hazában kereste működésének súlypontját; mely összeköttetéseit, solidaritását az egyetemes egyházzal

szigorúan fentartotta ugyan, de a melynek püspökei, papjai és hívei e hazát és ennek érdekeit vérökkel védelmezték, hűségüket halálukkal megpecsételték; melynek iskolái nevelték a leghűbb hazafiakat, a legbátrabb hadvezéreket, a legbölcsebb államférfiakat.

Az egyháznak e teljes és tökéletes szerkezetét elismerte az egész világ. Fejedelmek, államférfiak jogtudósok autonomicus függetlenséggel bíró organismusnak tartották. Tudták, hogy a püspöki kar magában egyesíti a törvényhozói és kormányzati hatalmat; hogy ők és nem mások a katolikus ügyek és érdekek képviselői a szabad Amerikában szintúgy, mint az autocraticus Oroszországban; hogy az államkormányok, még a legszabadabb elvűek is, az egyházzal viszonyba akarván lépni, a pápához, illetőleg a püspökökhöz fordultak, és a mit velök megállapítottak, az megállapítottnak tekintetett. — A világnak mind az öt részében sehol sem ismertek catholicismust, melynek szerkezete democraticus volna, vagy melynek autonomiája a nép souverainitásában találná jogosultságát; ellenben mindenütt olyat ismertek, mint a milyen az Magyarországon a püspöki karral az élén. E mellett a katholi-

cismus sehol az államok függetlenségét nem veszélyeztette, hatalmokat nem csorbította, sőt mindenütt éppen a katolikusok bizonyultak be leghűbb alattvalóknak, legbuzgóbb honfiaknak

Uraim! nem tudom ugyan, hogy vannak-e még, a kik a katholicismus államveszélyességét, ezt az ezer- és ezerszer megczáfolt rágalmat igazán hiszik; azonban legyen szabad erre is röviden reflektálnom.

Mikor Angolországban a katolikusok emancipációja szőnyegre került, ennek ellenei mindig a katholicismus államveszélyességére utaltak. Lord Eldon, a türelmetlen párt vezére, 1810-ben a lordok házában tartott beszédében azt mondotta: «A katolikusok ellen hozott törvények magokban véve nem az ő hitcikkelyeik, hanem ama hitnek politikai veszélyessége ellen vannak intézve, mely idegen uralkodót ismeri.»

Hetvenkét év mult el ez enunciatio óta, és Angolország, mely 1830-ban a katolikusokat emancipálta, ma hatalmasabb mint valaha, ma, — midőn ott a katholicismus óriási léptekkel halad, midőn ott a katolikus hierarchia minden placetum, minden concordatum nélkül isteni szerkezetével kor-

mányoz. A szabad Amerikában a katolikus egyház szabad, mint bárhol, és Amerika nem tartja azt magára nézve életveszélyesnek. — És ezt constatálván, nem lehet, hogy oda ne utaljak, hogy az emberi szellem azokkal a dicső vívmányokkal, melyekkel a műveltséget gazdagította, még annyira sem fejlődött Magyarországon, hogy lemondott volna a két-színűségről, mely Németországban annyi bajnak szülőanyja volt, Franciaországban pedig a nemzet erejét enerválja. Ünnepestes nyilatkozatok történtek a legilletékesebb helyekről, hogy a katolikus egyház dogmái, különösen a vatikáni határozatok sem a népeknek függetlenségét és önrendelkezési jogait, sem pedig az általok választott és megállapított kormányformákat nem alterálják, — főként, hogy azok a hit- és erkölcsstanról rendelkeznek és nem az emberi tudományoknak más ágairól. A tények ezt megerősítették. Az egyház feje Rómában volt már akkor, mikor Magyarország még nem volt; Róma védelme alatt lett független királysággá, és ma, majdnem kilencz század óta, Magyarország még áll és függetlenebb, mint régen volt. Volt-e idő, a melyben Magyarország katolikusai megszűntek volna jó ha-

zafiak lenni, noha egyházi fejöket Rómában tisztelték?

A tévmentes pápa eddig még ürtügy volt mindenütt és nem ok a katholicismus megtámadására. Van tehát a katholicismus elleneinek ez enunciatiójában bizonyos szégyenletes kétszínűség, mely azt, a mit maga nem hisz, a könnyenhivőkkel el akarja hitetni, és csak azt lehet sajnálni, hogy találkozik, a ki ezt komolyan vitathatja. A dogmától való félelem az állambölcsesség negélyezőinél inkább satyra, mint komoly meggyőződés, és a midőn az államot buzdítják, hogy az egyháznak hatalma ellen körülbástyázza magát, nem tudni: a szellemi anachronismust sajnálja-e az ember, vagy a pszichologiai mesterművet, melylyel bizonyos lelkek az önszülte agyrémekből erőnek erejével valóságot alkotni törekszenek.

De, hogy visszatérjek felvett tárgyamhoz: midőn mi isteni szerkezeten nyugvó autonomiánkra hivatkozunk, nem élünk azon csalódásban, hogy ezzel ténylegesen, a törvények pajzsa alatt szerzett jogainkat iskoláinkra és alapítványainkra már megvédelmeztük; vagy midőn az autonomia fogalmát és tényét előtérbe helyezzük, mintha azt

akarnók bebizonyítani, hogy köztünk és más autonomikus felekezetek közt teljes jogegyenlőség uralkodik. Jogaink sokkal mélyebben gyökeredzenek. Az autonomia magában véve nem biztosít különleges jogokat vagy kiváltságokat; hanem biztosítják e jogokat vagy kiváltságokat az állam törvényei, a melynek területén az autonomikus testület tevékeny. Elleneink a negatio terére léptek, nekünk is oda kellett őket követnünk és bebizonyítanunk, hogy, hacsak autonomiában vannak jogok, ezeket tőlünk az alatt az ürügy alatt, hogy nincsen oly autonomiánk, mint protestans honfitársainknak, elvonni nem lehet.

A kérdés veleje azonban másutt van, és ez az: volt-e a katolikus egyház Magyarországon oly jogalany (subjectum juris), mely jogokat szerezhett? és vajjon ma ugyanaz a katolikus egyház oly jogalany-e, mely ma is jogokat gyakorolhat, hogy becsülettel és a törvény oltalma alatt szerzett jogait megtarthassa és védelmezhesse?

E tekintetben, úgy hiszem, hivatkozhatunk nyolczszázados jogtörténelmünkre, világos és minden kétséget kizáró törvényeinkre; hivatkozhatunk a nemzet lelkiismeretére; hi-

vatkozhatunk arra az elvitázhatatlan tényre, hogy a legujabb időkig senkinek eszébe sem jutott intézeteink katolikus jellegét kétségbe vonni, vagy azokat tőlünk elvonni.

Hogy mikor és milyen mértékben fognak Magyarországon a hívek az egyháznak világi vonatkozású ügyeiben való részvételre meghívatni; hogy mily módon fog az az alap kiszélesbíttetni, melyen a védelmi erők központosítva, hatályukban fokoztassanak, és érvényesüljön az a közmeggyőződés, hogy a szerzett jogok édes mindnyájunkéi? — az a jövő titka. De annyi bizonyos, hogy bármikép is létesüljön, az az egyház isteni szerkezetén Magyarországon nem fog változtatni, valamint nem változtatta azt meg a munkálat, mely 1870-ik évben ez irányban létrejött. Addig is azonban igyekezzünk katolikus közszellemet terjeszteni, mely minden melléktekintetek kizárásával csak tulajdon egyházának üdvét mozdítsa elő, mely támogassa az egyház elüljáróit nehéz és tövises működésökben.

És e tekintetben a Szent-László-Társulat menjen elül jó példával.

Szegény magyar testvéreink és hitrokonaink segedelmezésén kívül ugyis célja e tár-

[302]

sulatnak: a hűséget szentséges Atyánk iránt fentartani, katolikus iskolákat és intézeteket ápolni, azaz a katholicismus legszentebb érdekeit szíven viselni. Alakítsunk községenként fióktársulatokat, terjedjen a hazafias szellem mellett az egyház iránti hűség is, terjedjen az a meggyőződés, hogy az ösztartozandóság érzetében fekszik az erő, a közönyben lappang a leigázás veszélye, és hogy csak a férfias jellemzilárdság, mely katolikus meggyőződését nyíltan bevallani elég bátor, biztosíthatja a győzelmet.

A BUKOVINAI ÉS CSÁNGÓ
MAGYAROK,

ÉS

A SZENT-LÁSZLÓ-TÁRSULAT FELADATA.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD BUDAPESTEN,
A SZENT-LÁSZLÓ-TÁRSULATNAK 1883 SZEPTEMBER 27-IKI
KÖZGYŰLÉSÉN.

Az év folytán Magyarországon oly mozgalomnak voltunk tanúi, mely Keleten lakó testvéreink felé fordította a nemzet figyelmét, mely a Szent-László-Társulat feladatával rokon eszméket hangoztatott; útjában azonban ettől eltért. Az előkészítés stadiumait ugyanis, melyeken a Szent-László-Társulat éveken át fáradozott, egy merész lépéssel meghaladni kívánván, nem azt tűzte ki célul, hogy a magyar elem a keleti szomszéd tartományokban ápoltsassék, fentartassék és támogattassék; hanem azt, hogy az benn az országban áttelepítés által központosíttassék.

Az ország lelkesedéssel karolta fel az eszmét. Az erősbülés szükségének érzete sugallta azt, és az országos áldozatkészségben az önfentartás ösztöne jutott mintegy öntudatra. Rokon elemekkel gazdagítani az országnak

törzslakóit; tömöríteni az elemeket, melyek minden viszontagságok közt hívek maradnak az állam eszméjéhez, melyet Magyarország ma inkább, mint bármikor, magasra tartani van hivatva; azokat, a kik kinn maradtak vagy kivándoroltak, haza hozni, hogy kipótolják itthon a hézagot, melyet a századok viharai okoztak, — ki volna az, a ki ne rokonszenvezett volna a nemesen felbuzduló mozgalommal? Lehet kétségbe vonni az időszerűséget; lehet bírálni a kiviteli rendszabályok helyességét, módozatát; lehet kutatni a kevés sikernek vagy a teljes sikertelenségnek okait és rugóit; de magát az eszmét kárhoznatni tán még sem lehet.

Erős nemzetek terjeszkedésekre, a magyar nemzet tömörülésre van utalva, és csak akkor lehet nyugodt jövője felől, ha a tömörülési processus be lesz fejezve. Műveltség, mely hódít; szám, mely latba vethető — ez a két legfontosabb tényező, mely súlyt kölcsönöz egy nemzetnek, mely helyzetének ura kíván lenni. Semmi kétség, hogy a magyar hegemonia megóvására és megszilárdítására a műveltség mellett a számaránynak is van befolyása. Es én, valamint e tisztelt társulat minden tagja csak örömmel üdvö-

zölhetjük azt a törekvést, mely egy új rokonelvű és czélú társulat megalakításában nyilvánul. Ébredés az aléltságból, százados mulasztások pótlása, bármily irányban vagy formában nyilatkozzék is az, mindig rokonszenvünkkel fog találkozni, valamint azzal találkozott országszerte.

De ha a magyar közönség oly melegen felkarolta és nemes lelkesedéssel anyagilag is bő támogatásban részesítette a hazatelepítési törekvéseket: lehet-e közönyös a Szent-László-Társulat tevékenysége iránt? feleslegessé vált-e ez? vagy inkább nem most tűnik-e ki szüksége annak, hogy e társulat fennálljon, támogattassék és magasabb czéljai és szempontjai miatt a nemzet által kegyeltessék?

Ha nincsen, a ki ébren tartsa oda kinn az összetartozandóságnak öntudatát, volna-e, a kit haza lehetne telepíteni? Ha a bukovinai és a Keleten elszórt magyarok és az úgynevezett csángók vallás és nyelv tekintetében elmerülnek a körülöttök fekvő nemzetiségek tömegében, volna-e képes a leghatalmasabb telepítési munkálat is az elvesztett nemzeti érzetet újra életre hozni? és mivel a tapasztalás bebizonyította, hogy a telepítési művelet

nem oly könnyü; hogy az hosszú, igen hosszú és kitartó tevékenységet igényel, mindig fenmarad a kérdés: nincsen-e szükség oly társulatra, mely ébren tartsa a magyar öntudatot addig is, míg a hazajövetel ideje és lehetősége elérkezik?

A Szent-László-Társulatnak oly czéljai vannak, melyek első sorban a katolikus elemnek a keleti szomszéd tartományokban való fentartását tartják szem előtt; de nem nélkülözik a magas szempontokat sem, melyeket hazánk érdekében sohasem volna szabad tekinteten kívül hagyni. Maradjanak kinn levő véreink katolikusok, hogy ne szünjenek meg lenni magyarok, és ha üt majdan az óra, hogy itthon tűzhelyeket adhatunk nekik, úgy érezzék magokat, mint a gyermek, a ki az atyai házhoz visszatér. De ebben a Szent-László-Társulat távol áll minden oly törekvéstől, melylyel más országot törvényeiben megsérthetne. Csak azt czélozza, hogy kinn levő véreink törvényes engedelmességök mellett saját vallásukat és nyelvöket megőrizték. Kapjanak magyar papokat, kik saját nyelvökön oktassák őket őseik hitében; kapjanak magyar tanítókat, kik hazájok nyelvén a magyar, naponkint haladó műveltséget

megismertessék velök; papok, tanítók pedig legyenek köztök buzgó tolmácsai ez örökké szép mondatnak: «nescio qua natale solum dulcedine cunctos detinet, immemores nec sinit esse sui».

Van azonban a társulat összes működésében egy magasabb szempont, egy tágasabb látkör is. Katholikus társulat lévén, annak egyszersmind minden érdekét magáévá teszi. A művelődési, nevelési és tanítási célokat zászlajára tűzvé, azokat a közjó érdekében valósítani törekszik. E magasabb szempontokhoz járul a tágasabb látkör. Ugyanis, a ki azt hiszi, hogy néhány ezer magyar hazatelepítésével megfelelt a feladatnak, melylyel egy, a nemzetközi küzdőtéren szerepelni kívánó nemzetnek szolgálatokat tenni kíván: az mindenesetre lelkes hazafi, de nem előrelátó államférfiú. Egy nemzet nemcsak az által erős, ha belviszonyaiban homogen szellemek és elemek támogatják az állam eszméjét; hanem és kiváltképen az által, ha a szomszéd államokra oly szellemi hatással van, mely azoknak barátságos érzelmeit, jóakarató indulatát és esetleg szövetségét biztosíthatja. Ha elveszni hagyjuk azokat, kik hazánk határain túl nekünk legőszintébb

barátaink; ha elvesztik vallásukat és nemzetiségöket azok, kik leghivatottabbak erényeinket, műveltségünket és tiszta szándékunkat az idegeneknél közvetíteni: fog-e valamit érni a lelkesedés, mely a hazatelepít és iránt nyilvánult? fog-e eredményt biztosítani a legkitartóbb tevékenység, mely nemzeti erősbödésünket ezen az úton czélozza?

Hogy a Szent-László-Társulat tevékenysége vallási alapon nyugszik és hogy katolikus jelleggel bír, az csak azokat zavarhatja meg, kik a rokon elemek vonzó és a heterogen elemek eltaszító tulajdonságait tekinteten kívül hagyják.

Mindenekelőtt nem kell feledni, hogy a körülöttünk fekvő országokban számtalan katolikus létezik, kiknek ma már vagy rendezett hierarchiájok van érsekkel és püspökökkel, vagy apostoli vicariusok által kormányoztatnak, és így egyházi szerkezetünkön kívül nem állanak; kik tehát hitsorsosaink, kik szegények, kik adományokból élnek és tartják fenn intézeteiket; hogy e katolikusok legnagyobb részben magyarok, kik magyar papok, magyar tanítók hiányában leginkább az olasz nyelvre utaltatnak; hogy tehát nehezen kaphat lábra az ellenséges indulat

irányunkban ott, hol a rokonszenvnek oly hatalmas emeltyüje van, mint a vallás rokonsága.

A ki a szemeink előtt lefolyó eseményeket komoly figyelemre méltatja és ezekből a következtetéseket levonni képes: nem ignorálhatja a katholicismus befolyását. Kétségtelen, hogy a franczia nemzet «prestige»-e a Keletnek legtávolabb tartományaiban, éppen a katolikus protectoratusban találta legnagyobb erejét. A ki a Középtenger keleti partjait, vagy a legtávolabb keleti vidékeket, a hol az európai nagyhatalmak befolyásukkal vetélkednek, beutazta; a ki ismeri az ottani helyzetet: az meggyőződhetett, hogy a franczia szellem a katholicismus útján szerzett ott rokonszenvet, hogy a katolikus missiók, fentartva és ápolva a franczia kormány által, biztosították azt az erkölcsi befolyást, melyre minden államnak szüksége van, ha a nemzetek versenyében elszigetelve állani nem akar.

Az angol kormány minden ízében anglican, mégis támogatja a katolikus érdekeket, ha valamely vidéken csak az által nyerhet erkölcsi befolyást: Steamer-Pointben katolikus kápolnát építtetett és ezt az adeni

kapuczinus atyákra bízta, kiknek évenként 1200 forintot ad. Ezzel gondoskodik ugyan egyrészt arról, hogy ír katonái misére mehessenek, de nem feleli számításából azt az erkölcsi hatást sem, melyet ez államférfiúi éleslátása által az egész vidékre gyakorol. És midőn a francia liberalismus oktalan dühe az ismeretes decretumokkal a szerzeteseket elűzte, és ezzel kapcsolatosan külföldi, hasonlóképp szerzetesi misszióitól a protectoratust elvonta: az angol kormány sietett az örökséget átvenni és így a francia név tekintélyét oda lenyomni, a honnan azt ez a nagy nemzet alig lesz képes többé kiemelni. Nem a liberalis eszmékkal hódítunk, mert ezek tapasztalás szerint alkalmasak ugyan az anyagi érdekeket támogatni, de éppen e jellegöknél fogva ellenszenvet is kelteni; hanem a vallási mozzanatok azok, melyek a műveltséget közvetíthetik oly népeknél, melyek a vallásra még valamit adnak, és ha nemes szándékkal vezetnek, tagadhatatlanul biztosítják részünkre a jóakarató barátságot.

«Nagy erő ez — így írta ezt egy francia még ez év elején — nagy erő ez, melylyel egy ország rendelkezik; a Keletnek tán nin-

csen oly rejtett zuga, hol az ember ne találna egy katolikus, következésképp francia intézetet. A mi jezsuitáink, a mi lázaristáink, a keresztény-tanítás-testvérei mindenütt el vannak terjedve, és a hol ők vannak, ott van velök Franciaország is. A békés hódításnak eme legiói mindenüvé, még az alig hozzáférhető távol helyekre is elhatnak ... ha Egyiptomban az egész világ francziául beszél, ezt a keresztény-tanítás-testvéreinek köszönhetjük; ha Syriában nyelvünket még jobban beszélik, az a görög katolikus és maronita iskolákban működő jezsuitáknak és lázaristáknak az érdeme.» És midőn tovább a francia befolyás csökkenéséről elmélkedik, hozzáteszi: «A május 16-ikát követő napon, midőn az anticlericalis szenvedélyek mind felszabadultak, midőn minden képviselőnek volt valami megboszulni valója plébánosán: a miniszterek és a kamara elfeledték Európát, elfeledték a világot---pedig számot kellett volna vetniök annak a politikának a következményeivel, mely kelletén túl folytatván, nem kevesebbet eredményezhet, mint hogy borzasztó csapást fog mérni külbefolyásunkra.»*

* Revue des deux mondes. CHARMES GABRIEL.

A Szent-László-Társulat e határon túl nem lépett, és nem is fog lépni. Közvetlen célja hitsorsosainak támogatása, és ezzel magyar vérrokonainak az enyészettől való megmentése; de más tekintetben meg van győződve, hogy ez által közvetve édes hazájának használ. Alapszabályaiban, de megalakulásakor is e békés célzt hangsúlyozta. A Keleten letelepedett római katolikus magyaroknak nevelő, oktató és egyéb jótékony intézetek felállítására és fentartására segítséget nyújtani: ez a törekvése,

E célhoz képest már 1867-ki szeptember 24. és 25-ikén Esztergomban tartott közgyűlésén elhatározta, hogy egy egyházi és egy világi férfit küld le a csángókhoz, kik a helyszínén tanulmányozzák és észleljék az ottani magyarok állapotát és arról jelentést tegyenek. A reá következő 1868-ik év nyarán Kubinszky Mihály kalocsai kanonok és Mayer Károly nőténcsi birtokos és Veszély Károly esperes elúztak. Utazásuk eredményéről ugyanazon évi szeptember 22. és 23-ikán Győrött tartott közgyűlésen jelentést tettek és javaslatba hozták, hogy mindenekelőtt magyar tannyelvű katolikus iskolák állíttassanak fel, és a mennyiben már ilyenek

[315]

vannak, azok segélyeztessenek, a mi azonban magyar papok alkalmazása nélkül lehetetlen, mert ott a vallás és nyelv elvesztése egy úton jár.

Romániában 1625 óta a római propaganda gondoskodik a katolikusok részére lelkészekről, A lelkészek jobbára olasz minorita és passionista hitküldérek; azért a csángó magyarok ügye már régóta gondoskodása tárgyát képezte Magyarország főpásztorainak, kik arra törekedtek, hogy a moldvaországi katolikusok egyházi tekintetben az erdélyi püspök apostoli hatósága alá helyeztessenek, a mi azonban több, különösen politikai okokból valósítható nem volt. A magyar püspöki kar tehát azt kérelmezte Rómában, hogy ő Szentsége kötelezze a két romániai apostoli vicariust, hogy a csángó magyarok közt oly papokat alkalmazzanak, kiket számukra a Szent-László-Társulat fog kiképeztetni. A Szentatya beleegyezését is adta, hogy magyarországi minorita áldozárok vegyék át lassankint a csángó hitküldérséget. Sikerült is Liegerhoffer János, Máté Jób és Andrásy Gergely áldozárokat, továbbá a Szent-Ferenczrendűekből Kecskeméty Ignácot és Zsák Godefriedet Turn-Severinbe és Brailába küldeni,

kik közül csak az első, Liegerhoffer János maradt ott, mint bogdányfalvi lelkész, a mai napig; kivüle még egy csángó-szülött pap van ott, tudniillik Petrás Incze, klézsei lelkész.

A társulat 1878-ban felszólítást intézett az egyházmegyéek főpásztorai útján a katolikus papsághoz, hogy a ki kedvet és hivatást érez magában a romániai missió tagjává lenni, jelentkezék a társulati elnökségnél. A felhívásnak nem volt sikere. Úgy látszik, senki sem érzett magában kedvet idegen földre menni, hogy a lét bizonytalansága mellett, tán sanyarú anyagi nélkülözéseknek is kitegye magát. Az az egy-kettő, a ki jelentkezett, nem volt elfogadható.

Hogy a társulat lehetővé tegye a magyar minoriták alkalmaztatását a keleti missiónál, határozatilag kimondotta, hogy a magyarországi minorita rendet a csángók közötti hitküldérségre nevelendő minden egyes növendékeért a theologiai tanfolyam idejére évi 130 frt segélyben részesíti és az úti költséget is megfizeti. A minorita rend a segélyt csak egyszer vette igénybe. Ma a társulat, anyagi forrásainak csekély volta miatt, fentebbi határozatát csak nagy megerőltetéssel érvényesíthetné, — a pártolás hiánya igen érezhető.

Más tekintetben azonban a társulat, daczára kútforrásai csekélységének, megfelelni igyekszik kitűzött céljainak. Fennállása óta több mint 30,000 forintot fordított a Keleten lakó magyar katolikusok egyházi és iskolai szükségleteire ; Bukarestben és Plojestben három magyar tanítót állandóan segélyez, hasonlókép Brailában egyet. Támogatásában részesíti a belgrádi katolikus iskolát, a bukovinai magyarokat, kiktől két gyermeket csak most a nyár folyamán vállalt el nevelésre, a boszniai és hercegovinai, valamint a Balkánfélszigeten elszórt katolikus intézeteket.

Azonban: quid hoc ad tantam sitim.

A Szent-László-Társulat nem akar és ha akarna is, nincsen tehetsége az aldunai államokban, a Balkán-félszigeten, a Feketetenger partjain a francia vagy angol missiókhoz hasonló intézeteket létesíteni. Ambíciója sokkal szerényebb. Nemzetünknek az önfentartás küzdelmét kell még viselnie, terjeszkedésre nem is gondolhat; de bűnt követne el önmaga ellen, ha elmulasztaná mindazon tényezőket hasznosítani, melyek őt e küzdelemben segélyezhetik. Bölcs körültekintéssel kell magához fűznie benn az országban mindazon nemzetiségi és vallási elemeket, melyek a

magyar állameszme szilárdítására közreműködhetnek, — mert a belharcz csak gyengítéssel járhat. De éppen oly bölcs előrelátással kell a szomszéd államok jó indulatát is magának biztosítania és ott azokat az elemeket kiválóan támogatni, melyek akár vallás, akár nyelv tekintetében rokonai. Nem a politikai agitatók tere ez, hanem békés, szellemeket és kedélyeket hódító, jóakarató és a nemzetközi jogot tisztelő törekvés.

Mély hálával kell itt megemlékeznem a magyar püspöki kar nagylelkűségéről, mely számtalan gondjai közt e társulatot is kiváló szellemi és anyagi segélyben részesíti. Haynald Lajos bíbornok kalocsai érsek, délvasúti elsőbbségi kötvényekben 10,000 forintot tett alapítványul a csángó magyarok javára oly czélból: hogy a kamatok fele a tőkéhez csatoltassék mindaddig, mignem annyira növekszik, hogy kamataiból évenként két csángó ifjú neveltessék papi pályára, illetőleg a moldvaországi hitküldérségre; a kamatok másik fele a felmerülő szükséghez képest csángók segélyezésére fordítottassék. E csángó-alapítvány, többek nagylelkű adományainak hozzácsatolásával, ma 14,175 forint 34 krajczárt tesz.

Nem egy elnöki beszéd keretébe tartozik részletes kimutatását adni a társulat működésének. A mit felhoztam, csak azért tettem, hogy a mai, úgynevezett csángó-mozgalom irányában jelezzem a Szent-László-Társulat álláspontját. A Budapesten ez év folytán megalakult társulat a bukovinai székelyek hazatelepítését célozza; a *Szent-László-Társulat az összes, kinnlakó magyar katolikus elem fentartását tűzte ki feladatául*. Es minthogy csak egy elenyésző kis részecske fog hazaszállíttatni, a roppant többség pedig kinn marad: a társulat működése tárgytalanná nem lett, sőt ma inkább, mint valaha, bizalommal fordul a hazai magyar közönséghez, hogy támogassa törekvését, mely Magyarország érdekeit közelről érinti, és a mely, szegénysége és szerénysége daczára, mégis mindig hazai célú tart szeméi előtt.

Népek és nemzetek azon az úton haladnak, melyet nekik az Isten újja őseik hagyományaiban kimutatott. Egyének és társulatok is csak e tradíciók keretében és hatása alatt működhetnek üdvösen. A Szent-László-Társulat nem igényel ugyan magának állami befolyást, sem oly szerepet, mely a magyar állam fejlődésének irányt adjon; de öné-

zettel mondhatja: hogy képvisel egy irányt, melyet a nemzetnek már régóta kellett volna, és melyet előbb-utóbb kell is követnie, ha jövőjéről önmaga lemondani nem akar.

A csángók állítólag — és a régi okiratok ezt igen valószínűvé teszik — kétszázezeren voltak: ma leapadtak 60,000-re. Mennyi jó barátunk veszett el bennök! És ma is mit akar a Szent-László-Társulat? Meg akar menteni a romokból annyit, a mennyit lehet. A mit az egész nemzetnek kellene tennie, azt egy szerény társulat kísérli meg. Igyekezete azonban a vallás és tanítás eszközeire van és lesz korlátozva.

Más részről az országban is vallásos és jótékonyági irányt követvén, mint egyik szerény munkása e hazának, e haza felépítésére a régi alapon igyekszik közreműködni, és azért a multak dicső alakjait idézi fel, hogy tevékenységének vezércsillagjai legyenek.

Tisztelt Közgyűlés! Szent-István birodalma csak Szent-István bölcseségével tartható fenn: a változott viszonyok közt, modern eszmék felkarolásával, a műveltség assimilatiójával, a kulturélet eszközeivel, de — a régi alapon és abban az irányban, melyet őseink kijelöltek. De vigyázzunk, mert a modern eszméknek

vannak fanatikusai éppen úgy, mint bármely más rögeszmének; a fanatizmus pedig nem épít, hanem ront. A kor eszméinek az állam szerkezetében kell csoportosulniok a már meglevő alap körül és ennek természete szerint kell módosulniok; termékenységök is attól függ, ha logikailag a multból fejlődtek.

Mi tartotta fenn eddig a magyar nemzetet? Ősei vallásának tisztelete, nemzeti erényeinek megőrzése és az ezek által megszentelt hazaszeretet, mely, a mily szívesen osztotta meg más nemzetbeliekkel, más vallásbeliekkel jogait, épp oly féltékenyen őrizte meg tulajdon fáját a kosmopolitikus assimilatiótól. Azt a biczegő állambölcséséget, mely a vastag materializmus hirdetése mellett szellemi fejlődésről regél és éppen e miatt eltaszítván a multja iránti kegyeletet és magára öltvén a kor jellemtelenségét, majd a nyers hatalmat hívja segítségül fanatikus eszméinek valószínűsítésére, majd a beteges humanizmus ködfátyolába burkolódzván, mézes szavakkal ámít, — ilyen állambölcséséget őseink nem ismertek.

De meg is tartották számunkra e hazát! Ha majd egyszer a kulturbölcsészet ma-

gasabb stadiumot fog elérni, akkor ki fogja mutatni azt: hogy az államkormányzatnak, bármily mértékben ringatja is magát bele az exigenciák tudományába, megvannak a maga szilárd pontjai, a maga megingatlan vezérelvei, melyektől eltérni nem szabad, a nélkül, hogy azok elhanyagolása meg ne boszulja magát.

És ez annyira igaz, hogy bizonyos nemzetek vagy dynastiák, ha elődjeik és őseik traditionalis politikájától eltérnek, elbuknak és tönkre mennek. A legnagyobb államférfi az, a ki e politikának vezér- és alapelveit eltalálja és tevékenységét is ez elveknek alárendeli. Ezért a mondatnak: «Népek és dynastiák a mely erőnek köszönik eredetüket, annak az erőnek köszönik fenmaradásukat» — mély és jogosult értelme van.

Nagy erő volt mindenkor a catholicismus hazánkban. A ki ennek megingatására törekszik, az az ország gyengítésére tör, mert annak nyolczszázados alapját támadja meg. Ez alapot megvédeni törekszik a Szent-László-Társulat szerény körben, szerény eszközökkel, de Istenbe helyezett reménnyel, a ki nemzetünket mindig megvédte. Meg vagyunk győződve, hogy eljön az idő ismét, a midőn

[323]

— nem úgy, mint ma teszik — a vallást nem az egyéni érzelmek körébe fogják sorolni, és az egyháznak és a vallásos társulatoknak nemcsak azt a feladatot juttatni, hogy a száműzöttet itt-ott felkeressék; hanem a midőn maga az állam önérdékében és magasabb szempontokból fogja kívánni, hogy intézményei ne nélkülözzék a vallásosság zománczát; eljön az idő, a midőn nem pusztán az észnek hatalmával, nem pusztán a tudomány vívmányaival, hanem a hit mindenható erejével, és a mi ennek természetes kifolyása, önfeláldozással a szenvedélyek által megrontott épület megújításához fognak fogni, új eszközökkel, de a régi alapon.

Adja Isten, hogy ne legyen késő!

KIBÉKITÉSE

AZ EGYÉNNEK ÉS CSALÁDNAK A
VALLÁSSAL,

ÉS

AZ ÁLLAMNAK AZ EGYHÁZZAL.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD BUDAPESTEN,
A SZENT-LÁSZLÓ-TÁRSULATNAK 1884 NOVEMBER 27-IKI
KÖZGYŰLÉSÉN.

A méltóságteljes, nyugodt és bölcs tevékenységben, melyet a Szentatya, dicsőségesen uralkodó XIII. Leo pápa kifejt, két jellemvonás tűnik minden figyelmes észlelő szemébe. Az egyik: *kibékíteni az egyént és a családot a vallással*, a másik: *kibékíteni az államot az egyházzal*.

Minden komolyan gondolkodó katolikus, ki a fennálló viszonyok közt a művelődést egy elháríthatatlannak látszó katastrofától meg kívánja óvni, teljes lélekkel csatlakozik a Szentatya e nemes fáradozásához. Megszüntetni egy részről az ellentétet, mely a szíveket a vallás ellen, a lelkiismereteket a morál ellen fellázította, vagy legalább is közönyöské tette; más részről meggyőzni az államokat arról, hogy az egyházban nem az uralomra vágyó, nem az államban az állam ellen alakult vetélytársat, hanem a hű szövetségest

lássák, ki a szabad polgárnak emberi méltóságát, a keresztény családnak tisztaságát és sértetlen fentartását és a jogok szentségét az állammal együtt megvédvén, magának egyéb dicsőséget nem kíván, mint a közjólétet, a közboldogságot a kereszténységnek az állam jól felfogott érdekeivel semmi ellentétben nem álló, örök elvei szerint előmozdítani; — mindez kimondhatatlan fontosságú, mi ha nem vétetik eléggé komolyan, vagy figyelmen kívül hagyatván, a szenvedélyek harczában nem volna érvényesíthető, a társadalom nehéz megpróbáltatásoknak menne eléje.

A Szentatya ezt tudja. Innen időnkinti feljajdulása a romboló, a szíveket és lelkiismereteket megmételtyező elvek uralma ellen, melyek megrontván vagy éppen már megsemmisítvén az ifjú nemzedék lelkében a természetfölötti iránt való érzéket, odadobván azt az anyagi élvezetek csábjaiknak, — előlik az ideális emelkedést és így előkészítvén az életuntságot, képtelenné teszik az érettebb kort az élet terheinek elviselésére; — innen bámulatos óvatossága az államokkal való érintkezésben, nehogy a midőn az egyház nagy elveit védi és azokat érvényesíteni törekszik, sértse az államok jogait.

E feljajdulás, ez óvatosság visszhangra talál minden katolikus szívben és azért én társulatunk céljaival ellentétben állónak nem tartom, ha elnöki megnyitó beszédemben mindkét feladatról, bár csak rövid vonásokban, megemlékszem.

*

A ki a mai szellemi és erkölcsi állapotokat figyelemmel kíséri, nem zárkozhatik el az elől a perceptio elől: hogy az emberek nem a nagy eszmék nyugodtan fejlődő hatása alatt működnek és haladnak. Egy homályos, be nem vallható érzélem, egy szavakkal ki nem fejezhető félelem vagy elfogódottság ragadja meg mindinkább a szíveket. Mintha csak a *ma* volna a mienk, a *holnap* már az Erynniek-é, hogy égő kanócczal, mint Isten ítélete, felgyújtsák a házat, melyben évezredek hosszú munkája békét, kényelmet, jólétet, boldogságot teremtett; hogy letarolják mindazt, a mit a művelődés jótékony keze alkotott; hogy békókba verjék a nagy gondolatokat, szolgálatukba szegődtessék a nagy eszméket, hogy ezek többé ne építhessenek, hanem csak rombolhassanak.

Lépten-nyomon a skepsissel találkozunk,

mely befészkelte magát mindenüvé, annyira, hogy alig van egészséges eszme, melybe fulánkját ne bocsátotta volna, és ingadozóvá ne tett volna mindent, az Isten lététől kezdve, le a legcsekélyebb erkölcsi parancsig.

Nincsen már ártatlan gyermekkor. Az élet költészete a maga vonzó varázsával eltűnt és helyette számtalan kétes jellegű existencia uralkodik az élet piacán, kikben se vallási ihlettség, se erkölcsi szilárdság, se politikai jellem nincsen.

A magas műveltség belértékéből kivetkőztetve, üres formává törpült. A skepsis megzavarta a szellemi és a kedélyélet összhangzatát; ellentétbe állította a tudományt a vallással, éigig emelvén amazt, megsemmisíteni törekszik emezt.

E dissonantia nem lehet természetes, miután következményeiben oly szájalomra méltó jelenségekkel jár. Nem lehet egészséges eszme, mely csak rombol, mely baljóslatú elméletek fanatismusát hirdetvén, foszlányokra tép mindent, a mi a társadalom fennállását lehetővé teszi: hitet, meggyőződést, jellemet, erkölcsöt, családot; nem lehet vezéreszme az, melynek tág köpenye alatt megfér a puritan doctrinair és az anarchista,

mely a vallásban az istentagadásra, a társadalmi életben a nihilismusra vezet.

Pedig az emberek e skepsis hatása alatt állanak, nem tudnak belőle kibontakozni és még sincsen bátorságuk abból a végkövetkeztetéseket kivonni. Nem ok nélkül mondja Renan a németekről: «hogy önmagukat kínozzák, hogy ateusoknak látszassanak és ez még sem sikerül nekik». Sok igaz van e megjegyzésben, igaz, mert, úgyszólván, nem sikerül ez senkinek. Nem sikerül, mert természetellenes, mert ellenmondásban áll az emberi lét egész valójával.

A katolikus tudománynak feladata visszahódítani a skepsistől az elfogult szíveket, szembe állítván vele a hit, a vallás, a morál változhatatlan elveit, melyek egyedül képesek megnyugtatót adni, s melyek nélkül a szabad vizsgálat tengerére dobott elmék nem találnak sehol megállapodást, nem találnak támpontot; nélkülözvén a delectat, eltévednek ott, a hol nincsen egyéb, mint gyanítás, sejtelem és hypothesis. Mindig kutatni és soha meg nem állapodni: esztelenség; mindig kételkedni és soha meg nem nyugodni: szerencsétlenség. Valóban az!

Ha a vallási érzelem mélységét lélektani

és történelmi fejlődésében alaposan tanulmányozzuk és megismerjük, akkor arra a meggyőződésre jutunk, hogy az az emberi tudományra elérhetetlen magasságban fénylik. Az az embernek önhatalmi körén kívül áll, azt az ember sem alkotni, sem megsemmisíteni nem képes.

«A világ reánk nézve az észszerűnek és jónak műhelye; az, a mitől teljes függésünket érezzük, éppen nem nyers uralkodó hatalom, melye lőtt tompa megadással kellene meghajolnunk, hanem rend és törvény, ész és jóság, melyhez szeretetteljes odaadással hajlunk. Erezzük, hogy ahhoz, a kitől függünk, mély, benső rokonság fűz, függésünkben is szabadoknak érezzük magunkat, a nagy mindenséghez való viszonyunkban a büszkeségbe alázatosság vegyül, a megadásba vidámság.» Így beszél Strausz, midőn azt kérdi: «van-e még hitünk?» — így tör ki akaratlanul az athaeisticus törekvésből a benső és magasztos érzélem, melyet meghazudtolni nem lehet.

A szívekben van egy alaphang, melyet tudós, tudatlan egyaránt meghall, tisztábban az egyik, homályosabban a másik; van az intuíciónak egy neme, mely nem fetischis-

mus, sem nem bálványimádás; de mely a végtelent megérteni, vagy ahhoz közelebb jutni igyekszik és mely nem függ sem az értelemtől, sem az észről, mely a megfoghatatlant felfogni, a kifejezhetetlennek nevet adni kíván.

Nevezzék ezt váagnak, mely az abszolút nyomása alól szabadulni nem tud, nevezzék ezt sejtelemnek, mely az embert a mindenség határain túl viszi, hogy a végtelenségben keresse azt, a mit e föld szűk láthatára nem nyújthat, nevezzék azt félelemnek egy titokzatos hatalomtól, nevezzék azt szeretetnek egy ismeretlen jótkony lény iránt, nevezzék bárminek, de egyet kénytelenek megengedni, és ez az: hogy létezik, — hogy létezik a tanulatlanban, kíséri mint árny a tudóst, és éppen a szellemek amaz erőlködése, hogy szabaduljanak tőle, vagy sophismákkal előljék, mutatja, mily mélyen gyökeredzik az emberi természetben! Ez az emberiségnek lelkiismerete, melyet nem a tudomány teremtett, de melyet a tudománynak nemis sikerülend lerontani. Ez az a törvény, melyről a nagy Tarsita azt mondja, hogy minden ember szívébe van vésve.

A tudomány nagy kincs, de oly kincs, mely-

nek birtokából az emberiség óriási többsége ki van zárva; a vallás az egész emberiség közvagyon, tulajdonosait feltaláljuk a palotában szintűgy, mint a kunyhóban. A tudomány időnkinti vívmányai a régi kulturákkal együtt több ízben megsemmisültek; a vallás túlélte mindannyit, el nem vezett és nem fog elveszni, mig ember lesz a földön, mert létével összenőtt. A tudomány ne alkalmazza a vallásra önalkotta rendszereinek kétes értékű axiomáit, mert az, a mi az emberi léleknek legszabadabb nyilvánulása, az a tudományos rendszerek békóiba nem verhető. Czölöpépítmények, neanderthali koponyák, abbevillei állkapcsok becses fölfedezésekre vezethetnek, sokszor félre is vezethetnek; de azt az emberi emlékezetet meghaladó jelenséget, hogy egy magasabb lénynek gondolata egy pillanatra sem hagyta el az emberiséget, lehetetlen ignorálnia annak, a ki hivatva érzi magát arra, hogy a tudomány határai és a vallás jogosultsága felett ítéletet mondjon. Szükséges az egyik, jogosult a másik; rendszerbe önthető az egyik és feltüntetheti az ész fönséget, de a mit alkot, az nem vallás: észvallás non-sens; — életrend a másik, mely az ember egész valóját átöleli

és azért az sem rationalismus, sem sentimentalismus.

Az emberek, ha komolyan akarnak e kérdés felett gondolkodni, nem térhetnek ki ez eszmék kényszerítő logicája elől; csakhogy az egyoldalúság meghamisította a lényeket, tévútra vezette a gondolatot; innen a skepsis, innen a szívekben a dissonantia.

Érdekes azt az egyoldalú processust tanulmányozni, *mely arra igyekszik, hogy a régi keresztény világnézetet lerontsa és helyébe egy újat, vele egészen ellentétet állítson*; mely az erős pontokat, melyeken eddig a művelt világnak hitbeli és lelkiismereti meggyőződése nyugodott, meg akarja ingatni és azt egy vallással, mely nem vallás, egy morállal, mely csak társadalmi conventio, akarja pótolni.

A tudományos hypothesisek ugyanis ma elijesztő módon szaporodnak. Ez még nem volna baj; mert a hypothesisek gyakran az igazság feltalálására vezethetnek. A baj az: hogy tudósok és tanárok alanyi érzelmeiket, határozatlan sejtelmeiket, sokszor pillanatnyi sugalmazásaikat könyvekben és katedrákon a dogmaticus biztosság látszatával hirdetvén, kiváltkép a fiatal elméket tévútra vezetik;

a baj az: hogy még csak a fogamzás stádiumában lévő, még ki nem forrt eszméikből már egész tudományos rendszereket építenek, és miután ritka ember vesz magának fáradságot, vagy sokszor tán nemis képes arra, hogy a tudós vagy a csak most tolladzó tanár elméletét tanulmányozza és azt annak kiindulási pontjáig visszavezethesse: az eszme mind több követőkre talál, megteszi körútját és az emberek egyszer csak azt látják, hogy egy új világnézet előtt állanak. És ha találkozik egy-egy tudós, a ki lépésről-lépésre kimutatja a hypothesisnek és a reá épített egész rendszernek ürességét, tarthatatlanságát, — hasztalan! a szellemek meg vannak hódítva, a régi el van temetve, a dissonantia a szívekbe vetve, a szakadás a hit és a tudomány közt végrehajtva.

Szemünk előtt folyik az a szomorúan érdekes harc, mely a keresztény világnézet ellen intéztetik. A tudományos készülék, melylyel e harc belterjileg naponkint erősebbé tétetik, bámulatra ragadja még a mélyebb gondolkodásúakat is. De ha a művelt közönség az újabb, annyira megtapsolt világnézetet összehasonlítaná a régi, pogány, a kereszténység által már egyszer eltemetett világnézetekkel,

[337]

akkor látná, mily gonosz játékot űznek hiszékenységével.

A ma mindinkább terjedő világnézet az indek közt már négyezer év előtt uralkodott és a Nirwana követői ma milliókra mennek. Megkövült ott e nézet, és megállította a civilisatiót. Haffner kimutatja, hogy a társadalmi életben a corruptio, a stagnatio, a kétségbeesésnek, az elhagyatottságnak, a reménytelenségnek, a pessimismusnak terjedése ott is egy időre esett a Nirwana szomorú vallásával. A mit az ioniai természetphilosophia a természet alapelveiről, a mit utána az Eleatok a tiszta létről, a mit Heraclit a folytonos evolútióról állítottak, a mit az atomisták az anyagnak és az erőnek viszonylagosságairól, vagy Anaxagoras a világrésről tanítottak: mindaz lényegében nem tér el az ind vagy a chinai materialismustól. Ugyanez áll az emberi lét etikai természetét illetőleg. A két bölcs, Lykurg és Solon, az erkölcsi törvények értékét és kötelező erejét csak az egyénnek vagy a közjónak hasznos volta szerint ítélték meg. Mélyebb gyökerei nem látszottak előtök nagy fontosságú kérdéseknek, valamint az sem, hogy mily benső viszonyban áll az ethika az ember egész természetével.

[338]

A kosmos, mint puszta anyag, az atomok, melyek öröktől fogva léteztek és a melyeknek ős attribútuma a mozgás, az eredetileg egységes forma, a plasma, melyből a lappangó atomok törvényei szerint újabb formák keletkeznek, a kényszertörvények, melyeknek a test és szellem egyaránt alá vannak vetve, a leszármazás theoriája, a létért való küzdelem, a szabad akarat hiánya, a sötét végzetnek uralma, a pessimismus: mindezek többé-kevésbé nem új eszmék. Voltak egykor és uralkodtak, de a hová a keresztény civilisatio elhatott, ott el lettek temetve.

A régészeti buzgalom felássza az eltemetett civilisatiók romjait, hogy az emberiség fájdalmas vergődéseit és ennek phasisait tanulmányozhassa; a természetbölcsezet pedig az anyagi romokból kiszedi az eltemetett civilisatiók eszméit is. A két eljárás közt a különbség az: hogy a régészet az emberi észet méltán dicsőíti akkor, mikor ennek időszakinti haladását feltünteti; a speculativ tudomány pedig elhallgatja, hogy az általa hirdetett eszme régi, hogy az már több ezeréves, és hogy ha dicsőségére válik az emberi észnek, akkor a tisztelet az ind és a chinai

bölcseket illeti, nem pedig az újabbkori plagiatorokat.

Es ha ez így van, ha az újabb, a tudósok által hirdetett és buzgón terjesztett materialisticus világnézet csak egy régi világnézet feltámasztása; ha ez nem egyéb, mint a budhaismusnak átültetése Európába, felékítve az újabb felfedezések kétes értékű zománcaival; ha az európai pessimismus csak ikertestvére az indiai Nirwanának: akkor méltán kérdezzük, hol itt a haladás? vagy mennyi ideig fog ez az újabb világnézet uralkodni,, hogy ismét elenyészszék, mint számtalan tudományos tévedés?

Vagy igaz volna az az állítás: hogy az emberi művelődés körben mozog, és megfutván pályáját, meghal, hogy helyet engedjen egy másik civilisációnak, s az emberi nem újra kezdje a sisyphusi munkát? Az evolutio barátai gondoltak-e már a degrada-tióra is? Egyiptomnak hány civilisációja volt már? Itt a pyramisok és mumiák hazájában, a tudomány és hieroglifek bölcsőjében, a hol minden kő egy-egy letűnt civilisáció hirdetője, — mennyi életerő pezsgett és az emberi ész mily bámulandó műveit alkotta a tudománynak és művészetnek!?

Herodot a történelmi Egyiptomot írja le, újabb ásatások az eddig ismert Egyiptom alatt egy még régibb praehistoricus Egyiptomot hoztak napfényre, melynek művei nem a rideg, nem a mozdulatlan, nem a pusztán formalis ízlés kifejezései; hanem a melyek ragyogó és életteljes alakban tükrözik vissza a küzdelmet, melyet az ész természetes és szabad tevékenységében kifejtett. És ime, e civilizatiók megállottak, megkövültek. Nem általános törvény-e az, melynek az európai civilizatió is alá lehet vetve? Omar lerombolta Alexandria tudományos kincseit, egy egész civilizatiót a lángok martalékává tett; biztosítva van-e a XIX-ik század civilizatiója e sors ellen, midőn az Omarok egész legiója összeesküdött annak megsemmisítésére?

Scipió Carthago romjai felett sírt és felkiáltott: «Óh Róma, ez lesz egykor neked is sorsod!» és Macaulaynek képe, melyben az új-seelandi a London-Bridge ledőlt oszlopán elmélkedik, — nem mindannyi emlékeztető jel-e arra, hogy a régi, szerintünk barbár korra emlékeztető eszmék felelevenítése tán előhírnöke a hanyatlásnak? És a midőn a materialistikus világnézet mindinkább széles körökben elterjed; midőn

az ész fénylik, a hit pedig elhalaványul; midőn a tudomány mindinkább magasabbra tör, az Istenben való hit pedig mindinkább alászáll: nem veszik-e észre az emberek, hogy a morál lassankint megsemmisül és a legszentebb kötelékek, melyek embert emberhez fűznek, szakadoznak, maga a társadalom bomlásnak indul? csodálkozhatni-e, hogy támadnak gyakorlati emberek, kik e tanokból levonják a következtetést? A vándortudósok népszerűsítik e tanokat, a közönség tapsol, a kormányok túrirok, az írók serege ujjong, a sajtó nem ismer korlátot a magasztalásban, a salonok vetélkednek és nemis művelt ember, a ki nem osztozik a közlelkesültségben.

Pedig aknamunkát végeznek mindnyájan: a tudós, a ki őrült theoriáit világgá bocsátotta; a társadalom, mely azokat befogadja és terjeszteni engedi; az új világnézet fanatikusa, a ki a theoriát átültette az életbe. Ásna mindnyájan. — És ha az akna felrobban és a romok közt megjelenik a művész, a ki az eszmének testet adott: nem kellene-e e szomorú jelenséget visszavezetni az értelmi szerzőkre, kiket megtapsoltak, kiket megkoszorúztak?

Mindezek ellenében igen nehéz a szívekbe

[342]

az elrabolt nyugalmat, a megzavart összhangzatot, a komoly erkölcsi meggyőződést és ezekkel egy jobb irányt csepegtetni. És mégis, ha valamely vallásnak, akkor a katholicismusnak kell e feladatra vállalkoznia, mert egyedül ő áll azon a pozitív téren, a melyen nincsen ingadozás. A katholicismus nem átkozza a modern civilizatiót, a midőn eldobja magától annak egészségtelen, tisztátalan kinövéseit; ő nem reactionarius, mikor meg akarja gátolni az esztelenséget, hogy ne állítsa a keble nyugalmatól megrabolt szerencsétlent a revolver csöve elé, ne hajtsa a bizalmát vesztett embert a kétségbeesés karjaiba, ne rombolja le a családot. A civilizáció törvényes gyermeke az evangéliomnak; a világot tehát meg kell győzni arról, hogy az anya nem fogja ellökni magától gyermekét. A katholicismusnak nincsen oka, de érdeke sem hozza azt magával, hogy a tényleges socialis helyzetet, a mai állapotokat magától eltaszítsa. A keresztény vallás az emberekért adatott az emberiségnek. A mi a civilizációban életrevaló, a mi benne, tekintve az emberiség magas és ideális végcéljait, tiszta, a mi maradandó becsesél bír: az nem lehet a katholicismussal ellentétben; mert a

természeti rend éppen úgy Istenben bírja alkotóját, mint a természetfölötti. A mi a civilisációnak csak ékítménye, a mit a hypocrita szellemek csak reá aggattak: az, mint hasznavehetetlen foszlány, úgy is le fog hullani, és az emberiség ismét fel fogja ismerni a civilisáció valódi anyját, melyet ma félreismert.

Ezt kell a társadalomnak, ezt kell az emberiségnek megmondani; meg kell mondani, hogy a ködképek el fognak tűnni, hogy a reakciónak phantomjai, melyekbe a rosszakarat a catholicismust szereti öltöztetni, el fognak enyészni, hogy annál ragyogóbb fényben tündököljön ismét a valódi műveltség, mely vallás nélkül soha el nem lehet.

A vallási, a bölcsészeti, a politikai secták hullámozásai közt a catholicismus kiválólag bírhat azzal a békítő erővel, mely a szellemeket a vallásosság felé vonhatja.

Tanításában, szerkezetében, élet- és világnézetében, egész lényegében oly állandóságot tanúsít, melyet ellenei ugyan szemére vetnek, de mely minden ember előtt, a ki komoly vallásosságot keres, mindig többet fog érni, mint ama vallásos rendszerek, melyek kétes szürkületben tétovázván, emberi dolgot csi-

nálnak a vallásból, emberi szerzőre esküdnek, emberi véleményt, az ember subjectiv képzeleteit, sokszor absurd elmeszüleményeit vallási igazsággá léptetik elő, és azzal az önhittséggel, mely csak fanatikusoknak sajátja, az elé az alternatíva elé állítják a katolikust: *vagy higgy úgy, mint én állítom, vagy butának, a haladás, a felvilágosodás ellenségének fogsz tartatni!*

Hogy a catholicismusnak mai ellenségei nagyobb fanatizmust fejtenek ki, mintsem azt a kor műveltségével össze lehetne egyeztetni, a tapasztalás tanítja. Csodálatos elfogultsággal, hogy ne mondjam, tervszerű rosszakarattal lefoglalják a magok számára a tudományt, a műveltséget, a humanizmust, a hazafiságot. A visszahatás el nem fog maradni. Mert előbb-utóbb találkozni fognak okos emberek, kik közelebbről megnézik a frázisokat és rájönnek, hogy üresek, borzasztó üresek; rájönnek, hogy a finom nevelés és művészet, a széleskörű tudomány csak nagyon kis részben van a fanatikusok oldalán.

A catholicismus nem szorult ilyenekre. Nyugodtan teljesítheti a mai szédelgések közt békítő küldetését. A művelődésnek kiindulási pontja a szeretet lévén, a jobbak mindig abba

[345]

a táborba fognak kíváncsni, a hol az uralkodik; el fognak fordulni a gyűlölködőktől, vagy a kik a gyűlölködésből táplálkoznak, vagy a kik az örökös forradalmat írják zászlajukra és keresni fogják azt a nyugodt szentélyt, melyben lelkök megpihenhessen. A szeretetben véghetetlen vonzó erő van.

A katholicismus egy másik előnye az: hogy isteni küldetéssel bíró, semmi népfeltségtől vagy democratikus velleitásoktól sem függő papsága van, mely ha a hivatásában és jellegében fekvő tiszta erkölcsessel, szenny nélküli jellemmel, tudományszeretettel összeköti az ügybuzgóságot és az emberiség szenvedései iránti meleg szeretetet, bizonyára mindig meg fogja találni az ösvényt, mely a szívekhez vezet. E magasztos feladatának annál sikeresebben felelhet meg, mert az alap, melyet a katholicismus kétezer év előtt letett, és a mely századokon át, daczára minden kül- és beállenszégének, megszilárdult, még ma az európai népek közt megvan. A mit a kereszténység erénynek nevez, a mit bűnnek bélyegez, még ma is annak van elismerve; az erkölcsök codexe, daczára annak, hogy a lelkiismeretek sokszor félrevezettettek, daczára az akarat soknemű rom-

lottságának, daczára a meghamisított értelmezéseknek, — ma is ugyanaz, mint kétezer év előtt és törvényt képez egész Európában. A közvélemény minden habozás nélkül megbélyegzi a bűnt, dicsőíti az erényt és a hatalom kezelői kénytelenek meghajolni a közlelkiismeret előtt.

Továbbá, a vallási kérdéseket a közönség vitatja, tehát érdeklődik iránta, és daczára a vallástalanságnak, mely terjedni látszik, az emberek tán soha sem gondoltak többet a vallásra, mint ma. A lelkek e kedvező állapotával szemben a lelkes katolikus papság megtalálhatja az utat és az eszközöket, melyek a szíveknek kibékítését a vallással eszközölhetik.

Mutassuk ki a világnak, hogy a katolikus vallás nem philosophema, vagyis a bölcsészeinek egy oly vitás pontja, mely, igaz vagy nem igaz, érintetlenül hagyja a lelket; hanem hogy az egy isteni életrend, mely megnyugtat, mely tökéletesít, mely a vad szenvedélyeket szelidíti, mely a gyengéd érzelmeket szüli és ápolja, mely, midőn a lelket kiműveli, képessé teszi az önfeláldozásra, mely a szeretetnek legszebb virága.

[347]

A katolikus vallást nem lehet alapszabályok módjára, mától holnapra változtatni; egyházi szerkezetét nem lehet kodifikálni. Megszűnne életrend lenni és lenne forma élet nélkül.

Az étellel meghasonlott szíveket kibékíteni; az ámítás hálózatát, melyben a modern kultúra kétes értékű ígéretei még a legbecsületesebb jellemeket is fogva tartják, szétszakítani: kimutatni, hogy gyermekeink elvadulnak, hogy ujainkat a kora érettség fonnyasztja, hogy az eszményiség hiánya durva erkölcsöket teremt, hogy a családi élet bensősége apad, hogy a nagy jellemek ritkulnak, hogy az élet utai mindinkább rögöské válnak, hogy az életphilosophia még a nagy lelkeknél is csalódás, hogy a kedélybensőség, e fénylő melegítő nap a szenvedésekben, kihalófélben van; kimutatni mindezt, meggyőzni az embereket, hogy ezek a hanyatlásnak jelei, mely tán egy dicső, egy fényes művelődési korszakot lesz hivatva eltemetni, hiszen a föld nemcsak elhalt embereknek, hanem elhalt civilisatióknak is sírja; és ismét meggyőzni őket, hogy sem tekintély, sem hatalom nem képesek megakadályozni a bomladozást, hogy egy erköl-

csi betegségnek csak erkölcsi gyógyszere lehet és hogy e gyógyszer csak egy: «A vallást, melyet az ember eltaszított, ismét barátul fogadni», — ez oly feladat, mely a milyen nehéz, éppen olyan fenséges, de a melynek betöltése a fáradozókat bőven megjutalmazza.

*

Nem kevésbé fontos, mint szövevényes az egyház és az állam közti viszonyok kérdése, mely bármily elmés teoriákra lehet fektetve a könyvekben: a gyakorlatban mégis annyi nehézséget tüntet fel, hogy eddig a legnagyobb államférfiak is sikertelenül fáradoztak annak általánosan megnyugtató megoldása körül. A caesaro-papiától kezdve a legujabb egyházpolitikai nonsensig, mely «a szabad egyház a szabad államban» nyert kifejezést, minden meg volt kísértve.

Emberi dolog, hogy a legszebb eszmékbe belejátszik az érdek, a legnemesebb törekvésekbe belevegyül a szenvedély. A ki a vallást és a társadalmat, az egyházat és az államot csak mint küzdő feleket tekinti, kiknek egyéb feladatuk sincsen, mint egymást legyőzni, úgy hogy a hatalom összege, mely-

lyel egyik a másik felett bír, jelezné egyszersmind a körnek jogosultságát vagy jogosulatlanságát, melyben mozoghat: az kielégítő megoldást sohasem fog eszközölhetni.

Az egyház társadalmi természettel bír, az állam politikai hatalom, a kölcsönhatás tehát olyannyira természetes, mint természetes a nagy művelődési eszméknek egyes nemzetek törekvésére való visszahatása. Az államnak harcza az egyházzal és viszont: felforgatása a természet rendének, melyet elkerülni éppen úgy érdeke az egyiknek, mint a másiknak. Az egyház nehezen nélkülözheti az állam támogatását, mert lehetetlen, hogy működésében oly jogtérre ne lépjen, melyet az állam képvisel és a melyen, ha az állam jogait tiszteletben tartja, ezt tulajdon jogbiztosságának érdekében is teszi. Az állam tekintélyének lealacsonyítása csak saját gyengítését vonná maga után.

És viszont az állam nem taszíthatja el magától az egyházat, mert oly térre szoríthatná, melyen már nem «a szabad egyház a szabad államban», hanem a «status in statu» elve érvényesülne minden kellemetlenségeivel együtt.

A kölcsönös támogatás mértékét nem az

elméletek, hanem a sajátlagos viszonyok és a történelmi fejlődés határozzák meg. A kifejlődött viszony is nem a jogfeladás, hanem a kölcsönös engedmények szempontjából, a jogkörnek minden összetévesztése nélkül, bírálendő meg.

A hol a katolikus egyház a századok folytán szoros viszonyba jött az állammal, ennek részéről előnyökben részesült, a jog és törvény védelme alatt vagyont szerzett, — a hol sok világi vonatkozású ügyeibe, tevékenységére, iskoláira a benső összeköttetés révén az államkormány befolyást gyakorolt: hogy ott az egyháznak nagyobb szüksége van az állam támogatására, mint másutt, a hol a kölcsönhatás nem öltött oly barátságos viszonyt: az magából a dolog természetéből folyik.

De nagyon téves volna a felfogás, mely az államnak e nagyobb mérvű támogatásából azt a következtetést vonná az egyházra nézve, hogy az ez által az alárendeltség sorsára jutott. Átruházott hatáskörben működni, még nem jogfeladás sem az egyik, sem a másik részről. A mi eredetileg és természetesen egyházi jog volt, az a hosszú gyakorlat által nem változhatik át állami

joggá, és viszont. Az absorptio elmélete végeredményében szakítást idézne elő, mely sem az egyik, sem a másikra nézve nem járhat haszonnal.

Ha az egyházra nézve a lét és nemlét kérdése állítatik fel olyformán, hogy csak e kettő közt választhat: vagy az államban élvezett jogainak, előnyeinek megtartása mellett meghajolni az államhatalom előtt, feladni ősjogait, melyektől független tevékenysége és egész léte feltételeztetik, szolgájává lenni a hatalom kezelőinek és ez által megszakítani a solidaritást az összes catholicismussal; vagy pedig sárba dobván különleges, bármely kecsgetető érdekeit, kibontakozni az állami mindenhatóság vagy a már semmi támogatást nem nyújtó hatalomnak karjaiból: a választás az egyházra nézve, valamint sohasem volt, úgy ma sem lenne kétes.

Az elvek mindig hatalmasabbaknak bizonyultak be, mint az emberek, és ha valamely országban a dolgok külső látszata szerint az egyház állása a hatalommal szemben gyenge: nyomás esetében vagy jogfosztás után a látszatot felváltják a dolgok mélyén fekvő elvek.

Elv és történelem egyaránt feltüntették a dualismust, mely az életnek két hatalmas tényezője közt, az egyház és állam közt fennáll, feltüntették másrészt azokat a számtalan érintkezési pontokat is, melyek a két hatalom közt léteznek; de feltüntették egyuttal annak szükségét, hogy nem a harcz, hanem a kölcsönös megértés biztosíthatják csak a nyugodt és üdvös haladást. Az egyház sohasem kívánta az államot absorbeálni vagy nullificálni, sőt mindig fenhagon hirdette annak fenhatóságát; de egyuttal megkülönböztette ezt az állam mindenhatóságától. Nem ismerte el az állam abszolút hatalmát, mert ilyen nemis létezhet, különben megszűnnék minden szabadság, megszűnnének az egyének szellemi és anyagi jogai, megszűnnének a korlátok, melyeket a természetjog mindenkinek szab. Támogatását sohasem vonta meg; egyaránt tisztelte a monarchiát és a köztársaságot. Elválni az államtól nem kívánt és nagy súlyt fektetett annak jóakarására. De erőszakosan eltaszítva vagy üldöztetve: önállólag folytatta útját, küldetésétől egy perczig sem távozott, jogait védelmezte nyugodtan, nemesen, menten minden gyűlölettől vagy rosszakarattól.

Az államtól eltaszított egyház önerejére van utalva, és már csak önfentartási ösztönből is nagyobb szeretettel és hévvel fog ügyei felett őrködni. Utjában lehetetlen, hogy az államhatalommal ne találkozzék; lehetetlen, hogy az emberi szenvedélyek természeténél fogva érdekösszeütközésbe ne jöjjön vele, és ekkor kifejlődik a harcz, mely, bármily kimenetele legyen is, vagy az egyház, vagy az állam, vagy mindkettő gyengítésével fog végződni.

Ha tehát valaki az egyház és az állam közti viszonyinak rendezését szükségesnek tartja, annak tartózkodnia kell minden, bármily kecsegtető elméletnek erőszakolásától.

A ki a vallást nem tartja erkölcsi erőnek, szellemi tényezőnek a népek életében, a ki azt hiszi, hogy az állam el lehet vallás nélkül, a ki elfogult, a ki nem tud felülemelkedni a köznapi chauvinismuson, a ki subjectiv felfogását reá akarja erőszakolni más meggyőződésekre és az életből kifejlődött, az életben létrejött alakulásokra, a ki hozzá nem szokott ahhoz, hogy tiszteletben tartsa a becsületes meggyőződést és a szabadságot, — szóval, a ki nem államférfi a szó legnemesebb értelmében: az ne fogjon annak

rendezéséhez, a miben a századok kulturája annyi nehéz harczot vívott.

Minthogy pedig a vallás a leghatalmasabb rugója a népéletnek, olyannyira, hogy az emberek készebbek vagyont, szabadságot, családi örömet, az életnek legnagyobb kincseit is eldobni, inkább a rabság legsúlyosabb szenvedéseit eltűrni, mint vallásukat elhagyni: a bölcs államférfi számolni fog e hatalmas tényezővel. Minthogy a vallási élet mindig különállónak tartatott a polgári élettől, és a Caesarok csak akkor vélték biztosítottnak hatalmukat, ha e címhez a Summus Pontifex nevezetet is hozzá csatolhatták; minthogy a «forum» nem tartatott egyedüli helyéül a népélet nyilvánulásainak, hanem melléje állítottott a «templum» is; minthogy végre ma a nézetek olyannyira tisztultak, hogy senki az államot nem hiszi hivatottnak arra, hogy vallást, vagy morált tanítson : nem fog államférfi találkozni — ha e névre érdemes — a ki az egyházat ignorálja, ha pedig teszi, önkárára teszi, teszi az állam kárára a közügyek és köznyugalom veszélyeztetésével.

Véleményem szerint *az egyház és állam közti viszony rendezése nem a hatalom, ha-*

nem a társadalmi béke kérdése. Az államnak fel kellene hagynia azzal, hogy ellenségét a katolikus egyházban lássa.

Az ellenség ma másutt van. Az állami függetlenségnek érzete ma olyannyira ki van fejlődve, hogy csak a hypocrisis az, a mely úgy tetteti magát, mintha az egyház túlsúlyától félne. Az első francia forradalom az állammindenhatóság révén kívánta megsemmisíteni az egyházat. Sikerült is azt megbénítania; de az által nem az állam hatalmát biztosította, hanem megteremtette az anarchiát, mely ismét a maga részéről megsemmisítette az államot. A történelem gyakran ismétlődik.

Nem veszik-e észre a kormányok és mindazok, a kik esztelen zajongásokkal a kormányokat az ellenségeskedésre nógatják, hogy a katolikus egyház, ez erkölcsi és lényegében fentartó erő helyébe egy másik hatalom, mely egész nyilvánulásában bontó természettel bír, hatol be lassankint az államéletbe? ha lebilincselik az egyház tevékenységét, nem növelik-e nagyra az anarchia bátorságát? *Ma az államhatalommal egy új társadalmi erő áll szemben, mely nem, mint az egyház, szilárdítani igyekszik az államot,*

hanem azt szétzúzni, minden fennállót széttörni és az egyházat az állammal együtt megsemmisíteni. Ha a katolikus egyház a haladásnak, a művelődésnek, vagy az államnak ellensége lenne, akkor miért fordul a társadalomnak ez ellensége az egyház ellen is? Vagy azt hiszik, hogy egy eszmét törvények és erőszak által meg lehet semmisíteni? A tapasztalás mást bizonyít. Szellemi erő csak a szellemi erő túlsúlya előtt hajol meg; az erkölcstelenséget pedig csak az erkölcsiség győzheti le.

Mi, kik hazánkat mélyen szeretjük, aggódnánk, ha az előjelek után ítélve, ez irány Magyarországon is lábra kapna; de aggódnánk — különösen azon, ha a felületesség a külföld utánzásában oly elveket hangoztatna, melyekkel, daczára minden elaltató óvatosságnak, minden megnyugtató biztatásoknak, nyugtalanítják a kedélyeket. Mi, a kik nem alszunk; mi, a kik látjuk az egyház elleneinek és kivált a vallástalanságnak térfoglalását; mi, kik a békét proklamálni halljuk arról az oldalról, a honnan tevékenységünk és jogaink csorbítása czéloztatik: mi, kiknek a bárány és a farkas meséje nem ment ki emlékezetünkéből: mi nem fojthat-

[357]

juk el óhajunkat: vajha azok, a kiket illet, felismernék, hogy Magyarországon semmi szükség, de ok sincs arra, hogy a kedélyek felzavartassanak, bármely oldalról is történjék ez. Nagy felelősséget vállalnak azok magokra, kik öntudatlanul, az elvek és következményeik nem ismerésével mozdítják elő a törekvést, mely a katolikus egyház és a magyar állam közt fennálló kilencszázados békét megzavarni akarja.

A katholicismus a magyar monarchiának ős vallása. Ő teremtette a magyar államot, és csak a rosszakarat gyanúsíthatja azzal, hogy tulajdon gyermekének ellensége. A közte és a magyar állam közt létező viszony nem a concordatumok, nem a pactum conventumok, nem a békekötések, nem a törvény betűjének szüleménye. Együtt született, itt e földön, a magyar állammal, együtt nevededett, együtt vérzett, és ha a magyar állam megdőlné, a katholicismus e földön idegen lenne idegenek között. Ezt érezzük, ezt tudjuk, és mivel ezt tudjuk: szeretettel fogunk, daczára minden ellentörekvésnek, ez államnak boldogságán csüggeni és visszautasítunk mindent, a mi alkalmas lenne arra, hogy konkolyt hintsen közénk.

Egy másik kötelék is van, a mely a katolikus egyház és a magyar állam közti békét biztosíthatja és ez: *a magyar király főkegyúri joga*. Ez a mi erőnk, ez az egyháznak szintúgy, mint az országnak garantiája. A ki Magyarországon a katholicismus és az állam közt szakadást akar felidézni, annak előbb a királyi főkegyúri jogot le kell rontania, azt a jogot, mely a magyar koronának kiváltsága, mely közjogunk egyik sarkalatos része.

Ha a hazaszeretet érzete és kötelessége fűz bennünket hazánkhoz, úgy kettős kötelék fűz bennünket királyunkhoz: *a királyi felség iránti hűség és a főkegyúr iránti mély tisztelet*.

Feltűnő és csak a jog, a történelem és a helyzet nem ismeréséből származhatik az az eszmezavar, mely ez iránt általában uralkodik. Tán kevesen értik át a viszonyt, mely a főkegyúri jognál fogva a katolikus egyház és a magyar állam közt kilencz századon át kifejlődött és mely azt sokkal bensőbbé alakította, mint bárhol e világon, de sokkal szorosabbá is tette, semhogy azt nagy rázkódtatás nélkül feloldani lehetne. *Az egyház anyagi helyzete, az alapítványok bizto-*

sítéka, ez alapítványokból fentartott tanodák jellege, a hazában levő felekezetekhez való viszony, maga a sokat hangoztatott katolikus autonomia kérdése a főkegyúri joggal szoros összeköttetésben állanak. A ki e kérdések megoldásához fog, annak számolnia kell a magyar király jogával. A ki azt a kérdést veti fel, hogy miként különíttessék el az egyház az államtól, vagy miként illesztessenek be a törvény oltalma alatt szerzett százados jogai a modern alkotmányba, a képviseleti rendszerbe, a miniszterialis felelősségbe? annak azzal a gondolattal is kell foglalkoznia: mily következménye lehetne a főkegyúri jog elszakításának a koronától? vagy mily visszahatása lenne ennek a magyar közjogra?

A «*jus supremi patronatus*» több, mint a «*jus supremae inspectionis*». Az előbbit a magyar király a katolikus egyház által adott kiváltság alapján bírja, és csakis a katolikus egyház irányában a kiváltság keretében és szellemében gyakorolja oly terjedelemben, mint sehol; ellenben az utóbbi állami jog és a királyi felségjogokhoz tartozik, melyet minden felekezet felett gyakorol. Mindkét jog gyakran felemlítettik törvényeink-

ben: — kapcsolatosan sokszor a katolikus ügyekben, elkülönítve s «jus supremae inspectionis» a felekezetek ügyeiben. A jogtudós e kettőt nem fogja összetéveszteni, a gyakorolt magyar államférfi pedig meg fogja különböztetni a jogkört, mely eljárását egy vagy más irányban szabályozza.

A mi a főkegyúri jogban egyházi jellegű, azt nem szabad állami attributumná minősíteni; ismét a mi a főfelügyeleti jogban állami természetű, azt nem szabad e határon túl terjeszteni. A főkegyúri jog súlypontja az egyházban van, a főfelügyeleti jogé az államban. Az erőszakos felcserélés, illetőleg átültetés, történelmi és jogi hamisítás lenne; a benső átszövődés, mely e külön természetű jogkörökre nézve Magyarországon századok alatt létrejött, nem eredményezhette azt, hogy e jogok természetöket elvesztették volna. A jog eredete határozza meg annak természetét, terjedelmét és gyakorlását. *

* Az itt csak rövideden felsorolt elvekről bővebb tárgyalások vannak: Dr. KONEK SÁNDOR Egyházjogtan. 1871. I. köt. 212,213,214. lapjain, — továbbá 228, 229,230. lap. — BLUNTSCHLI Staatswörterbuch VII. köt. 769, 770. lap. — Lásd VERBŐCZY P. I. T. 11. és II. Sylvester Bulláját SZALAY LÁSZLÓ történelmében.

Ez elvek tiszteletben tartása mellett lehetetlenné válik Magyarországon az egyház és állam közti szakadás; ellenben félreismerések nehéz küzdelmeket idézhetne fel.

De a sokat hangoztatott katolikus autonomia is a királyi főkegyúri jog körül fordul meg. A római Szentszék a katolikus egyház *világi vonatkozású* ügyeiben terjedelmes jogokat adott Szent-Istvánnak és utódainak oly tág mérvben, hogy a királyi intézkedések sokszor az egyház beléletét is érintették. E jogokat a magyar király mindig személyesen gyakorolta, gyakorolta a magyar közjog keretében és szellemében, de a katolikus egyház isteni intézményének tiszteletben tartása mellett; gyakorolta kormányközegei által is majd az esztergomi érsek-primás, majd más egyháznagyok befolyásával; e jogokra hivatkozik adományleveleiben, e jogok erejénél fogva fentartotta magának az intézkedést és fentartatni kívánják azt a királynak törvényeink is. A katolikus autonomia tehát, a mennyiben e jogokat, ha részben is, egy tanácskozó és határozó képviseleti testületre ruháztatni kívánná, mindenestre szemben találná magát a királyi főkegyúri joggal. Mert a jogok

átruházása, ennek korlátozását illetőleg, egy választott testületre való kiterjesztését involválja. Az érett megfontolás nem fog tehát elzárkózhatni a gondolat elől, hogy itt egy mélyen járó jogátalakítás forog szóban, mely felnyul a koronáig, de a melynek szálai a római Szentszékig is vezetnek.

Más részről, minthogy a király főkegyúri joga a magyar közjoggal is szoros viszonyban áll: lehetetlen, hogy számtalan oly kérdés ne nyomuljon előtérbe, mely az egyház és állam közti viszonyra is visszahatással lenne.

Egyébaránt ha az autonomia kérdése egyszer még komolyan felvettetnék, az csak a katolikus egyház ügyeit intéző és kormányzó körök bizalmán épülhetne fel: E bizalomnak azonban előfeltételei a hithűség által teremtett katolikus közszellemben, az egyház jogainak önzetlen és buzgó védelmében és az összetartozandóság kifejlett öntudatában vannak. Ha a hallgatás nem lesz többé érdem, melyet a rosszul értelmezett liberalismus szemében szerzünk; ha az autonomia hiánya nem lesz többé ürügy a tétlenségre; ha az egyház jogainak védelme az egyháziakat és világiakat egyaránt terhelő köteles-

ségnek fog tekintetni: akkor magától fog kifejlődni a bizalom. Minden intézmény, hogy életképes és üdvös legyen, az életből kell, hogy kifejlődjék; statutumok tervezése és alkotása még nem biztosítékai az autonomiai képességnek.

Én abban a meggyőződésben vagyok, hogy a király főkegyúri jogának minden tekintetben érintetlennek kell maradnia. Ez képezi védelmünket ama nem éppen legjobb szándékú támadások ellen, melyek alapjaink, alapítványaink és jogaink ellen intéztetnek.

A főkegyúri jog a magyar király kezében levén, kihatásaiban is legalkalmasabb közvetítő mindazon kérdésekben, melyek az egyházat kormányzó főtényezők és a kormány közt felmerülhetnek. Királyaink az ország törvényei szerint, de mindig kontaktusban az egyházzal gyakorolták, és nemcsak óhajtandó, hanem a dolgok természeténél fogva szükséges is, hogy e kontaktus továbbra is fentartassék. Az egyháztól elválva, vagy az egyház ellen nincs kegyúri jog.

Hogy miként tartassék fenn ez érintkezés a változott viszonyok közt? mikép illesztessék be a régi gyakorlat a modern magyar államéletbe? az mindenesetre az érett

megfontolásnak és komoly tanácskozásoknak lehet fentartva; egyet azonban nem szabad kifeledni, és ez az: hogy a katolikusok valamint szeretettel ragaszkodnak hazájukhoz és a jó viszonyt, mely kilencz századon át az egyház és állam közt létezett, fentartani kívánják: *éppen úgy óhajtják, hogy az egyházi és hazai törvények alapján kifejlett hagyomány a kegyúri jogok gyakorlásában fentartassék.* Ez pedig kiválólág kettőt foglal magában:

Az első az: *hogy katolikus ügyeink, alapjaink, alapítványaink és iskoláink kezelése kizárólagosan katolikus férfiak kezeiben legyen.*
 — A katolikusok megnyugodva látták azelőtt egyházi és nevelési ügyeiket kitünő és vallásukhoz híven ragaszkodó kormányférfiak kezeiben; de nem oly nyugodtan nézhetnék, ha a parlamentaris kormányzat bizonytalan esélyei következtében ezekben más vallásúak intézkednének, kiknek legjobb szándékuk mellett sem lehet érzékök a mi szükségleteink iránt, kik más légkörben nevedektek, más elveket szívtak magokba, más jogi nézeteket vallanak, kik a főkegyuri jogot és az ebből folyó következéseket nem ismerik, kik tehát bennünket, jogos és méltányos

törekvéseinket nem képesek felfogni, annál kevésbbé, mert más vallásnak hagyományáiban nevedtek.

És én azt hiszem, hogy a katolikus egyháznak e kívánsága nem eshetik kifogás alá. Nem mi teremtettük a társadalmi életben a felekezeti határvonalakat, nem mi állítjuk előtérbe minden adandó alkalommal a felekezeti szempontokat; de minthogy a felekezeti érzék Magyarországon nagyon ki van fejlődve, minthogy ez törvényeink által is elfogadott irány lett a kormány közegeinek minden intézkedéseiben: akkor tán a magunk részére is kívánhatjuk a jogcímet: «quod uni justum, alteri aequum». Mi mások ügyeibe nem avatkozunk és ha avatkoznánk, joggal visszautasíttatnánk: úgy hiszszük, csak méltányos az a jogcímünk, hogy mások se segítsenek bennünket építeni vagy tatarozni, midőn mi segedelmöket nem óhajtjuk.

A másik az: minthogy a miniszteri rendszer mellett a királyi főkegyuri jogokban közvetve intézkedő kormányférfi nem oly állandó, hogy a katolikus ügyekben kellő tájékozottságot szerezhessen; minthogy a katolikus közönség mindinkább érdeklődéssel kezd viseltetni alapítványaink és alap-

jaink sorsa iránt; minthogy a törvény iskoláinknak katolikus jellegét biztosította, arról pedig ítéletet mondani, hogy milyenek kell lenni a katolikus nevelésnek? azt meghatározni, van-e valamely tankönyvben a katolikus vallásra nézve sérelmes tétel? nem lehet egy kormányközegnek feladata: *találtassék módozat a katolikus befolyásnak ez irányban való biztosítására is.*

Ezelőtt az ország herczeg-primása jelentékeny tényező volt minden, a katolikus egyházat érintő ügynek elintézésében; törvényeink más püspökről is tesznek említést; a régi kormányzésekénél magas egyházi méltóságok voltak alkalmazva; magok a kormányzések, úgyszólván, katolikusok voltak; létezett egy bizottság, melyről ha állítatik is, hogy nem volt tisztán katolikus, de melynek kebelében már azért sem hozhattak katolikus érdekeket sértő határozatok, mert az akkor még katolikus kormányzékhez szorosan hozzá volt kötve. És ha ma a katolikusoknak hasonnemű intézkedés vagy éppen az utóbbi módozat lebeg szemek előtt,* ha utat-módot keresnek, hogy leg-

* Tudniillik, a mennyiben a katolikus autonomia bármi okból létesíthető nem volna, a kormány mellett ennek fel-

szentebb érdekeik biztosíttassanak; ha öszszeköttetésben a kormánynyal önügyeikben tényezők kívánnak lenni: akkor sem az állam érdeke ellen nem cselekszenek, sem a modern alkotmány ellen nem vétének, a mint nem vétének más felekezetek, midőn a kormánytól *különválva* intézik ügyeiket. «Az — így szólt nem régen egy tekintélyes, liberalis országgyűlési képviselő — hogy a katolikus egyház, melynek Magyarország annyit köszönhet, a melynek itt oly nagy történelmi multja van, a melynek papjai mindig a hazafiság példányképei voltak, — hogy ez egyház az őt megillető állásnak örvendjen, hogy jogai meg ne csorbíttassanak: az nemcsak hogy nem ultramontanismus, hanem oly tétel, a melyet a legliberalisabb is szívesen elfogad.»

Az államjognak merev hangoztatása nem enged compromissumot, de lehetővé válik az egyetértés, ha az ország és különösen a kormány meggyőződik arról: hogy mi az állammal karöltve akarunk járn, mint eddig; hogy mi a királyi főkegyúri jogot sem magunknak (püspököknek), sem híveinknek el-

terjesztésére a korona által kinevezendő egyházi és világi katolikus férfiakból álló bizottság.

tulajdonítani nem akarjuk; hogy mi a kormánynak törvényadta jogait iskoláink irányában nem perhorreskáljuk; *de abban nem nyugodhatunk meg, hogy a modern államviszonyok között katolikus ügyeinkben ró-lunk nélkülünk mások intézkedjenek.*

Azt hiszem, jogtisztelet és jóakarat meg fogják könnyíteni a magyar katolikus egyház és az állam közt fennálló viszony megszilárdítását. Jogtisztelet és jóakarat felülről, nyugalmas és tiszta felfogás alulról: ez az, a mi minden intézménynek akár életbeléptetésénél, akár átváltoztatásánál szükséges. Jogfeladást senki sem követelhet tőlünk, és ha ez bárhonnán, vagy bármely irányban szándékoltnék, úgy hiszem, hogy még azok is, a kik ma közönyösek, velünk együtt meg fognak jelenni a küzdőtéren, hogy védjük jogainkat, védjük az igazságnak öntudatával, az erkölcsi jogosultság fegyverével, szenvedély nélkül, nemesen harczolva. Az izgatottság, a szenvedély, a lelkesedésnek vett meggondolatlanlanság a győzelmet kétséssé tehetik; ellenben a nyugalom, a czélnak állandóan szemmeltartása és a kitartás biztosítani képesek a lelkek meghódítását.

És ebben dicső előképül szolgál nekünk

[369]

Szentatyánk, XIII. Leo pápa, ki, mint e beszéd elején mondtam, méltóságteljesen, türelemmel a szenvedések közt és azzal a ki-mondhatatlan lelki békével, melyet Isten után csak a győzelem biztos kilátása nyújthat, — küzd, nem adva fel soha a jogot, de bölcsen megválasztva a kedvező pillanatot; soha hevétől el nem ragadtatik, nem sért senkit, hanem érvekkel törekszik meghódítani ellenfeleit; kinek csak egy eszménye van: kibékíteni a lelkeket a vallással, kiegyenlíteni az egyház és állam közti ellentéteket és így lassan haladva, megszilárdítani, gyarapítani az Isten országát.

Kövessük példáját.

ESZMÉK

A

KÖZÉPKOR KULTURÉLETÉBŐL.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD BUDAPESTEN, A SZENT-LÁSZLÓ-
TÁRSULATNAK 1886 DECZEMBER 6-IKI KÖZGYŰLÉSÉN.

Huszonöt év óta segélyezi szerény társulatunk a Kelet tartományaiban élő szegény katolikusokat és magyarokat; huszonöt év óta támogatja korlátolt tehetségeihez képest hazánk szegényebb sorsú egyházait és intézeteit; de áldozatkészségében nem feledkezett meg a szükölködő Szentatyáról, anyaszentegyházunk dicső fejről sem.

Társulatunk tehát magasztos eszmék szolgálatában működött mindig. Ma a teljesített kötelesség tudatával kíván számot adni sáfárkodásáról, és midőn ezt teszi, szerényen bár, de teljes önérzettel lép a magyar közönség elé és kér — nem jutalmat, hanem elismerést.

Huszonöt év előtt egy magyar katolikus püspöknek, *Lonovics Józsefnek* lelkében fogamzott meg a magyar csángók segélyezésé-

nek eszméje. Az eszme új volt. A magyar közönség Kőrösi Csoma, a thibeti utazó és Reguly Antal, a finn nyelv rokonságát vizsgáló tudós emlékein és azon reményeken csüngött, hogy a magyarok őshonában még létezik egy faj, mely hivatva lenne itthon megfogyott számát kipótolni; de azt, hogy legközelebbi közelségében, Moldvában még kétszázezer magyar él, azt kevesen tudták.

Nem tudták, hogy ez elszakadt magyarok a legnagyobb veszedelemben forognak, hogy vallásukat és ezzel nemzetiségöket is teljesen elveszítsék; nem tudták, hogy századok hatása alatt ezeknek tekintélyes része már megszűnt magyar lenni, kik könyezve énekelnek és mélabús hangokon gyászolják a multnak emlékeit; a többiek, a kik megmaradtak — körülbelül ötvenezer — néma szemrehányással tekintettek magyarországi testvéreikre, kik őket elfeledték.

Európa keresztény népeinek a magyarokéval egyesült fegyvere megszabadította ugyan Magyarországot a mohamedán uralom alól és visszaadta azt a nyugoti civilizationak; de a Balkán-félszigetet, a Duna és a Feketetenger közti vidéket, melyet egykor magyar vér áztatott, mely országaival ma is még a

magyar czímer kiegészítő részét képezi, régi állapotában hagyta. E tájakon a törökök a görögkeleti vallásúakkal vegyest lakván, s úgy azok, mint ezek hagyományaikkal, aspirációikkal lényegökben keletiek lévén, a katholicismusnak, a nyugoti kultúra e kitűnő támpontjának, ott kevés hívei találtattak. És mégis, melyik magyar államférfi ismerné félre azt: hogy mennyi erő rejlik a katholicismusban, midőn annak civilisátori befolyása a Keletnek merev elmaradottságával állítatik szembe?

A katholikus elemet ott terjeszteni, annak befolyását hatványozni; ápolni, megerősíteni azt, a mi vonzerejénél fogva egykor ama vidéket közvetlenül hozzánk kötötte és tán még a nyugoti civilisatiohoz ismét közelebb hozhatná; a mit százados viszontagságok és mulasztások vétettek, nemzeti lelkesedés és áldozatkészség által s oly tevékenységgel pótolni, mely szellemi és erkölcsi hatalmával a nyugoti kulturának határjelzőit mindinkább Kelet felé tolván, ott számunkra oly érdekkört teremtsen, melyre támaszkodván, állami fennállásunknak legalább erkölcsi biztosítékait szaporíthassuk; — mindez oly törekvés, mely a katholikus kötelességérzetnek, a

magyar büszkeségnek és hazaszeretetnek legszebb feladatát képezhetné.

Társulatunk közvetetten célja honosaink és fajunk vallását és nemzetiségét a hon határain túl is fentartani. E cél alatt egy nagy nemzeti eszme rejlik, melynek megvalósítására előbb-utóbb vállalkoznia kell a nemzetnek, mert a kultura útja nyugotról kelet felé irányul, és a magyar nemzet kell hogy ennek előharczosa legyen, mert ez gondviselésszerű hivatása s reá nézve életkérdés.

Hajdan a kard, ma a szellem; hajdan a nyers erő, ma az erkölcsi befolyás; hajdan a győző vaskeze, ma a baráti viszony; hajdan a kényszer-meghódolás, ma a művelt nemzetek önkéntes közeledése: ime, azok az eszközök, melyekkel kiválólag ma az ősoktól nyert örökséget utódainkra átszarmaztathatjuk, a hazafiság melegével ápolván azt itthon, kulturai és erkölcsi fölényünkkel biztosítván azt kifelé.

A cél ugyanaz, mint hajdan; az eszközök módosultak. Magyarország nagysága ezer éven át, Magyarország nagysága a jövőben: ez képezi mindnyájunk büszkeségét, óhaját, imáját. Es e magasztos cél elérésére a Szent-László-Társulat a katolikus vallásnak

[377]

elveit, eszméit és erejét tartja legelső sorban alkalmasoknak.

Legyen megengedve, hogy ma, a midőn nemzetünk nagy királyának, társulatunk védszentjének Szent-Lászlónak középkori nagy alakja fényesebben, mint valaha, emelkedik fel szemeink előtt, — hogy ma felidézhessem beszédemben annak a kornak emlékét, mely az általános európai művelődés fejlődésében a katholicismus hatása alatt oly fényes helyet foglalt el; melyben Magyarország az európai nemzetcsalád tagja lett és folytonos érintkezés és az uralkodó művelődési eszmék kölcsönhatása alatt nemcsak harczy dicsőséget aratott, hanem az uralkodó műveltségben tényező is volt.

Beszédem kerete nem engedi, hogy korrajzot írjak, *csak általános vonásokban néhány kimagasló eszmét kívánok feltüntetni, melyek jellemzéseül szolgálhatnak az emberi nem művelődési törekvéseinek különösen a középkorban.* És ez szolgáljon mentségemül, ha nem találna sikerülni, a mit elérni szándékozom, tudniillik, hogy jobb véleményt támaszszak a «sötétnek» nevezett «középkor» felől.

A legújabb időkig mintegy meggyőződéssé látszott válni a nézet, hogy az emberi közmívelődés korszakai közt a középkor volt a legsötétebb. Az iskolában szintúgy, mint az irodalomban azt a felfogást hangoztatták: hogy a nyugoti római császárság bukásától a tizenötödik század végéig a tudomány parlagon hevert, a művészet kezdetleges, szűk határok közt mozgott, a birtokviszonyok bizonytalanok és ziláltak voltak, a szabadság eltemetve, a jogszolgáltatás az önkénynek átadva, az ipar és kereskedelem néhány városra szorítva, — mindez a kulturának oly állapotát tünteti elő, melyet nem lehet elég feketének rajzolni, hogy a valóságnak mögötte ne maradjon. A vallásosságnak materialistikus kinövései az egyéni szabadságtól kezdve, a családi élet belsejében, a társadalmi viszonyokban és az országok kormányzatában oly nyomást gyakoroltak, mely a türelmetlenség, a félelem, az üldözés minden borzalmait felidézte. E korra — úgy tartják — csak sajnálkozással kell visszatekinteni.

Igy volt ez a legújabb időkig.

Ma ? — az országok, a városok, a családok könyv- és levéltárai megnyiltak és az annyira

[379]

legyalázott kornak sokáig eltemetett és befalazott tanúi megszólalnak, elfeledett események feleleveníttetnek, elferdített tények helyreigazítatnak, sok állítás rágalomnak tűnik ki, sok részrehajló ítélet helyesbítetik, a tudomány és művészet kincsei meglepő világításban állanak elő és valamint a kiásott praehistoricus leletekből a kor és emberek műveltségének fokára vonnak következtetést: úgy a napvilágra hozott középkori okmányokból a világ lassankint arra a meggyőződésre jut, hogy az a kor éppen nem volt oly barbár, a mint azt eddig jellemezték, hogy az egy lépcső volt a kulturális fejlődésben, és e felfogásnak megfelelőleg, viszonylagosan sem sötétebb, sem tudatlanabb nem volt, mint a mai kor, viszonyítva a nagy, előrehaladó úthoz, melyet az emberiség még hivatva lesz megtenni.

A tudomány ma még távol áll attól, hogy a szálakat felismerje, a melyek egyes eseményekből egy nagy egészet: *az emberiség életét szövik*. Esmék eszmékhez fűződnek és alkotják a rendszert, tettek tettekre halmozódnak és képezik a történelmet; de sem azok, sem ezek, kiszakítva az egészből, nem adhatják meg a kulcsot ahhoz, hogy valamely

kor jellemét teljesen és igazságosan megítélhessük. Az emberi nem élete egy nagyszerű Organismus, melynek éppen úgy megvan a maga physiologicus egymásutánja, mint bármely élő testnek.

Semmi organismus nem lép készen a világba: fejlődik lassan, mignem tökélyre jut; a fejlődésnek fázisait, mint szükségeseket, a természet megköveteli. És azért az időnkinti kulturfok, melyet az emberiség egy vagy más században elért, nem képezheti okát a vádnak, nem lévén kizárva, hogy későbbi századok a XIX-ik századnak gyenge vagy sötét pontjait kiemelvén, annak viszonylagos elmaradottságát tán joggal vitathatnák.

A mélyebben kutató szellem a középkorban a nyugoti keresztény világnak egy olynemű nagyszerű mozgalmát észleli, mely nem pusztán a vallási térre volt korlátozva, hanem a szó teljes értelmében általános és mélyen járó hatásában a modern kulturának előkészítő, mozgató ereje lett. Mert akár az evolutio elméletét alkalmazzuk a művelődési történelem e korszakára, úgy, a mint azt az újabb tudomány az emberi lét minden ágára nézve teszi; akár az emberiség nevelésében egy magasabb kéz, az isteni Gondviselés

vezetését fogadjuk el: mindkét esetben a középkor, különösen a XII-ik századtól kezdve, az emberi szellem csodálatos vergődését, szívós kitartását és a nyers erő elleni küzdelmét és győzelmét a legérdekesebb, és hozzáteszem, a legfényesebb világításban tünteti elő. Es ezt állítani lehet még akkor is, ha csak száraz adatokban csoportosítanók az egyes kimagasló tényeket, vagy szellemi vívmányokat, melyek a középkort olyany-nyira emelik. Árnyszínei mellett, — melyektől a XIX-ik század sem ment — oly fénypontjai vannak, melyek intenzív hatásukkal a mai műveltebb korra is átvilágítanak.

Minden korszak az elvek magasztosságától és az eszmék nemességétől nyeri jellegét és becsét, és az emberi ész és az emberi szív annál nagyobbaknak tűnnek fel előttünk, mennél nagyobb szorgalommal és erőfeszítéssel igyekeznek a tudományt előbbre vinni, vagy a kedélyéletet nemesíteni. Emeli a kornak becsét még az, *ha az elvek és eszmék oly magasztosak, hogy megvalósításuk a jövő századokban is a törekvésnek legszebb feladatát képezi.*

Európa ma a műveltségnek magas fokán áll; de azért jogosítva érezheti-e magát arra,

hogy Göröghont barbárnak nevezze, mert a jólét anyagi kifejlődésében nem állott a mi felfogásunk magaslatán, de melynek classicusai ma is a kedély és jellem műveltségét illetőleg páratlan hatással bírnak, melynek formai érzéke a szobrászat fenmaradt remekeiben ma is utánozhatatlan? Vagy nem inkább azért becsüljük Görögországot, hogy bár elenyészett, bölcsészete és művészete mégis túlélte őt és ma is tárházul szolgál bölcsészeinknek és művészeinknek? — Róma, a nagy Róma kölcsönzött műveltséggel bírt, mert műveltsége görög eredetű és színezetű volt; de kormányzási bölcsesége és jogélete ma is bámulatunk tárgyát képezi és alig van Európában jogi codex, melyben nem a római jogelvek jutottak volna kifejezésre. De Rómának nem voltak árnyoldalai? — Elfeledhetjük-e ama kor megítélésénél, például, a rabszolgák lealázó helyzetét?

A középkor elején a népvándorlás a társadalmat majdnem alkatelemeire oszlatta fel. A fegyverjog, mely az erősebb joga, uralkodott közel három századig (476. Odoaker, 768. Nagy-Károly). A mit a római kultúra nagyot teremtett, az vagy eltiportatott, vagy a zárdák falai közé menekült.

Durvaság és vadság jellemzik e korszakot. A régi civilizáció elmerült, új népek új nézetekkel, új szokásokkal léptek a küzdőterre; alapítottak ephemer országokat, birodalmakat, melyek ugyanazon erő által, mely azokat teremtette, le is romboltattak. Minden forrt, semmi sem volt állandó. Nép népet hajtott, mint a háborgó tenger hullámai úzik a hullámokat, országok támadtak, hogy romjaikon újak keletkezzenek; hősök tűntek föl, hogy elbukjanak és más hősöknek adjanak helyet.

Egy állott mozdulatlanul az alapjaiban feldúlt európai népözönben: a catholicismus, és annak feje: a római pápa.

A bizanci császártól elhagyatva, a keleti egyház féktelen ambíciója által folyton nyugtalanítva, az egymást felváltó húnok, longobárdok és vandalok által zaklatva, kifosztva, de meg nem törve állott fenn és őrizte nemcsak a vallásnak magasztos hagyományait, hanem a tudománynak kincseit is. Pártatlan történetírók, még ellenségei is, igazságot szolgáltattak neki e tekintetben, mint az egyedüli tényezőnek, mely megmentette Európa számára a civilizációt. És ha e három századát a vándornépek rom-

bolásainak a «sötét» névvel illetjük is: akkor ne feledjük, hogy e sötétséget nem az egyház idézte elő, sőt, hogy éppen az egyház volt az, mely, mint égő szövétnek, központul szolgált minden szépnek és nemesnek, a mi a fegyver öldöklő hatalma elől nála keresett menedéket.

A zárdák mind megannyi kimagasló pontok voltak, a melyeknek falai közt a tudomány és művészet ápoltattak. Szerzetesek másolták és tanították a classicusokat, szerzetesek irtották az erdőket és művelték a földeket, foglalkoztak az építészettel, állították elő a legszebb műfaragványokat. Herder szerint: a római hierarchia nélkül Európa mongoli sivataggá vált volna, ő lévén az egyedüli művelt, ki a műveltséget az utókornak közvetítette, és ha a pápaság a nyugoti császárság bukása idejében nem lett volna, a középkor második időszaka: a renaissance lehetetlenné vált volna. Ő képezte a hidat, melyen át a művelődés a barbárság elől biztos helyre menekülhetett, és ismét ő képezte a médiumot, melynek segítségével a művelődésnek lehetővé tétetett, hogy útját tovább folytathassa.

A catholicismus állását e három század-

ban nem a szerint kell megítélni, hogy láthatólag mit teremtett? mert a zavarok közt nem annyira az építésre, mint inkább a meglevőnek lehető megőrzésére kellett gondolnia; hanem inkább a szerint, hogy tekintélyével és befolyásával megakadályozott sokat, a mi tán végzetessé válhatott volna az akkori európai társadalomra és magára az utókorra.

Nagy-Károly megkoronáztatása után nyugodtabb és szilárdabb viszonyok állottak be. Az emberi szellem megkezdette ismét sisyphusi munkáját, mint hajdan, midőn egy-egy fényes civilisatio elmerült, azzal a különbséggel, hogy a középkor második felében egy hatalmas támpontja volt a katholicismusban, mely kettőt örökölt a hatalmas Rómától: az egyik, *hogy megőrizte a római társadalmi és jogi életnek vázát*; a másik: *hogy valamint Róma a meghódított tartományok individualismusát kimélte, úgy az új Róma az egyénnek szellemi és erkölcsi fejlődését összhangzatos egységben előmozdítván, a szabadságot előkészítette, de egyúttal fokozatosan a megtért tartományok és országok sajátságait tisztelvén, a vallási kapocs fentartásával függetlenségöknek és szabadságuknak legerősebb védője volt.*

Az egész középkorban a társadalom szerkezete a hűbéri joron nyugodott. Ez legelőször (884.) Vastag-Károly chartájában mint új birtokrendszer tűnik fel, Kopasz-Károly alatt az örökösödés elvére volt fektetve (877.) és elterjedt egész Európára úgy, hogy Guizot szerint a X-ik században nyerte azt a szilárdságot, mely mint egy nagyszerű politikai rendszer a legújabb időkig uralkodott.

Róma a földbirtok viszonyait a rabszolgaságra alapította és ez oly kihatással volt az összes társadalmi viszonyokra, hogy az ipar is mintegy a földhöz, a göröngyhöz tapadó foglalkozás lett. Rabszolgák művelték a földet, de ők készítették egyszersmind az arra szükségelt eszközöket, előteremtettek minden néven nevezendő élelmi czikkeket; ügyvezetőik, felügyelőik, a birtokosok képviselői is rabszolgák voltak.

A hűbérviszony, mely az európai népek politikai és jogi fejlődésére oly roppant fontossággal bírt, mely a népek államéletén századokon át uralkodott, a társadalmi viszonyokat teljesen átalakította és még ott is, a hol tényleg és jogilag megszűnt, utóhatását még ma is gyakorolja; — e hűbérviszony keletkezését igen nehéz meghatározni.
Ugy

[387]

látszik, a római birtokrendszer legnagyobb befolyással volt reá. Az új foglaló tudniillik fegyverrel szerezte birtokát, de annak megvédését a földbirtokon talált rabszolgákra nyugodtan nem bízhatta, természetszerűleg tehát és mintegy kényszerítve, azokat, valamint fegyverszolgáit bizonyos földbirtok-részlettel ajándékozta meg, fentartván magának a tulajdonjogot és követelvén jobbágyaitól a hűséget, őket az által szoros kötelékekkel csatolta magához. Tehát nagyobb szabadság, és az emberi önértetnek a keresztény elvek befolyása alatti nagyobb kimélete mellett oly viszony fejlődött ki az úr és jobbágy közt, mely a középkorban a társadalom restructiójának, úgyszólván, *conditio sine qua non*-ja volt. A hosszú zavarok megszűntével a katonai élet még nem szűnt meg, de maga a győzedelmeskedő katona, a ki a prédából birtokot, várat vagy kastélyt szerzett, érezni kezdette, hogy kalandos élete csak a földbirtok állandóságában találhatja végét, csak annak művelésében találhatja családi hajlamainak és életének létfeltételeit. Az ebből keletkezett nyugodtabb élet, a harczias foglalkozás gyérülésével beállott nemesebb gondolkozási irány kiinduló pontját képezte a

haladó civilisatiónak. A hatalmas hűbérurak várainak, kastélyainak közelében letelepülő hűbéresek az ipar és kereskedelemre adván magokat, lassankint több szabadságot és nagyobb függetlenséget nyertek és így csiráját képezték a polgári elemnek, mely oly hatalmas lendületet adott a haladásnak és teremtette a virágzó városokat, mint megannyi központjait a műveltségnek.

A jelzett fejlődés azonban csak lassan, nagy vajúdasok közt, sok katasztrófák közbejöttével, erős harczok után történt, melyekben olykor a barbár hajdan az emberi méltóság rovására diadalmaskodni látszott. Ezmék lassan érlelődnek, és a civilisatió menetének határjelzői igen nagy távolságban állanak egymástól.

A mi azonban a viszonyok szelidítésére, szilárdítására és a szabadság érdekében való fejlődésére oly hatalmas és részben oly jótékony befolyást gyakorolt: az a római jog és az egyház volt.

A római jog, eltekintve a rabszolgaságtól s a gyermekek és szülék, valamint a házastársak közti viszonyoknak kevésbbé nemes fel-fogásától; eltekintve attól, hogy büntetőjoga hideg és barbár volt: *magánjogi irányban*

páratlan és nagyszerű vala. Rendelkezéseit a canonjogba felvették, az egyház által alapított egyetemeken tanították, és így lassankint az életbe átültették. Nem ismerem félre a kedvezőtlen befolyást, melyet a római jog szabványai a german keresztény szokásos jogra gyakoroltak, mely felfogásában oly nemes, rendelkezéseiben oly humanus, s a magasztos érzelmeknek az emberi méltóság megőrzésére intézett szabályaiban mindenesetre magasabban áll a római jognál; de más részről nem zárkozhatom el ama bámulatos rendszer méltánylásától, mely a római jogban, különösen a birtokjogot illetőleg nyilatkozik.

De az egyház is, mint szellemi világhatalom, nivelláló törekvésével sok ellentétet megszüntetett, sok romboló törekvésnek élet vette, és mivel a háborús időkben a tudomány a világiaktól majdnem egészen a papság kezébe ment át: lassankint oly tekintélyre tett szert, mely előtt a népek és azok fejedelmei önként meghajoltak, hatalma növekedett, mindinkább szélesebb körökre terjedt és így az összes társadalmi viszonyokat elveivel, eszméivel mintegy átszellemítette.

Ennek a következménye volt, hogy noha

a hűbéri jogot nem az egyház teremtette, mégis befolyásával oly eszméket kötött hozzá, *mely eszmék a hűbéri jog megszűntével is fenmaradtak és a mai társadalmi viszonyokból ki nem küszöbölhetők, a nélkül, hogy azok meg ne rendíttessenek.*

Már Michelet megjegyezte, hogy a feudaljog mintegy a földnek vallása volt, tehát a földbirtok oly szentnek tekintetett, melyhez hozzányúlni vallás elleni bűn. A feudaljogban a föld volt minden. — A feudaljog megszűnt, de félreismerhetjük-e a *tulajdonjog szentségét ma, mint létföltételét az államoknak, mint attributumát a személyes szabadságnak, mint az egyedüli conservatív elemet az emberi és társadalmi átalakulások hullámzásaiban? Tagadhatjuk-e, hogy a jólét fejlődése, a tudományos törekvés előfeltétele, a nemzetek hatalmának alapja, a hazaszeretet kútforrása a tulajdonjog szilárdságában van?*

Nem éppen szükséges, hogy valaki magát egy vagy más várak hatalmas urának érezze; elég, hogy földbirtoka legyen, melyen a pénz és más értékek változandósága közepette magát a jövőre nézve biztosítottnak érezze; de érezze egyszersmind, mily nagy

fontosságúnak kellett lennie a középkorban annak az elvnek, mely a föld veszélyes feldarabolását éppen a hűbéri jog által tette lehetetlenné.

Egyes családok hatalmának fentartása és innen kihatólag sok nemzet fennállásának záloga éppen a birtok oszthatatlanságában feküdt, ennek ellenkezője az egész nemzet gyengeségét vonhatta volna maga után.

A földbirtok ma is a conservatizmus főtámasza, és én nem hiszem, hogy az ennek ellenében előszeretettel vallott szabadelvű felfogás a mai sociális viszonyoknak nagyobb szilárdságot kölcsönözne. — Vajjon a mi a középkorban a harci, folytonosan megújuló zavarok közt bizonyos megbízható hátvédet képezett, — vajjon az ma, a műveltségnek azon a magaslatán, a melyen állunk és a melyen a végletekre való hajlandóságot alig tagadhatjuk: nem szolgálna-e mentő deszka gyanánt, ha a felosztató socialis elemek túlsúlyra vergődnének?

A hűbéri viszonyokhoz, az egyház jótékony befolyásánál fogva, még más nemesebb, az ember egyéni jellemére vonatkozó eszmék lettek csatolva: a *hűség*, az *áldozatkészség*, az *élet ama kelleme, mely a vár urát védnö-*

kévé, sokszor atyjává tette jobbágyainak; — mindezek a kedélyéletre oly mélyenható viszonyokat teremtettek, melyeket a mai, önzésre töró nemzetgazdasági irány nem ismer.

Nem tagadom, sőt ismétlem, hogy e viszonyoknak, e kornak, e rendszernek voltak árnyoldalai, — de mely kornak nem volnának? Így, a hűbéreseket a rabszolgákkal hasonlítják össze és azt sötét színekkel jellemzik. Ha azonban a külszint a lényegtől elválasztják, a különbség nagyon feltűnő; és kérdem: korunknak nincsenek-e bizonyos tekintetben rabszolgái?

A haladó civilisatió, mely a kézi munkát mindinkább a gépekkel cseréli fel, nem rontotta-e le a munkában rejló szabadságot? A becsületes munka mindig panacaeája volt a szabadságnak; példa erre a középkori városok, hol a munka emberei közt csirázott és virágzott a szabadság. Pedig akkor nem uralkodott a munkabér ércztörvénye, mint ma, midőn a munkásnak bére alig annyi, hogy megélhessen belőle.

Mennyi büszkeség, mennyi önérzet feküdt a középkori munkásnak abban az öntudatában, hogy a mit alkotott, az egész lényegében és részeiben, conceptioiban és kivitelében

saját képzeletének, saját szellemének, saját szorgalmának műve! művében önmagát látta és ez emelte az ő, és emelte művének becsét; ellenben mennyi erkölcsi depressio lakhatik egy lélekben, mely a gép mellett magát is mintegy gépnek érezvén, a munkaosztás elvénél fogva csak részeket lát, egészet ritkán, a művet egészen sohasem vallhatja magáénak és úgy érezheti magát, mint a ki sisyphusi munkát kezd és soha be nem fejez. Melyik nemesebb, melyik emelőbb a kettő között? És midőn constatáljuk, hogy ez korunknak egyik sötét pontja, fogjuk-e azért a XIX-ik századot sötétnek nevezni? A hűbérrendszer nem mindenütt volt egyenlő. Legtisztább alakja Frankhonban és Lombardiában létezett, némi eltéréseket mutatott Németországban, lényeges különbséget Magyarországon. Azonban itt is a király volt a tulajdonjognak kútforrása, úgyannyira, hogy az tőle eredt és hozzá tért vissza. Az adományozási rendszer, mely 1848-ig uralkodott, össze volt kötve a hűség, a fegyveres segedelem és egyéb polgári kötelezettségekkel. A haladó szellem azt lassankint mindenütt darabokra törte, de nem bírta egészen elenyésztetni. Alapeszméi ma is uralkodnak.

A tulajdonjog ma is az ember személyiségétől elválaszthatatlan szent jognak tekintetik, mint a középkorban, és az államok ma is védekeznek az ellen a szociális őrjöngés ellen, mely a tulajdonjogot lopásnak nevezvén, annak felosztását és végtelen parányokra való eldarabolását zászlajára tűzte.

Magyarországon pedig éppen nem alárendelt kérdés: vajjon a mit középkori törvényhozásunk a javak eloszthatatlansága és ennek következtében magyar családok kezében való biztosítása végett tett, oly avult intézmény-e, hogy annak lerontását a szabadelvűség dicsőségéért javasolni lehetne? E középkori eszme ma inkább, mint valaha, Magyarország létkérdésében egyike-a conservatív elemeknek.

A középkornak egy másik érdekes jelensége a *pápaság*, mint legfőbb szellemi hatalom, és a *római-germán császárság*, mely központosította magában a legfőbb hatalmat, a nélkül, hogy a hűbérfejedelmek és tartományok függetlenségét lerontotta volna. Bármily nagy lett legyen adott alkalommal a pápa és a császár közti ellentét, mégis szoros kötelékek fűzték egymáshoz az egyházat és a hűbérállamot. A világnézet egy volt,

mely a vizályok szenvedélyességében sem tagadtatott meg, és e világnézet magasztos és nemes vala. Hogy mily eszményi felfogás uralkodott ez intézményről, azt a középkornak egyik legfényesebb lángesze utánozhatatlan módon hagyta reánk.

E lángész Dante.

Dante «Divina Comedia»-ját tanulmányozni annyit tesz, mint a középkor egész szellemi életét, társadalmi nézeteit, politikai harczeit egy nagy synthesisben áttekinteni. És ha azokat az akár vallás-, akár állambölcészeti, akár társadalmi eszméket, melyek a költeménynek kiindulási pontul szolgálnak, költői nyelvökből kivonjuk, — azok olyanoknak fognak feltűnni, mint a melyek a középkor sötétségének becsületére válnak.

Egy Isten, egy császár, egy hit, egy birodalom, mely vallási tekintetben a pápa, világi ügyekben a császár által kormányoztatik. Ez volt a középkori uralkodó világnézet. A kereszténység akkor nem pusztán tanulmány volt, Európának életrendje volt az, mely oly mélyen áthatotta az elméket és szíveket, hogy az államot csak mint keresztényt foghatták fel. E keresztény államban a két hatalomnak, az egyházinak és

világinak különállását nem ellentétesen, hanem a legszebb összhangzatban gondolták. A pápák mindkét hatalomnak isteni eredetét és méltóságát, mindkettőnek saját ügyeikben függetlenségét hirdették. A Hohenstaufok ez általános meggyőződés elleni reakciója a pápaság diadalával végződött.

Dante az egyház és állam közti eme harmonikus viszonynak meleg szószólója volt és bánkódva sír, mert az egyház elvilágiasítását és a császárság hanyatlásának kezdetét látta. Ő a két kornak mintegy válpontján állott. Fájdalommal látta az egyház elleni harcot, a hűbéreseknél és városoknál fellázadását a császári hatalom ellen, és így ez összhangzatnak megbontását. Oda mutatott a hűbér rendszerben rejlő nemzeti függetlenségre, melyben a világbirodalom szétbomlását látta. A nagy költő művében korának szíve lüktet. Társadalmi korrajz költői mezben,

És azért Dante művében az egész középkornak szellemi tevékenysége: a bölcsészet, az ókor classicusai, a scholastica, az emberi szellemnek ez elleni vergődése, de mindenekfelett a kereszténység, mint legmagasztosabb tényező, mely a szíveket teljesen

meghódította, — legmélyebb nyilvánulásával tárul fel előttünk. Hatalmas szelleme átkarolja a multat, a jelent, a jövőt, az államot és egyházat, a császárságot és pápaságot, a hitet és tudományt, bölcsészetet, hittant, szabadságot és malasztot, az etikát és politikát, a szellemet és természetet. Minden egy legmagasztosabb czélnak szolgálatában áll, melyre Dante, Virgilnek és Beatrice-nek vezetése alatt, és Danteval az egész emberi nem törekszik, és ez: a béke, mely a tévedéstől és bűntől való szabadságban nyilvánul.* A későbbi századok nagyobb költőt nem mutatnak.

Az egyensúly a két hatalom, az egyházi és világi közt, — ezért lelkesedett Dante, ez volt a pápák felfogása is, és ha az megzavartatott, nehéz harcok követték. A két hatalomnak egyensúlya a középkorban az újabb közjogi felfogásnak nyitotta meg útját, mely abban talált és talál ma is kifejezést, hogy az egyház önkörében éppen oly független, mint az állam, hogy mindkettő nem harczra, hanem az emberiség érdekében összhangzatra és békére van utalva.

* HAETTINGER.

Az újabb államjogi elméletek sem mondhatnak mást, mint: a vallás nem sértheti az állam jogait; az állam nem intézkedik a vallás és lelkiismeret dolgaiban. A dualismus ez eszméje a középkor legnagyobb, és hozzá tehetni, legegyháziabb szellemű férfiainak nézetével találkozott.

IX. Gergely pápa Germann Patriarchához intézett iratában e dualismusra mutatott, melynek elvesztésével a keleti egyház a császárok rabszolgája lett.

E dualismus megbontása ma sem vonna maga után más következtetéseket, mint a középkorban.

A császárság hanyatlása után a hűbér-rendszerben rejlő függetlenség csirája mindinkább fejlődött és kezdetét vette a nemzetek függetlenségének aerája; de más tekintetben a katholicismusnak az az alapelve, mely szerint mindenki szabad cselekvéseiért önmaga felelős, következetesen fejlesztve az egyéni szabadságra vezetvén: kezdődött egy újabb kor, a renaissance kora, a melyben a nemzeti individualismus szintúgy, mint az egyén, szabad tevékenységökben versenyre kelvén, létre hozták a tudomány, a művészet, a kereskedelem és ipar ama fényes alkotásait,

melyek a sötét középkort az emberi nem legszebb életkorszakai közé helyezték.

Semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy a tudomány éppen úgy, mint a művészet, az egyéniség bélyegét viseli magán. Ha igaz, hogy «az irány az ember», a mi a tudományos problémák egyéni, sajátos felfogására is értendő: éppen oly igaz, hogy minden művészeti alkotás szerzőjének, vagy mesterének egyéniségét tükrözi vissza. És ez egyéni, szabad felfogást a középkori egyház nevelői tevékenysége hatalmasan előmozdította. Ez az ő érdeme; de az egyéni szabadság visszaélései, melyek az ifjú humanizmusban később feltűntek, nem neki tulajdoníthatók.

A keresztény felfogás az embert közvetlenül Istenével állítja szembe, mint bírójával, és e csalhatatlan bíró olyannak látja a lelket, mint a milyen az valóban, nem összezavarva mások lelkével, hanem különkülön; itt mindenki csak önmagáért felel, tettei csak neki számíttatnak be. Az ítélet után az örökkévalóság fog előtte megnyílni és itt fogja megkapni az örök jutalmat vagy örök büntetést.

E legfontosabb érdek előtt megszűnik

minden más érdek. Ennek megfontolása után legnagyobb feladata a kereszténynek, hogy igaznak találtsék nem az emberek, hanem Isten előtt. Az ember lelkében földereng az abszolút igazságnak fogalma. Támadjon ez az abszolút igazság fogalma egy hatalmas úr lelkében, vagy álljon ez fenn, mint egy matematikai igazság, önmagában, az mit sem vesz el annak szentségéből és tekintélyéből. Ez az igazság abszolút hangon parancsol és a mit parancsol, annak teljesülnie kell. Ez egy kötelesség, mely minden embert feltétlenül kötelez. Semmi sem oldhatja fel alóla, és ha másnemű kötelesség által ettől elvonatik, a felelősség ugyanaz marad, sőt az által lesz bűnös, mert ellenkező kötelezettséget vállalt. Bűn magát a bűnre kötelezni. Ezért mennél gyengédebb a lelkiismeret, annál kevésbé enged, és már előzetesen visszautasít minden oly beleegyezést, mely őt a rosszra vezetheti, és visszautasítja az embereknek minden oly önkényes jogát, hogy olyasmit parancsoljanak, a mi a lelkiismerettel ellenkezik. *

Az egyéni felelősség, az egyéni szabad-

* TAINÉ.

akarata, a lelkiismeret, a kötelesség, — ime, ez volt a felfogás már a középkorban is az ember társadalmi állásáról, és ez felfogása az egyháznak is az emberi szabad tevékenységről. Szabadság, kötelesség, tiszta lelkiismeret, mindhárom leszármaztatva Istentől. Ez eszmék tehát nem az újabb kor szüleményei. Olyan régiek, mint az egyház, mely azokat evangéliomával a világban terjesztette, ápolta és ama sötét» korban érvényre juttatni igyekezett.

Az egyház által célba vett oly nevelése az egyénnek, hogy az lelkébe, mely a természet ölen dajkáltatott, felvegye a természetfölöttit is, és azt önmagában, magán és társadalmi életében át meg átélvén, gyakorolja: ez egy hatalmas lökés volt arra, hogy az egyéni szabadság előtérbe lépvén, előkészítse azt az általános szabadságot, mely a polgári elemet már a középkor második felében oly hatalmassá tette.

Soha vád, hogy az egyház az emberi szellem szabad röptét lenyügözi, nagyobb és csattanósabb czáfolatot nem kapott, mint éppen a középkorban. Tudomány és művészet, a szabad egyéni tevékenységnek ez egészen sajátos termékei; messze kiható fel-

fedezések; a classicus görög és római írók olvasása, tanulmányozása, magyarázása; a római jognak az egyetemeken való tanítása; mindez oly szellemi mozgalmat idézett elő, mely kivált a könyvnyomda feltalálása óta a középkori műveltséget kedvezőbb színben tünteti fel. A művészetnek bámulatos remekei, kivált a festészet alkotásai oly tökélyre vitettek, melyek ma is mintául szolgálnak a művészek messzemenő ambícióinak; és a mit nem szabad feledni, mindez az egyháznak kezdeményezésére, buzdítása és vezetése mellett létesített.

Ha a tudományos műveltség magas volta a tudományos intézetek száma szerint mérlegeltetik, a középkor ebben előbb áll a mai-nál. Lacroix a XV-ik század végéig hatvanháromra teszi az egyetemek számát és azokat egyenkint elő is adja.* Mások még többre teszik, melyek között a párisi és bolognai kiváló helyet foglaltak el. Az utóbbi a jogtudományokra fordított különös gondot, de a többi bölcsészeti szakokban is kitűnt. Magyarországnak majdnem két századdal előbb volt egyeteme mint Németországnak, és ez

* Sciences et Lettres au moyen age 23. 1.

a veszprémi egyetem vala. Alapítója III. Béla volt 1173 vagy 1196-ban. A pécsi egyetemet Nagy-Lajos (1342—1382.) alapította. Az ó-budai valószínűleg 1389-ben alapított. A pozsonyi egyetem felállítását Mátyás király kérésére II. Pál pápa engedélyezte. Későbbben ugyancsak Mátyás király Budán állított új egyetemet. Okmányilag bebizonyítható, hogy mind a belföldi, mind a számos külföldi egyetemek felállítása túlnyomólag pápai decretumok alapján történt. Az egyetemek e nagy száma mindenestre hévmérője a kulturai törekvésnek és a műveltség magaslatának.

Ez egyetemek valának a szabadság bölcsői, maguk is független szervezettel bírván. Szabad törvényhozásuk, szabad intézkedési joguk, saját büntető joguk volt. Nem uralkodott más felettök, mint a tartomány fensőbbsege. Tanítási és tanulási szabad joguk nem korlátoztatott senki által. Kiváltságaikat a tudomány tekintélye alapította meg. Csak egy nemesi előjoguk volt, melyet a lángész adott.

Hogy mily tanulási vágy uralkodott, mutatja a tanulók nagy száma. Kölnben 2000, Ingolstadtban 800, Bécsben 1451-ben 771 ta-

nuló volt, köztük 404 rajnavidéki, itt 1476-ban 105 tanár működött. A magyar akadémia kiadásában egész köteteket töltenek meg a külföldi egyetemeket látogató magyar tanulók névsorai.

Az örökké szép, az örökké nemes, mely az ókor remekműveiben van lefektetve, tán soha nagyobb becsben nem állott, mint a középkor második felében. Valóságos lelkesedéssel olvasták, tanulták és adták elő. Az a felfogás uralkodott, és úgy hiszem, az ma sem tagadható, hogy az ókor remekművei a legalkalmasabb művelődési eszközök. Kiapadhatatlan forrása a fenkölt gondolatoknak, a nemes érzelmeknek. Nem tekintették önczélnek ezek tanulmányozását — mint a későbbi új humanismus — hanem, mint tényezőt, mely a keresztény tan bölcsészeti, metaphisikai kiképezésére a leghathatósabbnak bizonyult.

Összeköttetésbe hozni a természetfölöttit a természetivel: ez volt a főtörekvés. Hatványozni a szellemi élénkséget, az ész kiképeztetését, az ízlés nemesítését, és ez által az erkölcsi életnek benső értékét a keresztény morál szépségében is feltüntetni. Ily szándékkal olvasták a classicusokat a XIII-ik

században. Még inkább hatványoztatott e buzgalom, a midőn Konstantinápoly eleste után a tudósok a keleti tudomány kincseit Olaszországba áthozták. Itt is az egyház karolta fel azokat legelőször, és legnagyobb támogatójuk Bessarion bibornok volt.

Az egyetemeken kívül a humanisticus iskolák száma oly nagy volt, hogy Erasmus — S. L. Viveshez intézett levelében azt mondja: *«In Germania tot fere sunt academiae, quot oppida. Harum nulla est, quae non magnis salariis accersat lingvarum professores»*.

A népoktatást illetőleg minden gyanún felül álló tanúnk van: Falk, a ki buvárlataiban kénytelen megvallani, hogy az 1500. évben a középrhenusi vidéken minden két óra távolságra népiskola találtatott.

Magyarországon minden zárdában, a püspöki székhelyeken, káptalanok mellett, sőt a plébániákban is léteztek iskolák, a melyeknek felállítására pápai, királyi rendeletekkel, sőt zsinati határozatokkal is utasítva volt a papság.

A hol a tudomány megszerzésére annyi intézet állott, a hol a tanulási buzgalom oly nagy mértékben nyilvánult: ott bizonyára sötétségről szólni nem lehet. Nagyban elő-

mozdította a tudományos tevékenységet a nyomda feltalálása. Magyarországon már 1473-ban volt könyvnyomda, míg Londonban csak 1477-ben, Oxfordban 1478-ban állították fel. A könyvnyomdák oly rohamosan terjedtek, hogy 1500-ig, tehát nem egészen ötven év alatt, Európában ezernél is többet állítottak. Magában Nürnbergben huszonöt nyomdatulajdonos vétetett fel ez idő alatt a polgárok közé. Itt Koburger Anthoni nyomdász már 1470-ben huszonnégy sajtóval dolgozott és száznál több betűszedője volt. Olaszországban ugyanezen korban majdnem száz nyomda létezett.

Az egyház, mely zárdáiban századokon át másoltatta Aristotelest, Platót, a szentatyákat, a görög és római remekműveket, most hévvel a nyomdákat karolta fel. Premontreiek, Ágostoniak, Benedictinusok, még a hallgatag Karthausiak is állítottak ilyeneket. Egy német scholasticus vitte legelőször a könyvnyomdát Párisba, egy hittanár legelőször állított ilyent Lipcsében; Rómában 1475-ben husz nyomda volt, és itt a XV-ik század végeig 925 nyomtatvány jelent meg.

Az első nagyszerű mű egy német Biblia volt, mely 1483-ban a fentemlített Koburger

nyomdájából került ki fametszetekkel ékítve! A Biblia a XV-ik század végeig majdnem száz kiadást ért, német nyelven tizennégy a műveltek, és öt a köznép számára közönséges nyelven jelent meg, és szorgalmasan olvastatott, mint azt Busch (+ 1479-ben) megjegyezte: Utrecht környékén — így ír — több, mint száz, egyesülete a nőknek bír német könyvekkel és olvasnak naponkint szorgalmasan, majd együtt, majd külön. — Az ország előkelői, a köznép, férfiak és nők sok könyvvel bírnak környékünkön és olvasnak belőlök és tanulnak. Sőt Wunderheimban és más zárdákban, német kölcsönkönyvtárak is voltak. Geffken állítja, hogy a fenmaradt, XV-ik századból származó nyomtatványok száma biztosan tehető 30,000-re, melyek között több mű három, négy, sőt több folio kötetre terjed.*

A művészetben mily magas fokon állott a középkor második fele, bizonyítják a művek, melyek a százados viharok rombolásai után is még fenmaradtak és a melyek következtetést engednek vonni a szobrászatban és festészetben kifejezésre jutott nemes műízlésre.

* JANSEN.

Természetesen, a műízlés teljesen át volt hatva a vallás szellemétől, a mi egyébaránt annak értékéből mit sem von le, sőt azt emeli, mert a művészet egy magasabb eszményt látván maga előtt, maga is eszményibb volt. Ipolyi fenkölt lelke és lelkes buzgalma többenmű értekezéseiben oda mutat nemzeti művészetünk előhaladottságára, bár csak fővonásokban ismerteti is azokat a műveket, melyek Magyarországon a XI-ik századtól kezdve keletkeztek.

Bennünket ma Szent-László-Társulatunk védszentje érdekelvén leginkább, felemlíteni kívánom, éppen Ipolyi után, nagy királyunk váradi fényes ravatalát.

A ravatal, mint a szemtanúk leírása szól, márványból, vésetekkel, vagy faragványokkal díszítve és oszlopszatra volt alakítva. Ebbe helyezett ezüst, valószínűleg dúsan megaranyozott koporsóban nyugodott a király teste, királyszínű kamuka lepedőben, drága kövekkel, vagy gyémánttal diszített arany koronával fején és királyi arany jogarral kezében. — Továbbá egész nemzeti középkorunk legnagyobbszerű, legremekebb plasticai alkotmánya, ugyancsak Szent-László király ércszobra volt, melyet 1390-ben János vá-

radi püspök készítettet. És e remekművet, valamint a körülötte felállított három magyar királynak szobrait, magyar művészek készítették, tudniillik Kolozsvári György és Márton ércöntő szobrászok.

Hogy mily magas fokon állott Magyarországon az ötvös-művészet, alkalmunk volt arról személyesen meggyőződni a kétszeri kiállításon, mely néhány év előtt a gróf Károlyi-palotában és a Nemzeti Muzeumban rendeztetett.

A festészek remek műveit leginkább Olaszország tartotta fenn számunkra és mindenki, a ki ott utazott, meggyőződhetett, hogy e remekművek, melyek ott, valamint Európa legkiválóbb városaiban felhalmozva vannak, legnagyobbrészt a sötét középkor remek műízléséről tesznek tanúságot; meggyőződhetett, hogy abban a korban a műízlés oly magaslaton állott, mint azelőtt soha, és a mai kor, mely meggondolatlanul utánmondja mindazt, a mi a középkor legyalázására mondatik, a gyakorlatban visszanyul e korba, azt utánozza, bámulva a művészi tökélyt, melyet az elért.

Építészeink formai érzéköket a középkor alkotásainak utánzásában kezdik tökéletesí-

[410]

teni; a góth-ízlés, mely egyébaránt az építészet eszményének netovábbját képezi, ma a legkedveltebb műforma a templomok és monumentális épületek emelésénél. Felkeressük és kiássuk romjaikból a régi egyházakat, levakarjuk a falak mészrétegeit és kíváncsian keressük a régi festményeket, nem, hogy lerontsuk, vagy más által helyettesítsük, hanem hogy kijavítsuk és régi alakjában helyreállítsuk. Soha több és soha szebb műveket a világ nem látott, legalább egyházépítkezési szempontból, mint éppen a középkor második felében.

Mintha a lélek legmagasztosabb röptében ég felé törvén, oda kívánta volna kötni az emberiséget, vallási lelkesedésében, leront-hatatlan alappal, szédítő magasságra való törekvéssel. Jahn bécsi tanárról beszélnek, hogy egykor egyik tudós társával a középkor sötétségéről vitatkozván, séta közben a Szent-István-terére értek. Jahn rögtön megállván, a Szent-István tornyára mutatott, felkiáltván : «Ecce stupendum stupidae setatis monumentum!»

Ide járulnak a számos középkori polgári építkezések, a melyekben az emberi kéz csodával határos dolgokat alkotott; — szebbe-

[411]

ket, ízléssel teljesebbeket, tökéletesebbeket az újabb kor gépei alig teremthetnek. A lakhelyek díszítései, a butorok oly szépek voltak, hogy a mai iparos büszke, ha megközelítheti, vagy elérheti a középkori műfaragványokat.

A társadalmi viszonyokat illetőleg, azokat minden irányban a mély vallásosság jellemzi. Minden tényező: az eszmék, a politika, a morál, a munka, a kereskedelem ez által mintegy átszellemítve, teljes solidari-tásban állottak és jelezték egyszersmind a kultúra magaslatát. Hogy e mély vallásosság mellett voltak sajnos kinövések is, és hogy ezek a kor árnyoldalát képezték, azt tagadni nem fogja senki. Mennél nagyobb a fény, annál nagyobb az árnyék; de ha az ellentétekben keressük az árnyékot, miért tagadjuk el a fényt? És a későbbi századoknak, melyeket világosabbaknak tartunk, nincsenek árnyoldalai? Vagy oly nagy dicsősége-e a XVII-ik századnak a harminczéves háború? a XVIII-ik századnak a francia terrorizmus? vagy korunknak a pessimismus és agnosticismus, melynek mindkettőnek orvossága csak egy: az öngyilkosság?

Mennyi sötét pont van a közelmúlt száza-

dokban, melyeket a történetíró csak kelleetlenül ír le!

Minden kornak megvannak a maga tévedései és nincs is szándékomban azokat a középkor térein leplezni; de meggyőződésem, hogy az emberek akkor sem voltak rosszabbak, mint ma.

A mi a kornak, vagy az időnkinti társadalmi életnek jellemét meghatározza, az nem a köznépben élő felfogás, vagy tévnézet; hanem az eszmék, melyek a jogi, az ész és szívület phasisait megvilágítják vagy vezetik. És e tekintetben a középkortól az elismerést meg nem lehet tagadni.

Rousseaut, valamint a XVIII-ik századbéli encyclopaedistákat tartják közönségesen az újabb társadalmi eszmék szerzőinek. Ez határozottan nem áll. Az újabb, nekünk tán tetszetősebb forma az övék lehet; a lényegben ők csak a régiek nyomain jártak, vagy ezekből merítettek. Hogy vajjon olvasták-e a francia encyclopaedisták Aquinoi Tamást, vagy a kinek bölcsészetét ez Spanyolországban hallgatta, az ara tudóst, Averrvestet? nem tudom; de azt tudom, hogy a kik a sötét középkorról oly megvetően nyilatkoznak, Aquinoi Tamásnak nevét is alig isme-

rik. Pedig ez volt ama kornak legfényesebb bölcsészeti csillaga, a kinek irataiban az államtudomány, jogbölcsészet, kormányzat és emberi-jog oly elvei foglaltatnak, melyek a gyakorlati életbe átültetve, az újabbkori felfogásnak alig fognak valamit engedni.

Az igaz, hogy míg az újabb gondolkozásmód mindent alúlról felfelé épít, az állati ösztöntől kezdve a műveltségnek legmagasabb fokáig, a melyen, minden szépítgetés daczára, az eredetnek tisztán anyagi sajátságai mégis mindig felismerhetők, és a legműveltebb ember is csak az állati fokozat legmagasabb lépcsőjén állónak tünik fel: addig a középkor és vele Aquinoi Tamás egy magasabb világrend fogalmából indul ki és azonosítva magát a keresztény german jog elveivel, az embert felülről lefelé construálván, a természetes és positiv jogok őréül nem az államhatalmat vagy az emberek, a polgárok közakarátát, hanem magát az Istent teszi, kitől ered minden hatalom, minden jog, kitől származik minden, kihez visszatér minden.

Hogy melyik felfogás nemesebb és az emberhez méltóbb? az iránt senki sem lehet kétségben. A jog nem szabály pusztán, me-

lyet az emberek önmagoknak alkotnak; hanem az Isten akaratából alkotott rend, éppen úgy, mint az erkölcsi törvény is Istenben bírja eredetét. A természeti jog Isten joga, mert ő adta teremtményeinek. A jogegyenlőség nem abban áll, hogy mindnyájan egyenlő jogokkal bírnak, hanem abban, hogy mindenki a maga hivatáskörében az ahhoz szükséges jogokkal védve legyen; nem abban, hogy mindenki azt tehesse, a mire egy másik jogosítva van, hanem abban, hogy senkinek se legyen megtiltva, senki se legyen akadályozva megtenni azt, mit neki az erkölcsi törvény mint kötelességet parancsol. — Teljes odaadás és hűség képezte a középkorban a becsület alapját.

Hűség és becsület jogi fontossággal bírtak. Nem lehet becsületes, a mi jogtalan; de a becsület sokkal magasabban áll, mint a jog, és ha az előbbeni megtámadtatik, akkor fel kell áldozni az utóbbit, bárha az az életet is érinti. A ki a becsületét elveszti, elveszti jogát is.

Helyezkedjünk vissza néhány perczre a középkorba és figyeljük meg egy újabbkori író jeles tolla után a becsület eszméjének lélektani eredetét és fejlődését, és akkor e

szó értelme és értéke világosabban álland előttünk.

A hűbér-úr egyedül a maga várában egy csapatnak feje, nem számíthatott csak önmagára, mert akkor állandó hadsereg nem volt. Szükséges volt, hogy ő csak magamagát védje, sőt azt minél határozottabban tegye. A ki a fejtelenség e világában, a gyakori fegyverzaj közepette a legkisebb beavatkozást tűrte, vagy csak színét is elviselte az insultusnak: gyengének, gyávának tartatott és másoknak prédául esett; büszkének kellett lennie, ha erkölcsi halottá nem akart válni. Korlátlan birtokos úr, birtokában hozzá hasonló nem lévén, könnyen tekinthette magát felsőbb lénynek. Hosszú magán óráiban erről elmélkedett és e monolog kilencz századig tartott. Az ő személye és mindazok, a kik hozzá tartoztak, szerinte sérthetetlenek voltak. Készebb volt mindent feláldozni, mint sértést tűrni. A tulzó gőg legjobb őr valamely jog megvédésében, mert nemcsak arra gondol, hogy a sérelmet megelőzze, hanem arra is, hogy önmagával is meg legyen elégedve, és oly jellemet tüntessen fel, mely rangjának megfelel. E percztől fogva nemcsak mások által kíván becsültetni, ha-

nem magát is becsüli. Ez az önszeretet, melynél fogva magát nemes lénynek tekinti és elutasít magától minden aljas tettet.

Tettének megítélésében gyakran csalatkozhatik, divat vagy hiúság elragadhatják messzire, a hol a gyermekesség vagy az őrültség kezdődik, és rosszul fogja értelmezni a becsületet; de mindig az leend a forrás, melyből meríteni fogja önbecsülését akár a trónon, akár a közéletben.

A feudal úrtól és gentlemantól a hagyomány átszállott a mai gentlemanra, rétegről-rétegre, a mai társadalomba. Ma minden ember: polgár, munkás, gazda a maga önbecsülésével bír, szíve éppen úgy helyén van, éppen úgy, mint a nemesnek.

Midőn e becsület a lelkiismeret szolgálatába lép, erénynyé válik. Két irányadó eszme uralkodik ma is Európában: az egyik a lelkiismeret, mely a kötelesség alapját képezi; a másik a lovagiasság, mely oly jogkörrel ruház fel mindenkit, a melytől senkit sem szabad megfosztani. E két eszmén élt a társadalom eddig, él ma.

Ki fogja mondani, hogy e kettőt el kell törölni, mert az egyik keresztény, a másik a középkorban bírja eredetét? Mindenütt, a

[417]

hol e két forrás kiszáradt, kiszáradt az élet.*

A társadalmi élet e nemes jellemvonása a jogéletben is nyilvánult. Daczára a rendi különbségnek, vagy éppen tán e miatt az a jogszokás uralkodott, hogy minden állásnak, minden hivatásnak saját intézményei voltak, melyekben bizonyos democraticus szellem hatotta át a társulati tevékenységet. Mindenki saját ügyeiben szavazati joggal bírt; a társulat tagjaiból alakult a bírói szék, mely előtt mindenki megjelenni tartozott, melynek magát alávetni kizárás büntetése alatt mindenki kénytelen volt.

A tárgyalások szóbeliek, az ülések nyilvánosak voltak. Mindenki ismerte bíráit, minden bíró ismerte perlekedő feleit.

Igaz, hogy a római jog befolyása lassankint sokat változtatott, nem éppen előnyére a keresztény felfogásnak.

A Pandekták szelleme az absolutismus felé terelte a szellemeket; az önjogosultság merev hangoztatása tekintet nélkül a közjóra, a munkának csekély méltánylása, a munkának, mint életfeladatnak kicsinylése észrevétlenül

* Les origines de la France contemporaine III. 126—129.

előkészítette az álláspontokat, a melyek az alsóbb rendűeket ellenséges viszonyba helyezték a főbbrangúakkal.

Ez azonban csak később történt; a középkorban a XV-ik század végeig általában uralkodó maradt a keresztény felfogás, mely minden életnemben a tiszta és szenny nélküli jellem megőrzését követelte.

Lovagiasság és lelkiismeret a magasabb körökben, becsületesség és hűség a munkásnál és a hűbéresnél, odaadás a szabadon választott kötelességek teljesítésében és a testvéri kötelék felismerése a keresztény törvény előtti egyenlőségben.*

Bárha ez idealisticus felfogásnak az élet nem felelt meg mindenben, a művelődés még általánossá nem válván, a durvaságnak számos nyilvánulásait jegyezte fel a történelem; kettőt azonban nem lehet tekinteten kívül hagyni: az egyik az, hogy a középkor második felében az általános jólét minden osztálynál oly fokra emelkedett, hogy a mai fényűzés ahhoz képest eltörpül; a másik az, hogy a jótékonyság oly nyilvánulásait constatálták az újabb kutatások, melyek

* JANSEN.

méltán sorakozhatnak a mai humanitarius intézetek működése mellé.

A fényűzés Németországban hihetetlen magasságra emelkedett a XIV—XV-ik században. Jansen említi, hogy nemcsak patriciusok és méltóságok, hanem egyszerű polgárok is gyöngyökkel ékesítették fel kalapjaikat, mellényeiket és kabátjaikat, drága gyűrűket, ezüstös öveket, drága kövekkel kirakott késeket és fegyvereket viseltek. Soknak tiszta arany öve volt. Ruhájok arannyal és ezüsttel volt átszőve, mely selyemből, bársonyból készült. Ingeik arannyal voltak szegélyezve; köpenyeik hermelin, vagy drága nyuszt hajtókával és a legdrágább állatok bőreivel béllelve. A polgári nők és leányok arannyal fonták át hajzatukat, ékszereket nagy mennyiségben, koronákat, arannyal és gyöngyökkel himzett főkötőket viseltek. A nőknek ruházatja sokkal drágább volt, mint a férfiaké, úgy hogy némelyike 3—400 forintba került, mi az akkori pénzérték szerint roppant összeg volt. Strassburgban akkortájt oly szélsőségig ment a ruhákban való fényűzés, hogy ott minden nemzetnek ruhái láthatók voltak. Ugyanazon író Geiler után megjegyzi, hogy egy időben

[420]

ott a drága magyar ruha is divatban volt. A kereskedők asztalánál arany és ezüst tálak és tányérok voltak. Nem ritka volt a vendéglő, a hol a bort ezüst kupákból itták. A fényűzés a falvakba a köznép közé is elhatott annyira, hogy ott a selyem és bársony ruhák nem tartoztak a ritkaságok közé.

Midőn 1438-ban egy küldöttség Oroszországból a florenczi zsinatra utazott, nem győzte eléggé bámulni a Németországban uralkodó jólétet, a házakban a nagy kincseket, a művészetben, az iparban, a kereskedelemben a nagy előhaladást.

Midőn Aeneas Sylvius 1458-ban Németországról ír, nyíltan kimondja, hogy soha gazdagabbnak, fényesebbnek nem találta, mint ez évben. Mindenütt bevetett földek, viruló buzatáblák, szőlők, falusi és városi dísz- és gyümölcskertek, mindenütt szép épületek, kedves nyári lakok, kastélyok a hegyeken, fallal körülvelt városok. Nem látott pompásabb várost, mint Kölni gyönyörű templomaival, városházával, tornyaival, ólommal fedett házaival, gazdag lakóival és termékeny vidékeivel.

Sehol annyi szabadságot nem talált, mint

a német városokban, úgy, hogy Olaszország városainak lakói hozzájuk képest rabszolgák.

A jólétből származik a művelődés szelleme, de a jólét egyszersmind a művelődés hófoka; lehet-e tehát sötétnek nevezni egy korszakot, mely annyi kincscsel dicsekedhetett?

Legyen szabad egy tanúra hivatkozni, a ki a középkor második felében fénylő műveltségről szintén ír, s tán alkalmasnak fog találatni azok részéről is, kik eddigi fejtegetésemet kételkedve követték.

E tanú: Luther Márton.

Ha valaki — így ír — elolvas minden krónikát, látni fogja, hogy Krisztus születése óta a századok nem hasonlítanak mindenben egymáshoz. Annyi építkezés és ültetvényezés, oly ízletes és sokféle étkezés és ivás nem volt még e világon mint ma. A ruházkodás oly drága lett, hogy már drágább nem lehet. Ki is látott oly kereskedőket, kik a világ körül járnak és az egész világot átölelik? Így emelkednek és emelkedtek mindennemű művészetek is: a festészet, a hímzés, hogy nem volt Krisztus születése óta hasonló. Ehhez járul még, hogy most oly éles eszű és értelmes emberek vannak, a kik semmit sem hagynak vizsgálatlanul, úgy, hogy most

egy húsz éves ifjú többet tud, mint azelőtt húsz Doktor. Ezt 1521-ben írta.*

E fényűzés közben Európa egén egy alak tűnt fel, mint phenomenon, mely korára szokatlan befolyással volt.

Ez Assisi Szent-Ferencz volt Olaszországban.

Igénytelen fellépése, de határtalan szívóssága, szerény külseje, de roncsolt testében a szenvedő emberiség iránti égő szeretete, határtalan lelkesedése, melylyel a kereszténységben rejlő magasztos felebaráti szeretetet a köznép között meghonosítani igyekezett, az a mennyei ihlettség, mely látszólag communisticus eszméit a keresztény moral fenségével és tisztaságával meg tudta egyeztetni; mindez Olaszországban oly mozgalmat idézett elő, melyhez hasonlót az a kereszténység első napjai óta nem látott. Köznép, nemes, kereskedő, iparos, világi és pap, maga a szentszék elragadtatva szemlélték e rendkívüli férfiúnak működését.

Midőn e rendkívüli férfiú fellépett és a szegény nép közt beszédével a keresztény katolikus eszmék gyakorlati alkalmazását

* Sämmtliche Werke, frankfurti kiadás 10. 56. lásd Jansennál.

hirdetni kezdette: mysticus rajongónak tartatott; azonban csakhamar kitűnt, hogy ez a népből származott szónok mélyen érezte, hogy mire van a népnek szüksége, mik aspiratioi, mik szenvedései? A dogmát a nép szájaízához alkalmazván, a magasztos keresztény életrendet mintegy népszerűsítette; a szegénységnek vigasztalásait a vallásban, a földi javak hiúságát és azt a nivelláló szellemet, mely a keresztény szeretetben fekszik, feltüntetvén, a keresztény élet bensőségét még inkább mélyítette.

Tanítványai rohamosan szaporodtak és midőn halála után az ő tiszteletére templomok, kolduló társai számára zárdák emeltettek; a midőn a nép lelkesedésére élete egyes epizódjainak megörökítése a művészek ecseteit is igénybe vette: a művészetnek és a keresztény jótékonyságnak egy új időszaka kezdődött, melyet Henry Thode «világtörténelmi jelentőségűnek» tart.

Az újabb irodalom csak most kezd a korszakkal foglalkozni, mely e férfiúnak jellegét viseli homlokán, és pedig foglalkozni kezdenek vele nem katolikusok, kik az ő fellépéséhez fűzik a festészetnek ama rendkívüli emelkedését, mely a XIII-ik században

és utána mutatkozott; de hozzá fűzik egyszersmind a jótékonyság szellemét is, mely akkor Európát mintegy újra felvillanyozta.

Egyébaránt az egyház a középkorban mindenkor buzgón hirdette az irgalmasság tanait; hiszen ez képezi megvalósítását a megváltás dogmájában nyilvánuló véghetetlen isteni szeretetnek; ez képezte egyik legszebb pontját Krisztus beszédjének: *Beati misericordes*. Telemach szerzetes volt az első, a ki a gladiatorok közé rohant és végleg megakadályozta e borzasztó játéknak ismétlését.

Mily igazán mondja Laboulaye: «Az egyház a középkorban össze tudta egyeztetni két törvényhozásnak szellemét, mellőzván a római törvényből, a mi formalis és önzés volt, — a német törvényhozásból, a mi kemény és vad volt; és behozván, mint a közélet törvényét, mint a sociális élet szabványát, azokat a komoly erkölcsi parancsolatokat, melyeket Krisztus hirdetett. Az evangéliom volt a nagy törvény, a nagy törvényhozási eszmény az összes római-germán népeknél.»*

A miben a középkor kitűnt és a mi eddig

* Recherches sur la condition de la femme.

kevesek által méltányoltatott, az a nőnek és a gyermeknek állása s a védelem, melyben mind a kettőt a canoni jog és részben a német-frank szokásos törvények részesítették. A női élet komor, hosszú éjébe egy mennyei fénysugár esett, és a kit a pogány világ olyannyira megalázott, azt a kereszténység arra a pedestalra emelte, melyet állása a társadalomban, melyet erényei megérdemelnek. A középkorban a lovagiasság fogalma összeforrt a nő tiszteletével, és ha ma majdnem imádásig szeretjük anyánkat, ha ma hódolva hajlunk meg a tiszta jellemű nő előtt: ne feledjük, hogy a középkorban a lovagnak legdicsőbb diadala a női kézből nyert babérkoszorú volt. — A lovagi kor eltűnt, de az eszme él ma is. A nő, a gyermek a törvény különös oltalma alá helyeztetett. A csábító iszonyú módon lakolt, szintúgy a gyermekgyilkos és mindazok, kik a hűbéresek nejei és leányai ellen vétettek. — A canoni törvények az egyházból való kizárással, hosszú és súlyos vezeklésekkel és böjtökkel büntetik a szemérem és a gyermek élete elleni merényleteket. A szüléknek meg volt tiltva gyermekeiket eladni, elajándékozni vagy kitenni. Büntetésök a számkivetés, vagy

a szabadságnak örök időkre való elvesztése volt. Már a VI-ik században virágzott Lyonban *egy* kórház, a melybe a kitett gyermekek is felvételtek; gyermek-menhelyet már a VIII-ik században találunk Milanóban; a IX-ik században a frankfurti zsinat megparancsolja a püspököknek, hogy az árva leányok neveltetéséről külön házakban gondoskodjanak.

Nagy-Károly, az Úr és annak szentjei után, magát tartotta leginkább hivatva a szegények és árvák ápolására; jótékonyágát kiterjesztette Syriára, Egyiptomra. Lépésről-lépésre lehet követni annak a kornak törvényhozását nemcsak a külföldön, hanem hazánkban is, mely a humanitás gyakorlását hangsúlyozta oly időben, mely korunkat tíz századdal megelőzte.

A jog- és kedély-élet, az értelem- és a szív-műveltség, az elvek és eszmék, melyek a középkorban uralkodtak, még Comte-ot, a positiv bölcsészetnek nagy mesterét is, e vallomásra kényszerítették: «nem kecsegtetem magamat a reménnyel, hogy az olvasóval eléggé megértessem mély csodálkozásomat, melyet bennem bölcsészeti elmélkedéseim már régóta gerjesztettek a

[427]

katholikus életrendnek természetéről a középkorban, melyet mindinkább, mint az emberi bölcseségnek politikai mesterművét kell felfogni.»*

A középkornak jelentőségét oly világesemények is emelik, melyek valamint akkor hatalmas lendületet adtak a kulturának, úgy kihatásukkal előkészítették a jövő századok fejlődését és hatványozták a művelődést. A keresztes háborúk, a könyvnyomda, Amerika és a keletindiai út feltalálása, — mindezekről nem lehet mondani, hogy csak a középkor javára szolgáltak; ellenben határozottan mondhatni, hogy valamint a középkor dicsőségére válnak, annak fényét emelik: úgy mintegy őseink által gyűjtött szellemi tőke, megőrizve, már is kamataikkal segedelmezik művelődési törekvéseinket.

Hogy Magyarország a nyugot-európai kulturéletben részt vett és hogy azzal egy színvonalon állott, sejteni engedik az újabb kutatások eredményei, — sejteni, mondom, mert kulturtörténelmünk csak most kezdi figyelmét azokra a nagyszerű maradványokra fordítani, melyeket a művészet a középkorból

* Cours de la philosophie positive. IV. 231.

reánk hagyott. Fejedelmeink a nyugoti fejedelmekkel rokoni összeköttetésben állottak és az Anjou-házbeli fejedelmek alatt lehetetlen volt nem szereznünk tudomást Olaszország művelődési mozgalmáról. Továbbá, mialatt a többi Európa a kelettől, kivált az egyházi szakadás után, majdnem elválasztva volt: Magyarország Konstantinápolylyal közelebbi összeköttetésben állott. Szent-László leánya a bizanci császár neje volt.

Magyarország a nyugoti civilizáció kötelékébe lépett már Szent-István alatt. Magyarország utolsó állomása volt az európai kulturának, mert míg itt a művészetnek maradványai az építészetben, a szobrászatban, az ötvös-művekben és az ipar egyéb ágaiban még feltalálhatók, addig kelet felé haladva és Magyarország határain átlépve, ilyenekre alig akadunk.

Nincsen tehát okunk a középkort oly sötétnek gondolni, mint azt az elfogultság, az érdek, vagy a felületesség rajzolja; de legkevésbé van okunk nekünk magyaroknak ezt olyannak hirdetni.

Nemzeti életünk bölcsője a középkorban állott és mi teljes önérzettel tekinthetünk e korra, melyben alkotmányos szabadságunk

gyökerei vannak, melyben az arany-bulla, nemzetünk e magna chartája keletkezett, melyben nemzeti függetlenségünk és dicsőségünk annyi emlékeit jegyezte fel a történelem. Legnagyobb alakjaink akkor fénylettek és fényök átsugárzik hozzánk. Szent-István államférfiúi nagy alkotó ereje, mely országunkat és alkotmányunkat oly alapra fektette, melyen nyolcz század után ma is állunk; — Szent-László eredeti magyar jelleme és lovagiassága, ki nemzetét teljesen kibékítette a kereszténységgel, ki tiszteletet szerzett a magyar névnek Európában, ki előtt az európai fejedelmek meghajoltak, ki nemzetét szerette, és viszonzásul a nemzet által három éven át gyászoltatott; — Bölcs Kálmán, ki midőn szilárdan a katolikus egyház mellett állott, első volt Európában a fejedelmek közt, ki a boszorkányhitet lerombolni törekedett; — Nagy Lajos, ki országának határait oly messzire terjesztette ki, mint addig senki; — Zsigmond, ki a magyar királyok főkegyúri jogait oly erőteljesen védte a constanci zsinaton, mely jog tudvalevőleg Magyarországon az állam és egyház közti összhangzatnak oly drága biztosítékát képezi; — Hunyadi Mátyás, az

európai műveltségnek e nagy védnöke és terjesztője, kinek nevéhez fűződik nemcsak harci dicsőségünk, hanem nemzeti kulturánknak egyik legszebb emléke: — melyik magyar nem emeli büszkén föl fejét, midőn ezek nevei említetnek?!

Tisztelt Közgyűlés! A ki az emberi szellem fejlődésének phasisait akár lélektanilag, akár történelmileg tanulmányozni, vagy a ki az emberi nem művelődési haladását igazságosan méltányolni kívánja: annak egytől kell tartózkodnia, tudniillik: *nem szabad egyes jelenségeket az egyéni életből, — egyes, bármily fontosnak látszó eseményeket az emberi nem életéből kiszakítani, mert az egyesnek szellemi, valamint az egész emberi nemnek kulturális élete egy megszakíthatatlan egészet képez.* A katasztrófák, melyek a kulturát megszakítják, vagy a szerencsés episodok, melyek azt egy lépéssel előbbre viszik, nem önkéntesek. Egy nagyszerű terv az, melynek részleteit képezik, egy magasztos cél az, melynek elérését a Gondviselés elrendelte, és ha az evolutiót mint Isten akaratát fogjuk fel, mely azt az emberi nem nevelése által fokról-fokra, magasabb tökéletességre vezérli: úgy mi a középkorban egy állomást látunk, a mely

egy részről gazdag az ész és kedélyélet alkotásaiban, de melynek még nem volt annyi ereje, hogy a fény árnyát teljesen elenyésztethette volna. S bár ez irányban sajnos tévedéseket észlelünk is, bár a részletek az emberi szívnek és észnek sokszor tragikus elfogulását is tüntetik fel: azért még nem vagyunk jogosítva kárhoyztató itélettel sújtani egy egész korszakot, mely oly csodálatra méltó módon készítette elő a mai kulturát.

Nem kívánja senki a középkori állapotokat visszaidézni, a mi egyébaránt lehetetlen is, és nagy tévedés, hogy ne mondjam, igazságtalanság van abban, ha e szándékkal a katoolikus egyház gyanusíttatik. *Ha lehetne valamit visszahozni, az a mély vallásosság volna, mely a középkort átszellemítette; az, az életnek amaz eszményi felfogása volna mely, sajnos, ma a rideg materialismusnak kénytelen helyt adni; az azon isteni erő volna, mely áthatván családjainkat, nemesítvén a közerkölcsiséget, adhatna a nemzetnek a középkori nagy férfiakhoz hasonló fenkölt szellemeket, kik nemzetünk geniuszát magokban felölelvén, megteremthetnék a magas röptű idealismust, mely nélkül a leggazdagabb nemzetek is sülyedésnek indulnak.*

[432]

Ezt kívánnók visszahozni mindnyájan, a kik az emberiséget szeretjük, mert hisszük, hogy ez csak a kulturának nemesítésére szolgálna. És ez eszmének szenteli a Szent-László-Társulat is egész tevékenységét, mert ezzel nemzetünknek vél szolgálatot tehetni.

Isten áldása legyen ezután is a társulat, e tevékenységén!

A
RABSZOLGA-KERESKEDÉS
AFRIKÁBAN.

ELNÖKI BESZÉD A SZENT-LÁSZLÓ-TÁRSULAT XIII-DIK RENDES
KÖZGYŰLÉSÉN 1889 DECEMBER 14-IKÉN BUDAPEST UJ VÁROS-
HÁZA DÍSZTERMÉBEN.

A vallás érzelmeinek ápolása és megőrzése, valamint annak szellemében végzett tanítás által az ismeretek terjesztése: ez azon kettős szempont, melyből katolikus felfogás szerint kiindulnia kell minden tevékenységnek, mely a civilizáció áldásait terjeszteni és meghonosítani törekszik.

Az egyoldalúság itt is, mint mindenben, megboszulja magát. Az ismeretek felhalmozása még nem műveltség, ezek mellett a kedélyélet parlagon heverhet; a képzeletnek ábrándos túlcsapongása még nem vallásosság, mert hiányozhatik belőle az észszerű meggyőződés, a «rationabile obsequium», mely számot adni kész hitbeli meggyőződéséről.

Az ész- és a kedélyélet összhangzata: ez a valódi kultúra. Az egyik teremti a tudo-

mányt; a másíknak nélkülözhetetlen előfeltétele a vallás.

Ez az életnek azon syntheticus felfogása, melyet a keresztény vallás kezdettől fogva hirdetett. És a midőn bátor hithirdetői által imádkozva és tanítva kereste fel a még gyermek népeket; midőn az egyszerű falusi templom mellé állította az elemi ismeretek szerény hajlékát; midőn a tudományos egyetemeken meghonosította a keresztény bölcsészet magasztos tanait, hogy ott, a hol az ész fénye világít, a szív melege neveljen is; midőn ezt a kereszténység a művelődési haladásnak minden fokán, minden phasisában tette és teszi ma is: csak egy a célja, tudniillik: megteremteni a minden valódi kulturának alapjául szolgáló *keresztény világnézetet*, az egy élő Istentől származtatni le az élet szabályait, az erkölcsiség kútforrásait mélyebben keresni, a hol nincsen megalkuvás az emberek mindig hullámzó, mindig változó véleményeivel.

A kulturális életnek lehet számtalan fokozata, és csakugyan lépésről-lépésre ki lehet mutatni a haladás előmenetelét, a kulturszegény, vad népektől kezdve a kulturgazdag nemzetekig; de azt is ki lehet mu-

tatni, hogy az egyház mindenütt és mindenben következetes maradt magához. Küzdött a pogány — és küzd a mai természeti bölcseletnek realisticus felfogása ellen, mely az ideális életnek lerontásában nyilvánul; de éppen úgy küzd, magasra tartván az emberiség örök rendeltetésének elvét, a fetischismus ellen is, és hithirdetői által Amerikában és Afrikában mintegy visszavarázsolja az első keresztény századok képét. Mindenütt csak egyet keres, és ez: *az ember*; keresi a négerben szintúgy, mint a művelt európaiban ; keresi a vadonban éppen úgy, mint a palotában.

Nem hisz a darwinisticus transformismusban, de hisz a kereszténység ujjászüdő erejében; nem hiszi a praehistoricus kutatások phantasticus túlcsapongásait, melyek az összefüggéstelen hangokból nyelvet, a csordaéletből államalkotásokat, a fetischismusból vallást, a teljes kulturhiányból kulturát származtatnak; de hisz a tanítás erejében, mely a szunnyadó észet életre ébreszti, a műveletlen nyelvben rejlő gondolatoknak és érzéseknek alakot ad, azokat kifejti, rendezi és műveli; mely a társulási ösztönt családalkotásra használja fel, s így előkészíti

az államalkotásokat; mely a fetischismusban rejlő vallási érzéket nemesebb irányban fejleszti s mindezekkel megveti a valódi kulturának alapját.

Ez volt az egyháznak eljárása mindenkor, midőn a kulturának megalapításában vagy megőrzésében fáradott. Mindenütt abból a világnézetből indult ki, melyet isteni Alapítója hirdetett, és lépteit a civilisatió áldása követte.

Ha az evolúció elmélete szerint a népek magokra hagyattak volna, hogy önerejükből fejlődjenek: a civilisatió nem állana a mai magaslaton. Chinában megakadt; az afrikai fensíkon lakó népek milliói évezredek át állandóan a legalantabb színvonalon maradtak.

Tények ezek, melyekre bátran hivatkozhatunk; igazságok ezek, melyeknek hatalma előtt meghajolt és kénytelen lesz ismét meghajolni Európa, midőn egy, ma még ismeretlen világrészben kitűzván a civilisatió zászlaját, egy egész emberfajt kíván a kulturának megnyerni, a mely törekvésében az egyház közreműködését éppen úgy nem fogja nélkülözhetni, mint a hogy semmiféle államalkotás nem nélkülözheti a vallás-erkölcsi alapot.

Afrikát az európai kulturának megnyerni! Ez a jelszó, mely alatt Európaszerte megindult a mozgalom. Államok szövetkeztek e célra és ideális, eddig csak a térképen érvényes területi felosztásokat tettek; szerződéseket kötöttek afrikai törzsfőnökökkel, egymás közt pedig az ott pusztító rabszolgakereskedésnek, mint a művelődés főakadályának megszüntetésére solidaritást vállaltak. Stanley, Emin, Wiszmann, Peters nevei köznyelven forognak.

A Szentatya szózata felrázta Európát közönyéből. Lavigerie, a feketék afrikai nagy apostola, hajlott kora daczára, fáradságos utazásokat tesz Európában, felolvasásokat tart, s a szíveket a sötét világrész üldözött, halálig kínzott négereinek részére megnyerni igyekszik. Nyugat-Európában pénzsegély gyűjtése végett egyesületek alakulnak. A hirlapirodalom nemes összhangzatban karolta fel e magasztos ügyet. Hazánk bíboros hercegprímása is már a folyó év első havában felhívta e nagy megváltási munkára az ország figyelmét s közreműködését. És én azt hiszem, hogy csak kötelességet teljesíték, midőn e díszes gyülekezetben elnöki felszólalásom tárgyául a civilisatió-

nak ezen új phasisát, a keresztény kultúra terén fölmerült eme nagy és nemes célú mozgalmat választottam, melyben az egyház is oly mélyen érdekelve van, meg levén győződve, hogy szavaim most sem fognak viszhang nélkül maradni, a mint máskor sem maradtak a nélkül az eszmék, melyek e társulat közgyűlésein időnkint felhangzottak.

*

Afrikában ma két elem küzd az uralomért: az islam és a kereszténység; amaz, hogy természete szerint romboljon; emez, hogy építsen és milliókat nyerjen meg a civilisatiónak. A harcnak kimenetele tehát a kereszténység nagy elveinek diadalát vagy bukását fogja jelenteni, és ezzel az európai hatalmak civilisáló törekvéseinek sikerét vagy meddőségét.

Meglehet, hogy az európai hatalmakat az érdek vezeti; meglehet, hogy sokakat a kalandoroknak sajátos, ábrándos vállalkozási viszketege csábít e titokteljes földre; meglehet, hogy e földrészben lappangó, csak sejtett kincsek gyakorolnak hathatós vonzerőt az emberek képzeletére, de még inkább

[441]

birvagyára, és így a kereszténye művelődés nagy eszménye csak másod sorban vagy még távolabb áll; de az bizonyos, hogy mindezeket megelőzőleg már ott voltak és ma, velök egyidejűleg ott vannak a keresztény hithirdetők, kik elhagyván mindent, a mi az ember előtt kedves lehet, csak egyet keresnek az idegen világrészben: a szenvedő embert; csak egy érdeket képviselnek: a vallás-erkölcsi keresztény kulturát; csak egy jutalmat kérnek és csak egy nyereséget várnak: a szunnyadó lélek ébredését, és ennek, valamint saját lelköknek számára az örök boldogságot.

Jelszavok a foglalás, de csak erkölcsi értelemben, — nem gyarmatosítanak, nem kereskednek, nem kutatják a jövedelmi forrásokat. Céljok a négereket, kiknek millióit még eddig senki meg nem számlálta, ősi fészkekben fölkeresni, őket tanítani, nevelni, fentartani és kiművelni, hogy Afrika legyen és maradjon az afrikaiaké, s hogy ne jusson a szegény néger az amerikai szerencsétlen indusok sorsára. A keresztény kultúra csak mintegy élesztő legyen, mely milliókat áthatván, az emberiséget egy új, egy művelt családdal gazdagítsa!

A katolikus egyház küldetésének ez az ideális felfogása, tekintve az eszközöket és a célt, nem azonos ugyan az e világészben érvényesülést kereső hatalmi törekvésekkel; de az isteni Gondviselés éppen az emberi természetben fekvő anyagi érdekszeretet által mozdítja elő örök terveinek valósítását: azért kik Afrikában az islam ellen fegyverrel küzdenek, bár közvetve, de mégis tesznek szolgálatot a keresztény civilizáció nagy eszméjének.

Magasztalólag kívánom már itt előzetesen kiemelni, hogy az európai hatalmak nyíltan bevallják annak szükségességét, hogy Afrikában európai, és pedig keresztény kultúra létesítendő. — Minden vivmány, melyet fegyveres erővel küzdenek ki, az islam visszaszorítását jelenti; ellenben minden veszett csata maga után vonja a keresztények lemészárlását a mohamedánok részéről, és a mi a legborzasztóbb, — a rabszolga-kereskedés intensivebb felburjánzását.

Ez tehát nem pusztán hatalmi kérdés, hanem a keresztény humanitás és civilizáció kérdése is. Az a kérdés: vajjon a szegény négerok milliói keresztényekké legyenek-e az európai hatalmak védszárnya alatt? vagy kipusztíttassanak-e a mohamedán arabsok em-

bertelensége és állati vadsága által? és Afrikának gazdag és tömör népességű fensíkjai a Saharához hasonló sivatagokká legyenek?

A német kancellár e felfogást határozottan ki is nyilvánította: «Az európai missiók és a kereskedelmi gyarmatok ellen intézett támadások — úgymond — azt a benyomást teszik, hogy azok szoros összeköttetésben állanak egymással, és bizonyítják, hogy a mohamedán népek közt egy mélyen járó mozgalom van, melynek célja reakciót idézni fel minden keresztény és civilisatorius törekvés ellen, jelesül a rabszolga-kereskedés terén»*

Előbb tehát az islam visszaszorítása, azután a keresztény kultúra; előbb a rabszolga-kereskedés megszüntetése, azután a civilisatio; előbb a szegény négek felszabadítása, azután a keresztény intézmények meghonosítása! Oriási feladat! Hosszú idők, századok munkája ez! Sok küzdelem, sok pénz és lankadni nem tudó állhatatosság kívántatik hozzá! — de mindezeknek előfeltétele a szeretet érzete, az irgalom elhagyatott, vérig kínozott és pusztításnak kitett embertársaink iránt!

* Afrikai fehérekönyv 27. sz.

A néger is ember!

A természet a négert feketének alkotta, de erősnek és életképesnek, a ki az élet viszontagságaival megküzdhet. A szépség fogalma viszonylagos lévén, a néger csontos alakja és fekete bőrszine feletti ítélet, rokon- vagy ellenszenvünk is csak a megszokottság vagy szokatlanság arányához módosul. Stanley beszéli, hogy midőn Afrika belsejét, hol két évet töltött, elhagyta, szemei hozzászokván a sötét bronz színhez, midőn az első európai fehérekkel a tengerparton találkozott, azok neki már nem tetszettek, halvány arczaik visszatetszést keltettek benne, betegeknek, mintegy a sír szélén állóknak, szinte phantomoknak nézte őket.

Észszel és szívvel megajándékozva lévén, mindkét irányban fejlődésképes és a műveltségre alkalmas. Régóta megszűnt az előítélet, mintha a néger nem volna eredeti vadságából kiemelhető.

Az amerikai abolitionisták felszabadított négerekből alapították meg Afrikában a Liberia köztársaságot, melyet az Unio már 1847-ben független államnak kiáltott ki. Ez a kis néger állam csakhamar virágzásnak indult. Roberts, az első köztársasági elnök, né-

ger volt. Stephen Allen Benson, a második fekete köztársasági elnök, 1862-ben Európában utazást tett s művelt modorával általános feltűnést keltett, Edward Wilmot Blyden, a néger író és 1885-ben a Liberia nevű szabadelvű párt elnökjelöltje, az angol művelt körökben ismeretes és kedvelt egyéniség, a ki Brougham, Gladstone és más kitünőségekkel közelebbi viszonyban állott. Ő az, a ki fájának jövőjében bíz, a ki 1881. január 5-én Monroviában (Liberia köztársaság fővárosában) beszédet tartván, néger fajrokonainak szellemi képességét feltüntette és konstatalta azoknak különös hajlamait a matematikai és a classica tudományok iránt. — Liberia köztársaságban a hivatalos nyelv az angol, mig Közép-Afrikának irodalmi nyelve az arabs; és Dr. Barth csakugyan Közép-Afrikában találta Aristoteles, Plato, Hippocrates arabs fordítását.

A német katolikusok mult évi nagygyűlésén megjelent P. Geyer hithirdető, magával hozván két néger növendéket, s bemutatván őket, így nyilatkozott a négerekről:

«A négert a művelődésre képtelennek mondják. Ez tévedés. Vannak köztök igen tehetséges egyének. Nálunk vannak, kik külön-

féle európai nyelveken folyékonyan beszélnek és írnak. Van egy áldozárunk, ki hittudori ranggal bír. Természetes, hogy a négert az ő természetére való tekintettel kell nevelni.»

Az ország bíboros herczeg-primása folyó évi január 30-án kibocsátott pásztorlevelében a Cincinnatiban megjelenő *Wahrheitsfreund* című lap után közli eredményét annak a nemzeti gyűlésnek, melyet a négerek ez év január 1-én Washingtonban tartottak: «Mindenekelőtt hódoló feliratot intéztek a pápához s apostoli áldását kérték. Küldöttségileg üdvözölték a köztársaság elnökét, a ki szívesen fogadta őket. A gyűlésen különféle dolgokról tárgyaltak, úgymint: a gyermekek neveléséről és oktatásáról, az ipar tanulásáról és gyakorlásáról, az iskolák jövő gondozásáról. Előadták, hogy a katolikus négerek már husz plebániatemplomot, ugyanannyi plebániai iskolát, hatvanöt másnemű iskolát és nyolcz árvaházat építettek; hogy az iskolákban ötezer néger gyermek nyer oktatást, az árvaházakban pedig háromszáz árva tartatik fenn; végül hogy százötven néger leány tette le a kolostorokban a szerzetesi fogadalmat. »

A szellemi képességhez csatlakozik az ér-

zelmek mélysége, mely majd a szeretetnek megható nyilvánulásában, majd a vadság iszonyú szenvedélyességében tűnik fel.

Az utazók megragadó módon vázolják az anyai és gyermeki mély szeretetet, melyet az islam által még meg nem mételezett törzseknél észleltek. Raffanel a negyvenes években Senegambiában utazván, ezeket írja : «Sajnáfattal kell beismernem, hogy véleményem szerint, ha az európai és afrikai anya közt hasonlat tételik, a mérleg az utóbbinak előnyére dől, és nem volna nehéz bebizonyítani, hogy a művelt világban az anyai szent kötelmek teljesítése hanyagabb, mint Afrikának vad törzseinél.»*

Nem ritkák az esetek, hogy a gyermek megtakarított pénzén nem önmagát, hanem anyját váltotta ki. — Nem lehet nagyobb sérelmet a négeren elkövetni, mint ha anyját gyalázzák. «Üss engem, — kiáltott ellenségének egy Mandingo — de ne szidalmazd anyámat.»**

Livingstone állítja, hogy a néger Isten helyett «óh anyám! » felkiáltással szokta örömet

* Reise in Senegambien 1843—44. 38. 1.

** Die Naturvölker von Dr. WILHELM SCHNEIDER 1886. 288. 1.

vagy fájdmát jelezni. A néger «anyjának könyeire» esküszik; az anyai szeretet pedig oly forró, hogy gyermekének elvesztése miatt öngyilkosságra is képes. Cameron látta egy rabszolgacsoportban, hogy egy anya sok egyéb nagy teher mellett már meghalt gyermekét is vitte ölében. — A legnagyobb tiszteletnek kifejezése, midőn valakit «öreg atya» vagy «öreg anya» megszólítással illetnek. — Testvérek vagy szülék és gyermekek sohasem hagyják el egymást, hacsak a legkisebb remény mutatkozik is a segély sikere iránt. Az egy hajóhoz lánczolt négerek a legbensőbb barátsággal csüggnek egymáson.

Winterbottom beszéli, hogy ültetvényes barátja egy estén találkozott egy négerrel, a ki kis dobozt vitt. Megkérdezte, hogy annak tartalma felől, azt válaszolá, hogy a dobozban egy hajós bajtársának szíve van, melyet a közellevő ültetvénybe visz a végből, hogy ott lakó barátjai az elhunyt felett sírhassanak. *

Johnston a Kongó négerekről írja: «Én a kongói benszülotteknél mindenütt annyi bizonyítékait találtam a valódi részvétnek,

* Nachrichten von der Sierre-Leonaküste 274.

hogy én őket gyengédebb érzelműeknek tartom, mint a tengerparton lakó, elfajult négereket.»*

De az éremnek van sötét hátlapja is, — és ez annak az eredeti vadságnak kitörése, mely a bálványimádó és babonás népeknél uralkodó szokásokkal rendszeren együtt jár, de melyet, különösen az afrikai négereknél, a berontó idegenek kegyetlenségei, csábításai fokoznak, s itt-ott a megtorlásnak jellegét viselik magukon.

Csak néhány ily rettenetes példát kívánok felhozni.

A győzedelmes néger fetischének tiszteletére vad őrjöngés közt öli meg ellenségeit, és azt hiszi, hogy nem hozhat kedvesebb áldozatot, mint ha ellenségét megöli. Törzsfőnökök halálakor, valamint az ünnepeleken, például: aratáskor, halotti torokban, sok embervért ontanak. Egy hittérítő tanúja volt egyik törzsfőnök temetésének, mely alkalommal húsz néger rabszolga elevenen temettetett el. — Egy törzsfőnök meglátogatta a hittérítőt, kit a látogatás viszonzására azzal akart buzdítani, hogy tisztele-

* JOHNSTON : Der Kongo 70. 1.

tére a háza előtt nyolcz élő nőt fog megégettetni.

Ezek a vadságnak kétségtelen bizonyítékai; de annak nem csekély része, a fetischismussal összekötött babonaságon kívül, ama rémtetteknek is tulajdonítandó, melyeket a rabszolga-vadászat és a rabszolga-szállítás alkalmával elkövettek és ma is elkövetnek, — azelőtt a magokat keresztényeknek nevezett európaiak, ma pedig a mohamedán és az elfajult benszülöttek nyereségszomja. Innen a sok utazó által jelzett megbízhatatlanság és a kétszínűség, az alattomos bosszúvágy és a kegyetlenségre való hajlam.

Hajmeresztők ama tudósítások, melyeket katolikus és protestans hittérítők, valamint minden gyanún felül álló komoly férfiak, utazók és tudósok a rabszolga-kereskedéssel összekötött kegyetlenségekről hoznak. Sokszor nagy megerőltetésbe kerül a leírásokat végig olvasni; s midőn ezekből csak néhány jelenetet kívánok ismertetni, feladatam legnehezebb részéhez jutottam.

Nem óhajtok a rég elmúlt időkre visszamenni, a mikor egyes keresztény kormányok beleegyezésével a rabszolga-kereskedés, mint a dolog természetében fekvő nyereséges üzlet,

Afrika és Amerika közt meg volt engedve, — hiszen a néger nem tekintett embernek; a mikor még Erzsébet angol királynő alatt Hawkins, midőn Sierre-Leonából visszatérvén, ünnepélyesen fogadtatott és ennek indokául az mondatott, «hogy részint fegyverrel, részint más eszközökkel legalább 300 négert és más árúczikkeket ejtett hatalmába. » Nem kívánom azon számtalan lelketlenségeket elősorolni, melyekkel ezelőtt a tengerparti fekete lakókat lelkiileg és testileg megrontották, és azután szabadságuktól megfosztván, örökös rabszolgaságba hurczolták. Nem akarom a rabszolga-kereskedésnek több mint háromszázados, nyomorral és átokkal jelzett phasisait megvilágítani. Csak a jelen időket — és pedig, a mit hangsúlyozni kívánok, túlnyomólag szemtanú, kiváló tudósok értesítései nyomán — kívánom ecsetelni, hogy átérezzük, mennyire jogosult a vészkiáltás, mely egy, kiirtásra szánt, szegény emberfaj részéről Afrikából hozzánk áthangzik.

A rabszolgának elhurczolt szegény fekete, a ki legbensőbb szeretettel csügg anyaföldén, kénytelen annak örök időkre búcsut mondani; szülék, gyermekek, testvérek, kik egymást átkarolván, égre-földre kérnek kegyel-

met, a durva erőszak eszközeivel, csont- és velőig ható jajkiáltások közt szakíttatnak el egymástól, örökre kiragadtatnak mindenből, a mi nekik kedves volt. A semmi rosszat nem sejtő afrikai hol ravaszság és árulás révén kerül ellenségeinek kezébe; hol a vállalkozóval szövetségre lépő, elfajult szomszéd törzs segedelmével hurczoltatik el. Védetlen falvak felégettetnek, nők és gyermekek legyilkoltatnak, vagy összekötve, mint állatcsorda, elhajtatnak. — Rabszolga-vadászatra szövetkezett banditák, kiknek lelke oly fekete, mint a sötét éj, kik a leggyalázatosabb tettekre képesek, és az irgalom legcsekélyebb gerjedelme ellen is meg vannak edzve, berontanak népes helységekbe, körülkerítik az alvó négerek kunyhóit, vad ordítások, az éjjeli orvtámadással járó ijedelem és rettentő zavar közepett, lángtengerben, a melynek fényénél a villámló fegyverek és halálos félelemtől eltorzított arczok irtóztató jelenetet képeznek, — lánczra fűzik szájalomra méltó áldozataikat. Az erősebbeket ütlegekkel és véröket ontva hajtják igájokba. Az öregeket és betegeket, mint érték nélküli árúkat, tekintetre sem érdemesítik, és sokszor, ha jajgatnak, örökre elnémítják őket.

És mi vár e szerencsétlen emberekre ? — Az erős testalkatú férfiakra, kiket becses zsákmányként tartanak, — rabláncz és ostor; a nőkre a meggyalázás; a gyermekekre a lelki nyomor.*

Livingstone, kinek sírját a westminsteri apátságban Lavigerie bíboros fölkereste, kiról a Princesshallban tartott beszédében azt mondotta: «Önök őt legnagyobb embereik közé temették, és jól tették, mert Livingstone bátorsága, fenkölt szelleme és önmehtagadása által e századnak és Angolhonnak dicsőségére vált »— Livingstone, mondom, a missiókról írt munkájában felkiált: «Bár volnánk képesek kimerítő leírását adni a rabszolga-kereskedés iszonyatosságainak és csak megközelítőleg is meghatározni, mennyi emberélet esik annak minden évben áldozatul. Mert meg vagyunk győződve, hogy ha csak fele annak, a mi történik, köztudomásra jutna, akkor az emberek érzelmei oly mélyen felháborodnának, hogy ez emberhussal kereskedő, ördögi üzletnek minden körülmények közt véget vetnének. De sem nekünk, sem másoknak erre vonatkozó-

* SERPA PINTOS : Wanderungen durch Africa. I. k. 237. 1.

lag kellő statisztikai adataink nincsenek. Az áldozatok, kik elhurczoltatnak, csak kis részét képezik a szerencsétleneknek. Képzeletünk sem volt e kereskedés természete felől, mignem azt a tettek színhelyén észlelhettük. Azokon kívül, a kik elhurczoltatnak, ezek öletnek meg, vagy sebeikben vagy éhen halnak meg. Ezren vesznek el a gyilkos háborúban, mely a benszüöltt törzsek közt dül éppen abból a célból, hogy a legyőzötteket a rabszolga-kereskedőknek kiszolgáltathassák. A számtalan csontváz, melyeket a sziklák közt, vagy az erdőkben a tavak partjain, vagy a használt utakon találtunk, — mutatják, mily embertelennek kell lennie annak a kereskedésnek, melyet itt emberekkel üznek.»*

Nachtigal, ki Afrika belsejében utazott, részletesen leírja a razziát, a mikor egy védtelen falu megtámadtatik: «Nehéz sebesültek vonszoltatnak ki a bozótból, a hová menekültek, és megöletnek; elalélt asszonyok és leányok huzatnak ki rejtekeikből, s nem ritkán elkeseredett harcz dül a miatt: kié legyen a préda? Fialat leányokon és gyermekeken,

* LIVINGSTONE: Neue Missionen. II. k. 166. 1.

daczára fekete bőruknek, észrevehető volt az elhalaványodás, mert borzadtak a rájuk következő bánásmódtól. — Gyenge csecsemők irgalom nélkül szakítottak el anyjuk kebelétől. » *

Egy rabszolga-karavánnak szemlélése a művelt és érző egyénre a legkínosabb hatást gyakorolja. Mint vándorló csontvázak tántorognak a szerencsétlenek, férfiak, nők és gyermekek össze-vissza, gyakran majdnem teljesen meztelenek. Visszataszító nézni a szennyes arcokat, a beesett szemeket, a kiálló pofacsontokat, és rajtuk a nyomor s éhség nyomait. A piszkos szürke színű bőrt számtalan redő borítja, a csontokat csak az inak tartják össze. — Látni lehet férfiakat, a kiknek lábikrája oly vékony, mint egy gyermek karja. Kiaszott nők a hosszú útban kimerülvén, félholtan hagyatnak hátra martalékul a vadállatoknak, vagy két férfiúnak vállaira kötve hurczoltatnak rendeltetésök helyére. **

Stanley — kinek neve ma ismét Európa-szerte visszhangzik, — maga is látott egy

* NACHTIGAL: Sahara und Sudan. II. k. 645. 1.

** BARON VON DER DEKENS: Reisen in Ost-Africa. Bearbeitet von OTTO KERSTEN. I. k. 79. 1.

ilyen rabszolga-szállítást. A négerek csoportokban ültek, mogorván, mozdulatlanul, néma megadással; mások sátrakban feküdtek és aludtak; nem lehetett egyebet látni hosszú, kiaszott testrészeknél, és számtalan elcsenevészett gyermeket. Midőn a rabszolgákat közelebbről megtekintette, látta, hogy legtöbben lánczokkal voltak egymáshoz fűzve, a fiatalabbak fejei fából készült, «Schebá»-nak nevezett kalodába voltak szorítva, hogy ne mozoghassanak. A tíz éven felüli gyermekek vékonyabb lánczokat viseltek lábaikon; az anyák mellökön keresztülfont lánczok közt hordozták csecsemőiket. — A rablók magok beszélték, hogy 3000 négert kerítettek hatalmukba, e célból 118 falut pusztítottak el, s azon a területen, melyen áthaladtak, egy év alatt öt ilyen rabszolga-vadászat tartatott.

«Ha az ember útjában, mely Közép-Afrikába vagy egy rabszolga-vásárra vezet, eltévedne, azt csakhamar megtalálná, mert az utak a néger rabszolgák csontjaival vannak meg jelölve» — mondja Lavigerie bíboros. Évenként körülbelül 400,000 néger esik áldozatul.

A rabszolga-vásáron még undokabb jelenetek fordulnak elő, mint útközben. A szegény négerok, mint az állatok, kiállítatnak;

a vevők megvizsgálják lábaikat kezeiket, fogaikat, szóval, minden testrészüket; különösen azért, hogy meggyőződjenek, mily szolgálatokra volnának használhatók. Alkudnak az ár felett, mintha az nemis volna ember. Ha megtörtént a vásár, a néger testestül-lelkestül átmegy a vevő birtokába. Semmire sincs többé tekintet; — nem a vér kötelékeire, mert irgalom nélkül választatnak el atya, anya és gyermekek, férj és nő, daczára minden jajgatásuknak, minden könyeknek. — Kebelrázó, szívszaggató jelenetek fordulnak elő ilyen vásáron, annyira, hogy a kő is megindulna; de a rabszolga-kereskedő szívtelen és érzéketlen, mert hiszen csak árúczikket adott el és vett!

Livingstone, ki 1873. május 1-én emberfeletti munkálkodásában, mint egy bátor katona a harcztéren, a déli Tanganjika táján halt meg, úti naplójában a következőket jegyezte fel: «Midőn a rabszolgaság felől nyilatkozom, félek, hogy az igazság megett maradok, nehogy túlzásról vádoltassam, és mert félek, hogy olvasóimnál hitelre nem találok, ha a teljes igazságot kimondom. A jelenetek, melyek szemeim előtt játszottak le, az események, melyeket megéltem, oly borzasz-

tók, hogy hiába igyekszem azokat emlékeimből eltávolítani. — Éjjelenként felugrottam ágyamból, ha eszembe jutottak az ember-telenséget — Ha csak fele ismeretes volna a kegyetlenségeknek: az irgalom olyannyira felköltetnék az emberekben, hogy bármily nagy áldozatok árán is a rabszolga-kereskedés megszüntetésére törekednének.

Nem csoda tehát, hogy a Közép-Afrikában élő nagy néger családok napról-napra fogynak, és ha az embertelen négervadászatok elé nem gördíttetnek akadályok, e faj nem hosszú idő múlva teljesen ki fog irtatni. — Az irtás lépcsőről-lépésre halad s mindinkább Afrika szívébe nyomúl; minek következtében az utazás a távoli vásárookra mindinkább nehezebbé válik, a rabszolgáknak alig néhány százaléka ér oda, nagyobb része útközben elvész.

Minthogy a tenger partjait az európai hatalmak elzárták, a rabszolga-kereskedés vagy teljesen megakadályoztatott vagy legalább is meg van nehezítve, s így az inkább a szárazföld felé veszi irányát; tehát hosszabb az út, több a szenvedés, több a veszteség, ennél fogva megdrágultak az emberi árúczikkek is. Azért a hajtók nemis sokat törődnek

[459]

azzal, ha az elfogott szegény négerék megtizedelve érkeznek rendeltetésök helyére, mert annál nagyobb árt kapnak értök.

Mióta Sudan elveszett és a Máhdi ott zsarnokoskodik, a rabszolga-kereskedelem új lendületet nyert. — Mily közönyösen teszzük le a lapokat, melyek az angolok vereségét és a Máhdi előnyomulását rovatozzák naponkint, s nemis gyanítjuk, mennyi nyomorral van mindez egybekötve! — A hittérítők minden fáradsága tehát eredménytelen volt, a civilizáció megsemmisítve, sok száz keresztény lemészárolva és több százezer néger rabszolgaságba hurczolva, — ezek az islam előnyomulásának szomorú következményei!

A régi embertelen kereskedést most az arabs mohamedán fanatizmus váltotta fel. Szójárássá lett Keleten: «Egy töröknek árnyéka egy századra természetlenné teszi a földet.»*

Valóban, minden kiszárad ott, a hol a fanatizmus és fatalizmus kiöli a szabadságot, az irgalmat, a nemes érzelmeket; önmaga nem levén képes civilizációt teremteni, nemcsak lerontja azt is, a mit talál, hanem kiirtván a négert,

* L'assaut des pays negres 24. 1.

sivataggá tesz egy egész világrészt! «Az islam, mely követőit szívtelen megvetéssel tölti el a hitetlen pogányok — és fanatikus gyűlölettel a keresztények ellen, egész Sudanban támogatja az átkos embervásárlást, majd nyílt, majd hallgatólag beleegyezésével a török igtatóságoknak. A mohamedánok a pogány négerért rabszolga-szükségleteik fedezésének bő forrásául tekintik. »*

Pedig Sudan és a Niger folyó közt ma körül-belül 60 millió mohamedán lakik, és ez teszi a küzdelmet oly felette nehézé; mert eltekintve attól, hogy az arabs mohamedán a meghódított törzseket az érzékiségnek kedvező tanai által hamar assimilálja, ott politikai és kereskedelmi szempontból is korlátlan hatalmat gyakorol. Az islamra áttért néger eredeti természeti jó tulajdonságaiból kivetkőzvéen, csak a vadságban mulja felül mohamedán tanítóját.

A négerből lett mohamedán megközelíthetetlen, a Korán nem bír reá nézve javító hatással, sőt a bálványimádásra amugy is hajlandó emberfajt még inkább babonássá teszi. A Koránból, például, ki akarja olvasni

* SCHNEIDER i. m. 337. I.

jövő sorsát, felhasználja mondatait, mint védszert a bekövetkező veszély ellen; a Koránt odaállítja fetische mellé és imádja; gyógyerőt tulajdonít neki, leír belőle néhány fejezetet, a papirt megfőzi és a főzetet megiszsa, s ha a gyógyulás nem következett be, azt hiszi, hogy az ördög akadályozta meg.

Ellenben a még romlatlan néger az európai befolyásnak inkább enged; lelke olyan, mint a viasz, mely könnyen idomítható.

Az iszlamban és követőiben találnak támogatást azok a rablók, kik a borzasztó négerrazziákat rendezik, a karavánokat kísérik, a vásárlásokat közvetítik. Ezekkel szemben a lőfegyvereket vagy nem ismerő, vagy nélkülöző szegény négerok védelem nélkül állanak.

A legsiralmasabb az, hogy e rablóbandákhoz, a pénz és pálinka által elaljasított, benszülött négerok is csatlakoznak, a rablóknak vezetőül szolgálnak, ravaszság által saját fajrokonait vesztkbe csalják, és ekként nagy tényezőként szerepelnek hazájok romlásában. — Afrikának legnagyobb része a Saharával, a tulajdonképeni Közép-Afrika le a déli szélesség huszadik fokáig e rabló csapatok garázdálkodásainak van kitéve. A leg-

ujabb jelentések szerint az egyenlítő körül fekvő tartományok tetemes része Stanley és, Emin visszavonulása után az arabs mohamedánok hatalmába jutott. Belső törzsek harcolnak egymás ellen, és a törzsfőnökök nem egyszer saját alattvalóikat elárulják és elárúsítják.

A seb tehát oly mély, hogy annak gyógyítására a benszülöttek mit sem tehetnek, mert a rabszolgaságot ők is mint magától érthető dolgot tekintik.

Felszabadítani ez iszonyú nyomás alól egy egész világrészt: óriási feladat! S mégis az isteni Gondviselés e nagy munkára a keresztény Európát hívja. Ez az emberiségnek, ez a civilizációnak, ez nem pusztán az érdekeknek, hanem a szeretetnek is kérdése.

Jelen előadásom keretét túlhaladná, ha századokra nyúlnék vissza, melyekben e világrész először nyílt meg Európa előtt, s melyekben a keresztény hithirdetők önfeláldozó munkássággal igyekeztek tért foglalni. — Elő kellene sorolnom az alapítványokat, melyeket buzgó magyar főpapok tettek; a gyűjtéseket, melyek egyházmegyénként rendeztetek és ma is rendeztetnek az afrikai missiókra. Áttekintését kellene nyujtanom a kísérletek-

nek, melyeket egyes tudósok, tudományos társulatok, keresztény emberbaráti egyesületek tettek arra nézve, hogy Afrika belsejébe hatolhassanak. — Mindez igen vonzó, nagyon tanulságos és hálás foglalkozás volna!

Mellőzve a multat, csak az újabb kor törekvéseit és a jelen helyzetet kívánom lehető rövidséggel leírni.

Livingstone és Stanley útleírásai arra indították 1876-ban a belga királyt, hogy egy nemzetközi szövetséget létesítsen, mely «megnyissa a civilizációnak földgömbünk ama részét, hová az még el nem jutott, és eloszlassa a sötétséget, melyben az emberiségnek ott lakó tagjai sinlenek». A szövetség e programja tüzetesen találkozik a római Szentszék régi törekvéseivel, mely már megelőzőleg abban nyilvánult, hogy a szétszórt erők egyesítettvén, a siker jobban biztosíttassék. Az algiri hithirdetők már ekkor hatásos tevékenységet fejtettek ki. — A brüsseli nemzetközi szövetség állandó dicsőségére fog szolgálni, hogy megjelölte Európának az utat, melyen haladnia kell, és hogy kezdeményezésével számtalan vállalkozónak, lelkesülő katonáknak, komoly kutatásra hajlandó tudósoknak alkalmat nyújtott e ne-

mes célra tehetségeiket s magokat felajánlani.

De e szövetség csak fél munkát végzett; mert bár a kereszténység hirdetőinek működését nem akadályozta, mégis kijelentette, hogy kizárólagos feladata: a tudomány, a kereskedelem és az ipar terjesztése.

Határozottabb állást foglalt az 1884-ben Berlinben tartott afrikai-értekezlet. Itt is ugyan előtérbe állították a hatalmi érdekek és a kereskedelmi szempontok; de már mintegy előre vetette fénysugarait azon erkölcsi actio, mely ma Európát annyira felvillanyozta és a mely annyi nemes hévvel — a kulturalis szempontok hangsúlyozásával — az afrikai continens felszabadítását tűzte ki célul.

Ezen értekezleten a német kancellár programbeszédében az összes hatalmak nézeteivel találkozott, midőn kijelentette, mint közóhajt, hogy az «afrikai benszülöttek a civilisatiónak megméressenek az által, hogy a földrész belseje a kereskedelemnek megnyittassák, s lakóinak eszközök nyújtassanak a tanulásra; hogy a missiók tevékenysége és a hasznos ismeretek terjesztésére szolgáló vállalatok támogatást nyerjenek, a rabszolga-

ság és általában a rabszolga-kereskedés meg-szüntettségük».

Érdekesnek tartom itt megjegyezni, hogy azon indítvány ellen, hogy a missiók elé a «keresztény» jelző tétessék, csak egyetlen ellenmondó felszólalás történt; — könnyen eltalálható, melyik részről. De az értekezlet azt megtartatni kívánta.

Az értekezlet határozatait 1885. február 26-án délutáni 3 és fél órakor tizennégy hatalmasság, köztök a török porta is, aláírta.

E határozatokból a tárgyamra vonatkozó IV. fejezet 6. cikke így hangzik:

«Az összes hatalmak, melyek a nevezett területen fenségi jogokkal vagy befolyással bírnak, kötelezik magokat, hogy a benszü-lött négerék fentartása, erkölcsi állapotuk és anyagi életviszonyaik javítása felett őrködnek; hogy a rabszolgaság és különösen a négerkereskedés elnyomására közreműködnek; továbbá hogy minden vallási, tudományos vagy jótékony vállalatot, mely a kitűzött célokra törekszik, vagy arra szolgál, hogy a benszü-löttek oktatásban részesüljenek és a civilizáció jótéteményének megértésére s becsülésére vezettessenek, — minden nemzetiségi vagy vallási különbség

nélkül támogatnak és kedvezményekben részesítnek. A *keresztény* missziókat, a tudósokat és kutatókat kíséretökkel, tulajdonukkal és gyűjteményeikkel együtt különös védelmökbe veendik.»

A rabszolgaságot illetőleg a 9. cikk ekkép szól:

«A népjog alapelveivel egyezőleg, a mint azok az aláírt hatalmak által el vannak ismerve, s a melyek értelmében a rabszolga-kereskedés tiltva van, következésképp minden vállalat, mely szárazon vagy tengeren a rabszolgát a kereskedés tárgyává teszi, hasonlóképp tiltva van: a hatalmak, melyek a Kongó területen fenségi jogokat vagy befolyást gyakorolnak, kijelentik, hogy e területet sem vásárlás, sem átmeneti útnak használni nem engedik a végett, hogy arra rabszolgák szállíttassanak, tartozzanak azok bármely népfajhoz. — Az összes hatalmak kötelezik magokat minden lehető eszköz felhasználására oly czélból, hogy a kereskedés megszűnjék, és büntetni fogják azokat, kik ezt űzik.»

Sajnos, hogy az értekezlet nem fektetett súlyt a szeszes italok kitiltására, vagy legalább is arra, hogy azok magas vámmal sújtassanak. Mert épen ezen italok élve-

zete által fajulnak és satnyulnak el a szegény négernek nemcsak testileg, hanem lelkileg is. — Az arabs muzulmán kárörömmel nyújtja azokat nekik. Vallásának tilalma reá nézve is csak a Koránban van. Ezen italok megmérgezik a négerket és állatokká alacsonyítják le. Az utazók és hittérítők egyhangulag állítják, hogy azok képezik a civilizáció egyik főakadályát.

Az értekezlet határozatainak következményei csakhamar érezhetőkké váltak, mert a tengeri kikötőkben, melyeket a hatalmasságok hajói elzártak, megszűnt a rabszolgakereskedés.

Ez azonban két irányban bizonyult be hézagosnak. Egyik az: hogy most a rabszolgakereskedés inkább a szárazföldnek vette útját, hol a mohamedán arabs hatóságok nyílt vagy leplezett támogatásával vagy elnézésével találkozunk, s ekként nagyobb mérveket ölt. A másik az: hogy a kereskedők ravaszsága már nem egyszer kijátszotta vagy félrevezette az európai hajók éber figyelmét.

Minden képzeletet felülmúlnak a kegyetlenségek, melyeket a csempész hajókon észleltek az európai hajók szigorúan vizsgáló parancsnokai, mert daczára a szigorú rend-

szabályoknak, nem egyszer sikerült egy-egy rabszolga-karavánnak a kikötőt elérnie. Itt aztán készen állanak a rabszolgák szállítására szánt hajók, melyekben egymás mellé fektetve és deszkákkal vagy gyékényekkel letakarva zsúfoltatnak össze a szegény négerek, és alig jut egynek-egynek annyi hely, hogy megmozdulhasson. Ha véletlenül egy ellenőrző hajó a láttávlatban megjelen, azonnal, a legnagyobb sietséggel, készen álló ládákat raknak a szerencsétlenekre. Van a kalózoknak gyakran kettős fenékkal ellátott hajójok is, melynek alsó részébe lefektetve szoríttatnak be a rabszolgák. — A rendszabályok a kalóz-hajókra nézve oly szigorúak, hogy elfogatásuk esetén a vezető személyzet minden irgalom nélkül felakasztatik az árboczokra. Ezt kikerülendő, veszély idején a hajónak a szegény rabszolgákkal megtömött alsó részét a legnagyobb hideg-vérűséggel víz alá bocsátják, hol mindnyájan elvesznek. Az ily borzasztó módon megölteknek hullái azután a vállalkozó által iszonyú káromkodások közt a tengerbe dobattak és az üzem tovább folyik.

Ilyen és ennyi szenvedések elhárítására, úgy látszik, az emberi hatalom elégtelen; és

az isteni Gondviselés, mely alkalmas órában alkalmas eszközökről is gondoskodik, felébresztette Európa szunnyadó lelkiismeretét.

Dicsően uralkodó Szentatyánk, XIII. Leo pápának szava volt a vészjelző, mely Európát egy egész világrész szenvedéseire figyelmeztette. — Nem magán érdek, nem a dicsőség káprázata, nem a hatalom fénye, nem a kereskedés, nem a tudósok és utazók kutatásainak sikere, — noha ez utóbbiaknak nagy becsét senki sem érzi és méltányolja annyira, mint éppen Ő; hanem az ember, egyedül az ember állott a Szentatya szemei előtt, midőn a Braziliában dívott rabszolgaság eltörlése alkalmából az ottani püspökökhöz így szólott:

«Bár mindazok, a kik hatalommal vagy befolyással dicsekedhetnek; mindnyájan, kik az emberiség jogait szenteknek tartják; mindnyájan, kik a katolikus vallás terjesztése iránt érdeklődnek, — együttesen minden erejüket a gyalázatos és bűnös rabszolga-kereskedés elnyomására, megakadályozására és teljes megsemmisítésére fordítanak! »

Európa, mely a lapok útján csak szakadozott híreket vett Livingstone, a nemes emberbarát szomorú végéről, Stanley és

Emin önfeláldozó működéseiről, vagy Gordon sikertelen és dicső halállal befejezett erőlködéseiről, — nemis gyanította, mily irtóztató eseményeknek voltak azok tanúi, és a civilisatióra mily pótolhatatlan veszteséggel járt megveretésök! — Európa csak most a Szentatya szózatára indult meg, csak most terjesztette ki figyelmét a szenvedő emberiség e nagy családjának sorsára.

Fokozódott az érdeklődés az által, hogy Afrikának primása, Lavigerie bíboros, aggkora daczára, Rómába utazott, hogy kikérje a Szentatya áldását a megindítandó rabszolgaellenes nagy vállalatra. Bejárta Parist, Brüsselt, Londont, beszédekert tartott mindenütt, élénken lefestve a négerék szenvedéseit, — buzdított, kért és könyörgött.

Fáradozása nemis maradt siker nélkül; mert a társadalom minden osztályából, valláskülönbség nélkül, előkelők, polgárok, munkások, férfiak és nők nemes lelkesedéssel karolták fel ezen ügyet, egyesületeket alakítottak, adományokat gyűjtöttek, s alig mulik el nap, mely híreket ne közölne a lelkesültségről, a mely Európát és Amerikát megragadta.

Ennek és kiválóan azon aggasztó híreknek, melyek Stanley és Emin visszavonulá-

sát jelezték, — ezen általános mozgalomnak engedve, ma harmad ízben gyűltek egybe Brüsszelben az európai hatalmak, és senki sincs, a ki ne óhajtana, hogy most már erélyes rendszabályok foganosítottassanak a végett, hogy a közmívelődés terjesztésének főakadálya: a rabszolgaság végkép megszűnjék.

A katolikus egyház, mely sohasem hiányzik ott, a hol a civilisatió kérdése fölvetetik, — e lelkesedésből, e nemes küzdelemből is ki akarja venni a maga részét, mert ő volt századokon keresztül ama világrészben a vallás-erkölcsi ujjászületésnek úttörője, — gyenge eszközökkel, csak a vallás fegyverével hatolt be már igen régen az ismeretlen vadonba, missiótelepeket alapított, összevásárolta az elhagyatott néger gyermekeket, tanította és nevelte őket. Missiótelepei sokszor leromboltattak, hittérítői vértanuságot szenvedtek; de ő nem csüggedett el, küldött újakat és elülről kezdte sysiphusi munkáját.

Hosszú és fáradságos munkásságának tanubizonyoságaul szolgál az a körülmény, hogy a hová már a XV-ik században hajósok és kereskedők behatoltak, ott ő is megkezdte hittérítői munkásságát. A Szent-Domokos- és Szent-Ferencz-rendnek már a XV-ik század

végén voltak missiói Afrika nyugati partjain. Marokkótól kezdve a Jóreménység fokáig. A XVI-ik század első negyedében Kongóban már püspökség állott, és a mi megjegyzésre méltó, a második püspök néger volt a kongói fejedelmi családból. — Afrika keleti partjain Alsó-Sambesében a Jézus-társaságnak nagy missiótelepei voltak, melyeknek tagjai közül dicsfényrel emelkedik ki Sylveira.

Századunkban újabb lendületet nyertek az afrikai missiók. Már 1846-ban lett felállítva Közép-Afrikában az apostoli helynökség, mely Felséges Urunk és királyunknak különös pártfogásában részesült. S e missiónak tagjai közül néhány év alatt negyvenen estek áldozatul. Ezen missió fenntartására alapított Comboni által 1872-ben Veronában az afrikai missiók támogatására szolgáló intézet. 1854-ben alapított Nápolyban a néger missiók háza s ugyanazon évtizedben épült Lyonban is az afrikai missiók nevelőintézete, Párisban a külföldi missiók nagy háza, Belgiumban és Amerikában az apostoli iskolák. 1843-ban mindkét Guineában a Szentlélekről nevezett Congregatióknak néhány áldozára számára apostoli helynökség állított fel.

Afrikának a keresztény hitre térítésére Liebermann társaival együtt 1845-ben Sene-gambiába utazott, s ma ott már benszülőlt szerzetesnők és áldozópapok is vannak.

Sierre-Leona 1858-ban nyert apostoli helynökséget.

A kongói apostoli praefecturának 1863 óta rendkívüli nehézségekkel kell küzdenie.

1859-ben kedvező sikerrel kezdetek működni a sanzibari missiók, hol is 1862-ben apostoli praefectura állíttatván fel, több virágzó missiótelep létesült, melynek kiváló állomásai Sanzibár, Bagamoyo és Mhonda.

Legtöbb áldozattal működik az 1877-ben alapított sambesi missió, mely a Jézus-társasági atyák gondjaira van bízva. Ma ott 94 atya munkálkodik, köztök két magyar: P. Czimmermann és P. Menyhárt.

Afrika belsejére nagy befolyást gyakorolnak a Tanngajika és Victoria-Nyanza tavak mellett fekvő missiók.

Általában Afrika partjain, a kezeimnél fekvő statistikai adatok szerint, ha oda számítom Afrikának északi, déli és az egyenlítő körüli részeit s a szigeteket, — ma tizenhárom püspöki megye, 24 apostoli vicariatus és 15 apostoli praefectura van körül-

belül három millió katolikus lélekkel. Lavigerie bíboros maga mondja, hogy az algiri missió-ház 300 munkást küldött Afrika belsejébe, kiknek feladatuk nemcsak a szorosan vett térítés, hanem a néger rabszolgáknak kiváltása és a néger gyermekek összevásárlása, oktatása és nevelése is, hogy ekként benszülött apostolok képeztessenek a keresztény vallás és így a civilizáció terjesztésére.

Méltán mondhattam tehát, hogy a mai mozgalomból, mely egy világréssz civilizációját tűzte ki céljául, a katolikus egyház is jogosan követel magának részt, — követeli pedig az ősiség jogánál fogva, mert a mai mozgalmat századokkal előzte meg; dolgozott, fáradott és szenvedett, s dolgozni és működni kíván az európai hatalmak védelme alatt és azokkal egyetértőleg ezután is. Hiszen az ügy az emberiség közös ügye; a hol pedig az emberiség sorsáról van szó, ott az egyház mélyen érdekelve van, sőt a munkánál első kíván lenni.

Afrika sohasem lesz az európaiaké, mint Amerika, honnan a benszülöttek már majdnem egészen kivesztek. Az európai ott ugyan terjesztheti a civilizációt, gyarmatosíthat is; de az éghajlati viszonyok reá nézve halált

hozók, s azért e földrésznek sorsa mindig a négerfaj sorsával lesz összekötve.

A négerfaj művelődésképes és mint BLYDEN mondja: «A néger a szeretetnek, a szenvedésnek és az éneknek embere»*. Azért tehát a kereszténység ott, habár nagy küzdelmek árán is, de bizonynyal győzedelmeskedni fog. A felfeszített Isten-emberhez a néger mindig rokonszenvvel ragaszkodik, mint olyan faj, melyet más emberfaj annyira megkínzott. «Sohasem lesz — így kiált fel az övéit oly mélyen szerető néger — sohasem lesz Afrikában egy Jeruzsálem, egy Róma, egy Athen vagy egy London; de az erdők árnyékában támadni fognak fekete Betlehemek és Nazarethek, s Nazarethből és Betlehemből jönnek a proféták és apostolok. Sohasem éreztem magamat oly közel Istenhez, mint mikor átbarangoltam az afrikai erdőket.»*

Afrika szenved, szenvedéseinek okozói nemcsak a rabszolga-vadászok és ezek orgazdája az islam; sok szemrehányást érdemelnek a mult miatt az európai hatalmak is. Európának, — a keresztény Euró-

* Christianity, Islam and the Negro Race, by EDUARD W. BLYDEN. V. ö. Revue des deux Mondes 84. köt.

pának kell jóvá tennie ma a multak hibáit és bűneit; a történelmet ki kell engesztelnie, mely kérlelhetetlenül szigorú ítéletet mond az emberiség elhagyatott faján elkövetett igazságtalanságokért. És ha Európa ma a kultura eszményeért annyira lelkesül; ha a kultura terjesztésében a nemzetek magokat solidarisoknak tartják: akkor nem zárhatják ki benső szeretetökből a szegény négert sem, ki csakugy ember, s mint ilyen, emberi jogokat követelhet magának.

Nagyon leszállítaná azonban a kulturális küldetés becsét, melyet Európa e titokszerű világrész irányában magának igényel, ha azt csak a kereskedés szabadsága által kívánná létesíteni; mert csak nevét változtatná meg a százados rendszerhiánynak, ha előtérbe állítaná az üzleti szempontokat, melyek mellett maga a civilizatio talán szenvedne.

És ha maga a hatalmi kérdés is az ott garázdálkodó irtó háborúval szemben nagyon is jogosult, sőt talán *conditio sine qua non*-ja a szellemi vagy erkölcsi tevékenység biztosításának; ha Európa örömmel üdvözli is a hatalmasságok szövetségét s azoknak nyíltan vallott terveit; ha mindnyájan óhajtják is, hogy a tengerpartok ideális felosztása a

hatalmak közt a szellemi és erkölcsi munkálkodás alapjául és háttérként szolgáló valóságos birtokokká válják, mert e nélkül a hithirdetők sisyphusi munkája mellett csak a vértanúk száma szaporodnék: még akkor sem lehet számításon kívül hagyni azon erkölcsi tényezőket, melyek egyedül képesek a civilizációnak szilárd alapot nyújtani.

Nagyon mostoha felfogásról tanuskodnék, ha a magasztos ügy, melyre Európa vállalkozott, pusztán hatalmi kérdésnek tekintetnék. — A civilizáció nem hatalmi, hanem erkölcsi vívmány. — A hatalomnak lehetnek ephemer alkotásai; de állandó intézmények egyedül a szellemes erkölcsökben gyökeredzhetnek.

Tagadhatatlan, hogy csak eszményi átszellemülés nemesíthet minden művelődési törekvést; már pedig az eszmény minősége szerint idomul az embernek aestheticus, vallási és erkölcsi élete is. Csak a szellemben van ama fensőbb momentum, a mely nevel, nemesít és az erkölcsöknek megszerzi azon sanctiót, mely azokat a pusztán társadalmi, conventionális szokások bilincseiből kiemeli.

Az erkölcsi világrend ugyanegy a szegény négerre, valamint a művelt európaira nézve;

annak megteremtése ott, fentartása itt csak akkor lesz lehetséges, ha az ember egyénisége és életfolyása egy természetfölötti principiumhoz van kötve, mely objective igaz levén, szilárd alapját képezze szellemi fejlődésének.

A rabszolgaságot tehát minden áron el kell nyomni; — ez első sorban hatalmi kérdés. És Európa bizalommal tekint a Brüsszelben most tárgyaló értekezlet határozatai elé. — De ez egyszersmind vallás-erkölcsi kérdés is, melynek symptomaticus kifejezése abban nyilvánul, hogy a keresztény hittérítőkre nézve nincs nagyobb ellenség a rabszolga-kereskedőknél, kik érzik, hogy az evangéliom meggyökerezése, uralma véget vetend gazdagodásuknak, és ezért mindent felhasználnak, hogy annak terjesztését megakadályozzák.

Az európai civilisatió a kereszt tövéből fakadt, mint ezüst folyam szétáradott Európa rónáin; a nemzetek ittak belőle és szabadok lettek.

Afrikában sem lehet másképen!

Afrika is vagy eltiportatik az islam által és akkor nyomorult lesz, vagy keresztény leend és akkor szabad lesz!

AZ ERZSÉBET-KÓRHÁZ
MEGNYITÁSA.

BUDAPESTEN 1884 OKTÓBER 19-IKÉN.

Felséges Császár és Apostoli Király!
Legkegyelmesebb Urunk!
Felséges Császárné és Királyné!
Legkegyelmesebb Asszonyunk!

A magyar szent korona országainak «Vörös-Kereszt»-egylete a genfi nemzetközi értekezleten kötött és az osztrák-magyar monarchia részéről is elfogadott szerződés alapelvei szerint Császári és Királyi Felségtek legmagasabb védelme alatt megalakulván, legelső feladatának tartotta a béke idejét a megfelelő előkészületekre használni fel, hogy ha netán ütne az óra, melyben a monarchia mindkét államának tekintélye és nagyhatalmi állása a háború veszélyeibe sodortatnék, — önkéntes egészségügyi szolgálatát kielégítően teljesíthesse.

Előkészületi tevékenységének egyik eredménye ez a kórház, melyet részint saját va-

gyonából, részint kegyes adakozók ágyalapítványaiából alig két év lefolyása alatt felépített, mely legfelsőbb engedelemmel a legkegyelmesebb védőasszony, Ő Császári és Királyi Felsege, a Királyné legmagasabb nevét viseli és a mely ma Császári és Királyi Felségteknek legmagasabb parancsára a zárókő letétele után nemes rendeltetésének át fog adatni.

Midőn az egylet ez első nagyobb művét Császári és Királyi Felségteknek alattvalói hódolattal bemutatni készül, elengedhetetlen kötelességének tartja mélyen érzett háláját fejezni ki egy részről a nagy kegyelemért, melylyel a szent ügyet felkarolni, és a valóban fejedelmi adományokért, melyekkel Császári és Királyi Felségtek és a legmagasabb uralkodóház tagjai törekvéseinket támogatni kegyeskedtek; más részről a legfelsőbb elhatározásért, mely szerint a zárókövet saját legmagasabb személyökben letenni méltóztatnak.

E mű a szeretetnek műve.

Egy gondolat teremtette azt, — a gondolat, mely a legmagasabb tróntól kezdve az utolsó kunyhóig hatja át az elméket, és ez: *a kötelesség, melyet a szeretet nemesít.* A kötelesség azok iránt, kik vér a mi vérünk-

ből, s kik — mintha őseink keltek volna ki sírjaikból — készek áldozatul esni azon az oltáron, melyen a király és a haza iránti szeretet lángol; — a szeretet azok iránt, kik, mint a nemzetnek virága, a családok büszkesége, a becsület mezején harczképtelenné válván, gyengéd kezek ápolására szorulnak.

A magyar szent korona népei a katonai erények iránt mindig élénk érzéssel bírtak, de épp oly mély részvétellel viseltettek azok iránt, kik véröket, életöket kockáztatták a királyért és a hazáért. S tudjuk, hogy a sebesült vagy megbetegedett harczosok ápolása mindig kiváló tárgyát képezte a katonai és honvédelmi gondoskodásnak; az egészségügyi csapatok mindig kiegészítő részét képezték a hadseregnek, és Császári és Királyi Felségtek nemes szíve dicső őseik példájára sohasem feledkezett meg azokról, kik a trónért és a hazáért véröket ontották.

Ma azonban a hadsereg elemei és létfeltételei megváltoztak. Az általános hadkötelezettségnél fogva a hadsereg százezernyi gyengéd szálakkal fűződik a nemzet életéhez. A mi a nemzet gyermekeiben tiszta, életerős, nemes: az a honvédelem zászlaja alá gyűjtetik, hogy a tekintély, a fegyelem,

a becsület iskolájában megerősödve, a király és haza kettős csillaga alatt tanuljon meg küzdeni, szenvedni és győzni. A hadsereg sorsa tehát a nemzet sorsa, szenvedései a nemzet szenvedései. És a hol általános a kötelezettség, ott általánosnak kell lennie a jogosultságnak is, mely a szenvedés perceiben a nemzet szeretetére és áldozatkészségére hivatkozhatik. A hol az egészségügyi csapatok legönfeláldozóbb kötelességérzete és legvégsőbb erőfeszítése sem elegendő: ott a közrészvét, ott milliók segédkezése, ott az egész nemzet jótekonysága kell hogy sorompóba lépjen; a hol a harcz kíméletlensége oly súlyos sebeket ejt: ott csak a szeretet enyhítheti a fájdalmat. A midőn amaz rombol, emez épít, épít szerényen, csendesen munkálkodva, bekötözi a sebeket, de egyszersmind emeli a lelket.

Ez az a gondolat, Császári és Királyi Felségtek, mely ez épületet emelte. Béke idején 120 beteg számára van ez berendezve. A magyar királyi egyetem kitünő és önként ajánlkozott tanárai vezetése alatt, és részint irgalmas nővérek, részint erre képzett világi ápolónők gondozása mellett itt fognak értékesíttetni mindazon haladások, melyek a katonai egész-

ségügy terén általában, különösen pedig a háború idején való önkénytes egészségügyi szolgálat körül észleltenek. Háború idején ez épület egész terjedelmében 800 sebesült és beteg katona ápolására fog szolgálni.

Szerény a kezdet a szükség nagyságához képest; de magasztos a cél, fenséges az eszmény, mely az együletet lelkesíti, és ez biztos záloga tevékenysége fokozódásának is.

A kereszt, mely egykor az áldozatok legnagyobbikát, legnemesbikét hordozta, miután kétezer éven át melegítette szent tüzével a szíveket: ma a civilisatio magaslatán álló népeket és nemzeteket ugyanazon titokszerű, törhetetlen varázsszal, ugyanazon isteni erővel gyűjti szárnyai alá és vezeti az emberi érzelmek legmagasztosbikára: az önfeláldozó szeretetre.

A vörös-kereszt ma a béke jelvénye, a szenvedés menedékhelye, védelem a harcz kegyetlenségei ellen. A hol e zászló leng, ott elnémul a szenvedély, ott a szeretet működik, mint erő és áldás.

És a midőn Császári és Királyi Felségtek, mint őrzőangyalai együletünknek, hatalmas védszárnyaik alá fogadták századunknak ez egyik legszebb vívmányát; a midőn a korona

[486]

lehajol, hogy magához emelje a szenvedőt: akkor földig meghajolnak a hadsereg zászlai, és a nemzet hagyományos hűsége és ragaszkodása érzetében lelkesülten tekint fel a koronára, mert dicső fényben ragyog annak legszebb gyémántja: a népek szeretete

MEGNYITÓ BESZÉD

A SZATMÁRMEGYEI SZÉCHENYI-TÁRSULATNAK 1885
SZEPTEMBER 12-IKÉN NAGY-KÁROLYBAN TARTOTT
KÖZGYŰLÉSÉN.

Ha valaki Magyarországnak közhangulatát tekinti, ha vizsgálja és figyelemmel kíséri ama mozgalmak természetét és irányát, melyek Adriától Kárpátokig mindinkább magokkal ragadják a szellemeket: egy jelenség fog szemébe tűnni, és ez: az a szilárdulni kezdő öntudat, hogy ha Magyarország mint önálló állam élni kíván, előbb a nemzeti consolidatio nagy művét kell végrehajtania. A kormánynak tevékenysége, hogy a törvényhozás intézkedéseinek megfelelőleg mindenütt, a hol a felekezetek vagy törvényhatóságok ereje elégtelen, állami iskolák emeltessenek; a magyar állam eszméjének terjesztésére és a magyar nyelv megtanulására alakult társulatok, a közművelődési és iskolai egyletek, — mindez annak a meggyőződésnek a kifolyása, hogy Magyarország csak akkor lehet

erős, ha mind a tizenöt millió lakosa magyar állampolgárnak vallja magát.

És ez a mozgalom, ez a meggyőződés nem parancsszóra keletkezett, egész vidékek ösztönszerűleg sorakoztak; az eszme a szellemekben megvolt, életre hívta azt a szükség érzete, tevékenységre ösztönözte az önfen-tartás sugallata. Nem politikai ügynökök, nem hirlapi izgatások, nem külföldről jövő hitegetések vagy buzdítások, nem kormánykényszer teremtette e meggyőződést; kifejlődött az a viszonyokból, érezte mindenki, hogy tökéletlen az az egység, melynek összekötő kapcsa centrifugál erők által gyengítettik.

Jellemző még e mozgalomban az, hogy eltérve más államok eljárásától, nem a vallások vagy nemzetiségek nivellirozásában keresi az egységet; nem kívánja, hogy valaki ősei hitét, fájának nyelvét megtagadja; nem kényszerít senkit, hogy templomát vagy családjának hagyományait vagy iskoláit feláldozza. Nem! — csak egyre törekszik: hogy a magyar állameszme lebegjen mindezek felett, mint a vallás, a nemzetiségek külön-féleségének védője, őre, jótékony geniusza; hogy imádja mindenki az Istent kellő meg-

győződése szerint, ápolja nyelvét, kegyelettel gondozza ősi hagyományait; de hajoljon meg és tartsa tiszteletben Magyarországnak legrégebbi hagyományát, mely a különféle törzsek összetartozandóságában és összetartásában egy magyar nemzeti jogarnak védelme alatt, egy évezred lefolyásában nyilvánult.

A magyar hegemoniának voltak korszakai, melyekben más nemzetek példájára hatalommal és kényszerrel megtörhette volna a nemzetiségi és vallási individualismust. Mátyás király volt oly hatalmas mint Richelieu, hogy az egységes magyar államot ugyanazon *egy* alapon megteremthette volna. A magyar fegyverrel küzdött ki suprematiáját, fegyverrel alapított államot, mely az ő nevéből nyerte elnevezését. Árpád véreből adott királyokat az országnak és a kiket később is választott, azokat is magyar királyoknak nevezte. Ezer éven át nem sikerült Magyarországot Európa térképéről letörölni. Az államot a magyar alkotta meg. Erkölcsi ereje, harci tulajdonságai lehetővé tették neki, hogy megküzdjön mindazokkal, kik állami önállóságát le akarták tiporni. Es az országban lakó összes népegek, a törzsek, a nemzetiségek mindig melléje állottak és adtak hősoket, kik nem

egy faj, hanem az egységes magyar állam nevében harczoltak és haltak meg.

A magyar állam hálás is volt minden gyermeke iránt. A rabszolgaságot Magyarország alig ismerte; a frank és német hűbéri jog itt nem bírt meghonosulni; a szabadságot közös kincsnek tartotta, melyből e honnak egyetlen faja sem volt kizárva. Nemesi jogot kaptak magyar, horvát, román és tót egy-aránt, és a kik nemesi ranggal nem bírtak, kitüntetésül kiváltságokat nyertek. Nem törölt el egy nemzetiséget sem; tisztelettel állott meg a család, a templom küszöbe előtt.

Magyarország ethnographiai térképe csak ott változott, hol a keleti barbárság gyökerestül kiirtotta az ország ős lakóit, és ez képezi törhetetlen bizonyosságát annak: mily nemesen gondolkozott a magyar; irtózott mindig az erőszakos assimilatiótól, sokkal büszkébb volt, mintsem a szabadságot, melyet az imádásig bálványozott, megtagadta volna más ajkú testvéreitől.

Es e gondolkozásmódja még akkor sem változott, midőn a fegyverek dicsőségével a kultura is szövetkezett.

Mátyás a hatalmas, a nemzetek által bámult király Magyarországon kulturát létesít-

tett, kulturát, mely szelid természetével lebilincselte a szíveket, és e kultúra fénye mellett Magyarország egységes, nagy és hatalmas volt. Népei faj, nyelv és valláskülönbség nélkül sorakoztak az egységes magyar állam felkent királyának jogara alatt; küzdöttek mint testvérek együtt és elválaszthatatlanul, hogy megvédjék a nyugoti kulturát a keleti barbárság ellen.

Magyarország összes népei a nagy Hunyadiaktól a török uralom lerontásáig előőrsei voltak a nyugoti civilizációnak és megvédték azt sikerrel, mert egyek voltak. Az összetartásban volt az erő.

És ma, midőn már nem a műveltség megvédése, hanem annak továbbvitele Kelet felé képezi a magasztos feladatot: lehetséges-e ennek megfelelni, ha nem egy eszme alá sorakozik minden faj, minden nyelv, minden vallás, minden érdek? A szétforgácsolás feloszlató hatalma alatt nem veszhetnek-e el mindannyian, kik ma egy szabad országnak szabad polgárai, holnap talán egy képzelt dicsőségnek csalatottjai?

A mozgalom, mely országszerte megindult, ez eszme — a civilizáció nagy eszméjének hatása alatt született. Erezzük mindnyá-

jan, hogy ez eszmével szemben nemzetünkre nézve a lét és nem lét kérdése áll.

Meghajlunk a vallási momentumok előtt, melyeknek ereje, hatalma mindenha törhetetlenül fenn fog állani a népek életében, és ha kellőleg méltányoljuk is a nemzetiségi kapcsot, melynek fontossága ma nagyobb, mint valaha; de tagadni nem lehet, hogy ezek mellett ma egy alakjában új, de lényegében régi tényező lép kényszerítőleg előtérbe, mely mindezeket átöleli, mely a vallást szelidítő működésében támogatja, a nemzetiségek fennállásának pedig létfeltételét képezi, és ez: a kultúra.

Olaszországban a renaissance korszakát inaugurálván a XVI-ik századbeli vallási villongások által háttérbe szorítatván, majd azután mint egyedárú egyes nemzetek által ápoltatván, — ma oly óriási hatalommá fejlődött, hogy áttörvén a nemzetek és országok határait, ellenállhatatlanul halad előre, nagyokká és erősekké tévén a nemzeteket, melyek azt assimilálni képesek, letiporván, vagy élettelené tévén azokat, melyek azt befogadni képtelenek.

A magyar nemzet sorsa, jövője, nagysága attól függ: vajjon ő leend-e hordnoka a civi-

lisatióknak Kelet felé, vagy elragadják-e azt előle más nemzetek, melyek életrevalóbbak és a melyek élni is akarnak? vajjon képes-e önmagában összpontosítani a szellemi világot mely felé hajoljanak a kisebb nemzetiségek: megragadni a műveltség zászlaját és vezetni azokat abban a nemzeti irányban, melynek követésére és melynek létesítésére öt ezeréves hegemoniája jogosítja? vajjon ő adja-e a műveltséget tovább és vele a kultúrával járó minden előnyöket, vagy pedig oly tehetetlen-e, hogy feje felett nyujthassák kezöket egymásnak Nyugat és Kelet?

És e vezérszerepet, melyet a magyar magának igényel és méltán és joggal igényel, nem fogják neki biztosítani sem a hangzatos szavak, melyek inkább az elmaradottság és tehetetlenség hangjai; sem az ősök érdemeiben és babérjaikon való megnyugvás, mert ez a haladásra könnyen veszélyessé váló akadályt rejthet, tudniillik önelégültséget; sem végre a közöny, mely egy jótékony csillagzatban bízván, ölbe rakott kezekkel nézi, mint adja az isteni Gondviselés a művelődés kincseit más nemzeteknek, melyek azokat értékesíthetik: hanem biztosítja a vezérszerepet az a finom érzék, mely az észet és a szívet

megnyitja az előretörő műveltségnek, mely ösztönöz a szorgalomra, mely oda mutat a művelődés legbiztosabb eszközeire: az olvasásra, a tanulásra és a munkára.

És ebben látom én kimondhatatlan fontosságát az országszerte alakuló közművelődési egyleteknek; de ebből látom folyni a nagy feladatokat is, melyek mindnyájunkra várnak, kik ezeknek tagjai vagyunk.

A kultúra az, melynek nevében és erejével akarja a nemzet kiküzdeni állami teljes consolidatióját, kívánja meghódítani és magához lánczolni az ország minden fiát. Nem az a kultúra, mely lerontván a kereszténység által a nemzetek életében meghonosított magasztos elveket, megsemmisíti a szeretet, a kegyelet és az államok alapját képező örök igazságokat, — ily értelemben a magyar sohasem lehet művelt, — hanem az, mely egyenlő magasságra emelvén a szellemeket, érintetlenül hagyja a nemzeti sajátságokat.

A kultúra, melynek jelvénye alatt működni kívánunk, egy eszmény, mely nem egyesek, nem egyes nemzetek vagy nemzetiségek kiváltsága; fénypont az, a mely felé irányul az ész és a szív; nap az, mely körül forognak, mint bolygók a nemzetek, de a mely

mellett a magyar magyar marad, mint a román nem szünik meg az lenni, sőt mindegyik sajtáságaira annál büszkébb, mennél műveltebb az ész, mennél nemesebb a szív, mennél közelebb áll mindkettő a melegítő naphoz. Mi kulturát akarunk, mely kölcsönös becsülésre vezet, mely nem az elnyomás, nem a rabszolgaság; mely csak egy ellenséget ismer, és ez: a tudatlanság, mely könnyen martalékul esik a retrograd törekvéseknek és perfid ámításoknak.

Magyarország az európai civilisatio táborában áll. Nemzetközi érintkezéseiben, intézményeiben, törvényeiben, irodalmában ennek ad kifejezést. Attól az időtől fogva, a midőn ismét ura lett önsorsának, nem az erőszak, hanem az engedékenység vezette lépteit; egyik kezében szilárdan, — minden alkú kizárásával magasan tartja az egységes magyar állam eszméjét, de másik kezét barátságosan nyújtja mindazoknak, kik e jelszó alatt ősi sajtáságaikat megtartani akarják; nem fajgyűlölő, mely komor elzárkózottságában visszataszító. A chauvinisticus törekvések tévedéseitől pedig meg fogja őt óvni nemes lelkiülete és józan gondolkozása.

Hajdan a latin nyelv volt az állam, a tör-

vényhozás, a magasabb oktatás nyelve, és a nemzetiségek nem vesztek el. Az ország minden művelt lakója, ha nem is a classicitás nemes hevétől buzdítva, de saját érdekében és a kölcsönös érintkezés hasznosságától áthatva, tanulta azt meg. Ma az állam nyelve a magyar, a mint az egy egységes államban nem is lehet máskép, de mellette a nemzetiségek ismét nem fognak elveszni. Művelni fogják nyelvöket, irodalmukat, vehiculuma leend az ezután is saját művelődésöknek; de a közös kapocs látható symboluma — eltekintve minden egyéb érdektől, mely őket az egyéni és közszabadság ez országához fűzik — a magyar nyelv leend.

Ez eszmék alapján indul meg országszerte a közművelődési mozgalom. Nemesebb szándékot, magasztosabb törekvést gondolni is alig lehet.

Ez alapon szervezkedett három év előtt a Széchenyi-Társulat is, és ma is, a midőn e nemes városban, a hazafias gróf Károlyiak ősi fészkeiben, a hol Önök minket oly melegen fogadtak, a megye székhelyén, e teremben, hol egykor a nemeskeblű Kölcseynek szavai hanzottak, — midőn itt tartjuk rendes közgyűlésünket, senki sincs közöttünk,

a ki másképen gondolkoznék vagy érezne. Lelkünket ma is a béke szelleme lengi át, valamint távol áll alapszabályainktól, célzatunktól, irányunktól és minden törekvéseinktől minden gyűlölet vagy erőszak, vagy elnyomási vágy más nemzetiségek iránt.

A midőn társulatunk működni kezdett, töretlen úton indultunk meg. Az eszme tisztán állott előttünk; az eszközök újak voltak. Egy részről a nemes buzgólkodás, más részről a könnyen megmagyarázható susceptibilitás közt nehéz volt megtalálni a választó vonalat és így lehetetlen volt, hogy tévedések, félreértések vagy félremagyarázások ne jöttek legyenek közbe; de az intentio tiszta és őszinte volt és a tett tapasztalások az eljárás helyességére nézve ezentúl bizonyosan irányadóul fognak szolgálni.

Mi vidékünknek más ajkú lakosait, kikhez sok századok jó és balsorsa testvériesen köt, sem templomukban, sem iskoláikban, de legkevésbé családjokban nyugtalanítani nem kívánjuk. — A magyar állam eszméjétől vezettetve, a magyar nyelv ismeretét kívánjuk velök abban a mértékben közölni, melyben azt az ország törvényei előírják. Sem többet, sem kevesebbet. Az ország

törvényeinek társadalmi úton kívánunk érvényt szerezni.

Igaz, hogy a kormány van első sorban hivatva a törvényt érvényesíteni, annak kivitele felett őrködni és ennek keretében minden jogot megvédni; de az is igaz, hogy a társadalom ismerheti legjobban a kebelében működő tényezők természetét, jogait és kötelességeit, s így midőn a törvények iránti tiszteletet terjeszti, a kedélyek fogékonyságát a közös haza szeretete iránt ébreszti vagy ébren tartja: közvetve a törvény támaszává válik. És tagadhatatlan az, hogy a hol a nemzetben az önfentartás kötelessége nem a közszellem kifolyása; a hol az erkölcsi erő, mely az állameszmének hordnoka, gyenge; a hol a szellemek a közönyösségből, tespedésből kibontakozni nem tudnak; szóval, a hol a közszellem nem áll azon a magaslaton, melyen mindenki azt mondja magának: mi, mint egy nagy és erős nemzet, akarunk élni: ott a legjobb kormány legnemesebb szándéka is keveset fog használni.

A kormányt az állameszmének erősítésére irányzott üdvös intézkedéseiben támogatni, azt, ha a szükség kívánja, a közszellem ereje

és hatalma által kényszeríteni is, de másrészt távortartani még a látszatát is annak, mintha a közmívelődési egyletek, vagy maga a Széchenyi-Társulat is valamely kormány-actio kifolyása volna, — ime, ez az a két szempont, melyet szem előtt téveszteni nem kell, ha önmagunkat törekvéseinkben megbénítani nem akarjuk. A szabad erőfeszítés, az önzetlen törekvések elvesztenék becsértéköket, a szabadságnak vonzó ereje megszűnnék, a kényszer pedig az ellentéteket fokozná.

Képviselői kormányrendszer mellett nem az egyes állam- vagy kormányférfiak döntenek a nemzet sorsa felett. A társadalomban, a közvéleményben fogamzanak meg az elvek, melyeknek áramlata alatt áll maga a kormány is, ebből meríti erejét, tekintélyét. És mivel a Széchenyi-Társulat és a vele rokon közmívelődési egyletek csak társadalmi és nem kormány-actiot fejtenek ki; mivel sem nem végrehajtói a törvénynek, sem kényszerhatalommal felruházva nem lehetnek: meg van adva az elválasztó vonal a társulatok és a kormánynak ténykedése között, de egyúttal meg van adva a felekezetek és nemzetiségeknek is az a megnyugtatás, hogy csak velök és az ő felekezeti hatóságaikkal

egyetértve és nem illetéktelen beavatkozással egyházi és iskolahatósági jogaikba, nem a kényszer, nem az elnyomás vagy erőszakos hódítás által kívánjuk őket e hazához, mint az ő jogaik és szabadságaiknak őréhez, szorosabb kötelekekkel fűzni.

A magyar nemzetnek önjogosultsági érzetét folyton ébren tartani; a nemzetiségeket magunkhoz a művelődés és szabadság jótékonyága által, a magyar állameszméhez pedig saját érdeköknek előtérbe való állítása által kötni; továbbá a hasonló természetű társulatokkal szövetkezni és így a szétforgácsolt működést egyesíteni és ebben is dicső fejedelmünk, urunk és királyunk jeligéjét: «viribus unitis» valósítani és oda hatni, hogy az ezer éves kapcsot, mely már annyi viszontagságokon át fennállott, a nemzetiségekkel sorakozva, közös erővel megszilárdítsuk, és erőssé tegyük azt az államot, mely egy páratlan fenkölt lelkű király alatt a szabadságnak, a művelődésnek és a jólétnek minden biztosítékjait nyújtja, — ime: ez feladata a Széchenyi-Társulatnak, melyet ha teljesít, teljesítette egyszersmind honfiai legszebb kötelességét.